

***MATURA USTNA
JAWNE PYTANIA
2023
część 2***

Dziady III Adam Mickiewicz

1. Czym dla człowieka może być wolność?

Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Życie w wolnym kraju daje ludziom poczucie bezpieczeństwa, czyni ich szczęśliwymi i dumnymi. Kiedy wolność jest zagrożona, żaden obszar życia nie jest stabilny. W roku 1795, po trzecim rozbiorze, Polska zniknęła z map Europy, a Polacy utracili wolność, stając się więźniami trzech zaborców: rosyjskiego, pruskiego i austriackiego. W kolejnych latach wybuchały liczne powstania (z listopadowym i styczniowym na czele), mające doprowadzić do odzyskania przez nasz kraj niepodległości. Jednocześnie kwestia wolności stała się jednym z najważniejszych tematów dzieł literackich (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Człowiek dążący do wolności gotów jest zapłacić najwyższą cenę.

Argumentacja

1. W III części *Dziadów* Adama Mickiewicza Gustaw-Konrad zmaga się z utratą własnej wolności i zniewoleniem narodu.

Przykłady z utworu:

Kiedy w Prologu po raz pierwszy stykamy się z głównym bohaterem, nie poznajemy jego imienia. Mickiewicz ukrywa je pod słowem Więzień, podkreślając w ten sposób stan zniewolenia bohatera, osadzonego przez rosyjskich zaborców w celi zamienionego na więzienie klasztoru bazylianów. Jest noc, Więzień przysypia, a dobre i złe siły toczą walkę o jego duszę. Anioł zsyła na śpiącego widzenie zawierające zapowiedź rychłego uwolnienia. Bohater zdaje sobie jednak sprawę, że w jego sytuacji nie można mówić o pełnej wolności: Łoty zdejmą mi tylko z rąk i nóg kajdany, / Ale wtłoczą na duszę – ja będę wygnany!.

Po przebudzeniu Więzień postanawia podjąć walkę. Aby stało się to możliwe, musi się w nim dokonać ważna przemiana, symbolizowana zmianą imienia – umiera Gustaw, rodzi się Konrad. Bohater przestaje być romantycznym kochankiem gotowym oddać życie za ukochaną, teraz – już jako Konrad – jest bojownikiem poświęcającym się walce o wolność własną, swojego narodu i ludzkości. Ten moment zostaje podsumowany przez Ducha wypowiadającego znamienne słowa o potencjale tkwiącym w człowieku, który chce być wolny: Człowieku! gdybyś wiedział, jaka twoja władza! [...] Ludzie! każdy z was mógłby, samotny, więziony, / Myślą i wiarą zwać i podźwigać trony.

Pragnienie wolności doprowadza Konrada na skraj katastrofy. Jego determinację spróbują wykorzystać siły piekielne, opętując go i popychając do konfrontacji z Bogiem. Stawką jest nie tylko życie bohatera, lecz także zbawienie – bądź potępienie – jego duszy. Mickiewicz pozostawia zakończenie III części *Dziadów* otwarte, nie wyjaśnia, jak kończą się losy Konrada. Możemy się jednak domyślać, że w przyszłości wróci on z zesłania i – jako mąż ukryty pod tajemniczym imieniem czterdzieści i cztery – zostanie wskrzesicielem narodu, że przyniesie swym rodakom wytęsknioną i umiłowaną wolność.

Wniosek cząstkowy: Główny bohater w poszukiwaniu wolności jest gotów rzucić wyzwanie nawet Bogu.

2. Rozmowa dwóch czyżyków w bajce *Ptaszki w klatce* Ignacego Krasickiego ukazuje wartość wolności (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Pierwszy z ptaków znakomicie czuje się w uwięzieniu, drugi tęskni za wolnością.

Pierwszy jest młody, nigdy nie zakosztował smaku wolności, urodził się w klatce i nie zna świata rozciągającego się poza kratami tego więzienia. Ze zdziwieniem pyta więc starego, dlaczego płacze (Masz teraz lepsze w klatce

niż w polu wygody – przekonuje). Stary czyżyk kiedyś żył na zewnątrz, ale stracił wolność i od tej pory cierpi, marząc o powrocie na swobodę. Odpowiada zatem młodemu: Jam był wolny, dziś w klatce – i dlatego płaczę. Wniosek częstkowy: Za wolność warto zapłacić utratą wygód i przywilejów.

Podsumowanie

Gustaw-Konrad, główny bohater III części *Dziadów* Adama Mickiewicza, nie potrafi przestać myśleć o wolności. Dla siebie, lecz także dla swoich rodaków. To właśnie z troski o nich gotów jest nie tylko walczyć z carem, lecz także rzucić wyzwanie samemu Bogu. Utwór Krasickiego zaś należy odczytywać jako alegorię ludzkich dążeń do wolności, stanu naturalnego dla każdego człowieka. Ten, któremu raz dane było żyć wolnym, nigdy nie zaakceptuje zniewolenia, zawsze będzie walczył o swoje prawa. Wymowa utworu jest szczególnie wyrazista w kontekście rozbiorów Polski.

2. Losy młodzieży polskiej jako temat utworu literackiego.

Kiedy Nikołaj Nowosilcow został namiestnikiem cara w Wilnie, postanowił wykazać się przed swoim władcą. Aby osiągnąć cel, potrzebował kozła ofiarnego. Wybór padł na studenckie i młodzieżowe stowarzyszenia oraz związki, których w owym czasie działało na Litwie kilka. Plan Nowosilcowa był prosty: pokazać carowi, że w Wilnie i w okolicy panoszą się tajne organizacje, zlekceważone przez jego poprzedników. Następnie przedstawić siebie jako tego, który położył kres ich wrogiej, wywrotowej działalności, zapobiegając rozlaniu się spisków na cały kraj.

Pretekstem do rozpoczęcia prześladowań młodzieży stał się zamieszczony na murach jednego z kościołów w Wilnie prowokacyjny napis, w którym wyrażono pochwałę dla Konstytucji 3 maja i domagano się śmierci despotów. Tajna policja natychmiast przystąpiła do działań. Aresztowano wielu młodych ludzi, w tym członków działającego w Wilnie Towarzystwa Filaretów. W przypominających parodię wymiaru sprawiedliwości procesach wielu z nich skazano na zesłania, ciężkie roboty, wcielono do carskiej armii.

Represje Nowosilcowa dosięgły również Mickiewicza. W 1823 r. poeta został aresztowany, a następnie osadzony w zamienionym na więzienie wileńskim klasztorze bazylianów. Pół roku później sąd skazał Mickiewicza na zesłanie w głąb Rosji. Poeta opuścił Litwę w 1824 r. i już nigdy do swej ojczyzny nie wrócił (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Literatura romantyczna buduje martyrologiczny (męczeński) mit niewinnych młodych ludzi prześladowanych przez brutalny carski aparat policyjno-sądowy.

Argumentacja

1. W III części *Dziadów* Adam Mickiewicz odniósł się do dramatycznych wydarzeń z Wilna, które trwale zapisały się w jego pamięci.

Przykłady z utworu:

O losach młodych Polaków Mickiewicz pisze już w Przedmowie, porównując prześladowania młodzieży wileńskiej do biblijnej rzezi niewiniątek. Zauważa też, że Nowosilcow rozpoczął prześladowania od dzieci i młodzieży, aby pozbawić nadziei przyszłe pokolenia. Wskazuje tym samym na martyrologiczny wymiar losów polskiej młodzieży pod rządami cara.

Najsilniej obrazami prześladowanej młodzieży nasycona została scena I, tzw. więzienna. Uwięzieni młodzi ludzie, ofiary Nowosilcowa, rozmawiają o przyczynach i celach działania okrutnego carskiego namiestnika. Tomasz Zan kreśli sytuację uwięzionych studentów. Nie dość, że są pozbawieni wolności bez powodu i niewinnie cierpią, to jeszcze nie mogą uniknąć przeznaczonego im losu (nie unikniemy kary). Rosyjscy prześladowcy nie przedstawili im żadnych zarzutów, nie określili też, jak długo potrwa uwięzienie. Młodzież mierzy się z brakiem kontaktu ze światem zewnętrznym oraz dręczeniem fizycznym i psychicznym.

Tomasz Sobolewski opowiada o wywózce zmużdziej młodzieży na Sybir. W swojej relacji, pełnej odniesień do symboliki religijnej, opisuje szczególnie drastyczne przypadki: młodego chłopca z trudem dźwigającego ciężkie kajdany, wymizerowanego lecz dumnego Janczewskiego, skatowanego w okrutnym śledztwie, nieprzytomnego Wasilewskiego, którego żołnierz musiał zanieść do kibitki.

Puentą powyższych historii jest opowiedziana przez Żegotę bajka Goreckiego o diable i ziarnie. Młodzież zostaje w niej przedstawiona w alegoryczny sposób jako ziarno rzucone w ziemię i wydające plon. Mickiewicz wykorzystał tzw. mit eleuzyjski, traktujący o odradzaniu się życia poprzez śmierć, o idei wiecznego powrotu. Męczeństwo młodych ludzi zostało ukazane w duchu mesjanizmu, jako znak zbliżającego się zmartwychwstania i rozkwitu.

Wniosek cząstkowy: Młodzież prześladowana przez opresyjny system została przedstawiona jako ofiara, dzięki której ojczyzna się odrodzi.

2. Wiersz Zesłanie studentów Jacka Kaczmarskiego nie tylko zawiera echa fascynacji malarstwem Jacka Malczewskiego (utwór jest poetyckim odczytaniem jego obrazu pod tym samym tytułem), lecz także stanowi wyraźne nawiązanie do romantycznego mitu martyrologicznego (kontekst literacki).

Przykład z utworu:

Osobą mówiącą w pochodzącym z roku 1980 utworze jest jeden z wywożonych na Sybir młodych ludzi. Ubolewa nad sytuacją, w jakiej znaleźli się studenci, brutalnie wyrwani z codzienności, nierozumiejący, co się z nimi naprawdę dzieje, naiwnie planujący drogę powrotną do domu albo obawiający się ojcowskiej kary za złe zachowanie.

Wniosek cząstkowy: W tekście podkreślona jest niewinność ofiary, jaką przyszło złożyć za ojczyznę.

Podsumowanie

Tragiczne losy młodzieży wileńskiej, ukazane przez Mickiewicza w kontekście symboliki religijnej, należy odczytywać jako martyrologiczną ofiarę złożoną z młodych Polaków na ołtarzu walki o wolność ojczyzny. W podobnym tonie wypowiada się Jacek Kaczmarski w utworze Zesłanie studentów. Niewinność ofiar służy podkreśleniu mesjanistycznego wymiaru ich cierpienia, zapowiadającego zmartwychwstanie i odzyskanie niepodległości.

3. Mesjanizm jako romantyczna idea poświęcenia.

Epoka romantyzmu przypada na dramatyczne czasy dla polskiego narodu. Polska znajdowała się pod zaborami, nadzieje związane z powstaniem listopadowym okazały się klęską, której m.in. była emigracja. Poetom i pisarzom wyznaczono ważną rolę, to oni mieli nadać sens klęskom narodu polskiego. Popularna stała się idea mesjanizmu, która głosiła zbawienie ludzkości za sprawą jednostki lub grupy wybranej przez Boga. Idea mesjanistyczna przedstawiała optymistyczną wizję historii – tak jak Chrystus zmartwychwstał, tak naród może się odrodzić po przegranej i odzyskać wolność. Przekonanie, że opatrzność kieruje dziejami, nadawało metafizyczny sens wydarzeniom historycznym, ratowało ludzi przed zwątpieniem.

Zajęcie stanowiska

Mesjanizm zakładał, że męczeństwo narodu polskiego jest ofiarą, dzięki której cała ludzkość uwolni się od tyranii. Był zapowiedzią przyszłego zmartwychwstania Polski.

Argumentacja

1. Motyw męczeństwa Chrystusa wzorem do stworzenia mesjanizmu w III części Dziadów.

Przykłady z utworów:

Adam Mickiewicz wykorzystał motyw męczeństwa Chrystusa w III części Dziadów. W scenie Widzenie ks. Piotra bohater doświadcza wizji, w której dzieje Polski zostały przedstawione na wzór męki Chrystusa. Scena ukazuje męczeństwo narodu polskiego zgodnie z romantyczną ideą mesjanizmu narodowego – zgodnie z hasłem Polska Chrystusem narodów. W tym sensie Polacy są narodem wybranym przez Boga.

Wniosek częściowy: Polacy przez swoje cierpienie mają odkupić winy świata, a ich ból nie pozostanie bez nagrody, ponieważ Polska zmartwychwstanie.

2. Polemika Słowackiego w Kordianie z mesjanistyczną koncepcją Mickiewicza i ocena wartości jednostkowego poświęcenia w Kordianie (kontekst literacki).

Przykłady z utworów:

W Prologu Słowacki zestawia ze sobą dwa stanowiska – Pierwszej i Trzeciej Osoby. Pierwsza, która uosabia Mickiewicza, przewiduje zmartwychwstanie narodu polskiego, ale jednocześnie usypia swój lud, pragnie biernie czekać na zbawienie. Trzecia Osoba – będąca alter ego Słowackiego – zapowiada stworzenie nowej poezji, mitycznej opowieści opartej na rodzimych wartościach, która oświeci Polaków, poderwie do czynu i poprowadzi do zwycięstwa.

W kolejnych aktach dramatu bohater poszukuje wielkiej myśli, która nadałaby jego życiu sens. Po nieudanej próbie samobójczej i pełnej rozczarowań podróży po Europie staje na szczycie Mont Blanc. Tutaj formułuje hasło Polska Winkelriedem narodów, a sobie wyznacza rolę aktywnego działacza i przywódcy.

Winkelried to średniowieczny rycerz, który według legendy w bitwie pod Sempach skupił na sobie uwagę wojsk austriackich. Zginął, ale zdołał stworzyć wyłom w szeregach wroga, co przyczyniło się do zwycięstwa Szwajcarów. Hasło Polska Winkelriedem narodów (aluzja do Mickiewiczowskiego Polska Chrystusem narodów) jest patriotyczną deklaracją Kordiana, który jak szkocki bohater jest gotowy na poniesienie ofiary swojego życia dla innych.

Kordian nie zrealizuje się jako człowiek czynu, nie sprosta bowiem zadaniu zabójstwa cara. Z tego powodu, jako niespełniony bohater Polaków, jest ironiczną wersją romantycznego człowieka czynu (Konrada).

Wniosek częściowy: Słowacki proponuje własną koncepcję mesjanizmu narodowego, opartą na konieczności przyjęcia postawy aktywnej. Polemizuje w ten sposób z wizją mesjanizmu sformułowaną przez Mickiewicza w Dziadach cz. III. Mickiewicz porównał tam Polskę do Chrystusa – cierpienie Polaków pod zaborami miało prowadzić do odkupienia narodów europejskich. Słowacki natomiast w roli wybawcy widzi walczącą jednostkę, skłoną do poświęcenia swojego życia.

Podsumowanie

Dzieło Adama Mickiewicza dawało nadzieję rodakom pogrążonym w rozpacz po klęsce powstania listopadowego. Mesjanizm głoszący, że męczeństwo narodu polskiego jest ofiarą, dzięki której cała ludzkość uwolni się od tyranii, był wyrazem wiary w boski porządek świata i przyszłe odrodzenie ojczyzny. Pozwalał zinterpretować klęski i cierpienia narodu jako zbawczą ofiarę i zapowiedź przyszłego zmartwychwstania Polski.

4. Postawy społeczeństwa polskiego wobec zaborcy.

Omów zagadnienie na podstawie Dziadów części III Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Czasy rozbiorów, kiedy Rzeczpospolita zniknęła z map Europy, zmusiły zaangażowanych politycznie Polaków do przyjęcia właściwych postaw wobec zaborcy. Należało przeciwstawiać się złu, aby walczyć o wolność ojczyzny. Ludzie przyjmowali różne postawy, przede wszystkim buntu i przeciwstawienia się tyranii. Postawy te przyjmują bohaterowie literaccy np. dzieł Adama Mickiewicza.

Zajęcie stanowiska

Za bunt wobec zła bohaterowie literaccy płacą wysoką cenę.

Argumentacja

1. W III cz. Dziadów Adam Mickiewicz ukazuje rzeczywisty bunt przeciwko przemocy, a także bunt na poziomie duchowym, symbolicznym.

Przykłady z utworu:

Zło w dramacie ukazane jest na dwa sposoby. Bezpośrednio jako źli określani są zaborcy, przede wszystkim car oraz jego gorliwy pomocnik, senator Nowosilcow, prześladowca litewskiej młodzieży. Symboliczne przedstawienie zła wiąże się z metafizycznym wymiarem utworu. Mickiewicz wielokrotnie dzieli przestrzeń sceny na strony prawą i lewą oraz łączy prawą z siłami dobra (anioł stróż, dobre duchy, ludzie prawi), natomiast lewej przypisuje konotacje negatywne (demony, szatan, zdrajcy).

Konrad jest buntownikiem przeciwko złu. Motywowany miłością do rodaków, walczący o wolność i szczerze nienawidzący zaborcy, gotów jest poświęcić własną duszę, byle zrealizować swą prometejską misję. Prometejską, gdyż bunt wobec zła wiąże się z koniecznością wystąpienia przeciwko Bogu. Pierwszą oznaką sprzeciwu bohatera wobec wyroków Najwyższego jest śpiewana przez niego Pieśń zemsty zawierająca refren: z Bogiem i choćby mimo Boga.

Kulminacja prometejskiego buntu Konrada następuje w scenie Wielkiej Improwizacji. Bohater jest poetą, a więc twórcą (mówi: Ja czuję nieśmiertelność, nieśmiertelność tworzę, / Cóż Ty większego mogłeś zrobić – Boże), i jako taki czuje się równy Bogu, który przecież także jest twórcą (Bóg stworzył świat, Konrad tworzy poezję). Moralny imperatyw buntu przeciwko złu wynika z faktu, że Konrad czuje wszelkie bóle i cierpienia narodu, zwielokrotnione przez miłość, którą darzy wszystkie przeszłe i przyszłe jego pokolenia. Bohater zaczyna postrzegać siebie jako kogoś przewyższającego Boga, który jest dlań tylko mądrością, natomiast Konrad przede wszystkim kocha (Nazywam się Miljon – bo za miliony / Kocham i cierpię katusze). To, w jego mniemaniu, zobowiązuje go do wystąpienia przeciwko Stwórcy i rozpoczęcia skazanej na klęskę walki o rząd dusz. Pragnie stanąć na czele narodu i, rządząc uczuciami ludzi, poprowadzić ich do zbawienia. Bóg milczy, co wytrąca Konrada z równowagi. Podburzany przez Złe Duchy, decyduje się na krok ostateczny – gotów jest nazwać Boga carem, a więc największym złem. Do bluźnierstwa jednak nie dochodzi, gdyż Konrad traci przytomność, a słowo car wypowiada diabeł.

Wniosek cząstkowy: Za bunt wobec zaborców i cara Konrad płaci uwięzieniem i zesłaniem, a ostatecznie rzuca na szalę własną duszę.

2. Bunt przeciw najeźdźcy determinuje całe życie bohatera powieści poetyckiej Konrad Wallenrod Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Konrad z III cz. Dziadów przejął imię po innym Mickiewiczowskim bohaterze, również buntowniku przeciwko złu – Konradzie Wallenrodzie, tytułowym bohaterze powieści poetyckiej z 1828 r. Wallenrod, Litwin, jako chłopiec porwany przez Krzyżaków, ochrzczony i wychowywany przez Wielkiego Mistrza Zakonu, pragnie pokonać najeźdźców i doprowadzić do wyzwolenia ojczyzny spod krzyżackiego jarzma. Jako syn podbitego narodu jest niewolnikiem, a jedyna broń niewolników jest zdrada – jak tłumaczy mu Halban.

Powieść poetycka Mickiewicza jest historią człowieka, który przekracza wiele granic, by walczyć ze złem: morduje prawdziwego Konrada Wallenroda, przejmuje jego tożsamość, cierpliwie pracuje na awans w hierarchii Zakonu, gromiąc swych rodaków, aż zostaje Wielkim Mistrzem. I dopiero wtedy realizuje swój plan, prowadząc rycerzy zakonnych do militarnej klęski. Traci jednak szansę za osobiste szczęście – porzuca ukochaną, żyje w kłamstwie, obarczony ciągłym poczuciem winy pogrąża się w pijaństwie.

Wniosek cząstkowy: Konrad Wallenrod za bunt płaci własnym życiem.

Podsumowanie

Dominującą postawą wobec zaborcy jest bunt. Zarówno Konrad, jak i Konrad Wallenrod misją swego życia uczynili bunt wobec zła. Obaj gotowi są na walkę, obaj płacą też za swą determinację wysoką cenę. Prometejski bunt głównego bohatera III cz. Dziadów doprowadza go na skraj bluźnierstwa, z kolei konsekwencją wyborów Wallenroda w jego patriotyczno-prometejskiej walce o wolność Litwy są alkoholizm, obłęd i samobójcza śmierć. Co istotne, obaj Konradowie są skazani na samotność, a konsekwencje swego buntu muszą wziąć na własne barki.

5. Walka dobra ze złem o duszę ludzką.

Krąg kultury łacińskiej powiązał dobro (a więc to, co oceniane jest jako pożyteczne, wartościowe oraz zgodne z nakazami etyki) z Bogiem i przykazaniami wiary, natomiast zło (to, co wyrządza komuś krzywdę albo jest niezgodne z zasadami etyki) przypisał temu, co sprzeciwia się Bogu oraz boskim prawom. W czasach średniowiecznych walki reprezentujących dobro aniołów ze złymi demonami – diabłami – przedstawiano w moralitetach, w wiekach późniejszych motyw ten rozprzestrzenił się także na inne teksty kultury (kontekst historycznoliteracki).

Motyw walki dobra ze złem o duszę człowieka – nazywanej też psychomachią – można znaleźć w III części Dziadów Adama Mickiewicza. Utwór powstał po klęsce powstania listopadowego (przełom 1830 i 1831 r.), co sprawiło, że kwestie natury etycznej zostały wpisane we współczesny Mickiewiczowi kontekst polityczny.

Zajęcie stanowiska

Obiektem walki dobra ze złem w III części Dziadów Adama Mickiewicza jest dusza Konrada, wybitnej jednostki, mogącej w przyszłości odegrać ważną rolę.

Argumentacja

1. Siły dobra i zła rywalizują o wpływ na duszę wybitnej jednostki w III części Dziadów Adama Mickiewicza.

Przykłady z utworu:

Walka dobra ze złem o duszę bohatera (Więźnia, którym jest Gustaw-Konrad) rozpoczyna się już w Prologu. Bohater pogrążony jest we śnie, a złe duchy (Duchy Nocne oraz Duchy z Lewej Strony) przypuszczają szturm na jego duszę. Więźnia broni Anioł Stróż oraz Duchy z Prawej Strony. Prawicy i lewicy zostają więc przypisane konkretne wartości, oparte na tradycyjnym porządku: to, co pochodzi ze strony prawej, jest dobre (prawe) i wiąże się z Bogiem, natomiast z lewą stroną skojarzone zostaje zło (siły walczące z Bogiem, szatańskie).

Scena II przynosi Wielką Improwizację, w której opętany przez demona Konrad gotów jest posunąć się aż do bluźnierstwa przeciw Bogu. Do coraz gwałtowniejszych wystąpień przeciwko Najwyższemu prowokuje bohatera głos z lewej strony, namawiając go, by wydał Bogu – jak to określa sam Konrad – krwawszą bitwę niżli Szatan. W tym samym czasie głos z prawej strony usiłuje uspokoić Konrada, złagodzić ogarniające go prometejskie szaleństwo, a w konsekwencji – uratować jego duszę. Po raz kolejny prawej stronie zostały więc przypisane atrybuty dobra, natomiast lewą Mickiewicz połączył z siłami nieczystymi, szatańskimi.

Scena III jest zapisem egzorcyzmów, których ksiądz Piotr dokonuje na Konradzie. Skromnemu bernardynowi udaje się wypędzić złego ducha i od tej pory Konrad przestaje być prometejskim buntownikiem, a staje się pełnym pokory, cierpiącym Hiobem (Módl się, bo strasznie Pańska dotknęła cię ręka – mówi doń ks. Piotr, parafrazując słowa starotestamentowej Księgi Hioba). Wygnanie złego ducha zbliża Konrada do celu, określonego prawdopodobnie w scenie V (Widzenie Księdza Piotra, które ukazuje przyszłe losy Konrada jako męża ukrytego pod enigmatycznym imieniem czterdzieści i cztery, obrońcy narodu i jego wskrzesiciela).

Wniosek cząstkowy: Wygrana sił dobra daje nadzieję na to, że Konrad stanie się zbawcą narodu.

2. Tradycyjny obraz psychomachii przedstawiony jest na obrazie Hansa Memlinga Sąd Ostateczny (kontekst kulturowy).

Przykłady z dzieła:

Jedną z ciekawszych scen psychomachii znajduje się na pochodzącym z XV w. tryptyku niderlandzkiego malarza. Punktem odniesienia Memling uczynił siedzącego na tronie Chrystusa, którego umieścił w górnej partii centralnej części panelu, dokładnie nad ważącym ludzkie dusze archaniołem Michałem. Wszystko, co znajduje się po prawicy Chrystusa, jest dobre, dlatego też prawe skrzydło tryptyku prezentuje raj, do którego podążają zbawieni. Lewe skrzydło (to, co po lewicy Jezusa) zawiera przerażające sceny piekielne – widać demony pastwiące się nad duszami potępionych.

Uważny obserwator może dostrzec szczególną scenę rozgrywającą się w centralnym miejscu środkowej części tryptyku, pod wzniesionym prawym ramieniem zajętego ważeniem ludzkich dusz archanioła Michała. Oto nagi człowiek ciągnięty jest z jednej strony przez odzianego w błękitne szaty anioła, a z drugiej – szarpany przez przerażającego czarnego demona. Jest to symboliczne ukazanie psychomachii – walki dobra ze złem o ludzką duszę.

Wniosek cząstkowy: Anioły i diabły walczą o ostateczne przeznaczenie ludzkiej duszy – zbawienie lub potępienie.

Podsumowanie

Dobro i zło toczą odwieczną walkę o ludzkie dusze. Psychomachia stała się częstym motywem tekstów kultury. Nie inaczej jest w III część *Dziadów*, która przynosi pokonanemu w powstaniu listopadowym narodowi nadzieję, że ostateczne zwycięstwo przypadnie siłom światła. Czy tak się stanie na pewno – tego nie wiadomo, Mickiewicz nie pokazuje losów Konrada na zesłaniu, zapowiada jedynie możliwość jego tryumfalnego powrotu jako męża ukrytego pod imieniem czterdzieści i cztery.

6. Różne postawy bohaterów literackich wobec Boga.

Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów części III* Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Bóg i jego interakcje z człowiekiem to jeden z najwcześniejszych tematów literackich. W liryce pojawia się wątek rozmowy z Bogiem, modlitwy. Przyjmuje ona często postać hymnu lub psalmu. Charakter modlitwy może być wieloraki, o czym świadczy choćby różnorodność psalmów: błagalne, dziękczynne, pochwalne, pokutne itd.

Bohaterowie literaccy wchodzą z Bogiem w rozmaite relacje. W epoce romantyzmu widoczna staje się polaryzacja postaw wobec Stwórcy. Dowodzi tego np. zakres wzajemnych stosunków Boga i ludzi przedstawiony w III cz. *Dziadów* Adama Mickiewicza.

Zajęcie stanowiska

Postawy bohaterów literackich wobec Boga mogą przyjmować skrajne formy.

Argumentacja

1. Spośród bohaterów występujących w III cz. *Dziadów* ks. Piotr oraz Konrad przyjmują dwie skrajne postawy w stosunku do Boga.

Przykłady z utworu:

Tę reprezentowaną przez ks. Piotra można nazwać pokornym mesjanizmem. Już na początku swej modlitwy zakonnik kładzie się krzyżem (symboliczny gest pokory) i oświadcza, że jest prochem i niczem. Bóg zsyła nań widzenie, w którym Polska jawi się jako Chrystus narodów, a rozbiory z końca XVIII w. zostają porównane do męczeństwa Jezusa na krzyżu (trzy ramiona krzyża to trzej zaborcy, Poncjusz Piłat to Francja). Dalsza część wizji ks. Piotra przynosi zapowiedź zbawienia ludzkości dzięki męczeństwu narodu polskiego oraz wyzwolenia się kraju spod jarzma zaborów przez cierpienie. W widzeniu pojawia się także postać wskrzesiciela narodu: będzie nim charyzmatyczny mąż imieniem czterdzieści i cztery.

Przeciwieństwem pokornego bernardyna jest przekonany o swojej wielkości Konrad, a jego postawa stanowi przykład prometejskiego buntu przeciwko Bogu. Pierwszym sygnałem sprzeciwu wobec Stwórcy jest *Pieśń zemsty* śpiewana przez Konrada w scenie I. Pojawia się w niej refren: z Bogiem i choćby mimo Boga. W kolejnej scenie Konrad wygłasza monolog, w którym żąda od Najwyższego władzy nad duszami ludzi (Daj mi rząd dusz!). W swoim mniemaniu – jako poeta i wybitna jednostka – dorównuje Stwórcy, a nawet Go przewyższa, gdyż jest zdolny do miłości (Ja kocham cały naród! – Objąłem w ramiona / Wszystkie przeszłe i przyszłe jego pokolenia). Konrad pragnie stanąć na czele narodu jako przywódca i tak rządzić uczuciami ludzi, by doprowadzić ich do zbawienia. Milczenie Boga wytrąca bohatera z równowagi. Podburzany przez demony, decyduje się na krok ostateczny – bluźnierstwo przez nazwanie Boga carem, a więc największym złem. W ostatniej chwili bluźniercze słowo wypowiada za niego diabeł.

Wniosek cząstkowy: Ks. Piotr w pokorze przyjmuje boskie wyroki, natomiast Konrad buntuje się przeciw Bogu, posuwając się niemal do bluźnierstwa.

2. Motyw prometejskiego buntu wobec Stwórcy przyjął się w polskiej literaturze. Jan Kasprówiczył wykorzystał go w młodopolskim hymnie Dies Irae (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Tytuł utworu należy tłumaczyć jako dzień gniewu, czyli dzień Sądu Ostatecznego.

Będący rozbudowaną apostrofą do licznych adresatów, w tym również do Boga, hymn jest przepełniony motywami apokaliptycznymi, mroczną symboliką oraz brutalnymi scenami okrucieństw, jakich dopuszczają się podążający na sąd zmartwychwstańcy. Dominującym uczuciem zdaje się tu cierpienie – ludzi, świata, ale też Chrystusa, którego Głowa, owinięta cierniową koroną unosi się nad umierającym światem.

Osoba mówiąca buntuje się przeciwko niesprawiedliwości Boga, który wraz z człowiekiem stworzył grzech, a teraz z bezwzględną surowością człowieka z grzechu rozlicza i za popełnione grzechy osądza.

Wniosek cząstkowy: Podmiot liryczny wiersza – podobnie jak Konrad – buntuje się przeciw woli Boga.

Podsumowanie

Bohaterowie literaccy, którzy przyjmują istnienie opatrności, rozmawiają z Bogiem, wadzą się z Nim, buntują przeciwko Niemu. Wierzą, że Bóg ingeruje w dzieje i w życie człowieka, a na Jego decyzje można wpłynąć przez prośby, żądania czy wymuszanie zmian. Te różnorodne postawy mają ogromny potencjał emocjonalny, wyczuwalny dla odbiorcy zwłaszcza w tekstach dotyczących buntu, sprzeciwu człowieka wobec Boga. Dowodzą tego postaci Konrada z III cz. Dziadów oraz podmiotu mówiącego hymnu Dies Irae Jana Kasprówicza.

7. Funkcje snu i widzenia w utworze literackim.

Sen jest stanem, który fascynował człowieka od zawsze. Ludzie zadawali sobie pytania, dlaczego zasypiamy i dlaczego śnimy, czym jest marzenie sennie. Próbowali wyjaśnić cel i znaczenia snów. W różnych kulturach pojawiały się na przestrzeni wieków różne senniki – paranaukowe książki mające tłumaczyć i interpretować sny.

Spośród wielu hipotez dotyczących istoty sennego marzenia najciekawsza i najistotniejsza w kontekście pytania problemowego o funkcję snu i widzenia w utworze literackim wydaje się ta o śnie jako możliwości odkrycia tego, co na co dzień jest zakryte przed oczyma i rozumem człowieka. Podobną funkcję miały też widzenia – uważano, że są one zsyłane przez siłę wyższą na niektórych ludzi jako dar.

Zajęcie stanowiska

Literackie sny i widzenia pozwalają bohaterom zajrzeć w inny wymiar: poznać przyszłość, odsłonić tajemnice przeznaczenia, zrozumieć los.

Argumentacja

1. III część Dziadów Adama Mickiewicza jest w dużej części dramatem mistycznym i metafizycznym, którego akcja rozgrywa się na dwóch płaszczyznach: realnej (rzeczywistej) oraz fantastycznej (nadprzyrodzonej). Sfery te przenikają się nawzajem, a bohaterowie doświadczają różnego rodzaju snów oraz widzeń, zsyłanych na nich przez siły wyższe.

Przykłady z utworu:

Prolog zawiera motyw snu Więźnia (Gustawa-Konrada), który kilkakrotnie zasypia i budzi się, przekraczając granicę między jawą a sennym marzeniem. Śniąc, widzi swoją przyszłość (mam być wolny). W czasie, kiedy bohater pogrążony jest we śnie, dobre i złe duchy walczą o jego duszę.

Konrad jeszcze dwukrotnie przekracza granicę między światem rzeczywistym a fantastycznym. W Małej Improwizacji (scena I) oraz w Wielkiej Improwizacji (scena II) wznosi się na skrzydłach poetyckiego natchnienia ponad światem, usiłując dotrzeć do Boga, nawiązać z nim kontakt i, w akcie ostatecznej rozpacz, wyzwając Najwyższego na pojedynek.

Scena IV to sen Ewy, młodej dziewczyny mieszkającej w domku wiejskim pod Lwowem. Po odmówieniu wieczornej modlitwy Ewa zasypia, a wówczas anioł zsyła na nią widzenie przypominające ekstatyczne doznania mistyczek chrześcijańskich. Sen (lub widzenie) Ewy pełen jest tajemniczych znaczeń (wieloznaczność symboliki kwiatów, przede wszystkim róży).

Scena V ukazuje widzenie księdza Piotra. Na modlącego się, pełnego pokory bernardyna Bóg zsyła widzenie, w którym z jednej strony tłumaczona jest przeszłość Polski (rozbiory porównane są do sądu nad Jezusem i ukrzyżowania), a z drugiej – pojawia się zapowiedź przyszłych losów narodu, wskrzeszonego dzięki aktywności tajemniczego męża ukrytego pod imieniem czterdzieści i cztery (możliwe, że będzie nim w przyszłości Konrad). Sen Senatora w scenie VI ma groteskowy charakter. Oto bezwzględny Nowosilcow dręczony jest przez diabły obrazami pokazującymi stosunki panujące w carskiej Rosji – diabły najpierw łechcą dumę Senatora, pokazując go jako wielkiego dostojnika, którego docenia nawet car, by po chwili sponiewierać go wizją wypadnięcia z łask imperatora.

Wniosek częściowy: Dzięki snom i widzeniom bohaterowie poznają przyszłość, doznają natchnienia, łączą się z siłami wyższymi (Bogiem, diabłem).

2. Rola snów w Makbecie Williama Szekspira (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Wiedźmy swymi wizjami motywują Makbeta do działania, a on sam przed zamordowaniem Dunkana widzi unoszący się w powietrzu, błyszczący sztylet.

Okrutna Lady Makbet, podburzająca męża do krwawych zbrodni, wydaje się w ich związku osobą dominującą. Trzeźwo kalkuluje, panuje nad sytuacją, potrafi racjonalizować i nie cofa się przed psychologicznym szantażem. Ta silna osobowość rozpada się w czasie snu – Lady Makbet traci zmysły, w lunatycznym transie krąży po zamku i usiłuje zmyć z rąk ślady krwi. Sen jest siłą, która jak taran kruszy pancerz racjonalizmu, dociera do świadomości kobiety i niszczy ją, popychając do samobójstwa.

Wniosek częściowy: Wizje i sny motywują bohaterów do działania, wpływają na ich decyzje.

Podsumowanie

III część Dziadów pokazuje, że sny i widzenia pozwalają bohaterom zajrzeć w inny wymiar, pokonać granicę poznania. Dzięki nim Więzień dowiaduje się o swym przeznaczeniu, Konrad walczy z Bogiem, Ewa doznaje mistycznych uniesień, ksiądz Piotr poznaje mesjańską przyszłość Polski, a Senatora dręczą diabły.

Mickiewicz nie jest, oczywiście, pionierem, można zauważyć, że czerpie między innymi z Szekspirowskiego Makbeta, w którym sen i widzenie odgrywały równie istotną rolę w budowaniu świata przedstawionego.

8. Motywy biblijne i ich znaczenie w utworze literackim.

Omów zagadnienie na podstawie Dziadów części III Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Biblia jest jednym z najważniejszych źródeł kultury europejskiej. Odgrywa ważną rolę jako skarbnica motywów kulturowych, które mają uniwersalny, ponadczasowy charakter. Znaczenie motywów pochodzących z Pisma Świętego jest bardzo szerokie – są źródłem inspiracji dla kolejnych pokoleń, pełnią funkcję moralizatorską, dydaktyczną, a także stanowią zbiór zasad moralnych, wzorców i postaw.

Zajęcie stanowiska

Motywy biblijne są często wykorzystywane w literaturze i kulturze oraz odgrywają różnorodne role.

Argumentacja

1. W III części Dziadów Adam Mickiewicz kilkakrotnie sięga po motywy biblijne.

Przykłady z utworu:

Jednym z najczęstszych odniesień biblijnych jest motyw męczeństwa Chrystusa. Wykorzystał go Adam Mickiewicz w III części Dziadów, w scenie Widzenie ks. Piotra. Bohater doświadcza wizji, w której dzieje Polski

zostały przedstawione na wzór męki Chrystusa. Scena ukazuje męczeństwo narodu polskiego zgodnie z romantyczną ideą mesjanizmu narodowego – zgodnie z hasłem Polska Chrystusem narodów. W tym sensie Polacy są narodem wybranym przez Boga. Przez swoje cierpienie mają odkupić winy świata, a ich ból nie pozostanie bez nagrody, ponieważ Polska zmartwychwstanie.

Innym sposobem nawiązania do Biblii w dramacie Mickiewicza jest przywołanie zaczerpniętego z Księgi Hioba motywu niezawinionego cierpienia. Za jego pośrednictwem została ukazana martyrologia polskiej i litewskiej młodzieży. W Scenie więziennej bohaterowie dzielą się swoimi doświadczeniami związanymi z niewolą. Opowiadają o wywózkach w kibitkach na Sybir, przesłuchaniach, głodzeniu, biciu, o niezawinionym cierpieniu narodu polskiego pod zaborami. Nie wiedzą, jaki jest powód toczącego się przeciwko nim śledztwa. Najbardziej drastycznym przykładem męczeństwa i cierpienia młodych ludzi jest śmierć Wasilewskiego, o której opowiada Jan Sobolewski. Gdy wspomniany w opowieści bohater był niesiony przez żołnierza, miał ręce ułożone tak, jakby go ukrzyżowano. Sugeruje to, że jego cierpienie zostało poddane sakralizacji, co wskazuje na analogię między cierpieniem Chrystusa na krzyżu a męką narodu polskiego. Scena ta podkreśla sens cierpienia i jest silnie nacechowana emocjonalnie.

Z Biblii został też zaczerpnięty motyw matki cierpiącej ukazany w scenie Bal u Senatora. Podczas balu do Senatora przychodzi pani Rollison. To niewidoma wdowa, matka studenta, nieludzko potraktowanego przez władze carskie. Syn, który ją utrzymuje, jest jedyną radością w jej życiu. Kobieta dowiaduje się od księdza, że jej syna pobito, co wzmacnia jej cierpienie. Skarży się, mówiąc, że słyszy przez mury jego jęki. Porównuje się do niemej owcy, która zawsze pozna głos swojego jagnięcia. Odwołuje się do uczuć Senatora, ale okrutny mężczyzna nie ma ani sumienia, ani serca i okłamuje biedną matkę. Odczytanie tej sceny przez pryzmat motywu biblijnego dodatkowo wzmacnia jej wymowę, potęguje odczucie ogromu niezawinionego cierpienia, którego doświadczyli bohaterowie utworu.

Wniosek cząstkowy: Odwołania do Biblii wprowadzają do dramatu koncepcję mesjanizmu, a także nobilitują i uświęcają cierpienie bohaterów.

2. Motyw cierpiącej matki pojawia się w średniowiecznym Lamencie świętokrzyskim.

Przykłady z utworu:

Utwór ukazuje cierpienie i gorycz Matki Boskiej skarżącej się nad ciałem Syna.

Kobieta bezskutecznie próbuje pomóc swojemu dziecku, ulżyć Mu w cierpieniu. Błaga też ludzi o wysłuchanie i współczucie. Zwraca się z wyrzutem do Archanioła Gabriela, zarzucając mu, że nie dotrzymał słowa danego podczas zwiastowania. Obiecał, że będzie szczęśliwa, tymczasem ona cierpi, patrząc na męki swego Jedynego Syna.

Matka Boża w utworze to postać nie tylko boska, lecz także ludzka. Z jednej strony jest matką Boga, a z drugiej – bezradną kobietą, która ulega emocjom, cierpi i rozpacza.

Wniosek cząstkowy: Nawiązanie do motywu biblijnego służy podkreśleniu człowieczeństwa postaci Maryi.

Podsumowanie

Motywy biblijne są popularne w literaturze, o czym świadczą przywołane teksty literackie. Twórcy dzieł wykorzystują je w różnorodny sposób, pokazując analogie między postawami osób opisanych w Biblii a sposobem postępowania ludzi żyjących w późniejszych czasach. Motywy te nadają przedstawionym wydarzeniom i postaciom uniwersalny, ponadczasowy charakter. Aby móc właściwie odczytać ich znaczenie w dziele literackim, istotna jest znajomość pierwowzoru biblijnego.

9. Motyw walki dobra ze złem o duszę ludzką.

Krąg kultury łacińskiej powiązał dobro (a więc to, co oceniane jest jako pozytywne, wartościowe oraz zgodne z nakazami etyki) z Bogiem i przykazaniami wiary, natomiast zło (to, co wyrządza komuś krzywdę albo jest niezgodne z zasadami etyki) przypisał temu, co sprzeciwia się Bogu oraz boskim prawom. W czasach średniowiecznych walki reprezentujących dobro aniołów ze złymi demonami – diabłami – przedstawiano w moralitetach, w wiekach późniejszych motyw ten rozprzestrzenił się także na inne teksty kultury (kontekst historycznoliteracki).

Motyw walki dobra ze złem o duszę człowieka – nazywanej też psychomachią – można znaleźć w III części Dziadów Adama Mickiewicza. Utwór powstał po klęsce powstania listopadowego (przełom 1830 i 1831 r.), co sprawiło, że kwestie natury etycznej zostały wpisane we współczesny Mickiewiczowi kontekst polityczny.

Zajęcie stanowiska

Obiektem walki dobra ze złem w III części Dziadów Adama Mickiewicza jest dusza Konrada, wybitnej jednostki, mogącej w przyszłości odegrać ważną rolę.

Argumentacja

1. Siły dobra i zła rywalizują o wpływ na duszę wybitnej jednostki w III części Dziadów Adama Mickiewicza.

Przykłady z utworu:

Walka dobra ze złem o duszę bohatera (Więźnia, którym jest Gustaw-Konrad) rozpoczyna się już w Prologu. Bohater pogrążony jest we śnie, a złe duchy (Duchy Nocne oraz Duchy z Lewej Strony) przypuszczają szturm na jego duszę. Więźnia broni Anioł Stróż oraz Duchy z Prawej Strony. Prawicy i lewicy zostają więc przypisane konkretne wartości, oparte na tradycyjnym porządku: to, co pochodzi ze strony prawej, jest dobre (prawe) i wiąże się z Bogiem, natomiast z lewą stroną skojarzone zostaje zło (siły walczące z Bogiem, szatańskie).

Scena II przynosi Wielką Improwizację, w której opętany przez demona Konrad gotów jest posunąć się aż do bluźnierstwa przeciw Bogu. Do coraz gwałtowniejszych wystąpień przeciwko Najwyższemu prowokuje bohatera głos z lewej strony, namawiając go, by wydał Bogu – jak to określa sam Konrad – krwawszą bitwę niżli Szatan. W tym samym czasie głos z prawej strony usiłuje uspokoić Konrada, złagodzić ogarniające go prometejskie szaleństwo, a w konsekwencji – uratować jego duszę. Po raz kolejny prawej stronie zostały więc przypisane atrybuty dobra, natomiast lewą Mickiewicz połączył z siłami nieczystymi, szatańskimi.

Scena III jest zapisem egzorcyzmów, których ksiądz Piotr dokonuje na Konradzie. Skromnemu bernardynowi udaje się wypędzić złego ducha i od tej pory Konrad przestaje być prometejskim buntownikiem, a staje się pełnym pokory, cierpiącym Hiobem (Módl się, bo strasznie Pańska dotknęła cię ręka – mówi doń ks. Piotr, parafrazując słowa starotestamentowej Księgi Hioba). Wygnanie złego ducha zbliża Konrada do celu, określonego prawdopodobnie w scenie V (Widzenie Księdza Piotra, które ukazuje przyszłe losy Konrada jako męża ukrytego pod enigmatycznym imieniem czterdzieści i cztery, obrońcy narodu i jego wskrzesiciela).

Wniosek częściowy: Wygrana sił dobra daje nadzieję na to, że Konrad stanie się zbawcą narodu.

2. Tradycyjny obraz psychomachii przedstawiony jest na obrazie Hansa Memlinga Sąd Ostateczny (kontekst kulturowy).

Przykłady z dzieła:

Jedną z ciekawszych scen psychomachii znajduje się na pochodzącym z XV w. tryptyku niderlandzkiego malarza. Punktem odniesienia Memling uczynił siedzącego na tronie Chrystusa, którego umieścił w górnej partii centralnej części panelu, dokładnie nad ważącym ludzkie dusze archaniołem Michałem. Wszystko, co znajduje się po prawicy Chrystusa, jest dobre, dlatego też prawe skrzydło tryptyku prezentuje raj, do którego podążają zbawieni. Lewe skrzydło (to, co po lewicy Jezusa) zawiera przerażające sceny piekielne – widać demony pastwiące się nad duszami potępionych.

Uważny obserwator może dostrzec szczególną scenę rozgrywającą się w centralnym miejscu środkowej części tryptyku, pod wzniesionym prawym ramieniem zajętego ważeniem ludzkich dusz archanioła Michała. Oto nagi człowiek ciągnięty jest z jednej strony przez odzianego w błękitne szaty anioła, a z drugiej – szarpany przez przerażającego czarnego demona. Jest to symboliczne ukazanie psychomachii – walki dobra ze złem o ludzką duszę.

Wniosek częściowy: Anioły i diabły walczą o ostateczne przeznaczenie ludzkiej duszy – zbawienie lub potępienie.

Podsumowanie

Dobro i zło toczą odwieczną walkę o ludzkie dusze. Psychomachia stała się częstym motywem tekstów kultury. Nie inaczej jest w III część Dziadów, która przynosi pokonanemu w powstaniu listopadowym narodowi nadzieję, że ostateczne zwycięstwo przypadnie siłom światła. Czy tak się stanie na pewno – tego nie wiadomo, Mickiewicz nie pokazuje losów Konrada na zesłaniu, zapowiada jedynie możliwość jego tryumfalnego powrotu jako męża ukrytego pod imieniem czterdzieści i cztery.

10. Kreacje ludzi nieprzeciętnych

Jedną z cech romantyzmu jest programowa apoteoza wybitnych jednostek, nieprzeciętnych ludzi, dzięki którym możliwy jest rozwój społeczeństw oraz postęp w takich dziedzinach jak literatura, sztuka, nauka, filozofia. Zgodnie z romantyczną filozofią rozwój świata dokonuje się dzięki jednostkom wyrastającym ponad przeciętność, charyzmatycznym przywódcom oraz różnego rodzaju geniuszom.

Większość głównych bohaterów romantycznych dzieł literackich to osoby wybitne, wyróżniające się spośród tłumu. Jedni potrafią kontaktować się z siłą wyższą, innych charakteryzuje szczególna głębia umysłu albo nadludzki dar postrzegania przyszłości i rozumienia przeszłych dziejów, jeszcze inni czują więcej i mocniej niż przeciętni śmiertelnicy.

Zajęcie stanowiska

W literaturze przedstawienie postaci jako wybitnej jednostki wiąże się najczęściej z przyjęciem przez nią szczególnej idei, moralnym obowiązkiem buntu wobec nieprawości lub z przeznaczeniem do dokonania wielkich czynów.

Argumentacja

1. Gustaw-Konrad, główny bohater III części Dziadów Adama Mickiewicza, przechodzi przemianę, dzięki której staje się wybrańcem mogącym ocalić zniewoloną ojczyznę.

Przykłady z utworu:

Poeta Gustaw, uwięziony przez carskich siepaczy, w więzieniu odkrywa w sobie szczególne powołanie, któremu od tej chwili poświęci życie. Wyrazem przemiany i ponownych narodzin bohatera jest przyjęcie nowego imienia (Konrad), z romantycznego kochanka, gotowego oddać życie za ukochaną, Konrad staje się męczennikiem sprawy, poświęcającym się idei walki za ojczyznę, za bliźnich, za cały naród.

Konsekwencją przyjęcia na siebie odpowiedzialności za sprawy rangi najwyższej jest niewątpliwie scena II (tzw. Wielka Improwizacja). Konrad występuje tu przeciwko Bogu, przedstawiając się najpierw jako wybitny poeta (Ja czuję nieśmiertelność, nieśmiertelność tworzę, / Cóż Ty większego mogłeś zrobić – Boże?), a później – jako przedstawiciel wszystkich ludzi (Ja kocham cały naród! – Objąłem w ramiona / Wszystkie przeszłe i przyszłe jego pokolenia...). Miłość do rodaków oraz chęć ulżenia ich doli sprawiają, że bohater zaczyna postrzegać siebie już nie jako kogoś równego Bogu, ale wręcz przewyższającego Stwórcę umiejętnością kochania (Kłamca, kto Ciebie nazywał miłością / Ty jesteś tylko mądrością oraz Nazywam się Miljon – bo za miliony / Kocham i cierpię katusze).

Wystąpienie Konrada przeciwko Bogu jest buntem prometejskim – wnieconym w imię altruistycznej miłości do ludzi. Konrad jest gotów ponieść wszelkie konsekwencje postawy, którą przyjął, nawet potępienie własnej duszy. Daj mi rząd dusz! – woła do Boga, a gdy ten nie reaguje, posuwa się na skraj bluźnierstwa: Krzyknę, żeś Ty nie ojcem świata, ale... W tym momencie ostatnie słowo (Carem!) dopowiada za Konrada diabeł. Okazuje się, że byliśmy – jako czytelnicy i widzowie – świadkami psychomachii, walki sił dobra i zła o duszę bohatera. Piekło też było zainteresowane Konradem, stąd głosy popychające go do walki z Bogiem. Szczęśliwie, bohater nie wypowiedział na głos bluźnierstwa, a ks. Piotr, który egzorcyzmami wypędza zeń szatana, sprawia, że Konrad może otrzymać szansę, by stać się opatrnościowym mężem narodu, ukrytym pod tajemniczym imieniem czterdzieści i cztery.

Wniosek częstkowy: Konrad, nieszczęśliwy kochanek, wybitny poeta, wybiera poświęcenie się za ojczyznę. Jest gotów przeciwstawić się Bogu i rzucić na szalę własną duszę.

2. Główny bohater dramatu Johanna Wolfganga Goethego pt. Faust poszukuje tajemnicy sensu istnienia (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Tytułowy bohater jest człowiekiem nieprzeciętnym, mędrcom, który całe życie strawił na zgłębianiu wiedzy zapisanej w księgach. I kiedy w końcu przeczytał już wszystko, zdobył uznanie, pieniądze i sławę, zorientował się, że nie dane mu było poznać tajemnicy najważniejszej: zrozumienia porządku świata, odczytania boskiego planu.

By przekroczyć granicę, poznać obszar ukryty poza możliwościami poznawczymi śmiertelników i dotrzeć do pieczołowicie chronionych sekretów, Faust zawiera pakt z diabłem.

Wniosek cząstkowy: Aby osiągnąć wiedzę przekraczającą ludzkie możliwości poznania, Faust ryzykuje wieczne potępienie swojej duszy.

Podsumowanie

Faust z dramatu Johanna Wolfganga Goethego, Konrad z III części Dziadów, Konrad Wallenrod, Kordian – wszystkie te postaci należą do grona wybitnych jednostek, które los postawił ponad tłumem zwykłych śmiertelników. Ich wybitność jest jednak nie tylko darem, lecz także poważnym obciążeniem, szczególnie wtedy, gdy bohater musi podjąć działania w imię bliźnich, ryzykując własne zdrowie lub nawet życie.

Prometejski bunt Konrada z III części Dziadów w imię walki o niepodległość narodu i szczęście ludzi może doprowadzić nie tylko do śmierci bohatera, lecz także – co gorsza – do potępienia jego duszy. Podobnie wysoką cenę za poznanie prawdy ostatecznej gotów jest zapłacić Faust, tytułowy bohater dramatu Johanna Wolfganga Goethego, zawierając pakt z Mefistofeilesem.

11. Przypowieść i jej funkcje w utworze literackim.

Przypowieść, inaczej parabola, to gatunek literacki ukształtowany już w starożytności, najprawdopodobniej w sferach związanych z życiem religijnym. Do literatury kręgu śródziemnomorskiego, łacińskiego, przypowieści przeniknęły dzięki Biblii, a przede wszystkim – Nowemu Testamentowi, w którym pojawiły się jako historie opowiedziane przez Jezusa uczniom. Do najbardziej znanych należą te o siewcy, synu marnotrawnym czy miłosiernym Samarytaninie. W III części Dziadów Adama Mickiewicza można znaleźć fragment będący autonomicznym utworem literackim o wymiarze parabolicznym. Jest to bajka Antoniego Goreckiego Diabeł i zboże, którą uwięzionym w Wilnie studentom jeden z nich, Żegota, streszcza, a następnie tłumaczy jej treść, nawiązując do sytuacji, w jakiej znaleźli się młodzi ludzie.

Zajęcie stanowiska

Przypowieść poszerza możliwości interpretacji utworu literackiego, sprzyja jego wielowymiarowości.

Argumentacja

1. Bajka opowiedziana przez Goreckiego pozwala spojrzeć na sytuację bohaterów z innej perspektywy.

Przykłady z utworu:

Na płaszczyźnie tekstowej bajka Goreckiego nie wydaje się szczególnie skomplikowana. Oto Bóg, wygnawszy ludzi z raju, nie chciał, by przymierali głodem. Rozkazał więc aniołom rozrzucenie przed nimi ziaren zbóż. Adam nie bardzo wiedział, co zrobić z leżącymi na drodze ziarnami, zostawił je i odszedł. Nocą pojawił się diabeł i, podejrzewając, że w ziarnach może tkwić jakaś moc ukryta, postanowił schować je przed człowiekiem. Zakopał je w ziemi, napluł, przyklepał kopytem. Na wiosnę ziarno wydało plon, cała łąka rozkwitła trawą, zbożem i kwiatami.

Dotarcie do sensów naddanych wymaga odczytania symbolicznych znaczeń ukrytych w poszczególnych elementach bajki. Należy tu wziąć pod uwagę kontekst historyczny, związany z okolicznościami, w jakich rozmawiający ze sobą młodzi ludzie znaleźli się w celi zamienionej na więzienie klasztoru księży bazylianów.

Ziarnem byłaby zatem młodzież litewska, prześladowana przez Nowosilcowa i uwięziona w Wilnie. Szatan to car, przez którego na Polskę i Polaków spadły liczne nieszczęścia. Działania diabła, który po wrzuceniu do dołu ziarna naplwał i ziemią nakrył, i przybił kopytem, to symboliczny opis prześladowań, którym poddawano młodzież wileńską (i, szerzej, polską) w czasie rozpętanej przez Nowosilcowa nagonki. Zakopanie w ziemi może oznaczać śmiertelne ofiary carskich represji, z kolei trawa, kwiecie, kłosa i nasienie byłyby symbolami zmartwychwstania, odrodzenia młodzieży.

Przesłanie bajki o diable i zbożu można przedstawić następująco: w odwiecznej walce dobra (Bóg) ze złem (szatan) ostateczne zwycięstwo będzie należało do Boga. Szatan działa przeciwko ludziom na wiele sposobów, również przez ciemniźcicieli i prześladowców, ale Bóg, który otacza swą opieką człowieka, sprawi, że wszelkie działania tyranów zawsze obrócą się przeciwko nim samym. Tyrani upadną, a zwycięży wolność. Bajkę o diable i zbożu można odczytywać również jako zapowiedź idei mesjanistycznej, obecnej w III cz. Dziadów w scenie widzenia ks. Piotra.

Wniosek częściowy: Dzięki przypowieści niewola i cierpienie młodych ludzi mogą być rozumiane jako zapowiedź odrodzenia i ostatecznego zwycięstwa sił dobra.

2. Przypowieść o siewcy wykorzystuje symbolikę ziarna, by przekazać ukryte znaczenia (kontekst literacki).

Przykład z utworu:

Biblijna przypowieść o siewcy, przedstawiona w trzech ewangeliach Nowego Testamentu (św. Mateusza, św. Marka, św. Łukasza) odczytywana na poziomie dosłownym jest wyjątkowo prostą historią: oto w pole wychodzi człowiek siewący ziarna zboża. Część zasiewu marnieje (wydziobują je ptaki, wypala słońce, zagłuszają chwasty), ale gdy ziarno spadnie na żyzną glebę, wydaje obfity plon – trzydziestokrotny, sześćdziesięciokrotny i stokrotny. Ukryte znaczenie przypowieści o siewcy wyjawia swym uczniom sam Jezus: siewcą jest Bóg, który zwraca się do ludzi ze swym słowem.

Wniosek częściowy: Ziarno w przypowieści oznacza nauki Jezusa przynoszące zbawienie tym, którzy korzystają z nich w swoim życiu.

Podsumowanie

Istotą przypowieści jest posiadanie dwóch płaszczyzn znaczeniowych. Pierwsza z nich to warstwa dosłowna, tekstowa. Ich akcja jest z reguły prosta, przejrzysta, liczba bohaterów niewielka, a na całość składa się jedno wydarzenie, a nawet jego część, epizod. Druga płaszczyzna to warstwa sensów naddanych (ukrytych, domyślnych), mających często wymiar pouczenia moralnego, religijnego, teologicznego. Do tej warstwy można dotrzeć przez znajdujące się w utworze symbole, alegorie, miejsca znaczące. W tym kontekście ważne stają się wszystkie elementy, np.: bohater, jego imię, działania, każdy gest, okoliczności prezentowanych zdarzeń (kontekst teoretycznoliteracki).

Już sama symbolika ziarna uruchamia liczne konteksty – tak w wymiarze przypowieści biblijnej (słowo Boże, nauki Chrystusa), jak i w bajce o diable i zbożu (idea mesjanistyczna, wątek prześladowań młodzieży wileńskiej, martyrologia narodu polskiego, boska opatrność).

12. Literacka kreacja matki-Polki i jej symboliczne znaczenie.

W polskiej kulturze figura matki zajmuje szczególne miejsce. Są po temu dwie zasadnicze przyczyny. Po pierwsze, matka jako kobieta i dawczyni życia zawsze była przez Polaków otaczana szacunkiem. Pod koniec XVI w. ojczyznę z matką utożsamiał Piotr Skarga w swoich Kazaniach sejmowych.

Drugi powód związany jest z tradycją: w Polsce, będącej krajem w dużej mierze katolickim, przyjął się i rozwinął kult maryjny, nakazujący oddawanie czci Matce Boskiej. W efekcie postać matki była w wielu tekstach kultury kojarzona z Matką Jezusa, Maryi polecano Polskę i jej obywateli, a w kraju pojawiały się liczne sanktuaria maryjne. Powstała trwała konotacja łącząca ojczyznę, matkę i Maryję. Związek ten jest doskonale widoczny w literaturze okresu romantyzmu, zwłaszcza w twórczości Adama Mickiewicza.

Zajęcie stanowiska

Literacka kreacja matki-Polki w dobie romantyzmu stylizowana jest na Matkę Boską.

Argumentacja

1. Pani Rollison w III cz. Dziadów Adama Mickiewicza ukazana jest jako matka cierpiąca.

Przykłady z utworu:

Pojawiająca się u Nowosilcowa w scenie VIII (Pan Senator) pani Rollison to niemłoda już, niewidoma wdowa, która przyszła błagać senatora o łaskę dla syna, aresztowanego, a potem skatowanego w czasie śledztwa. Nowosilcow zbywa nieszczęsną kobietę, a następnie knuje ze swoimi zausznikami plan sprowokowania młodego więźnia do popełnienia samobójstwa.

Po pewnym czasie Pani Rollison zjawia się jeszcze raz, przerywając bal u senatora, krzycząc i oskarżając Nowosilcowa o zbrodnię. Pograżona w rozpacz, nazywa senatora tyranem i pijakiem, który ma na swoich rękach krew niewinnych młodych ludzi.

Gdy dowiaduje się od ks. Piotra, że jej syn przeżył upadek z okna na trzecim piętrze, nie wytrzymuje silnych emocji i mdleje. Niemal w tej samej chwili piorun zabija Doktora – jednego z łotrów planujących wcześniej z Nowosilcowem pozbycie się Jana Rollisona.

Wniosek cząstkowy: Pani Rollison ma wiele cech Maryi rozpaczającej nad ukrzyżowanym Jezusem, co stanowi wyraźne nawiązanie do żałobnego toposu stabat Mater Dolorosa (Matki Boskiej Bolesnej), obecnego w literaturze polskiej już od czasu XV-wiecznego Lamentu świętokrzyskiego, znanego też pod tytułem Żale Matki Boskiej pod krzyżem.

2. Podejmujący problematykę patriotyczną wiersz Adama Mickiewicza Do matki Polki (powstały najprawdopodobniej w połowie roku 1830) można uznać za swoistą zapowiedź powstania listopadowego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W wierszu Do matki Polki osoba mówiąca zwraca uwagę na los, jaki czeka kobiety, których synowie angażują się w działalność spiskową oraz biorą udział w powstaniach skierowanych przeciwko tyranom i zaborcom.

Zwracając się do tytułowej adresatki wiersza, przestrzega ją: O matko Polko! źle się twój syn bawi!. Tą zabawą jest udział w konspiracji i przygotowywanie przyszłego powstania. Takie działania przynieść muszą podwójne nieszczęście: śmierć przyszłych bojowników o niepodległość oraz rozpacz pograżonych w żałobie matek.

Wniosek cząstkowy: Wiersz zawiera odwołanie do toposu Matki Boskiej Bolesnej i zapowiada cierpienie matek, których synowie zginą lub zostaną skazani na zesłanie.

Podsumowanie

Figura matki-Polki w literaturze polskiego romantyzmu wykazuje silne związki z toposem Matki Boskiej Bolesnej (Boleściwej), czyli stabat Mater Dolorosa. Mickiewicz stylizuje ją w swoich utworach (III cz. Dziadów, wiersz Do matki Polki) na kobietę przejętą losem swoich synów, zdeterminowaną, ale przede wszystkim świadomą tragicznego losu, jaki przypadł w udziale młodym ludziom, zmuszonym przez okoliczności zewnętrzne (rozbiory, zabory, działalność spiskowa i powstania narodowowyzwoleńcze) do poświęcenia swego życia w walce o wolną i niepodległą ojczyznę.

Mickiewiczowska matka-Polka symbolizuje zatem Matkę Boską, rozpaczającą po stracie syna, świadomą ofiary, jaką ponieść musi ona i jej dziecko, ale jest też figurą zniewolonej ojczyzny – kobiety, matki, Polki – cierpiącej pod jarzmem zaborcy.

13. Dramat romantyczny i narodowy.

Dramatyczne gatunki literackie ewoluowały już od czasów starożytnych, czego najlepszym przykładem jest zmieniająca się liczba aktorów występujących na scenie w twórczości Tespisa, Ajschylosa czy Sofoklesa. Normy i zasady, którymi powinni kierować się autorzy tragedii, wyłożył Arystoteles w Poetyce i w ten sposób ukształtował klasyczną koncepcję tego gatunku.

W późniejszych epokach dramatopisarze zaczęli odchodzić od klasycznego wzorca. Pierwszym rewolucjonistą był Szekspir, który złamał większość zasad określonych w starożytności jako kanoniczne. Również twórcy doby romantyzmu byli niechętni klasycznemu kanonowi estetycznemu.

Zajęcie stanowiska

Dramat romantyczny różni się pod wieloma względami od klasycznej tragedii antycznej.

Argumentacja

1. Dziady cz. III Adama Mickiewicza jako dramat romantyczny i narodowy pod wieloma względami odbiega od klasycznego wzorca reprezentowanego przez np. Antygonę Sofoklesa (kontekst literacki).

Przykłady z utworów:

Tematyka. W klasycznej tragedii antycznej, np. Antygonie Sofoklesa, dominuje problematyka moralna, związana tematycznie ze światem greckich mitów. Polscy twórcy romantyczni wprowadzili do swych dramatów tematykę narodową, silnie nawiązując do sytuacji, w jakiej znalazł się nasz kraj po klęsce powstania listopadowego. Mimo iż akcja III cz. Dziadów rozgrywa się w roku 1823, aluzje i nawiązania do powstania są widoczne chociażby w przyjętej przez Mickiewicza historiozoficznej koncepcji mesjanizmu.

Zasada trzech jedności (czasu, miejsca i akcji). W tragedii antycznej czas akcji utworu zamyka się w 24 godzinach (tak jest w Antygonie), wydarzenia rozgrywają się w jednym miejscu (przed pałacem królewskim w Tebach) i zorganizowane są wokół jednego wątku (kary za pogrzebanie zwłok Polinejsesa). Czas akcji III części Dziadów rozciągnięty został do roku (wliczając Ustęp), wydarzenia rozgrywają się m.in. w wileńskim więzieniu, domku pod Lwowem, salonie w Warszawie oraz w wileńskiej siedzibie Nowosilcowa). Akcja jest wielowątkowa (martyrologia młodzieży, prometejski bunt Konrada, mesjanizm), przeplatana licznymi dygresjami (Widzenie Ewy, Sen Senatora),

Zasada decorum (stosowności). W tragediach antycznych obowiązywało dostosowanie stylu, w jakim napisany był utwór, do gatunku. Antygona jako tragedia, a tym samym gatunek wysoki, napisana była stylem wzniosłym, patetycznym, pozbawionym wyrazów potocznych oraz wulgaryzmów. W III cz. Dziadów Mickiewicz zrywa z tą zasadą, mieszając patos takich scen jak Wielka Improwizacja czy Widzenie Księdza Piotra z językiem potocznym, czego przykładem są grubiańskie wypowiedzi egzorcyzmowanego diabła (scena III).

Kompozycja utworu. Tragedia antyczna kończyła się w sposób niepozostawiający żadnych wątpliwości co do losów głównych postaci. W Antygonie tytułowa bohaterka umiera, a jej antagonist, Kreon, załamuje się po uświadomieniu sobie błędów, jakie popełnił. Jest to kompozycja zamknięta. Tymczasem czytelnik III cz. Dziadów nie pozna zakończenia losów Konrada, nie dowie się również, co się stało z ks. Piotrem. Jest to tak zwana kompozycja otwarta, wynikająca z otwartego zakończenia dzieła.

Liczba bohaterów na scenie. W tragedii antycznej na scenie mogły przebywać równocześnie maksymalnie trzy osoby prowadzące dialog. Tak dzieje się w Antygonie – w tragedii Sofoklesa nie ma ani jednej sceny zbiorowej. Adam Mickiewicz wprowadza na scenę tłum: w scenie I (uwięzieni studenci prowadzący rozmowy), w scenie VII (goście w salonie warszawskim) oraz w scenie VIII (tłum na balu u senatora Nowosilcowa).

Konwencja estetyczna. Nadrzędną zasadą estetyczną tragedii antycznej była mimesis – kategoria estetyczna zalecająca, by dzieło literackie naśladowało rzeczywistość (Arystoteles nazwał tragedię sztuką naśladowczą). W Antygonie wszelkie wydarzenia dają się racjonalnie wytłumaczyć, konflikt racji związany jest ze sporem pomiędzy uczuciem a rozumem, prawem boskim a prawem ludzkim, państwem a jednostką. W III cz. Dziadów świat realny przenika się ze światem zjawisk nadprzyrodzonych, wydarzenia mają uzasadnienia fantastyczne oraz irracjonalne, a na scenie pojawiają się postaci, których statusu ontologicznego możemy się tylko domyślać.

Podsumowanie

Porównanie cech formalnych Antygony Sofoklesa i III cz. Dziadów Mickiewicza pokazuje, jak daleko polski dramat romantyczny odszedł od klasycznego dramatu antycznego. Wprowadza tematykę narodową (temat walki o wolność ojczyzny i martyrologii narodu polskiego), zrywa też z najważniejszymi formalnym kanonem gatunku: zasadą trzech jedności (czasu, miejsca, akcji), zasadą decorum i zamkniętym zakończeniem utworu. Ponadto Mickiewicz wprowadza na scenę tłum (zrywa z tzw. zasadą braku scen zbiorowych) oraz postaci fantastyczne o niejasnym pochodzeniu, takie jak: aniołowie, demony, duchy, zjawy, upiory.

Balladyna Juliusz Słowacki

1. Funkcja wątków baśniowych i fantastycznych w kreacji świata przedstawionego utworu.

Omów zagadnienie na podstawie Balladyny Juliusza Słowackiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

W Balladynie świat rzeczywisty współlistnieje ze światem fantastycznym. Baśniowy nastrój tworzą w utworze fantastyczne postacie i zdarzenia zaczerpnięte z ludowych podań, magiczne przedmioty i zaklęcia, a także nawiązania do legendy o początkach państwa polskiego. Obecność wątków fantastycznych i baśniowych wpływa na odczytanie przesłania dramatu, które wpisuje się w romantyczny światopogląd (kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Dzięki ingerencji istot fantastycznych w świat rzeczywisty poznajemy prawdę o ludzkiej naturze w kontekście dobra i zła.

Argumentacja

1. W Balladynie obecne są elementy konwencji fantastycznej, które współtworzą świat przedstawiony dzieła.

Przykłady z utworu:

Akcja dramatu rozgrywa się w legendarnych początkach Polski, za panowania władców z mitycznej dynastii Popielidów. Zdarzenia mają miejsce w pobliżu jeziora Gopło oraz pod murami Gniezna – pierwszej stolicy Polski, co stanowi ważny element zarówno romantycznego historyzmu (początki państwa polskiego), jak i myślenia mitycznego, legendowej wyobraźni o kształtowaniu się zasad w państwie (walka o koronę, walka dobra – Kirkor, ze złem – Popiel).

W Balladynie występują także elementy charakterystyczne dla baśni. Są bardzo wyraziste, nie tylko budują emocje czytelnika, lecz także pokazują dobrą i złą stronę ludzkiej natury (Alina – dobra, Balladyna – zła). Pojawia się cudowność związana z wierzeniami magicznymi (Pustelnika dar przepowiadania i uzdrawiania) oraz postaciami fantastycznymi: Chochlikiem, Skierką i królową Gopła – Goplaną. Tajemnicze i magiczne moce fantastycznych postaci odsłaniają ludzkie namiętności, pragnienia i żądze (Balladyna oraz Kostryn chcą władzy i bogactwa), które stają się przyczyną zguby.

Siły nadprzyrodzone ingerują w życie ludzi, odpowiadają za bezwzględną sprawiedliwość. Zło zostaje ukarane. Cudowna moc prawdy, boska sprawiedliwość zwyciężają w dramacie. Korona Lecha – symbol prawdy, zwycięstwa, sprawiedliwości – nie należy się zbrodniarce (jak w baśni, korona jest ze złota, cenna materialnie, więc starają się o nią różni bohaterowie). Balladyna zdobyła ją, mordując niewinnych (Alina, Gralon, Kirkor, Pustelnik). Korona ciąży jej na głowie, jest narzędziem kary, którą w dramacie dopełnia natura (piorun padający z chmury pozostawionej przez Goplanę zabija Balladynę).

Natura współtworzy baśniowy i fantastyczny charakter świata przedstawionego, odsłania emocje i zachowania bohaterów. Elementy obecne w krajobrazie otaczającym bohaterów – kwiaty, jaskółki, jezioro, drzewa w puszczy, maliny, zjawiska przyrody – mają wpływ na ocenę postaci w kategorii dobra i zła (jaskółka prowadzi Kirkora do domu wdowy, jaskółki otaczają Alinę, Goplanę, kwiaty pojawiają się przy postaciach Wdowy i Filona; gdy Balladyna wypędza z zamku matkę, szaleje burza).

Wniosek cząstkowy: Obecność wątków fantastycznych i baśniowych w Balladynie wpływa na losy bohaterów i wzmacnia przesłanie utworu zgodne z zaczerpniętym z wierzeń ludowych przekonaniem, że nie ma winy bez kary.

2. Świat fantastyczny odgrywa ważną rolę również w innych utworach literackich, np. w Świteziance Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W utworze przenikają się dwa światy: realny, np. postać Strzelca, z fantastycznym – Świtezianka, zjawiska nadprzyrodzone. Wszystkiemu towarzyszy nastrój grozy i tajemnicy.

Ballada podkreśla, że za popełnione czyny, w tym wypadku zdradę, należy ponieść konsekwencje. Złamanie przysięgi wierności, której dopuścił się Strzelec, zasługuje na najsurowszy wyrok. Jego winy nie łagodzi nawet fakt, że młodzieniec uległ czarom i podstępowi istoty nadprzyrodzonej.

Strażnikiem moralnego porządku jest w tym świecie natura, którą reprezentuje Świtezianka – przedstawicielka świata fantastycznego.

Wniosek cząstkowy: Świat fantastyczny – nimfa, nadprzyrodzone zjawiska – został wykorzystany do zbudowania opowieści o miłości, zdradzie i karze.

Podsumowanie

Bohaterowie Balladyny zostali pokazani na tle dwóch współistniejących światów. Obecność fantastyki i baśniowości posłużyła w dramacie do ukazaniu ludzkich pragnień i namiętności, obnażyła skłonność do czynienia zła, a ponadto posłużyła do wzmocnienia przesłania utworu, że nie ma winy bez kary.

2. Motyw zbrodni i kary.

Bohaterowie Balladyny, tak jak postacie znane z dramatów szekspirowskich (np. tytułowy bohater Makbeta), mają możliwość dokonania wyboru między dobrem a złem (Balladyna, Kostryn). Wkroczenie na drogę zbrodni tragicznie wpływa na ich losy. Przekroczenie granicy moralnej i samowola zła kończą się karą (kontekst egzystencjalny).

Zajęcie stanowiska

Dramat Balladyna ukazuje destrukcyjny wpływ żądzy władzy na bohaterów, którzy za swoje czyny muszą wziąć odpowiedzialność.

Argumentacja

1. Dramat Balladyna ukazuje moralny i etyczny wymiar życia człowieka.

Przykłady z utworu:

Balladyna rywalizuje z siostrą o rękę Kirkora. Kiedy przegrywa, postanawia zabić Alinę. Ta pierwsza zbrodnia prowadzi do następnych. Kolejnymi jej ofiarami są posłaniec Kirkora – Gralon (zna miejsce zabójstwa Aliny) oraz kochanek Grabiec (zmieniony przez Goplanę w pikowego króla; posiadał koronę Lecha – symbol władzy, potęgi, dziedzictwa). Zginąć muszą także: Pustelnik (osądza czyn Balladyny, zna tajemnicę jej znamienia), Kirkor (nie może przyjąć korony ze względu na pochodzenie Balladyny), Kostryn (wspólnik, znał jej sekrety i zbrodnicze zamiary). Ostatnia umiera – podczas tortur – jej matka, którą wyrodna córka wygnała z zamku. Balladyna, zabijając siostrę Alinę, zostaje naznaczona na czole „kainowym piętnem”, plamą krwi wielkości maliny, która nie znika. Świadkiem morderstwa jest przyroda (romantyczny strażnik świata moralności, szekspirowski wariant budowania nastroju). Pełna tajemnych mocy, odsłania zbrodniczą naturę bohaterki, w tym jej namiętność do władzy, bogactwa i zła. Zbrodnia Balladyny odwraca harmonijny porządek przyrody, która okaże się sędzią sprawiedliwym. W finale dramatu natura reprezentowana przez Goplanę ukarze zbrodniarkę. Gopłana, odlatując, zostawi chmurę, z której piorun zabije Balladynę.

Innym złoczyńcą, który dokonał zbrodni, jest Kostryn, również ulegający żądzy władzy. Zna prawdę o Balladynie, wie o jej pragnieniach. Są do siebie podobni tak w zachowaniu, jak i w pragnieniach. Łączy ich pełna grzechu miłość – oboje popełnili zdradę: Balladyna jako żona, Kostryn jako rycerz, wobec Kirkora. Są

wspólnikami w dokonanych zbrodniach (Grabiec, Kirkor, Pustelnik). Uczucie oparte na grzechu, które połączyło bohaterów, nie może być trwałe. Kostryn zostaje zabity przez Balladynę, która nie ufa mu, ponadto Kostryn za dużo widział i wiedział. Śmierć przez otrucie jest karą. W imię ludowej sprawiedliwości zginął, bo sam zabijał. Wniosek cząstkowy: Zachowanie tytułowej bohaterki oraz Kostryna dowodzi, że chęć posiadania władzy i bogactwa doprowadza do zbrodni i staje się przyczyną osobistej klęski. Słowacki w swoim dramacie pokazuje motywacje bohaterów i tkwiące w ich osobowości zło. Ponadto podkreśla, że za popełnione zbrodnie należy ponieść konsekwencje.

2. Motyw zbrodni i kary jest zawarty w wielu utworach literackich, np. w balladzie Lilie Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Niewierna żona zabija powracającego z wojny męża, aby nie dowiedział się o jej uczynku. Na jego grobie sieje lilie.

Duch zamordowanego od czasu do czasu nawiedza ją i dzieci. Kiedy do zamku przybywają dwaj bracia męża i po wielu miesiącach czekania tracą nadzieję na jego powrót z wojny, proponują kobiecie małżeństwo.

Mężem miał zostać ten kandydat, który uplecie piękniejszy wianek z kwiatów. Kobieta wybiera wianek z lilii, jak się okazuje – rosnących na grobie męża. Wówczas następuje moment sprawiedliwości. Pojawia się duch zamordowanego rycerza, ziemia rozstępuje się i wszyscy giną.

Wniosek cząstkowy: Świat nadprzyrodzony ingeruje w świat realny, wymierza sprawiedliwość, spełniają się słowa Pustelnika: Nie masz zbrodni bez kary.

Podsumowanie

Balladyna Juliusza Słowackiego odsłania ludzkie pragnienia i namiętności. Tytułowa bohaterka i Kostryn są bohaterami, którzy wybierają zło w imię własnych pragnień, co doprowadza ich do tragedii. Zachowania i czyny, które wymierzone są przeciw drugiemu człowiekowi, zostają ukarane. Nad postępowaniem i jego konsekwencjami czuwają, zgodnie z romantyczną wizją odwołującą się do tradycji ludowej, Bóg i natura.

3. Matka jako postać tragiczna.

Juliusz Słowacki zgodnie z ideą romantycznej koncepcji świata, tworząc kreacje bohaterów w dramacie, zainspirował się znaczeniem losu człowieka. Portret wdowy – matki Balladyny i Aliny – naznaczony cechami ofiary i cierpienia staje się elementem analizy psychologicznej Balladyny. Pokazuje, na zasadzie baśniowego kontrastu dobra i zła, odmiennosc jej charakteru oraz odsłania sposób wartościowania przez nią świata, co definiuje tragizm tej postaci (kontekst psychologiczny).

Zajęcie stanowiska

Postać matki – ubogiej wdowy – odsłania obraz osobowości bohaterów i dopełnia wymiar tragizmu w dramacie.

Argumentacja

- Postać matki Balladyny i Aliny przypomina swą kreacją bohaterkę baśniową. Zgodnie z konstrukcją postaci baśniowych biedna wdowa pochodzi z ludu, do jej chatki przybywa Kirkor, reprezentant innej warstwy społecznej. Matka bardzo kocha swoje córki, traktuje je jednakowo, troszczy się o nie (nie pozwala w nadmiarze pracować Balladynie), pragnie dla nich szczęścia. Chce dla nich jak najlepiej, dlatego kiedy pod jej dach przybywa hrabia Kirkor, uznaje to za dar i znak. Zachwala przymioty obu córek, kocha je tak samo, dlatego nie potrafi wskazać jednej z nich na kandydatkę na żonę Kirkora. To ona wymyśla, że zbieranie malin rozstrzygnie, która z dziewcząt zostanie żoną bogatego i posiadającego władzę gościa.

- Po zabiciu Aliny (która zwyciężyła, bo uzbierała pełen dzban malin – w przeciwieństwie do siostry) Balladyna okłamuje matkę, że Alina uciekła z ukochanym, i zarzuca matce nadmiar miłości ofiarowanej Alinie, bo to ją

„zepsuło”. Wdowa przeklina Alinę, jednak bardzo cierpi, ponieważ serce nie może znieść utraty dobrej i pokornej córki. Cieszy się jednak ze szczęścia Balladyny.

- Pozostanie przy jedynej córce, ofiarowanie jej matczynego serca, opieki i pomocy nie spotyka się z aprobatą Balladyny, która wstydzi się matki, udaje, że nie wie, kim ona jest, i wyrzuca ją z zamku. Wdowa zostaje upokorzona, cierpi, jest pełna żalu. Swój los porównuje do losu starych jaskółek, które odrzucane przez młode, skazywane są na śmierć. Metafora losu w powiązaniu ze światem natury przywołuje obraz z dramatu Słowackiego *Kordian*, którego główny bohater porównuje swój nastrój i emocje z otaczającą go przyrodą (kontekst literacki). Wdowa jest gotowa w imię miłości do dziecka ponieść największą ofiarę – nie wyjawia imienia córki na torturach.

- Balladyna jako królowa wysłuchuje skargi matki, która jest ślepa i narzeka na swój okrutny los zgotowany przez dziecko. Ta skarga powoduje, że w Balladynie budzi się jej dawno uspięte sumienie. Przypomina sobie normy moralne, wie, że musi wydać wyrok na córkę skarżącą się kobiety. Kara, na którą skazuje córkę Wdowy, jest karą dla niej samej, co stanowi o tragizmie bohaterki.

Podsumowanie

Postać matki w Balladynie pokazuje etyczny wymiar losu, tak istotny dla człowieka. Odślania normy i zasady postępowania. Dowodzi współistnienia dobra i zła oraz sprawiedliwości i kary, której podlegają bohaterowie, co dowodzi romantycznej koncepcji świata.

4. Konsekwencje dokonanych wyborów życiowych.

Świat w utworach romantycznych jest pełen dwoistości. Dobro i zło w Balladynie jest rezultatem wyborów, które podejmują bohaterowie. Decyzje wynikające z żądz władzy i bogactwa uruchamiają spiralę zbrodni i strachu, a w konsekwencji prowadzą do upadku będącego karą za winy, która – zgodnie z romantycznym, wywodzącym się z ludowych przekonań światopoglądem – musi się dopełnić (kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Uleganie pragnieniom i namiętnościom, a także brak rozeznania dobra i zła prowadzi do wyborów, które mają tragiczny wymiar.

Argumentacja

- Bohaterowie Balladyny mają swoje życiowe potrzeby i pragnienia. Są rozczarowani postawą innych, zwłaszcza lekceważeniem uczuć, np. nimfa Goplana, symbolizująca naturę oraz porządek etyczny, zakochuje się w Grabcu, który nie odwzajemnia jej uczucia i jest kochankiem Balladyny.

- Wybranie przez Goplanę człowieka na kochanka kończy się tragicznie. Ingerencja królowej jeziora w świat ludzki ma według niej przywrócić spokój i równowagę uczuć w naturze. Zakochana Goplana (przeżywa nieszczęśliwą, romantyczną miłość) chce zmusić czarami do miłości Grabca, odwrócić jego zainteresowanie Balladyną, dlatego kieruje Kirkora do chatki wdowy. W ten sposób zostaje uruchomiony ciąg zdarzeń, w których toku i wyniku ginie wiele osób, w tym Grabiec, Kirkor i Alina. Goplana ponosi konsekwencje swojego działania – nie tylko traci ukochanego, lecz także za poplątanie losów ludzi zostaje ukarana przez Boga i skazana na wygnanie.

- Grabiec chciał być królem dzwonek, który w talii kart ma najniższy kolor, jednak wygląda najbardziej dostojnie. Wybierając rolę króla dzwonekowego, decyduje się na zabawę, nie traktuje korony Lecha z powagą, drwi również z uczuć Goplany, która go w takiego króla zmienia. W konsekwencji swoich wyborów Grabiec ginie. Przewrotność losu – został zabity przez Balladynę, którą kochał.

- Balladyna, chcąc zostać żoną Kirkora, dokonuje okrutnego wyboru (zabija siostrę, która jako pierwsza łączyła się z nim, ponieważ uważa, że to ona powinna zająć miejsce obok mężczyzny i czerpać korzyści z jego

bogactwa. Droga, którą wybrała, jest oparta na zdradzie, śmierci, zabójstwach, kłamstwie. Balladyna nie potrafiła inaczej żyć. Złamała prawo moralne w imię żądz, utraciła spokój. Ostatecznie poniosła konsekwencje tragicznych wyborów – zginęła rażona piorunem.

- Matka Balladyny, choć żali się królowej na swój los, nie wyjawia imienia okrutnej córki, która ją wyгнаła, i umiera na torturach. Kochająca i cierpiąca matka wolała wybrać własną śmierć niż ujawnić, kim jest jej dziecko.
- Wiara w cuda, sprawiedliwość, ingerencję świata nadprzyrodzonego w ludzki jest wpisana w konwencję literatury romantycznej (kontekst historycznoliteracki). Bohaterowie żyją w dwóch odmiennych światach, łączą ich różne uczucia, w tym miłość i namiętność (Balladyna, Alina, Goplana, Grabiec, Kirkor). Świadkiem dokonywanych wyborów jest natura – tajemnicza, budująca wyjątkowy nastrój (tajemniczość i groza lasu, w którym Balladyna zabiła Alinę, szalejąca burza, gdy Balladyna wyгнаła matkę z zamku). Romantyzm wyznaczył jej szczególną rolę, jest nie tylko samoistnym i uduchowionym bytem, lecz także strażnikiem dobra, który każe za zło (śmierć Balladyny).

Podsumowanie

Literatura romantyczna obnażała naturę człowieka. Bohaterowie Balladyny pokazani są przez pryzmat dokonanych wyborów, w kategorii dobra i zła. Albo podejmują decyzje zgodne z zasadami prawa i miłości (Alina, Wdowa), albo kierują się własnym dobrem i namiętnością (Balladyna, Goplana), zapominając o etycznym wymiarze egzystencji, co czyni ich los tragicznym. Taka koncepcja losu pokazuje, jak ważna dla literatury romantycznej jest psychologia postaci.

Kordian Juliusz Słowacki

1. Wartości, dla których człowiek gotów jest poświęcić życie.

Omów zagadnienie na podstawie Kordiana Juliusza Słowackiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Poszukiwanie przez człowieka wartości, które mogą nadać życiu sens, jest ważnym i często poruszonym tematem w literaturze. Można wskazać pewien zbiór idei, które były na tyle istotne dla bohaterów różnych epok, że decydowali się poświęcić dla nich wszystko, nawet życie. Przykładami takich wartości uniwersalnych są: miłość, wolność, dobro drugiego człowieka oraz wiara.

Zajęcie stanowiska

Ludzie są zdolni do wielkich poświęceń w imię wartości, które nadają sens ich egzystencji.

Argumentacja

1. Wartości, dla których Kordian – tytułowy bohater dramatu Juliusza Słowackiego – jest w stanie zaryzykować własne życie, to miłość i wolność.

Przykłady z utworu:

Młody, piętnastoletni Kordian podejmuje próbę samobójczą, gdy orientuje się, że Laura nie traktuje poważnie jego uczuć i ich nie odwzajemnia.

Podczas podróży po Europie bohater romansuje z Wiolettą. Kobieta skupia się tylko na dobrach materialnych. Wyobrażenia Kordiana o wielkiej miłości i wiara w mistyczny związek dusz okazują się złudzeniem.

Odpowiedź na nurtujące pytania o sens historii i egzystencji jednostki bohater odnajduje podczas monologu na Mont Blanc. Określa Polskę mianem Winkelrieda narodów. Kordian, niczym średniowieczny rycerz, który poświęcił życie dla wyzwolenia ojczyzny, chce swoim przykładem poderwać lud do walki. Bierze udział w nieudanym spisku, a ostatecznie próbuje samotnie zabić cara, świadomie ryzykując życie.

Wniosek cząstkowy: Młody Kordian nie wyobraża sobie życia bez miłości – wydaje mu się, że jest ona jedną z wartości, która definiuje sens istnienia. Po nieudanej próbie samobójczej i obfitującej w nowe doświadczenia podróży po Europie bohater dojrzewa. Dokonuje rewizji systemu wartości i odnajduje nową ideę – walkę o

wolność ojczyzny – której znaczenie jest na tyle istotne, że decyduje się w nią zaangażować mimo ryzyka śmierci.

2. Bernard Rieux z *Dżumy Alberta Camusa* to przykład bohatera, który jest zdolny do narażenia własnego życia dla dobra innych (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bohater podczas epidemii stara się przede wszystkim z poświęceniem leczyć chorych.

Rieux nie godzi się, by jego postawę określać jako bohaterstwo, nie jest religijny, wierzy w fakty i dowody naukowe, ma też jasny kodeks moralny.

Wniosek cząstkowy: Wartością nadrzędną, której służy z narażeniem własnego zdrowia i życia główny bohater *Dżumy*, jest dobro innych. Rieux nie oczekuje za to żadnej nagrody, celem istnienia jest dla niego wypełnianie lekarskiego obowiązku, wierność obranym zasadom.

3. Bohater *Legendy o św. Aleksym* to przykład poświęcenia życia Bogu, wierze (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Aleksy rezygnuje z wygodnego i dostatniego życia w domu rodzinnym, porzuca bliskich, w tym kochającą małżonkę, wyrzekając się w ten sposób ziemskiej miłości i dóbr doczesnych.

Bohater rozdaje swój majątek biednym, umartwia ciało, żebrze, modli się, pości i służy bliźnim.

Gdy cuda, które zaczynają się dziać w jego obecności, przynoszą mu sławę, Aleksy się ukrywa, pragnie pozostać anonimowy.

Wniosek cząstkowy: Bohater *Legendy o św. Aleksym* wybiera ryzykowne, trudne życie, pełne bólu i upokorzenia – uznaje bowiem wiarę za wartość, której gotów jest poświęcić wszystko. Jego celem stało się doskonalenie duszy, zbliżenie do Boga i w efekcie osiągnięcie zbawienia.

Podsumowanie

Przedstawione przykłady bohaterów literackich pokazują, że ludzie są w stanie poświęcić życie dla takich wartości, jak miłość, wolność (ojczyzna) czy wiara (Bóg). Najważniejszą motywacją do podjęcia takiej ofiary jest uznanie przez człowieka, że dana idea nadaje jego egzystencji szczególny sens, może stać się celem istnienia.

2. Postawy dekadencji, zwątpienia i nudy.

Postawy dekadencji, nudy i zwątpienia to zjawiska typowe dla modernizmu. Jednak nastroje melancholii czy kryzysu wartości pojawiały się już wcześniej – w romantyzmie. Wiązały się z charakterystyczną dla tego okresu „chorobą wieku” – Weltschmerzem, oznaczającym smutek, ból istnienia wynikający z odczuwania niedoskonałości świata. Takich stanów doświadcza tytułowy bohater powieści *Cierpienia młodego Wertera* Johanna Wolfganga Goethego, który szybko stał się idolem młodego pokolenia. Postawa Wertera cechowała się nadmierną wrażliwością, idealizmem i egzaltacją oraz niezgodą na zastany sposób urzędzenia świata, które prowadziły do pesymizmu, poczucia niemocy i bezcelowości życia, a wreszcie – samobójstwa. Postać ta stanowiła wzorzec do kreowania bohaterów podobnego typu (werteryzm). Zarówno w utworach romantycznych, jak i późniejszych tekstach kultury takie rozterki egzystencjonalne były specyficzne dla młodych bohaterów, poszukujących swojego miejsca w świecie (konteksty historycznoliteracki i literacki).

Zajęcie stanowiska

Postawa zwątpienia, nudy i rozczarowania światem często ma źródło w specyficznej dla młodości nadwrażliwości, braku samoakceptacji, poczuciu odrzucenia i niezrozumienia.

Argumentacja

1. Młody Kordian z dramatu Juliusza Słowackiego jako przykład bohatera werteryckiego, wątpiącego w sens i cel życia.

Przykłady z utworu:

Piętnastoletni Kordian jest nadwrażliwym, ogarniętym apatią młodzieńcem, ma silne poczucie nieprzystawania do otaczającego go świata, nie akceptuje własnego pustego życia.

Bohater czuje jaskółczy niepokój – tęskni za czymś, targają nim liczne pragnienia, a jednocześnie ucieka od rzeczywistości w świat marzeń.

Jest pełen obaw, czuje pustkę, nie widzi w niczym sensu i nie potrafi odnaleźć w sobie energii do działania (mogłem być czymś, jestem niczym). Prosi Boga, by wskazał mu jakiś cel w życiu.

Kordian bardzo przeżywa odrzucenie i niezrozumienie przez Laurę jego uczuć.

Ostatecznie bohater podejmuje próbę samobójczą wzorowaną na literackich przykładach.

Wniosek cząstkowy: Problemy i rozterki młodego Kordiana wynikają przede wszystkim z jego niedojrzałości, nieszczęśliwej miłości, strachu przed przyszłością, niemożności podjęcia decyzji.

2. Piosenka Billie Eilish Lovely (Uroczo) jako psychologiczny portret osoby odrzuconej, niezrozumianej, nieakceptowanej, nadwrażliwej, przeżywającej depresję oraz głębokie rozczarowanie światem i ludźmi (kontekst kulturowy).

Przykłady z utworu:

Piosenka jest opisem prób odnalezienia własnej drogi i bezpiecznego miejsca w świecie, poszukiwania tożsamości oraz związanych z tym procesem lęków i trudnych emocji.

Artystka metaforycznie przedstawia swoje uczucia jako szklane serce, które łatwo może się rozbić z powodu rozczarowań i negatywnych zdarzeń – stąd wynika potrzeba ucieczki i schowania się przed innymi.

Określenie umysł z kamienia można interpretować jako zobojętnienie i zgorzknienie, które stanowią obronę przed światem.

Wniosek cząstkowy: Tematyka związana z charakterystycznym dla młodości motywem kryzysu wartości i zwątpienia w swoje możliwości powraca we współczesnych tekstach kultury, szczególnie muzycznych.

Podsumowanie

Kordian jest dramatyczną opowieścią o dojrzewaniu młodego człowieka będącego w konflikcie z samym sobą i ze światem. Bohater przeprowadza rozrachunek z własnym, zaledwie piętnastoletnim życiem. Rozterki Kordiana są wyrazem uniwersalnych przeżyć, które towarzyszą młodym ludziom obdarzonym wyjątkową wrażliwością. Apatia i alienowanie się od świata mogą stanowić mechanizm obronny przed zranieniem. Te specyficzne dla młodego wieku odczucia „odkryte” przez literaturę romantyzmu są uniwersalnym tematem, atrakcyjnym również dla kultury współczesnej.

3. Droga do dojrzałości romantycznego indywidualisty.

Dojrzewanie można z pewnością określić jako najtrudniejszy okres w życiu młodego człowieka. Jest to czas buntu wobec określonych reguł, chęć odnalezienia siebie, określenia swojej roli w społeczeństwie, odszukania wartości, którymi chce się kierować. Witalność, bunt oraz indywidualizm związane z wiekiem adolescencji były szczególnie doceniane przez romantyków. We wzorzec postaci romantycznego indywidualisty był wpisany młody wiek, który łączył się z przeżywaniem problemów dorastania zarówno w ich aspekcie fizycznym, jak i duchowym. Drogę do dojrzałości romantycznego indywidualisty obrazują losy głównego bohatera Kordiana Juliusza Słowackiego.

Zajęcie stanowiska

Dojrzewanie jest okresem kształtowania potrzeb nie tylko biologicznych, lecz także psychospołecznych, z których szczególnie silną jest potrzeba autonomii i znalezienia sensu życia.

Argumentacja

1. Kordian jako opowieść o dojrzewaniu młodego romantycznego indywidualisty.

Przykłady z utworu:

Kordian to dramatyczna opowieść o dojrzewaniu zaledwie piętnastoletniego chłopca. Bohater poznaje kolejne aspekty życia i konfrontuje swoje wyobrażenia z rzeczywistością, pogrążony w melancholii prowadzi rozrachunek z samym sobą i ze światem. W akcie I ten nerwowy i nadmiernie wrażliwy młodzieniec przyznaje, że brakuje mu celu i sensu życia, pewności siebie, nie potrafi skryzlować swoich pragnień, nie umie żyć jak inni ludzie, przeżywa jaskółczy niepokój – nieokreślone uczucie tęsknoty. Kordian hamletyzuje, czasami zachowuje się jak rozkapryszony, egzaltowany nastolatek, a kiedy indziej – wydaje się nad wiek dojrzały. Powodem frustracji i utraty wiary w sens życia jest także nieszczęśliwa miłość i brak zrozumienia ze strony Laury. Kordianowski ból istnienia wyraża się w impulsywnych reakcjach – akt I kończy próba samobójcza bohatera.

Kordian jest marzycielem i indywidualistą, dorastając poszukuje drogowskazów, filozofii życia. Jednak europejska podróż, w którą samotnie wyrusza, przynosi mu tylko rozczarowania. Londyn zniechęca go kultem pieniądza, we Włoszech nie znajduje miłości, papież okazuje się cynicznym politykiem.

Na szczycie Mont Blanc bohater poczuł się zdolny do podjęcia nowych wyzwań. Jednak idea, którą odnalazł – Polska Winkelriedem narodów – przerasta jego możliwości. W efekcie nawet w akcie III Kordian zachowuje się jak niedojrzałe dziecko – unosi się, impulsywnie reaguje na odrzucenie swojej propozycji zabójstwa cara, na koniec wybuch gniewem i decyduje, że dokona morderstwa sam.

Wniosek cząstkowy: Przemiana Kordiana na szczycie Mont Blanc z apatycznego „dziecka wieku” w polskiego patriotę nie łączyła się w kreacji bohatera z odrzuceniem indywidualizmu i faktyczną dojrzałością do działania z innymi ludźmi. Kordian nadal czuje się wyjątkowy (Jam jest posąg człowieka na posągu świata) i może dlatego nie potrafi wpłynąć na innych.

2. Przykładem postaci dorastającego indywidualisty może być Cezary Baryka, główny bohater powieści Stefana Żeromskiego *Przedwiośnie* (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Powieść Żeromskiego to książka o dorastaniu i dojrzewaniu do odpowiedzialności za własne życie. Autor przedstawia losy Cezarego Baryki i jego rozwój, odsłania też motywy decyzji podjętych przez bohatera.

Bohater poszukuje miejsca, w którym mógłby się zakorzenić, ale cały czas czuje się obcy, inny. Ma wiele cech romantycznego indywidualisty.

Baryka szuka nadrzędnego autorytetu, jednak wciąż się buntuje, stawia w opozycji – po początkowej fascynacji rewolucją rozczarowany efektami odrzuca jej założenia, nie zgadza się na zasady społeczne panujące w Nawłoci, dyskutuje z Gajowcem, kłóci się z Lulkiem, by ostatecznie nie przyjąć stanowiska żadnej ze stron. Podejmuje decyzje pod wpływem impulsu, nieustannie wadzi się ze światem. Czy dojrzewa? Ostatnia scena powieści pozostawia czytelnika bez odpowiedzi.

Wniosek cząstkowy: *Przedwiośnie* to opowieść o dojrzewaniu, rozwoju i poszukiwaniu własnej tożsamości przez Cezarego Barykę.

Podsumowanie

Dorastanie tytułowego bohatera stanowi trudny proces walki Kordiana z samym sobą, własnymi słabościami i ograniczeniami. Gwałtowne uczucia, dylematy, wreszcie klęska budują dramatyzm i uniwersalizm tej postaci. Rozterki bohaterów literackich na drodze do dojrzałości są bowiem obrazem przeżyć, które towarzyszą młodym ludziom w procesie dorastania niezależnie od epoki.

4. Motyw poświęcenia życia dla dobra ojczyzny.

Poświęcenie życia dla ojczyzny jest ważnym motywem w polskiej kulturze. Okoliczności polityczne i historyczne niejednokrotnie stawiały Polaków przed trudnymi, dramatycznymi wyborami, w których na szali kładziono własne życie. Tematyka ta miała szczególne znaczenie dla autorów romantycznych, którzy wierzyli, że wspólny wysiłek zbrojny pozwoli urzeczywistnić marzenia o wolnej Polsce. Twórczość nawołującą do walki nazwano tyrtejską – od imienia greckiego poety Tyrteusza, który swoimi elegiami zagrzewał do walki Spartan. Tyrteizm zakłada, że walka z wrogiem jest nie tyle obowiązkiem, co wręcz nakazem moralnym (kontekst literacki). Romantyczna twórczość tyrtejska to liryka apelu, mająca na celu zachęcenie ludzi do walki o wolność i wartości narodowe. Literatura ta kreuje samotnych, bezkompromisowych bohaterów, kierujących się w życiu przede wszystkim dobrem ojczyzny, ukazuje również konsekwencje takich wyborów.

Zajęcie stanowiska

Bohaterowie, którzy dobro ojczyzny stawiają na pierwszym miejscu, są w stanie poświęcić swoje życie prywatne i ponieść największe wyrzeczenia – w celu realizacji planów nie cofają się przed podjęciem drastycznych kroków, takich jak: zdrada, spisek, morderstwo czy samobójstwo.

Argumentacja

1. Kordian z dramatu Juliusza Słowackiego jako przykład bohatera, który ryzykuje życiem dla ojczyzny.

Przykłady z utworu:

Główny bohater dramatu po młodzieńczym kryzysie i próbie samobójczej przechodzi przemianę. Po pełnej nowych doświadczeń podróży po Europie w monologu na Mont Blanc decyduje się na poświęcenie siebie i swojego życia w imię ratowania ojczyzny.

W akcie III dramatu Kordian jako młody podchorąży uczestniczy w konspiracyjnym zebraniu w podziemiach kościoła św. Jana w Warszawie. Tam próbuje przekonać spiskowców do zamachu na cara. Jednak do zebranych bardziej przemawiają wyważone argumenty Prezesa niż odważny plan Kordiana. Bohater, oburzony ich decyzją, postanawia dokonać królobójstwa samodzielnie.

Do zabójstwa nie dochodzi, bohater bowiem nie wytrzymuje napięcia i mdleje przed komnatą cara. Okazuje się niezdolny do morderstwa. Kordian poniósł klęskę jako żołnierz, zadanie przerosło jego możliwości psychiczne, było sprzeczne z jego sumieniem i wrażliwością. Metoda i forma walki, które wybrał, okazały się niewłaściwe. Misja Kordiana (jednostkowe poświęcenie się) zostaje skompromitowana w rozmowie z Doktorem, który nazywa jego działania wariactwem.

Wniosek cząstkowy: Postać Kordiana metaforycznie obrazuje rozterki narodu wobec powstań zbrojnych i stawia pytania o metody walki z zaborcą.

2. Konrad Wallenrod, główny bohater powieści poetyckiej Adama Mickiewicza, jako przykład poświęcenia dla ojczyzny miłości i rodziny, dobrego imienia, sumienia, wreszcie życia (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Główny bohater jest Litwinem, w dzieciństwie porwanym i wychowanym przez Krzyżaków. Gdy odkrywa prawdę o swoim pochodzeniu, ucieka na Litwę, gdzie prowadzi szczęśliwe życie rodzinne. W obliczu narastającego zagrożenia ze strony zakonu podejmuje decyzję o ratowaniu ojczyzny. Porzuca kochającą żonę Aldonę i wraca do Krzyżaków. Stopniowo awansuje w strukturze zgromadzenia, aby jako Wielki Mistrz doprowadzić do klęski zakonu.

Ceną, jaką płaci Konrad Wallenrod, jest nie tylko rezygnacja z osobistego szczęścia, lecz także cierpienie wywołane świadomością krzywdy wyrządzonej Aldonie.

Bohater narusza etos rycerski i zasady moralności chrześcijańskiej. Przyjmuje makiaweliczną postawę (metoda lisa), która opierała się na zdradzie i podstępnie. Konrad Wallenrod dla ojczyzny postępuje wbrew sumieniu i honorowi.

Wniosek cząstkowy: Samobójcza śmierć po pokonaniu zakonu i zdemaskowaniu spisku jest tragiczną konsekwencją wypełnienia moralnego nakazu obrony zagrożonej ojczyzny.

Podsumowanie

Romantycy walkę o wolność ojczyzny traktowali jak świętość i najważniejszy obowiązek. Przyjęcie postawy tyrtejskiej oznaczało gotowość do najwyższych poświęceń. Kordian na tym polu ponosi klęskę, a jednak nie rezygnuje ze swojej postawy. Z kolei Konrad Wallenrod bierze odpowiedzialność za swoje działania i z determinacją realizuje swój plan do końca. Sztuka, szczególnie literatura romantyczna, gloryfikowała poświęcenie życia jednostki dla dobra ojczyzny.

5. Motyw podróży w wymiarze rzeczywistym i wewnętrznym.

Podróż umożliwia człowiekowi odkrycie swoich zalet i wad, pozwala mu dojrzeć i przeżyć rozmaite próby. Motyw ten był znany już starożytnym Grekom, którzy wychowali się na opowieściach o legendarnym Odysie czy Herodocie (kontekst kulturowy). Podczas wędrówki możemy spojrzeć na swoje życie głębiej, zastanowić się nad problemami czy przemyśleć ważne decyzje. Bohaterów literackich często przedstawiano podczas podróży, która stwarzała im szansę wyprawy w głąb siebie, odnalezienia celu i sensu życia, poznania własnej duszy. Przykładami mogą być Kordian z dramatu Juliusza Słowackiego lub Cezary Baryka z powieści Przedwiośnie Stefana Żeromskiego.

Zajęcie stanowiska

Wędrówka pozwala bohaterowi poznać świat, samego siebie i odnaleźć ideę, której można się poświęcić.

Argumentacja

1. Rola podróży w życiu Kordiana tytułowego bohatera utworu Juliusza Słowackiego.

Przykłady z utworu:

Kordian wyrusza w podróż w specyficznym momencie – po nieudanej próbie samobójczej. Dzięki wyprawie chce znaleźć cel i sens życia.

Podróż rozczarowuje bohatera, ale miejsca, które odwiedza, dostarczają mu materiału do przemyślenia wielu spraw. W Dover zrozumie, że światem rządzą pieniądze, romansując we Włoszech pozbywa się złudzeń na temat miłości, w Watykanie z kolei styka się z fałszem i zakłamaniem papieża, poznaje też brutalne mechanizmy polityki.

Kresem rzeczywistej wędrówki Kordiana jest szczyt Mont Blanc. W tym miejscu bohater dokonuje analizy swojego dotychczasowego życia i podróży po Europie, wyciąga wnioski z doświadczeń i wreszcie odnajduje ideę, której szukał – winkelriedyzm. Kordian chce poświęcić się dla Polski i pokonać cara.

Wniosek cząstkowy: Podróż Kordiana po Europie poza wymiarem rzeczywistym ma inne – ważniejsze – znaczenie. Jest okresem zbierania doświadczeń i dojrzewania bohatera.

2. Wędrówka Cezarego Baryki z Baku do Polski i poznawanie kraju pochodzenia jego rodziców łączy się z odkrywaniem przez bohatera własnej tożsamości oraz krystalizowaniem się jego poglądów (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bohater Przedwiośnia podczas podróży jest świadkiem wydarzeń historycznych, które go kształtują, dokonuje wyboru między ważnymi ideami epoki, doświadcza różnych sytuacji osobistych, uczuć, wzlotów i upadków, przemian. W trakcie wędrówki dojrzewa w samotności i doświadcza inicjacji w kilku wymiarach: tożsamości narodowej, seksualnej i emocjonalnej.

Na początkowym etapie podróży do Polski Cezary poznaje bliżej ojca, który zaszczepia mu idealistyczny i utopijny obraz rodzinnego kraju.

W trakcie walki na froncie wojny polsko-bolszewickiej bohater zaczyna budować swoją tożsamość narodową. Poznaje też siłę poświęcenia za ojczyznę i nawiązuje przyjaźń z Hipolitem.

W Nawłoci wikła się w romanse, przeżywa zawód miłosny. Buntuje się także przeciwko niesprawiedliwości społecznej wpisanej w zasady rządzące życiem w ziemiańskim dworku.

W Warszawie Baryka czuje się rozdarty między poglądami Gajowca i komunistów.

Wniosek cząstkowy: Cezary jest zdeterminowany, by odkryć ideę, której będzie mógł się poświęcić, ale pragnie również znaleźć spełnienie, dom, korzenie, poczucie przynależności. Otwarte zakończenie powieści sugeruje, że jego wędrówka – oraz proces dojrzewania – jeszcze nie dobiegły końca.

Podsumowanie

Wędrówka w dramacie Słowackiego i powieści Żeromskiego jest pretekstem do przedstawienia procesu dorastania i samopoznania głównych bohaterów. Każda wędrówka ma dwa wymiary, które pozostają ze sobą w synergii. Rzeczywistość kształtuje światopogląd i duchowość podróżujących.

6. Poszukiwanie sensu życia i osąd świata przez bohatera literackiego.

Odnalezienie sensu życia jest fundamentem istnienia każdego człowieka. Droga do odkrycia sensu nierozzerwalnie wiąże się z krytycznym podejściem do świata i jego osądem. Na podstawie wyciągniętych wniosków każdy musi stworzyć swój własny system etyczny, który pomoże mu zrozumieć, co jest dla niego dobre, a co – złe. Motyw szukania celu w życiu poprzez ocenę otaczającej rzeczywistości jest tematem często podejmowanym przez literaturę i kulturę. Losy bohaterów literackich pokazują, że proces ten prowadzi przez zbieranie doświadczeń o sobie samym – o własnych pragnieniach, ograniczeniach i motywacjach – oraz o innych ludziach i zasadach rządzących światem. Nieodłącznymi elementami pojawiającymi się na tej drodze są również błędy i rozczarowania.

Zajęcie stanowiska

Poszukiwanie sensu życia opiera się na krytycznej ocenie świata i własnych przekonań.

Argumentacja

1. Trudna droga do ideałów i wartości w Kordianie Juliusza Słowackiego.

Przykłady z utworu:

Kordian jako piętnastolatek czuje silną potrzebę znalezienia wyższych celów, ale nie jest w stanie ich zdefiniować. Wewnętrzne wahania z pewnością wynikają z młodego wieku i nadmiernej emocjonalności chłopca. Opowieści starego sługi Grzegorza mają pchnąć młodego człowieka do działania, oderwać go od bezcelowych rozmyślań. Kordian nie jest jednak jeszcze na to gotowy i lekceważy zasłyszane historie.

Niespełniona miłość do Laury prowadzi do kryzysu – bohater nie widzi sensu w życiu i podejmuje próbę samobójczą.

Wyrazem ponownej próby znalezienia celu w życiu przez dojrzalszego już Kordiana jest podróż po Europie, podczas której konfrontuje swoje wyobrażenia na temat świata i jego mechanizmów z ich rzeczywistym obrazem. Bohatera rozczarowuje kapitalistyczny kult pieniądza, pozbawiona prawdziwych uczuć relacja z kobietą czy obojętność i asekuracyjna postawa papieża.

Ostatecznie dopiero na Mont Blanc, po pełnym rozgoryczenia monologu, odnajduje sens w działaniu – aktywnej walce i winkelriedycznej idei poświęcenia.

Swoją decyzję o ofiarowaniu życia dla ojczyzny bohater musi jeszcze wielokrotnie konfrontować z otoczeniem – zostaje odrzucony przez spiskowców, a po nieudanym zamachu będzie bronić swoich wartości w dyskusji z Doktorem, który uzna jednostkowe poświęcenie za szaleństwo.

Wniosek cząstkowy: Mimo wahań, trudności i nieudanego zamachu Kordian pozostaje wierny swoim ideom.

2. Konsekwencje wyboru fałszywych wartości i błędnej oceny rzeczywistości w Makbecie Williama Szekspira (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W momencie podjęcia decyzji o zamordowaniu Dunkana Makbet odrzuca ideały szlachetności i wierności, którymi dotychczas się kierował. Wybiera – obudzoną przez przepowiednię wiedźm i skutecznie podsycaną przez żonę – żądzę władzy.

Bohater popełnia kolejne morderstwa na drodze do tronu i dowiaduje się, że iluzją było założenie, że po osiągnięciu władzy jego problemy znikną. Wręcz przeciwnie – konsekwencje jego czynów mnożą się i potęgują. Makbet jest jednak zbyt pochłonięty walką z przeciwnościami, by trzeźwo ocenić rzeczywistość.

Wartością, dla której Makbet poświęcił wszystko, była władza. Jednak po osiągnięciu celu bohater staje się tyranem. Traci po kolei wszystko: honor, spokój wewnętrzny, rodzinę, a ostatecznie również władzę.

Wniosek częściowy: Ostatecznie Makbetowi pozostaje jedynie gorzka refleksja, że życie jest teatrem, a człowiek nędznym aktorem, marionetką w rękach losu, która po odegraniu swej roli zostaje brutalnie ściągnięta ze sceny.

Podsumowanie

Przykłady literackie pokazują, że w procesie szukania celu i sensu istnienia człowiek musi przeżyć wiele rozczarowań, pozbyć się złudzeń i wyciągnąć wnioski z dotychczasowych doświadczeń. Skomplikowana ludzka natura, pragnienia i ambicje mogą przeinaczyć osąd świata i prowadzić do wyboru fałszywych wartości. Życie pozbawione celu i wartości jest jednak jałowe, puste i nigdy nie będzie satysfakcjonujące.

7. Winkelriedyzm jako romantyczna idea poświęcenia.

Po tragicznym upadku powstania listopadowego próbowano nadać sens przegranej walce. Popularna stała się idea mesjanizmu, która głosiła zbawienie ludzkości za sprawą jednostki lub grupy wybranej przez Boga. Idea mesjanistyczna przedstawiała optymistyczną wizję historii – tak jak Chrystus zmartwychwstał, tak naród może się odrodzić po przegranej i odzyskać wolność. Przekonanie, że opatrność kieruje dziejami, nadawało metafizyczny sens wydarzeniom historycznym, ratowało ludzi przed zwątpieniem. Poglądy mesjanistyczne głosili najwięksi polscy poeci romantyczni. Można je odnaleźć w Dziadach cz. III Adama Mickiewicza i Kordianie Juliusza Słowackiego.

Zajęcie stanowiska

Idea winkelriedyzmu wyrasta z romantycznej koncepcji heroicznego poświęcenia się jednostki dla sprawy narodowej. Zakłada przyjęcie postawy aktywnej i zaangażowanie w osiągnięcie celu – wolności ojczyzny.

Argumentacja

1. Polemika Słowackiego z mesjanistyczną koncepcją Mickiewicza i ocena wartości jednostkowego poświęcenia w Kordianie.

Przykłady z utworów:

W Prologu Słowacki zestawia ze sobą dwa stanowiska – Pierwszej i Trzeciej Osoby. Pierwsza, która uosabia Mickiewicza, przewiduje zmartwychwstanie narodu polskiego, ale jednocześnie usypia swój lud, pragnie biernie czekać na zbawienie. Trzecia Osoba – będąca alter ego Słowackiego – zapowiada stworzenie nowej poezji, mitycznej opowieści opartej na rodzimych wartościach, która oświeci Polaków, poderwie do czynu i poprowadzi do zwycięstwa.

W kolejnych aktach dramatu bohater poszukuje wielkiej myśli, która nadałaby jego życiu sens. Po nieudanej próbie samobójczej i pełnej rozczarowań podróży po Europie staje na szczycie Mont Blanc. Tutaj formułuje hasło Polska Winkelriedem narodów, a sobie wyznacza rolę aktywnego działacza i przywódcy.

Winkelried to średniowieczny rycerz, który według legendy w bitwie pod Sempach skupił na sobie uwagę wojsk austriackich. Zginął, ale zdołał stworzyć wyłom w szeregach wroga, co przyczyniło się do zwycięstwa Szwajcarów. Hasło Polska Winkelriedem narodów (aluzja do Mickiewiczowskiego Polska Chrystusem narodów)

jest patriotyczną deklaracją Kordiana, który jak szkocki bohater jest gotowy na poniesienie ofiary swojego życia dla innych.

Słowacki proponuje własną koncepcję mesjanizmu narodowego, opartą na konieczności przyjęcia postawy aktywnej. Polemizuje w ten sposób z wizją mesjanizmu sformułowaną przez Mickiewicza w Dziadach cz. III. Mickiewicz porównał tam Polskę do Chrystusa – cierpienie Polaków pod zaborami miało prowadzić do odkupienia narodów europejskich. Słowacki natomiast w roli wybawcy widzi walczącą jednostkę, skłoną do poświęcenia swojego życia.

Kordian nie zrealizuje się jako człowiek czynu, nie sprostą bowiem zadaniu zabójstwa cara. Z tego powodu, jako niespełniony bohater Polaków, jest ironiczną wersją romantycznego człowieka czynu (Konrada).

Wniosek cząstkowy: Juliusz Słowacki włączył się w Kordianie w dyskusję nad przyczyną klęski powstania listopadowego. Motyw nieudanego zamachu na życia cara pozwala mu krytycznie ocenić młode pokolenie jako politycznie niedojrzałe i niezdolne do czynu oraz otworzyć dyskusję nad sensem jednostkowego poświęcenia.

2. Motyw poświęcenia i pięknej śmierci jest często wykorzystywany przez współczesnych twórców kina. Wielkie hollywoodzkie produkcje pełne są patetycznych historii o heroizmie i ofierze, są to jednak zwykle jednowymiarowe realizacje motywu, mające wywołać emocje, a nie krytyczną refleksję. Przykładem może być film 300 w reżyserii Zacka Snydera (kontekst kulturowy).

Przykłady z filmu:

Obraz ten przedstawia historię Spartan, którzy stanęli do nierównej walki z armią perską.

Spartanie giną, ale ich heroiczna śmierć staje się symbolem determinacji i stanowi impuls do podjęcia walki przez Greków (w końcowej sekwencji filmu wyruszają na bitwę pod Platejami).

W filmie wprowadzono wyraźny podział bohaterów na złych i dobrych (także w warstwie wizualnej – Spartanie to wspaniale zbudowani herosi, zaś wojska perskie to zbieranina dziwacznych, niekiedy zdeformowanych stworzeń).

Wniosek cząstkowy: Poświęcenie Spartan jest oczywistym wyborem wynikającym z wychowania i kultury, w której śmierć w walce jest najwyższą wartością i najistotniejszym celem w życiu mężczyzny.

Podsumowanie

Droga Kordiana, nieustannie pogrążonego w wątpliwościach, dręczonego chorobą wieku samotnika, wiedzie ku nieudanej ofierze. Idea aktywnej walki czasami nie przynosi oczekiwanych efektów. Bohater poświęcający w walce swoje życie, przyjmujący postawę czynną jest ideałem wojownika, archetypem postawy heroicznej. Budzi jednak ambiwalentne emocje, stawiając pod znakiem zapytania sens takiej ofiary. Kultura popularna rozstrzyga ten dylemat w schematyczny, znacznie uproszczony sposób – wzmacnia stereotypowe przekonanie, że ofiara życia na rzecz dobra innych jest zawsze słusznym wyborem, niezależnie od kosztów i konsekwencji.

Lalka Bolesław Prus

1. Obowiązki jednostki wobec zbiorowości.

Omów zagadnienie na podstawie Lalki Bolesława Prusa. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Człowiek jest istotą społeczną. Jego funkcjonowanie w zbiorowości regulują obowiązki, jakie nakłada na niego wspólnota. Mają one charakter prawa, zwyczaju czy też tradycji. W człowieku, który się im podporządkowuje, rodzi się poczucie solidarności i lojalności wobec innych ludzi podlegających tym samym powinnościom – narodu, grupy społecznej czy rodziny. Szczególną wagę przywiązuje się do obowiązku jednostki wobec ojczyzny. Kult poświęcenia dobra osobistego dla ojczyzny jest ponadczasowy, właściwy każdej epoce (kontekst społeczny i kulturowy).

Wezwanie do patriotyzmu w literaturze polskiej nabrało szczególnego znaczenia od momentu rozbiorów. Romantycy nawoływali do powstań, pozytywiści postulat walki zbrojnej zastąpili kultem pracy. Pracę na rzecz

kraju, podnoszenia poziomu oświaty, gospodarki, kultury, zaczęto traktować jako alternatywną formę patriotyzmu. Zadaniem pisarzy było propagowanie tych postępowych idei (kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Bolesław Prus ukazuje w *Lalce* różne postawy jednostek – zarówno bohaterów świadomych swoich obowiązków wobec zbiorowości, jak i takich, którzy się do żadnych obowiązków nie poczuwają.

Argumentacja

1. Stanisław Wokulski jest bohaterem, który realizuje swoje obowiązki wobec zbiorowości (kraju, społeczeństwa) zarówno poprzez walkę, jak i poprzez pracę.

Przykłady z utworu:

Bohater angażuje się w walkę narodowowyzwoleńczą. Bierze udział w powstaniu styczniowym, za co płaci sporą cenę (nie kończy studiów, zostaje zesłany na Sybir). Kontynuuje romantyczny ideał ofiarowania życia w walce za ojczyznę, który znajdziemy np. w III części *Dziadów* Adama Mickiewicza – prometejska postawa Konrada wyraża poczucie obowiązku bohatera wobec zbiorowości, romantyczny bohater w imię szczęścia ludzkości ryzykuje własne życie wieczne, wadząc się z Bogiem (kontekst literacki).

Wokulski po powrocie z zesłania rozwija interesy, z jego sukcesów w handlu korzysta wiele osób z otoczenia bohatera, np.: daje zatrudnienie ludziom w swoim sklepie, ratuje rodzinę Łęckich przed bankructwem, wspomaga finansowo Mariannę, upadłą dziewczynę – pomaga jej zdobyć zawód i porzucić prostytutkę, prowadzi spółkę do handlu ze Wschodem, z której spore zyski ciągną udziałowcy arystokraci, otacza opieką Węgielka, uzdolnionego młodzieńca z Zasławia, na widok nędzy mieszkańców Powiśla uświadamia sobie, że jego moralnym obowiązkiem jest wykorzystanie zdobytego majątku dla poprawy losu ludzi z najniższych warstw, którzy sami, ze względu na uwarunkowania społeczne, nie są w stanie wydzwignąć się z biedy, wspomaga rozwój nauki, finansując eksperymenty Geista i Ochockiego.

2. Idealistyczna postawa Wokulskiego najczęściej spotyka się z niezrozumieniem i ostracyzmem. Arystokracja pozostaje bierna i obojętna wobec problemów społecznych – klasa społeczna, która mogłaby wpłynąć na rozwój cywilizacyjny kraju, skupia się wyłącznie na sobie, gardzi ludem i ludźmi pracy zdobywającymi majątek własnymi rękami.

Przykłady z utworu:

Izabela Łęcka odrzuca miłość Wokulskiego, ponieważ postrzega go jako sklepikarza. Chętnie korzysta z jego majątku, ale gardzi faktem, że doszedł do pieniędzy własną pracą.

Arystokraci obawiają się powierzyć prowadzenie spółki Wokulskiemu, gdyż nie ma on arystokratycznych korzeni.

Polskie społeczeństwo pozostaje zacofane w stosunku do państw europejskich podziwianych przez Wokulskiego. Konserwatyzm utrwalający głębokie podziały między warstwami uniemożliwia jego rozwój i wykorzystanie potencjału ludzi z różnych klas.

Podsumowanie

Człowiek ma obowiązki, które wynikają z faktu, że żyje pośród innych ludzi. Jednak nie każdy chce i zdoła te obowiązki wypełniać. Tylko nieliczne jednostki potrafią powściągnąć własny egoizm i poświęcić się na rzecz społeczeństwa. Opór otoczenia powoduje jednak, że ich działania często są skazane na niepowodzenie.

2. Jaką rolę odgrywa majątek i pochodzenie w relacjach międzyludzkich?

Spółeczeństwa nigdy nie stanowiły monolitycznej, jednolitej całości. Od najdawniejszych czasów dzieliły się na warstwy o układzie hierarchicznym. Przynależność do określonej klasy wiązała się z pochodzeniem, a także stanem majątkowym. Klasowość tworzyła w społeczeństwie bariery i kontrasty, które wpływały na relacje międzyludzkie, nierzadko prowadząc do indywidualnych tragedii (kontekst społeczny).

Obraz tego, jak uwarunkowania społeczne wpływają na życie człowieka, znajdziemy w literaturze romantyzmu (np. w IV części Dziadów Adama Mickiewicza, Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego). Wierny obraz relacji społecznych ukazują utwory powstałe w nurcie realizmu, wcielające ideę literatury jako zwierciadła przechadzającego się po gościńcu. Pełną, przekrojową panoramę społeczeństwa polskiego zawarł Bolesław Prus w Lalce, w której losy bohaterów zostały zdeterminowane przez ich majątek i pochodzenie (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Bolesław Prus ukazuje w Lalce pesymistyczny obraz tego, jak majątek i pochodzenie społeczne wpływają na relacje międzyludzkie.

Argumentacja

1. Losy bohaterów Lalci dowodzą, że bariery społeczne w XIX-wiecznym społeczeństwie polskim były właściwie nieprzekraczalne. Nawet znaczny majątek nie równoważył braku arystokratycznych korzeni. Genealogia determinowała życie człowieka.

Przykłady z utworu:

Arystokracja tworzy zamknięty klan, do którego nie dopuszcza niżej urodzonych. Wokulski – mimo szlacheckiego pochodzenia – jest w ich oczach pariasem, którego nawet nieudolne, bezużyteczne jednostki (jak Starski) traktują protekcyjnie, z wyższością.

O społecznym sukcesie decyduje pochodzenie – Wokulski staje się bogaczem dzięki zaletom swojego charakteru, a mimo to na salonach arystokracji dają mu odczuć, że nim gardzą.

Starania Wokulskiego o rękę Izabeli Łęckiej nie mają szans powodzenia. Arystokratka nie dostrzega w Wokulskim wartościowego mężczyzny, a jedynie przedstawiciela niższej warstwy, kupca, dorobkiewicza. Z obawy przed mezaliansem traci szansę na doświadczenie prawdziwej miłości.

Majątek Wokulskiego, przy jednoczesnym braku arystokratycznego pochodzenia, generuje sytuacje dwuznaczne moralnie. Arystokraci, którzy nie znają się na prowadzeniu biznesów, często zadłużeni i bezradni w obliczu rodzącego się kapitalizmu, interesownie zabiegają o jego względy (Książę, Łęcki).

Arystokraci żyją w przekonaniu, że świat ludzi pracy istnieje tylko po to, by im służyć, a ich wiedza o świecie i prawdziwym życiu jest znikoma (Izabela Łęcka).

Arystokracja jest niechętna postępowi, dąży do utrzymania status quo zapewniającego jej dotychczasową wysoką pozycję. Struktura polskiego społeczeństwa pozostaje więc anachroniczna, hamuje rozwój cywilizacyjny, nie pozwala wykorzystać potencjału ludzkiego. Wybitne, utalentowane jednostki są ograniczane przez skostniałą hierarchię społeczną. Wiodący pasożytniczy tryb życia Starski tylko dzięki pochodzeniu ma wyższą pozycję od wartościowego dla społeczeństwa Wokulskiego.

2. Status majątkowy stanowi podstawowe kryterium oceny człowieka także w innej XIX-wiecznej powieści realistycznej – Ojcu Goriot Honoriusza Balzaka (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Powieść ukazuje demoralizujący wpływ pieniądza na ludzi – niszczy on relacje międzyludzkie, prowadzi do zaniku uczuć.

Losy Goriota i jego córek ilustrują, w jaki sposób bezwzględne dążenie do bogactwa niszczy relacje rodzinne (córki nie przychodzą na pogrzeb ojca, któremu zawdzięczają pozycję i majątek).

Podsumowanie

Wiele dzieł literatury XIX w. ukazuje, że relacje międzyludzkie są kształtowane przez pochodzenie społeczne i majątek. Pisarze pozostają krytyczni wobec takiego zdeterminowania losów ludzkich i pochylają się nad tragedią jednostek, które zostały zniszczone przez hierarchię wartości opartą na dobrach materialnych i przynależności klasowej.

3. Jak literatura przedstawia kontrast między światem biedy a światem bogactwa?

Pisarze często wykazują wyjątkową wrażliwość na krzywdę ludzką i niesprawiedliwości społeczne powodowane wyzyskiem jednych przez drugich. Wiele przykładów utworów krytycznie przyglądających się temu, jak drastyczne różnice majątkowe wpływają na losy ludzkie, znajdziemy w nurcie realizmu. Problem nierówności stał się ważnym zagadnieniem w dziełach Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Władysława Reymonta czy Stefana Żeromskiego (kontekst literacki). Prus w *Lalce* ukazał szeroki przekrój polskiego społeczeństwa, jednak szczególnie mocno wyeksponował podział świata na bogatych i biednych oraz wynikające z tego problemy.

Zajęcie stanowiska

Wyeksponowanie w *Lalce* drastycznych kontrastów społecznych służy zwróceniu uwagi na konieczność podjęcia działań, które mogłyby doprowadzić do poprawy losu najuboższych i wykorzystania potencjału całego społeczeństwa.

Argumentacja

1. Powieść Prusa wiernie oddaje realia życia w drugiej połowie XIX w. na ziemiach polskich.

Przykłady z utworu:

Warszawa podzielona na dzielnice przepychu (okolice Alei Ujazdowskich, Alei Jerozolimskich, Łazienek) i nędzy (Powiśle) jak w pigułce ukazuje przepaści między warstwami społecznymi.

Charakterystyka bohaterów należących do arystokracji prowadzi czytelnika do wniosku, że jest to klasa upadła, bezproduktywna, anachroniczna, ciesząca się nieuprawnionymi przywilejami, która de facto działa na niekorzyść rozwoju społeczeństwa. Arystokraci:

– żyją ponad stan (wydają pieniądze na zbytki, nie pracują, ale spędzają czas na rozrywkach, takich jak spacer, kurtuazyjne wizyty, wyścigi konne, przyjęcia i bale, spektakle teatralne, zakupy w eleganckich sklepach),

– oceniają wartość człowieka na podstawie jego urodzenia, gardzą wszystkimi spoza swojej klasy, ludzi traktują instrumentalnie i przedmiotowo przeświadczeni, że rolą ludu jest zaspokajanie ich potrzeb (Izabela Łęcka),

– nie znają realiów życia, nie są w stanie włączyć się w działania reformujące kraj, które przyczyniłyby się do jego rozwoju cywilizacyjnego,

– uspokajają swoje sumienia, uprawiając filantropię.

Prus przedstawił w *Lalce* dramatyczną sytuację proletariatu:

– podczas spaceru po Powiślu Wokulski snuje refleksje na temat zaniedbanej dzielnicy ruder i zamieszkującej ją ubogiej ludności, często bezrobotnej; degeneracji fizycznej proletariatu towarzyszy degeneracja moralna: bieda prowadzi do występku, brud stanowi ohydne zagrożenie dla całego miasta, niedożywienie jest przyczyną chorób i słabości fizycznej ubogich, a bezrobocie powoduje brak perspektyw na poprawę losu,

– historia woźnicy Wysockiego – śmierć konia sprawia, że rodzina popada w nędzę; jedno wydarzenie losowe może przesądzić o życiu wielu ludzi, którym państwo nie oferuje żadnych form pomocy instytucjonalnej; los ludzi jest niepewny i z dnia na dzień mogą zostać nędzarnikami,

2. *Nawłóć i Chłodek* – Stefan Żeromski w *Przedwiośniu* ukazuje kontrasty społeczne stanowiące bolączkę odradzającego się kraju (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Fragmenty powieści rozgrywające się w Chłodku pokazują tragiczny los chłopów, szczególnie bezrolnych komorników – są dziesiątkowani przez głód i choroby, nędza zabija w nich ludzkie uczucia (starych ludzi pozostawia się na śmierć, żeby nie byli ciężarem dla tych, którzy mają szansę przeżycia); nędzy towarzyszy ciemnota, która uniemożliwia poprawę warunków na wsi.

Ziemiaństwo (mieszkańcy dworku w Nawłoci) pozostają całkowicie obojętni na los biedoty, pod przykrywką kultuwowania tradycji prowadzą próżniaczy styl życia (celebrowane posiłki, przejażdżki, sąsiedzkie odwiedziny, bale). Jako beneficjenci feudalnych stosunków społecznych nie robią niczego w kierunku reform.

Podsumowanie

Bolesław Prus w *Lalce* ukazał, że większość przedstawicieli zamożnych grup społecznych pozostaje obojętna na biedę przeważającej części społeczeństwa. Postawa ta wynika z egoizmu, wygodnictwa, przekonania, że arystokracji należą się przywileje ze względu na jej szlachetne urodzenie. Tylko nieliczni zdobywają się na podjęcie działań w celu zniwelowania różnic społecznych i poprawy losu najbiedniejszych.

4. Kreacje kobiece w literaturze.

Literatura prezentuje cały wachlarz bohaterek kobiecych – od wiernych żon, kochających matek, po niebezpieczne i zwodnicze femmes fatales. Obraz literacki kobiety często wiąże się z kulturowym wzorcem kobiecości, który w danej epoce obowiązuje, z przypisywaną kobietom rolą społeczną, z oczekiwaniami stawianymi jej przez otoczenie. *Lalka* porusza wiele tematów ważnych dla pozytywistów, takich jak praca u podstaw, praca organiczna, scjentyzm, utylitaryzm. Stawia też pytania o model kobiecości w obliczu coraz popularniejszej idei emancypacji, pokazuje, jak zmienia się status społeczny kobiet stopniowo uniezależniających się od mężczyzn(kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Bolesław Prus zaprezentował w powieści różne typy bohaterek kobiecych, które wpisują się w ideały pozytywistyczne lub są ich zaprzeczeniem.

Argumentacja

1. Nie wszystkie bohaterki potrafią podążyć za zmianami społecznymi drugiej połowy XIX wieku, co wynika z ich przynależności do arystokracji, archaicznej grupy społecznej. Przykładem takiej kobiety jest Izabela Łęcka.

Przykłady z utworu:

Izabela Łęcka przedstawiona jako „lalka salonowa”, kobieta, która niczego nie wnosi do społeczeństwa, typowa przedstawicielką swojej klasy, osobą niesamodzielną, niepotrafiącą żyć na własny rachunek, jej los zależy od tego, czy uda jej się dobrze wyjść za mąż, jednocześnie można ją traktować jako ofiarę podziałów klasowych. Reprezentuje konserwatywne stosunki społeczne – emancypacja kobiet jej nie dotyczy, wiecie bezproduktywne życie, jest nastawiona na przyjemności i rozrywki, typowa przedstawicielka arystokracji przyzwyczajona do życia w komforcie mimo zubożenia rodziny.

Zna języki obce, czyta modne powieści, interesuje się sztuką.

Nie pracuje, jest nieużyteczna dla społeczeństwa, oczekuje, że cały świat będzie na jej usługi.

Przekonana o swojej wyższości, gardzi ludźmi o niższym statusie społecznym, dlatego nie potrafi docenić Wokulskiego.

Widmo bankructwa powoduje, że bierze pod uwagę ślub z Wokulskim, jednak jest to czysta kalkulacja, Izabela nie jest w stanie obdarzyć uczuciem kupca.

2. W *Lalce* znajdziemy też postacie kobiet, które próbują realizować postępowe idee pozytywizmu.

Przykłady z utworu:

Helena Stawska – kobieta-ideał, dobra, wrażliwa i użyteczna społecznie. Ma wykształcenie, które pozwala jej zapewnić skromny byt rodzinie (porzucona przez męża, najpierw udziela korepetycji, potem szyje dla baronowej Krzeszowskiej i pracuje w sklepie). Ocenia ludzi po ich prawdziwej wartości, a nie po majątku czy pochodzeniu.

Zakočuje się w Wokulskim, uważa go za człowieka szlachetnego, współczuje mu nieszczęśliwej miłości do Łękiej. Bez wsparcia Wokulskiego nie jest w stanie utrzymać siebie i córki, pozostaje zależna od mężczyzn. Kazimiera Wąsowska – bogata i niezależna, silna osobowość. Piękna arystokratka, świadoma swoich walorów, kokietuje mężczyzn (m.in. Wokulskiego), bawi się nimi, ponieważ nie lubi samotności i nudy. Krytyczna – dostrzega pułapkę, w jakiej znaleźli się mężczyźni i kobiety z powodu narzucanych im ról społecznych i nierealnych oczekiwań, krytycznie ocenia relacje damsko-męskie, dostrzega potrzebę zmian społecznych.

Bolesław Prus przedstawił w *Lalce* procesy zachodzące w społeczeństwie polskim drugiej połowy XIX wieku. Kreacje bohaterek kobiecych tworzył w kontekście modnej idei emancypacji kobiet, która stanowiła ważny nurt programu pozytywistycznego. Zmieniały się oczekiwania względem kobiet, zaczęto dostrzegać, że kobiety – przez pracę – mogą być użyteczne społecznie i mniej zależne od mężczyzn, z korzyścią dla relacji między obiema płciami. W powieści mocno wybrzmiewa krytyka archaicznego modelu kobiecości, który uosabia Izabela Łęcka. Powstający dopiero wzorzec kobiety nowoczesnej można się dopatrywać w postaciach Heleny Stawskiej czy Kazimierzy Wąsowskiej.

5. Motyw walki człowieka o własne szczęście.

Dążenie do szczęścia jest naturalnym celem każdego z nas. Istnieją jednak różne wizje tego stanu – zależą one od indywidualnych potrzeb człowieka, ale także epoki, w jakiej żyje. Nie ma też jednej recepty na osiągnięcie szczęścia. Filozofowie zgłębiali ten temat już od czasów starożytnych. Jedni zalecali kroczenie drogą „złotego środka” w kierunku idealnej harmonii, inni – unikanie cierpienia albo hedonistyczne zanurzenie się w przyjemnościach. Niektórym trwałszymi fundamentami szczęścia wydawały się wartości duchowe, jak dobro i piękno czy też łączność z Bogiem. Wiadomo z pewnością, że szczęście nie jest dane człowiekowi raz na zawsze – są to jedynie ulotne chwile, które zdobywa się wielkim wysiłkiem (kontekst filozoficzny).

Zajęcie stanowiska

W wielu utworach literackich bohater podejmuje walkę o swoje szczęście. *Lalka* Bolesława Prusa jest przykładem tego, jak trudno osiągnąć spełnienie w życiu.

Argumentacja

1. Stanisław Wokulski szuka szczęścia w miłości – głównym motorem jego działań jest walka o rękę Izabeli.

Przykłady z utworu:

Wyobrażenia Wokulskiego o miłości ukształtowały się pod wpływem lektury poezji romantycznej (głównie Mickiewicza). Idealizuje wybrankę, widzi w niej kobietę-anioła, nieosiągalny ideał, pozostaje ślepy na wszelkie sygnały źle świadczące o jej charakterze.

Różnica klas sprawia, że Izabela dostrzega w nim jedynie parweniusza, dorobkiewicza.

Wokulski próbuje zasypać pieniędzmi przepaść między nim a arystokratką. Od momentu spotkania Izabeli całe życie podporządkowuje jednemu celowi – zdobyciu majątku, który pozwoliłby mu się jej oświadczyć. Zarabia m.in. na dostawach dla armii rosyjskiej, co może się wydawać dwuznaczne moralnie po jego udziale w powstaniu styczniowym.

Bohater stara się zdobyć przychylność Łękiej hojnymi wydatkami oraz czynami, które przeczą zdrowemu rozsądkowi (np. wykupuje zobowiązania Łęckiego i daruje mu dług, nabywa kamienicę po zawyżonej cenie, staje się właścicielem klaczy i pojedynkuje z baronem Krzeszowskim, kupuje aplauz dla lubianego przez Łęcką aktora).

Wokulski miewa przebłyski przebudzenia. Uświadamia sobie wówczas beznadziejność swoich starań, dostrzega wady Izabeli i próbuje zapomnieć o arystokratce (w Paryżu odżywają jego dawne pasje naukowe, ukojenie dla skołatanych nerwów przynosi też znajomość z Heleną Stawską).

Wraz z końcem miłości przychodzi poczucie klęski i wypalenia.

2. Szczęścia w miłości szuka również bohater powieści Antoniego Libery *Madame*. Zauroczony charyzmatyczną nauczycielką uczeń robi wszystko, aby zwrócić na siebie jej uwagę i pozyskać sympatię (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bohater idealizuje obiekt swoich marzeń, kocha miłością romantyczną.

Prowadzi swoiste dochodzenie na temat jej prywatnego życia.

Stara się bywać tam, gdzie ona.

Pisze prowokacyjny esej, którym próbuje zainteresować sobą Madame.

Podsumowanie

Walka o szczęście w miłości powoduje, że człowiek jest zdolny do czynów, o które nigdy by siebie nie podejrzewał. Pragnienie spełnienia bywa tak silne, że człowiek rezygnuje ze swoich zasad, traci zdrowy rozsądek, podejmuje działania ryzykowne, wręcz autodestrukcyjne. Nasuwa się zatem refleksja, że być może rację mieli ci filozofowie, którzy zalecali zachowanie stoickiego umiaru i niepodążanie za pragnieniami (kontekst filozoficzny).

6. Miłość jako siła motywująca do działania.

Miłość jest jednym z najsilniejszych uczuć. Może spowodować całkowitą przemianę człowieka, wprowadzić w stan euforii i motywować do działania albo pogrążyć w rozpacz i marazmie. O tym, jak duże znaczenie ma miłość w życiu człowieka, świadczy jej obecność w najstarszych tekstach kultury – w greckich mitach (np. w micie o Orfeuszu i Eurydyce) czy Biblii (Pieśń nad Pieśniami, Hymn o miłości św. Pawła). Szczególnie ważna stała się miłość dla romantyków, którzy głosili prymat serca i intuicji nad głosem rozumu (Cierpienia młodego Wertera Goethego, IV część Dziadów Mickiewicza). Uczucie Stanisława Wokulskiego do Izabeli Łęckiej, które stanowi główną oś fabuły powieści Prusa, nosi znamiona miłości romantycznej – szalonej, prymarnej, tragicznej (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Miłość może być ślepa, a obiekt uczuć bywa niekiedy ich niegodny, lecz mimo to stanowi ona wielką motywację ludzkich działań. Siłę miłości ilustrują losy Stanisława Wokulskiego w Lalce.

Argumentacja

1. Bolesław Prus ukazuje miłość Wokulskiego do Izabeli Łęckiej jako wielkie romantyczne uczucie.

Przykłady z utworu:

Wyobrażenia Wokulskiego na temat miłości ukształtowały się pod wpływem poezji romantycznej. Bohater w swoim uczuciu do Izabeli realizuje schemat miłości romantycznej: idealizuje ukochaną, nie dostrzega w niej człowieka, lecz anioła, wybiera sobie na obiekt uczuć kobietę spoza swojej sfery, niedostępną, tym samym skazując się na niepowodzenie (miłość tragiczna, niemająca szans na spełnienie).

Miłość – zgodnie z tym, co głosili romantycy – staje się głównym motorem działań Wokulskiego.

Podporządkowuje on całe swoje życie jednemu celowi, którym jest zdobycie serca i ręki Izabeli: gromadzi majątek mający przyćmić brak arystokratycznego pochodzenia, z naukowca i powstańca styczniowego staje się przedsiębiorcą, dorabia się na wojnie (na dostawach dla carskiego wojska, co może się wydawać zaskakujące po jego udziale w powstaniu).

Bohater stara się zdobyć przychylność Łęckiej hojnymi wydatkami oraz czynami, które przeczą zdrowemu rozsądkowi (np. wykupuje zobowiązania Łęckiego i darowuje mu długi, nabywa kamienicę po zawyżonej cenie, staje się właścicielem klaczy i pojedynkuje z baronem Krzeszowskim, kupuje aplauz dla lubianego przez Łęcką aktora).

Miłość do Izabeli wzbudza w Wokulskim miłość do całego świata. Bohater staje się wrażliwy i współczujący dla ludzkiego cierpienia – swój majątek, zdobyty z pobudek egoistycznych, odczuwa jako ciężar, coś niemoralnego wobec ogromu otaczającej go nędzy. Z tego powodu podejmuje wiele działań mających ukoić jego poczucie winy.

Wraz z klęską uczucia Wokulski traci motywację do życia – klęska miłości jest dla bohatera klęską totalną, na każdym polu, Wokulski nie jest w stanie dalej żyć (być może w sensie dosłownym).

2. Miłość może być wielką motywacją do zmiany. Przykładem bohatera, który przeszedł metamorfozę pod wpływem miłości do kobiety, jest Andrzej Kmicic z Potopu Henryka Sienkiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bohater z zabijaki, warchoła prowadzącego hedonistyczny żywot staje się odpowiedzialnym obywatelem. Miłość do Oleńki sprawia, że Kmicic powściąga swoją nieujarzmioną naturę, uspokaja się, dojrzewa.

Uczucie uwzniośla bohatera, otwiera go na wartości wyższego rzędu – jak sprawy ojczyzny. Bohater wyzbywa się egoizmu i miłości własnej, staje się patriotą, który potrafi poświęcić szczęście osobiste w imię dobra zbiorowości.

Podsumowanie

Dążenie do spełnienia w miłości często stanowi bardzo silną motywację w życiu bohaterów. Pod wpływem uczucia dokonują oni śmiałych czynów, wymagających samozaparcia, wielu poświęceń, a nawet przechodzą całkowitą przemianę wewnętrzną.

7. Praca jako pasja człowieka.

Człowiek pracuje, aby zapewnić sobie utrzymanie. Jednak praca może być czymś więcej niż codziennym obowiązkiem – pasją, sposobem na zaspokojenie potrzeby sukcesu i samorealizacji. Człowiek pozbawiony pracy traci poczucie bezpieczeństwa i sensu (kontekst społeczny).

Wartość pracy doceniła literatura pozytywizmu. Po klęsce romantycznych idei narodowowyzwoleńczych pozytywiści uznali pracę za główny cel życia człowieka i kryterium jego oceny moralnej. Działalność ta zyskała wymiar patriotyczny, stąd wzięły się hasła pracy organicznej i pracy u podstaw. Tylko ten, kto podejmował wysiłek na rzecz społeczeństwa, był uważany za jednostkę wartościową i użyteczną. Bohaterowie Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej noszą nazwisko Bohatyrowicze, ponieważ ich praca jest bohaterstwem równie godnym szacunku jak walka na polu bitwy (kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Etos pracy jest ważnym przesłaniem Lalki Bolesława Prusa.

Argumentacja

1. Praca może stać się pasją, która daje człowiekowi poczucie wartości i sensu życia. Przykładem jest postać Ignacego Rzeckiego z Lalki, który żyje dzięki pracy.

Przykłady z utworu:

Praca kształtuje charakter Rzeckiego już od dzieciństwa – bohater, terminując w sklepie starego Mincla, uczy się zawodu subiekta i szacunku dla pracy.

Dla Rzeckiego praca w handlu staje się sensem życia. Subiekt łączy się z firmą Jana Mincla – a później Stanisława Wokulskiego – na całe życie.

Praca jest całym światem Rzeckiego i zastępuje mu życie prywatne. Bohater zostaje starym kawalerem, a jego rodzinę stanowią Wokulski i zatrudnieni w sklepie subiekci. Rzecki właściwie mieszka w sklepie – jego pokój oddziela od sklepu jedynie ścianę.

Bohater spędza całe dni w sklepie, od rana do nocy, źle się czuje w towarzystwie, rzadko wychodzi do teatru czy winiarni.

Rzecki jest całkowicie oddany swojemu pracodawcy i przyjacielowi w jednej osobie – Wokulskiemu, który może polegać na jego lojalności, pracowitości i uczciwości. Podczas nieobecności Wokulskiego jest jego plenipotentem. Często w sprawach sklepu orientuje się lepiej niż jego właściciel.

Bohater stanowi wzór cnót kupieckich: rzetelności, sumienności, obowiązkowości, czym zyskuje ludzki szacunek, mimo że ze względu na samotność ma opinię dziwaka.

Pozbawiony pracy bohater umiera – nowe porządki w sklepie zaprowadzone przez Szlangbauma, utrata prestiżu i podejrzenia co do uczciwości Rzeckiego powodują, że bohater się załamuje i umiera na serce.

2. Praca jest pasją Marty Korczyńskiej, bohaterki powieści Elizy Orzeszkowej *Nad Niemnem* (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Marta jako stara panna i rezydentka na dworze brata, Benedykta Korczyńskiego, nie ma życia prywatnego.

Całe jej życie wypełnia praca – prowadzi dom Benedykta, nie unika najcięższych zajęć, nie dba o zdrowie, jest przekonana, że nikt jej nie zastąpi w obowiązkach domowych.

Dzięki pracy Marta czuje się potrzebna, ma poczucie, że nie jest ciężarem dla rodziny, uważa, że praca stanowi o jej wartości jako człowieka.

Podsumowanie

Praca może stać się pasją, jeśli przynosi człowiekowi satysfakcję, umacnia jego poczucie własnej wartości, nadaje życiu sens. Literatura pokazuje, że dla człowieka wykonującego swoją pracę z pasją ważniejsze od korzyści finansowych są jej walory niematerialne.

8. Różne oblicza przyjaźni.

Przyjaźń to jedno z najpiękniejszych i najszlachetniejszych ludzkich uczuć. Przyjaciół jest lojalny, zawsze można na niego liczyć, zgodnie z przysłowiem, że prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie. Trudne sytuacje, a także czas stanowią próbę przyjaźni. Nie należy przy tym nadużywać określenia „przyjaciół”, nie jest to bowiem osoba, z którą tylko wesoło się spędza czas. Prawdziwa przyjaźń zdarza się rzadko, dlatego należy ją pielęgnować (kontekst społeczny).

Temat przyjaźni występuje w wielu utworach literackich. Ignacy Krasicki i Adam Mickiewicz rozważają w bajkach, jak rozpoznać prawdziwego przyjaciela. Legendarnymi przyjaciółmi stanowiącymi archetyp przyjaźni są Achilles i Patrokles (*Iliada*), Romeo i Merkućjo (*Romeo i Julia*) czy Alek, Rudy i Zośka (*Kamienie na szaniec*) (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Przyjaźń może mieć różne oblicza, jednak zawsze opiera się na lojalności i wierności.

Argumentacja

1. Ignacy Rzecki i Stanisław Wokulski to przyjaciele, których pozornie wiele dzieli, jednak zawsze mogą na siebie liczyć.

Przykłady z utworu:

Ignacy Rzecki jest człowiekiem, który potrafi być prawdziwym przyjacielem – świadczy o tym historia jego przyjaźni z Augustem Katzem, kolegą ze sklepu i towarzyszem broni podczas Wiosny Ludów (Ignacy rozpacza po samobójczej śmierci przyjaciela, długo przechowuje w pamięci spędzone z nim chwile, w Pamiętniku starego subiekta często wraca do wspólnych wspomnień).

Rzecki od początku żywi ciepłe, nieco ojcowskie uczucia do Wokulskiego. Zwraca uwagę na chłopca pracującego w winiarni Hopfera, podziwia jego pasję do nauki. Drwiny z Wokulskiego i brak zrozumienia wśród otoczenia budzą w nim troskę, jako starszy kolega wspiera ambitnego młodzieńca – udziela mu schronienia, pomaga po powrocie z zesłania.

Rzecki idealizuje Wokulskiego i wszystkie poczynania przyjaciela interpretuje na jego korzyść: broni przed krążącymi plotkami, zawsze przypisuje mu szlachetne intencje (np. dziwne zachowania tłumaczy tym, że Wokulski konspirował na rzecz ojczyzny). Jest wyrozumiały dla wszelkich decyzji Wokulskiego, zawsze go

wspiera i broni przed ludzką nieżyczliwością. Rzecki próbuje ostrzec przyjaciela przed zgubną fascynacją panną Łecką; pragnie, by Wokulski związał się z Heleną Stawską.

Rzecki nie dopuszcza do siebie myśli, że Wokulski zginął; samotny bez przyjaciela, przybity złymi wiadomościami o Wokulskim – umiera.

Stanisław Wokulski kocha Rzeckiego jak przyjaciela, martwi się o niego, ceni jego lojalność, bezgranicznie mu ufa i korzysta z jego wsparcia. Jednocześnie ta przyjaźń nie wypełnia mu całego świata – Wokulski to niespokojna natura, człowiek czynu, podejmuje się różnych wyzwań (studiuje, bierze udział w powstaniu, handluje na wojnie, żeni się, szaleńczo zakochuje i walczy o kobietę). Stanowi przeciwieństwo zachowawczego, bojącego się zmian Rzeckiego.

Wokulski wspiera Rzeckiego finansowo, zapisuje przyjacielowi pieniądze, aby zapewnić mu bezpieczną starość. Troszczy się o przyjaciela i nim opiekuje, ale nie zwierza mu się ze swoich problemów uczuciowych, jakby chciał oszczędzić Rzeckiemu niepokojów.

2. Obraz mało oczywistej przyjaźni zawarł w Potopie Henryk Sienkiewicz, przedstawiając losy dwóch przyjaciół: Michała Wołodyjowskiego i Andrzeja Kmicica (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Wołodyjowski poznaje Kmicica jako porywacza Oleńki, człowieka nieodpowiedzialnego, porywczego, a nawet zdrajcę.

Między przyszłymi przyjaciółmi dochodzi do pojedynku.

Wołodyjowski daje Kmicicowi szansę odkupienia win. Kmicic ratuje oddział pana Michała przed zasadzką Radziwiłłów, robi wszystko, aby się zrehabilitować.

Bohaterowie wzajemnie wspierają się w walce o ojczyznę, są wiernymi towarzyszami broni.

Podsumowanie

Przyjaźń ma różne oblicza. Niekiedy potrafi połączyć ludzi o zupełnie odmiennych charakterach, zawsze musi się jednak opierać na zaufaniu, lojalności, wzajemnej trosce. Z tego powodu przyjaźń powinny pielęgnować obie strony.

9. Obraz polskiego społeczeństwa.

Wiele utworów literackich przedstawia obraz społeczeństwa. Szczególnie XIX-wieczny nurt realizmu ukazuje bohatera w jego kontekście społecznym. Jest to związane z popularnym wówczas postulatem, aby literatura wiernie ilustrowała rzeczywistość i pokazywała nie tylko życie wewnętrzne jednostki, ale także jego uwarunkowania zewnętrzne. Do powieści wprowadzono szerokie tło obyczajowe pozwalające czytelnikowi zrozumieć losy bohatera, który nie musiał już pochodzić wyłącznie ze szlachty, lecz również z niższych warstw społecznych (kontekst historycznoliteracki).

Bolesław Prus przedstawił w *Lalce* panoramę społeczeństwa polskiego w newralgicznym momencie przełomu – po klęsce powstania styczniowego i w czasie rodzącego się kapitalizmu. Na przykładzie Warszawy pisarz pokazuje anachronizm układów społecznych, które blokowały postęp cywilizacyjny kraju.

Zajęcie stanowiska

Bolesław Prus przedstawił w *Lalce* problemy nękające polskie społeczeństwo drugiej połowy XIX w.

Argumentacja

1. *Lalka* ukazuje społeczeństwo podzielone, jako luźny zbiór grup niepowiązanych żadnymi więziami wspólnotowymi, interesem czy wizją przyszłości. Panują w nim anachroniczne stosunki feudalne. Dominującą klasą jest wciąż arystokracja, która hamuje rozwój innych grup społecznych, co z kolei powstrzymuje rozwój cywilizacyjny kraju i sprawia, że potencjał większości społeczeństwa pozostaje niewykorzystany.

Przykłady z utworu:

Arystokracja – zajmuje, niezasłużenie, najwyższą pozycję społeczną. Wynika to z kastowej tradycji: arystokraci tworzą zamknięty klan, do którego nie dopuszczają niżej urodzonych. Choć są uzależnieni od kapitału, gardzą ludźmi, którzy ten kapitał wytwarzają, a więc kupcami, przemysłowcami, fabrykantami. Dziedziczą tytuły, jednak często nie posiadają żadnych zalet. Arystokraci nie nadążają za zmianami, nie podejmują wyzwań epoki, nie odgrywają żadnej pozytywnej roli społecznej. Nie interesuje ich praca, nie są przedsiębiorczy, niczego nie tworzą, prowadzą pasożytniczy, ale kosztowny styl życia. Często zadłużeni żyją jedynie wizją spadku (Starski, Łęccy), a sumienie uspokajają marginalną działalnością filantropijną (Karolowa). Traktują ludzi z góry, instrumentalnie, przekonani, że przeznaczeniem wszystkich niżej urodzonych jest służenie arystokracji i już sama ta służba przynosi im satysfakcję (Izabela Łęcka). Nieliczne w tej grupie mądre i szlachetne jednostki są marginalizowane (prezesowa Zasławska, Ochocki).

Mieszczaństwo – warstwa zróżnicowana pod względem narodowościowym (Polacy, Niemcy i Żydzi) oraz majątkowym (bogaty Wokulski, skromnie żyjący Rzecki). To prężna grupa, która mogłaby się przyczynić do rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego kraju, choć na razie pozostaje słabsza niż mieszczaństwo na zachodzie Europy i zajmuje się głównie handlem. Prus charakteryzuje mieszczaństwo dość stereotypowo – Niemcy są porządni i skrupulatni (Mincłowie), Żydzi przebiegli, chytry i oszczędni (Szlangbaum), a Polacy ostrożni i zawistni (Szprot, Deklewski) lub skłonni do ryzyka (Wokulski).

Inteligencja – rodząca się grupa społeczna ludzi wykształconych, świadomych obywateli, którzy trudnią się pracą umysłową (studenci medycyny w kamienicy Łęckich, ludzie nauki – Ochocki, Szuman). Ich prestiż społeczny jest niski, tak jak dochody, żyją w trudnych warunkach, dlatego stają się krytykami zastanego porządku społecznego.

Proletariat – najniższa warstwa społeczna, żyje w nędzy, w ciągłym zagrożeniu bezrobociem (Wysoccy, Węgielek). Przedstawiciele proletariatu zamieszkują dzielnice ruder, w tragicznych warunkach sanitarnych (Powieśle), niedożywieni, nękani przez choroby, pozbawieni perspektyw na poprawę losu.

2. Problemy wynikające z podziałów społeczeństwa polskiego ukazuje Stanisław Wyspiański w *Weselu* (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Autor w krytyczny sposób przedstawia relacje między inteligencją a chłopstwem – mariaż ludzi z miasta i ludzi ze wsi jest powierzchowny, a obie grupy społeczne mają na sumieniu grzechy wobec siebie (wyzysk pańszczyźniany i rabacja galicyjska).

Miastowi fascynują się idyllicznym obrazem wsi, nie znają bowiem realiów, chłopci zaś patrzą na przybyszów z miasta z pobłażaniem i nieufnością.

Rozpad społeczeństwa i brak solidaryzmu powodują, że Polacy nie są zdolni do wspólnej walki o wolność.

Podsumowanie

Obraz polskiego społeczeństwa przedstawiany w literaturze ma charakter krytyczny. Społeczeństwo jest podzielone, brak w nim jedności i zrozumienia. Trudno wskazać środowisko, które byłoby zdolne do pokierowania rozwojem społecznym. Przyczyną takiej sytuacji są ogromne kontrasty społeczne, winy z przeszłości, a także anachroniczne, kastowe relacje między warstwami.

10. Rola wspomnień w życiu człowieka.

Pamięć jest funkcją, która pozwala człowiekowi przetrwać, odnaleźć się w otaczającym świecie, zrozumieć, kim jest. Wspomnienia mogą wywołać różne emocje, złe i dobre. Czasem dają siłę, by mierzyć się z rzeczywistością – zwłaszcza wtedy, gdy można z nich wyciągnąć wnioski i uczyć na popełnionych błędach (kontekst psychologiczny).

Zajęcie stanowiska

Wspomnienia pomagają nadać życiu sens, radzić sobie z problemami, oderwać się od przygnębiającej rzeczywistości.

Argumentacja

1. Wspomnienia zawarte w Pamiętniku starego subiekta prowadzonym przez Ignacego Rzeckiego ukazują czytelnikowi obraz bohatera, a także losy jego najlepszego przyjaciela – Stanisława Wokulskiego.

Przykłady z utworu:

Wspomnienia Rzeckiego pozwalają zrozumieć, jak się kształtowały jego poglądy, wyznawana hierarchia wartości, skąd się biorą jego obecne zachowania (Rzecki urodził się w ubogiej rodzinie, był półsierotą, wychowywał go ojciec – woźny sądowy, żołnierz kampanii napoleońskiej – i ciotka pracująca jako praczka, ojciec stanowił dla niego wzór, on wpoił mu wiarę w Napoleona i niezłomny patriotyzm, terminowanie w sklepie starego Mincla nauczyło Rzeckiego cnót, które będzie praktykował przez całe życie: rzetelności, uczciwości, obowiązkowości, życzliwości dla ludzi).

Wspomnienia Rzeckiego pozwalają zrozumieć tęsknotę starego subiekta za stylem handlu z lat jego młodości. Powroty do przeszłości są formą ucieczki od rzeczywistości, w której Rzecki nie potrafi się odnaleźć.

Wspomnienia przyjaźni z Augustem Katzem – w Rzeckim ciągle budzą wzruszenie okoliczności śmierci przyjaciela, tęskni za nim i za epoką walk o wolność „naszą i waszą”; wraca pamięcią do swojego udziału w węgierskiej kampanii Wiosny Ludów, traktuje ten czas jako najlepszy okres w swoim życiu.

Pamiętnik starego subiekta jest także źródłem informacji o przeszłości Wokulskiego – ukazuje młodego chłopaka wyrastającego ponad przeciętność, ambitnego, uparcie dążącego do realizacji marzeń, chłonnego wiedzy (trudne początki Wokulskiego, kiedy pracował w winiarni i jednocześnie uczył się w szkole przygotowawczej, aby wstąpić na studia); przedstawia, jak Wokulski poświęca swoje marzenia o karierze naukowej sprawie niepodległości (uczestniczy w konspiracyjnych spotkaniach, walczy w powstaniu styczniowym, a na koniec zostaje zesłany na Sybir); pokazuje stan Wokulskiego po powrocie z zesłania (trudności z odnalezieniem się w ojczyźnie, małżeństwo z Miclową jako wyraz ostatecznego pożegnania z marzeniami, drobnomieszczański żywot filistra, śmierć Minclowej i niezrozumiała dla Rzeckiego decyzja o wyjeździe na wojnę rosyjsko-turecką).

Refleksje Wokulskiego dotyczące przeszłości podczas spaceru po Powiślu – dzieciństwo spędzone w biedzie (bułka z serdelkiem była przedmiotem marzeń, a pragnienie wiedzy niemożliwe do zrealizowania, bo oddano go do pracy w winiarni); upokorzenia doznawane w winiarni, ponieważ chciał się uczyć, i na uniwersytecie, gdzie wypominano mu pracę kelnera; zesłanie na Sybir jako życiowa szansa; znajomości z wybitnymi uczonymi, zdobycie upragnionej wiedzy; ostracyzm, jaki spotkał go po powrocie, wsparcie Rzeckiego, upokarzające małżeństwo z wdową po Minclu; apatia po śmierci żony; spotkanie panny Izabeli w teatrze; decyzja o wyjeździe na wojnę, by zdobyć majątek i serce pięknej arystokratki.

2. Różne funkcja wspomnień w utworach literackich (kontekst literacki).

Wspomnienia w utworach literackich służą odkrywaniu przeszłości bohatera, pozwalają zrozumieć jego decyzje, stany emocjonalne, obecny charakter. Jan Kochanowski we fraszce Do gór i lasów powraca do lat młodości, doświadczeń, które go ukształtowały jako poetę i jako człowieka. W utworze wspomina o swoich podróżach, uczelniach, na których zdobywał wykształcenie, wymienia swoje profesje i zaszczyty. W Trenach z kolei dzięki wspomnieniom może zachować obraz cudownej córki Urszulki, której śmierć sprawiła poecie i jego rodzinie ogromną boleść.

Podsumowanie

Wspomnienia stanowią niezwykle ważny element życia człowieka. Przyglądając się sobie sprzed lat, możemy ocenić swoje postępowanie i decyzje, a dzięki płynącym z tego wnioskom – lepiej rozumieć siebie i innych oraz uniknąć dawnych błędów.

11. Momenty przełomowe w życiu bohaterów.

Momenty przełomowe stanowią interesujący temat dla literatury. Klasyczną bohaterką, która dokonała kroku o nieodwracalnych skutkach, jest Antygona z tragedii Sofoklesa. Podejmując decyzję o pogrzebaniu zwłok brata wbrew królewskiemu rozkazowi, bohaterka skazuje się na karę śmierci. Bohater III części *Dziadów* Adama Mickiewicza podczas jednej nocy w celi klasztoru bazylianów z romantycznego kochanka, Gustawa, przemienia się w Konrada, bojownika o wolność (kontekst literacki). W losach Stanisława Wokulskiego również możemy wyznaczyć kilka momentów o znaczeniu przełomowym.

Zajęcie stanowiska

Człowiek czasem podejmuje decyzje lub doświadcza sytuacji, które powodują całkowity zwrot w jego życiu.

Argumentacja

1. Stanisław Wokulski jest przykładem bohatera, który przeżył kilka przełomowych momentów wpływających znacząco na zmianę jego losu.

Przykłady z utworu:

Decyzja o porzuceniu handlu i poświęceniu się nauce naraża Wokulskiego na ostracyzm otoczenia – sklepowy chłopak aspirujący do wyższych zajęć drażni niespotykanymi w jego środowisku ambicjami. Po ukończeniu szkoły przygotowawczej nigdy już nie będzie młodzieńcem z winiarni.

Udział w powstaniu styczniowym i zesłanie na Sybir to kolejny przełom w życiu bohatera. Na zesłaniu Wokulski zaczyna realizować swoje ambicje naukowe, poznaje wielu wybitnych uczonych, publikuje kilka prac i zyskuje szacunek w środowisku naukowym. Z zesłania wraca jako zupełnie inny człowiek, jednak środowisko warszawskich kupców jest wobec niego nieufne, a uczeni w kraju widzą w nim tylko niedawnego subiekta. Niechęć budzi też jego udział w powstaniu.

Najważniejszym przełomem w życiu Wokulskiego jest poznanie panny Łęckiej (wizyta w teatrze). Romantyczna miłość od pierwszego wejrzenia przypomina uderzenie piorunem. Bohater wyrwa się ze stanu apatii, rezygnacji i staje się na nowo człowiekiem czynu – podejmuje ryzyko handlowania na wojnie i zdobywa wielki majątek, aby móc się starać o rękę Izabeli. Jednocześnie odtąd będzie bezbronny wobec kaprysów ukochanej.

Dramatyczny moment dostrzeżenia prawdy o Izabeli – kiedy Wokulski odkrywa nielojalność ukochanej, wówczas już jego narzeczonej, i własną naiwność, próbuje popełnić samobójstwo, załamuje się psychicznie i znika z Warszawy.

2. Momentem przełomowym w życiu Kordiana, tytułowej postaci dramatu Juliusza Słowackiego, jest monolog na szczycie Mont Blanc (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Kordian to zagubiony, cierpiący na chorobę wieku młodzieniec, rozczarowany światem i ludźmi, który ma poczucie upadku wyznawanych przez siebie wartości. Na najwyższym szczycie Alp znajduje cel, który zmieni całe jego życie – poświęca się walce o wolność ojczyzny.

Jako uczestnik spisku przeciw carowi, zawiedziony bierną postawą spiskowców, postanawia sam zabić cara. W feralną noc zostaje jednak pokonany przez własne skrupuły i wątpliwości, schwytyany i skazany na śmierć.

Podsumowanie

Niektóre zdarzenia mogą całkowicie zmienić los człowieka – zarówno na dobre, jak i na złe. Ich przebieg bywa niekiedy tak dramatyczny, że doprowadza jednostkę do klęski, a nawet do śmierci.

12. Różne wizerunki człowieka zakochanego.

Huśtawka emocjonalna przeżywana przez zakochanych, związane z miłością wzloty i upadki są ciekawym materiałem dla literatury. Słynne pary kochanków zostały przedstawione w takich dziełach, jak Dzieje Tristana i Izoldy czy Romeo i Julia. Epoką, która stworzyła szczególnie sugestywny wzorzec nieszczęśliwego kochanka, był romantyzm. Koncepcja miłości romantycznej zakładała, że uczucie to nie jest dziełem przypadku, lecz przeznaczenia, dlatego dwoje kochających się ludzi zawsze musi na siebie trafić. Zakochanych miało łączyć podobieństwo dusz, charakterów, a nawet wyglądu. Była to miłość święta, ważniejsza ponad wszystko. Zwykle kończyła się tragicznie, ponieważ trafiała na przeszkody w okrutnym świecie. Los zawiedzionego kochanka znajdziemy w Cierpieniach młodego Wertera Goethego i IV części Dziadów Mickiewicza (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Literatura przedstawia postacie zakochanych, którzy napotykają różnego rodzaju przeszkody na drodze do spełnienia w miłości.

Argumentacja

1. Prus ukazuje w Lalce różne historie miłosne, które łączy jedna cecha – pozostają niespełnione.

Przykłady z utworu:

Tragiczna miłość prezesowej Zasławskiej i stryja Wokulskiego – różnice majątkowe i klasowe uniemożliwiają związek ludzi z różnych sfer: on ubogi oficer, ona bogata arystokratka. Oboje pozostają nieszczęśliwi.

Tragiczna miłość doktora Szumana – zakazane uczucie Żyda do chrześcijanki, która umarła zaszczytana przez swoje środowisko, uczyniło z Szumana człowieka rozgoryczonego i sarkastycznego, wyznawcę racjonalizmu i krytyka romantycznych zauroczeń.

Zawód miłosny Ignacego Rzeckiego – dowiadujemy się o nim, gdy Rzecki próbuje ostrzec Wokulskiego przed złym lokowaniem uczuć. Gdy stary subiekt spotyka kobietę idealną, Helenę Stawską, nie myśli nawet o własnym szczęściu, ale planuje wyswatać ją z Wokulskim (dobro przyjaciela jest bowiem dla niego ważniejsze niż własne). Uczucie pani Wąsowskiej do Wokulskiego – zakochana w Wokulskim silna i niezależna kobieta, która z podziwu dla jego miłości do panny Łęckiej poświęca swoje uczucie i próbuje mu pomóc zbliżyć się do Izabeli.

Cechy miłości romantycznej w namiętności Stanisława Wokulskiego do Izabeli Łęckiej: spotkanie Izabeli w teatrze – zauroczenie od pierwszego wejrzenia; przeświadczenie, że spotkanie w teatrze było nieprzypadkowe, że zna ją od dawna i zawsze czekał tylko na nią; ślepa wiara, że piękna powierzchowność panny skrywa równie piękną duszę; idealizowanie ukochanej, postrzeganie Izabeli jako kobiety-aniola; podporządkowanie całego życia uczuciu (wyjazd na wojnę rosyjsko-turecką, próby negocjowania, że w istocie zajmuje się handlem); zdrada własnych ideałów, np. wielkopański styl, aby usatysfakcjonować ukochaną (dla zdobycia serca Izabeli jest gotów na największe poświęcenia); znoszenie upokorzeń ze strony panny; pragnienie rozliczenia się z romantycznym postrzeganiem miłości – nieudana próba zniszczenia tomiku poezji Mickiewicza, uświadomienie sobie, że nie umie kochać inaczej; tragiczny finał – przeżycie psychicznego wstrząsu po odkryciu prawdy o pannie Izabeli, niemożność pogodzenia się rzeczywistością, próba samobójstwa, pogrążenie się w marazmie.

2. Jacek Soplica, bohater Pana Tadeusza Adama Mickiewicza, na skutek nieszczęśliwej miłości przeżywa kryzys, a następnie przechodzi przemianę i staje się dojrzałym człowiekiem (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Młody, porywczy szlachcic o nieokiełznanym temperamentem i dużych wpływach wśród okolicznej awanturniczej szlachty zakochuje się w Ewie, córce Stolnika Horeszki. Miłość do delikatnej i skromnej Ewy sprawia, że Soplica potrafi powściągnąć swoją zapalczywość.

Czarna polewka podana przez ojca, dumnego Stolnika, który nie chce oddać córki zwykłemu, ubogiemu szlachcicowi, wstrząsa Sopicą.

Zawiedziona miłość prowadzi go do moralnego upadku – pijaństwa, utraty znaczenia wśród szlachty, skrzywdzenia żony, z którą ożenił się bez miłości, a wreszcie do dokonanego w afekcie zabójstwa Stolnika i oskarżenia o zdradę.

Jacek Soplica to zakochany człowiek, którego zniszczona miłość przywiodła do upadku, ale w konsekwencji także do walki o odzyskanie dobrego imienia i rehabilitację w oczach tych, wobec których zawinił.

Podsumowanie

Literatura ukazuje różne oblicza miłości i różne wizerunki ludzi zakochanych. Najczęściej jest to miłość nieszczęśliwa, okupiona cierpieniem i prowadząca do tragedii. Można odnieść wrażenie, że im silniejsza miłość, tym większą cenę za nią płacą bohaterowie.

13. Cena bycia idealistą.

Idealistą nazwiemy człowieka kierującego się w życiu wzniosłymi ideami, dla których gotów jest poświęcić prywatne cele. Idealiści dążą do zmiany, buntują się przeciw otaczającej ich rzeczywistości, marzą o naprawie świata. Muszą to być jednostki wyrastające ponad przeciętność, niepokorne, wyróżniające się na tle otoczenia. Archetypem idealisty w kulturze pozostaje mitologiczny Ikar, który marzył o oderwaniu się od ziemi, o tym, żeby latać jak ptak. Dzięki wynalazkowi swojego ojca Dedala uniósł się w niebo, jednak pod wpływem euforii zapomniał o przestrogach, stopił skrzydła i spadł do morza. Innym legendarnym idealistą i marzycielem był Don Kichot z La Manchy, bohater Cervantesa. Błędny rycerz wierzył, że jego misją jest bronić słabszych i pomagać nieszczęśliwym. Niestety, pozostawał niezrozumiany przez otoczenie i umarł dotkliwie pobity. Epoką, która faworyzowała marzycieli i idealistów, był romantyzm. Wiele utworów tego okresu ukazuje wybitną jednostkę, która walczy ze złymi mocami w imię wyższych wartości, jak Konrad z III części Dziadów Mickiewicza czy Kordian Juliusza Słowackiego (konteksty literacki i historycznoliteracki). Romantyczną wiarę w możliwość przemiany świata podziela też kilku bohaterów Lalki Prusa.

Zajęcie stanowiska

Idealiści za swoje dążenie do realizacji szlachetnych celów i wiarę w możliwość naprawy świata płacą zazwyczaj wysoką cenę. Doświadczają osobistych porażek i rozczarowań.

Argumentacja

1. Lalka to powieść o przedstawicielach trzech pokoleń idealistów, którzy w dużej mierze kierują się romantycznym światopoglądem.

Przykłady z utworu:

Ignacy Rzecki – reprezentuje najstarsze pokolenie idealistów, a jego ideały mają rodowód typowo romantyczny. Po upadku powstania wciąż wierzy w ideały wolnościowe i jest przekonany, że Polska może wywalczyć sobie niepodległość, naiwnie liczy przy tym na odrodzenie dynastii napoleońskiej. Silnie przywiązany do wyznawanych wartości, takich jak przyjaźń, solidarność, uczciwość, do swoich zasad i rytuałów, jest odbierany jako dziwak. U kresu życia stracił wszystko, co było dla niego najważniejsze – przyjaciela Wokulskiego (pogłoski o śmierci) i żywioną od lat nadzieję na powrót Napoleonidów. Idealiści pokroju Rzeckiego nieuchronnie odchodzą w przeszłość, jednak są godni szacunku i pamięci i zostawiają po sobie trwałe ślady (horacjański motyw *non omnis moriar*).

Stanisław Wokulski – przedstawiciel drugiego pokolenia idealistów, człowiek epoki przejściowej, w którego losach widać ścieranie się tendencji romantycznych i pozytywistycznych. Objawia idealizm, biorąc udział w powstaniu styczniowym, a później kochając miłością romantyczną Izabelę. Postrzega ukochaną jako kobietę-aniola, istotę, która jest mu przeznaczona, nie widzi jej wad i małościowości. Prawda o Łękiej powoduje w nim głęboki wstrząs – próbuje popełnić samobójstwo, następnie popada w apatię i znika dla ludzi i świata. Los Wokulskiego ilustruje problemy nieprzeciętnej jednostki rozdartej między obowiązkami społecznymi i patriotycznymi a dążeniem do szczęścia osobistego.

Julian Ochocki – jest reprezentantem trzeciego, najmłodszego pokolenia. To młody, zdolny uczonek, który wierzy, że nauka przyczyni się do postępu i rozwoju ludzkości. Jest owładnięty ideą zbudowania maszyny latającej, by

przypiąć ludzkości skrzydła. Pragnąłby swą pracą służyć ogółowi, lecz społeczeństwo, w którym żyje, ogranicza go i nie daje szans rozwoju. Zapis w testamencie Wokulskiego ma znaczenie symboliczne – Ochocki ma dokonać na polu naukowym tego wszystkiego, co nie udało się Wokulskiemu.

2. Seweryn Baryka, bohater Przedwiośnia Stefana Żeromskiego, symbolizuje idealistyczną wizję Polski szklanych domów (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Szklane domy to idea, utopia, ale jednocześnie symbol marzeń o wolnej, niepodległej Polsce.

Idea szklanych domów była sposobem na rozwiązanie problemów społecznych: biedy, zaniedbań higienicznych, braku mieszkań w Polsce po odzyskaniu niepodległości.

Opowieść o szklanych domach miała zachęcić nieznanego Polski Cezarego do powrotu do ojczyzny.

Po przekroczeniu granicy Cezary czuje rozczarowanie, odkrywa, że piękna wizja szklanych domów była tylko marzeniem jego ojca idealisty.

Podsumowanie

Literaccy idealisci ponoszą klęskę, ponieważ wartości, w które wierzą, oraz ich wizje naprawy świata nie mają szans realizacji. Przyczyną tego jest brak zrozumienia nowatorskich idei przez społeczeństwo, które na ogół zwykle nie jest jeszcze gotowe na takie zmiany.

14. Miasto jako metropolia w ujęciu realistów.

Miasta towarzyszą człowiekowi od początku istnienia cywilizacji. W najstarszych źródłach można znaleźć wzmianki świadczące o tym, że stanowiły one przestrzeń życia człowieka w starożytnej Mezopotamii, Egipcie, Syrii, Grecji czy Rzymie. Miasta są też bohaterami fundamentalnych tekstów kultury – mitów oraz Biblii. Troje uwiecznił Homer w Iliadzie, z Tebami łączą się dzieje rodu Labdakidów opisane w Królu Edypie i Antygonie Sofoklesa. Niektóre z biblijnych miast zyskały rangę symbolu. Babilon stał się znakiem pychy i upadku moralnego, podobnie Sodom i Gomora symbolizują ognisko grzechu i rozpusty, Jerozolima zaś to miejsce święte – ze względu na śmierć i zmartwychwstanie Jezusa (kontekst literacki). Szczególnego znaczenia miasto nabrało w literaturze XIX w. Stało się wówczas synonimem nowoczesności i postępu cywilizacyjnego, ale też wszystkich związanych z nimi zagrożeń. Panujące wówczas trendy literackie – konwencja realistyczna i naturalistyczna oraz idea miasta jako żywego organizmu – znalazły swoje odbicie w sposobie przedstawienia Warszawy przez Bolesława Prusa w *Lalce*.

Zajęcie stanowiska

Miasto w ujęciu realistów jest niezwykle zróżnicowaną pod względem społecznym i architektonicznym przestrzenią, która odzwierciedla podziały istniejące w społeczeństwie.

Argumentacja

1. W *Lalce*, powieści realistycznej, Prus zawarł niezwykle szczegółowy obraz Warszawy. Opisy ulic, kamienic, sklepów, restauracji i kościołów stanowią swoisty przewodnik po mieście.

Przykłady z utworu:

Realizm opisu Warszawy – czytelnik poznaje detale poszczególnych elementów miasta: budynków, ulic, przedmiotów (np. niezwykle wierny, zgodny z rzeczywistością opis kamienicy Łęckich).

Powieść zawiera liczne obrazki z życia mieszkańców: Prus obserwator dostrzega przejeżdżające ulicami powozy arystokracji, służbę myjącą okna, rzemieślników oczekujących na zlecenia i tragarza pijącego wodę wprost z ulicznego hydrantu.

Warszawa zostaje ukazana jako przestrzeń, w której żyją obok siebie Polacy, Żydzi i Niemcy, biedota, mieszczaństwo i arystokracja.

Prus wskazuje na kontrasty występujące w polskim społeczeństwie poprzez włączenie do świata przedstawionego powieści różnych dzielnic stolicy; Warszawa to miejsce piękne i odrażające zarazem – Aleje Ujazdowskie,

Łazienki i Ogród Botaniczny to domena arystokracji, przedstawiciele tej klasy mieszkają w eleganckich rezydencjach i kamienicach, spacerują i miło spędzają czas. Powiśle to siedlisko biedy i upodlenia człowieka, obraz degeneracji nie tylko społecznej, lecz także fizycznej i psychicznej, niezwykle sugestywnie zobrazowany przez opis wysypiska śmieci. Krakowskie Przedmieście i Podwale to domena mieszczaństwa, tu mieszczą się sklepy i warsztaty (sklep Wokulskiego).

Czynszowa kamienica Łęckich (kupiona przez Wokulskiego i odsprzedana baronowej Krzeszowskiej) stanowi przykład realistycznego ukazania zróżnicowania społeczeństwa stolicy – kamienicę zamieszkują przedstawiciele drobnomieszczaństwa (właścicielka pralni paryskiej), mieszczaństwa (Helena Stawska), zubożałej szlachty (Wirski), inteligencji (studenci), a także arystokracji (baronowa Krzeszowska).

Paryż ukazany jako przeciwieństwo Warszawy – stolica świata budzi podziw Wokulskiego nowoczesnością, poziomem organizacji, logiką, uporządkowaniem struktury miasta. Budowę przypomina żywy organizm (gąsienicę) wyposażony w kanalizację i symetryczny układ odnóży (szerokie ulice i parki zapewniające wentylację). Ulice tętnią życiem, w kawiarniach i restauracjach można spotkać tłumy.

2. Petersburg ukazany w Zbrodni i karze Fiodora Dostojewskiego to miasto kontrastów, które budzi jednocześnie zachwyt i odrazę (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Przerażenie budzą opisy dzielnic nędzy, pełnych ponurych, mrocznych zaułków, zatłoczonych, nędznych mieszkań (mieszkanie Rodiona Raskolnikowa przypominające trumnę) i śmierdzących szynków.

Człowiek żyjący w koszmarnych warunkach cierpi, rodzą się w nim najgorsze instynkty.

Dostojewski pokazuje w powieści, jak Petersburg niszczy człowieka, budzi w nim zło, pozbawia nadziei na lepsze życie.

Podsumowanie

W XIX-wiecznych powieściach realistycznych miasta stanowią nie tylko przestrzeń i tło wydarzeń, lecz stają się równoprawnym bohaterem powieści, żywym organizmem. Tworząc portret miasta, pisarze jednocześnie diagnozowali ważne zjawiska społeczne.

15. Kto lub co decyduje o życiu ludzkim?

Człowiek zawsze zastanawiał się nad tym, kto lub co decyduje o kolejach jego losu, dlaczego życie przynosi mu takie, a nie inne zdarzenia. W jakim stopniu decyduje o tym nieznaną siłą wyższą, a w jakim – on sam. Starożytni wierzyli w uosobione siły przeznaczenia – Mojry przędące nić życia lub Fatum – nieuchronną wolę bogów kierujących ludzkim losem. Bohaterowie antyczni musieli ulec ich wyrokowi, np. Edyp (Król Edyp Sofoklesa), Achilles czy Hektor (Iliada Homera). Platońska koncepcja człowieka jako marionetki w teatrze świata, która nie ma wpływu na własny los, znalazła odzwierciedlenie w twórczości np. Jana Kochanowskiego (fraszka O żywocie ludzkim) czy Williama Szekspira (Makbet). Według Biblii człowiek został obdarzony wolną wolą (Księga Rodzaju), odpowiada zatem za wszelkie swoje wybory, zarówno dobre, jak i złe. Można jednak uznać, że odpowiedzialność człowieka kończy się tam, gdzie jego postępowanie determinują niezależne okoliczności zewnętrzne – warunki, w jakich się wychował, panujące obyczaje czy ekstremalne sytuacje, stanowiące dla niektórych zbyt wymagający test człowieczeństwa (Rok 1984 Orwella, Inny świat Herlinga-Grudzińskiego) (kontekst kulturowy i literacki).

Zajęcie stanowiska

Niektórzy wierzą, że o ich życiu decyduje przeznaczenie czy też siła wyższa, inni ufają, że są kowalami własnego losu, a jeszcze inni, pesymiści, dostrzegają w nim jedynie działanie przypadku.

Argumentacja

1. Lalka Bolesława Prusa jest utworem ukazującym różne koncepcje ludzkiego losu.

Przykłady z utworu:

Stanisław Wokulski to bohater, którego los ukształtowały jego własne cechy charakteru, jak i okoliczności zewnętrzne: determinacja i siła woli w dążeniu do zdobycia wiedzy, pokonywanie trudności wynikających z sytuacji osobistej, przełamywanie niechęci środowiska (symboliczna scena, gdy Wokulski podciąga się na rękach i wydostaje z piwnicy bez drabiny, którą dla żartu schowali goście winiarni); udział w powstaniu styczniowym – jest to świadomy wybór Wokulskiego, który skutkuje całkowitą odmianą losu (zesłanie, poznanie wybitnych naukowców, zdobycie wiedzy); bieda i brak perspektyw po powrocie z zesłania – z braku innych możliwości Wokulski podejmuje decyzję o małżeństwie z Małgorzatą Minclową, zakochaną w nim wdową po Janie Minclu; przypadkowe poznanie w teatrze panny Izabeli Łęckiej – namówiony przez Rzeckiego Wokulski idzie do teatru i zakochuje się w arystokratce, co zmieni diametralnie jego losy.

Miłość – staje się głównym motorem życia Wokulskiego, bohater podporządkowuje jej wszelkie decyzje zarówno w sferze osobistej, jak i społecznej (np. wyjazd na wojnę rosyjsko-turecką w celu zdobycia majątku, finansowanie przedsięwzięć mających mu zdobyć przychyłność Łęckiej, zerwanie ze światem pod wpływem miłosnego zawodu).

Fatalistyczny topos theatrum mundi – Ignacy Rzecki przyglądając się mechanicznym zabawkom (lalkom) z wystawy sklepowej, dochodzi do wniosku, że świat to teatr bezwolnych marionetek, którym się tylko wydaje, że same o czymś decydują. Nakręcając je, Rzecki komentuje: Zdaje im się, że robią co chcą, a robią tylko, co im każe sprężyna, taka ślepa jak one...

Koncepcję marionetek można odnieść do gatunku ludzkiego jako takiego, jak i poszczególnych bohaterów powieści: Izabela Łęcka – „produkt” swojej sfery, wychowywana w przeświadczeniu o wyższości arystokracji nad zwykłymi ludźmi, żyje w sztucznym świecie oderwana od realiów, krzywdzi Wokulskiego, bo nie potrafi wznieść się ponad konwenanse; Stanisław Wokulski – miłość do Izabeli stała się jego obsesją, jest „ślepa sprężyna”, która popycha go do różnych działań, często sprzecznych z jego własnymi zasadami.

2. Witold Gombrowicz przekonuje w *Ferdydurce*, że człowiek jest niewolnikiem relacji z innymi ludźmi. Wiąże go Forma narzucona mu przez fakt życia w społeczeństwie (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Kontakty społeczne człowieka powodują, że przybiera on maski, „gęby” oczekiwane przez innych.

Walka z Formą jest bezcelowa, bo nie ma ucieczki od gęby, jak tylko w inną gębę.

Człowiek nie kształtuje samodzielnie swojego losu, ponieważ ograniczają go konwencje i schematy wynikające z ról narzucanych mu przez społeczeństwo. Przykład stanowią losy Józia, który bezskutecznie próbuje wyzwolić się z Formy i odrzucić gęby nakładane mu przez szkołę, nowoczesną rodzinę Młodziaków, pensjonarkę, środowisko ziemiańskie czy wreszcie przez miłość.

Podsumowanie

Ludzie od początku istnienia poszukują odpowiedzi na pytanie, czy mają rzeczywisty wpływ na własne życie.

Wiąże się z tym problem odpowiedzialności za popełnione przez siebie czyny i podjęte decyzje – w jakim stopniu są one zdeterminowane czynnikami zewnętrznymi, a w jakim wynikiem wolnej woli człowieka. Jest to fundamentalne pytanie, które prawdopodobnie zawsze pozostanie otwarte.

Gloria victis Eliza Orzeszkowa

1. Motyw bohaterów zapomnianych przez naród.

Omów zagadnienie na podstawie utworu *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

W cyklu utworów zatytułowanym *Gloria victis* Eliza Orzeszkowa – dzięki złagodzeniu cenzury po 1905 r. – odwołała się do przeżyć związanych z powstaniem styczniowym. W noweli *Gloria victis* (łac. ‘chwała zwyciężonym’), od której tytuł wzięły całe zbiory, autorka zwraca uwagę na problem upamiętnienia czynów i dokonań powstańców styczniowych oraz oddaje im hołd.

Zajęcie stanowiska

Poprzez sposób kreacji świata przedstawionego w utworze – oddanie głosu przyrodzie – Orzeszkowa ukazała heroizm powstańców i uchroniła ich dokonania przed zapomnieniem.

Argumentacja

1. Upersonifikowana przyroda, stare drzewa: dąb, brzoza, świerk jako świadkowie tragicznych wydarzeń powstańczych opowiadają wiatrowi o poległych, którzy spoczywają w bezimiennym grobie (przyroda jest strażnikiem pamięci).

Przykłady z utworu:

W opowieści zantropomorfizowanej przyrody Traugutt – dowódca oddziału i ostatni dyktator powstania – został nazwany „człowiekiem świętego imienia” i porównany do Leonidasa oraz do Chrystusa niosącego krzyż narodu. Przyroda wspomina dramatyczną, męczeńską śmierć Marysia Tarłowskiego – młodego chłopca, przyrodnika i humanisty, a jednocześnie powstańca, który uznał, że walka o wolność ojczyzny jest jego moralnym obowiązkiem (wykazał się odwagą i męstwem, ratując życie Romualda Traugutta, zginął jako pacjent szpitala polowego zaatakowanego przez wroga).

Zostaje przywołana także historia Jagmina – przyjaciela Marysia, chłopaka o dużej tężyznie fizycznej, świetnego jeźdźca, odważnego i walecznego żołnierza, który zginął podczas szarży na Rosjan atakujących powstańczy szpital polowy.

Mogiła powstańców jest miejscem zapomnianym przez ludzi, jedynie Aniela Tarłowska, która straciła brata i ukochanego (Jagmina), przyniosła krzyż, aby ich upamiętnić.

Wiatr przejęty losem poległych nie zgadza się, by nazywać ich pokonanymi, wydaje okrzyk Gloria victis! (Chwała zwyciężonym!).

Wniosek cząstkowy: Utwór Orzeszkowej ukazuje, jak ważna jest pamięć o przeszłości, zwłaszcza o bohaterach, którzy podjęli walkę w imię ojczyzny.

2. Bohaterem zapomnianym jest także inny uczestnik powstania styczniowego – Szymon Winrych, czyli Andrzej Borycki, którego losy zostały przedstawione w noweli Stefana Żeromskiego *Rozdziobią nas kruki, wrony...* (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Przewożący broń powstaniec zostaje zabity przez rosyjski patrol, a następnie ograbia go chłop, pozbawiony współczucia dla powstańca. Traktuje on poległego i jego konia przedmiotowo, jako źródło pozyskania cennych przedmiotów.

Borycki nie ma nawet grobu, bo chłop spycha jego ciało do kartoflanego dołu wraz z trupem konia. Nikt nie będzie pamiętał o powstańcu, jego walka i śmierć nie będą mieć dla nikogo znaczenia, zostanie zapomniany, choć na to nie zasłużył.

Wniosek cząstkowy: Winrych z noweli Żeromskiego to tylko jeden z wielu bohaterów nieznanych i zapomnianych przez potomnych.

Podsumowanie

Zarówno Eliza Orzeszkowa w *Glorii victis*, jak i Stefan Żeromski w *Rozdziobią nas kruki, wrony...* w przejmujący sposób ukazali pośmiertne losy powstańców. Orzeszkowa złożyła im hołd, Żeromski pokazał, że podziały społeczne przyczyniły się do upadku powstania (chłopów przed udziałem w powstaniu powstrzymał carski ukaz nadający im ziemię). Oba utwory skłaniają do refleksji na temat roli pamięci o przeszłości, o bohaterach, którzy byli gotowi oddać życie w imię wyższych wartości. Obowiązkiem potomnych jest przechowywanie pamięci o dawnych bohaterach, bowiem tylko w ten sposób można ocalić ich dokonania, oddać im hołd, zapewnić ciągłość tradycji i historii narodu.

2. Historyczna pamięć o powstaniu styczniowym.

Powstanie styczniowe było drugim z kolei romantycznym zrywem narodowościowym, który z założenia miał przynieść Polsce wolność. Swoim zasięgiem powstanie objęło tereny zaboru rosyjskiego. Wzięło w nim udział około dwustu tysięcy powstańców skupionych w licznych oddziałach (kontekst historyczny). Mimo zaangażowania wielu Polaków, ich bohaterstwa i determinacji powstanie styczniowe zakończyło się klęską. Pozostała jednak pamięć o tym narodowym zrywie, która była kultywowana zarówno przez zwykłych obywateli, jak i przez przedstawicieli sztuki i literatury. Temat powstania styczniowego podejmowali malarze, m.in. Artur Grottger (Kucie kos, Bitwa, Obrona dworu, Na poboju) i Maksymilian Gierymski (Powstańczy patrol), pisarze, m.in. Eliza Orzeszkowa (Nad Niemnem), Bolesław Prus (Lalka) i Stefan Żeromski (Rozdziobą nas kruki, wrony, Wierna rzeka), oraz poeci, m.in. Adam Asnyk, Maria Konopnicka, Kornel Ujejski. Ich dzieła ukazywały tragizm doświadczeń powstańców, ich losy po powstaniu.

Zajęcie stanowiska

W noweli *Gloria victis* Eliza Orzeszkowa wyraziła obawę, aby upływ czasu nie zniszczył pamięci o dokonaniach poległych.

Argumentacja

1. Zantropomorfizowana przyroda snuje opowieść o poległych, po których pozostał bezimienny grób, ukazuje ich w sposób wyidealizowany.

Przykłady z utworu:

Maryś Tarłowski – młody entuzjasta nauki, przyrodnik i humanista, zwolennik pracy organicznej i pracy u podstaw, uczył dzieci w małym miasteczku. Ten delikatny i wrażliwy chłopak nie wahał się jednak porzucić pracy i marzeń na rzecz walki o wolność ojczyzny. Jako żołnierz wykazał się męstwem, ratując życie dowódcy. Zginął w dramatycznych okolicznościach, skłuty pikami podczas ataku rosyjskiej konnicy na szpital polowy. Spoczął wraz z innymi powstańcami w leśnej mogile.

Jagmin – przyjaciel Marysia Tarłowskiego, silny i zdecydowany, stanowiący jego przeciwieństwo. Nie waha się ani chwili przed podjęciem decyzji o przystąpieniu do powstania (w utworze zostaje porównany do antycznego bohatera Herkulesa). Jest mężnym i odważnym żołnierzem, zawsze gotowym do walki i posłusznym rozkazom dowódcy. Stara się wspierać przyjaciela, jednak jest bezradnym świadkiem jego śmierci. Ginie podczas walki i zostaje wraz z przyjacielem i innymi powstańcami z oddziału Traugutta pochowany we wspólnej mogile.

Romuald Traugutt – dowódca oddziału i ostatni przywódca powstania styczniowego, przedstawiony jako wódz wybrany i powołany przez Boga do wielkiego czynu odrodzenia Polski, wywalczenia jej niepodległości. Orzeszkowa dokonuje heroizacji czynów przywódcy – porównuje go do Leonidasa oraz Chrystusa niosącego krzyż.

Wniosek cząstkowy: Trauguttowi, bohaterskim chłopcom z jego oddziału i im podobnym należą się hołd i cześć, a przede wszystkim pamięć, na którą zasłużyli swoim poświęceniem. Skoro jednak o powstańcach zapomnieli ludzie, strażnikiem pamięci o nich staje się przyroda.

2. W *Lalce* Bolesław Prus – były powstaniec – ukazał powstanie styczniowe jako przeżycie pokoleniowe (kontekst literacki). Odwołując się do tego wydarzenia, ze względu na cenzurę, posłużył się językiem ezopowym.

Przykłady z utworu:

Życie Wokulskiego, podobnie jak losy wielu przedstawicieli jego pokolenia, było zdeterminowane przez wybuch powstania styczniowego. Wokulski porzucił studia w Szkole Głównej i wziął udział w narodowym zrywie. W konsekwencji został zesłany na Sybir do Irkucka.

W opowieściach Węgrówicza, który przywołuje młodzieńczą biografię Wokulskiego, główny bohater jawi się jako osoba nieprzeciętna, pracowita (jako młody kelner w nocy się uczył, klienci restauracji dokuczali mu z tego

powodu). Za udział w powstaniu (wg Węgrowicza nie wytrwał w nauce) zostaje oceniony jako osoba z rysem awanturczym, która swoimi czynami (udziałem w zrywie) przyczyniła się do represji społecznych. Wniosek cząstkowy: Na przykładzie Wokulskiego Prus pokazał losy byłego powstańca, człowieka ambitnego, pracowitego, oraz postawy społeczeństwa patrzącego na sprawy narodowe przez pryzmat represji.

Podsumowanie

W noweli Gloria victis został złożony hołd bohaterom powstania styczniowego, o których ludzie zapomnieli. Autorka dokonała heroizacji czynów poległych i pokazała, jak ważna jest pamięć o ich dokonaniach. Prus upamiętnił w Lalce powstanie przez pryzmat rozwarstwionego, podzielonego społeczeństwa, w ten sposób ukazał różne postawy wobec zrywu.

3. Przyroda jako świadek historii.

W literaturze przyroda odgrywa ważną rolę – jest uczestnikiem i świadkiem wydarzeń, ingeruje w ludzkie losy, wymierza sprawiedliwość, stanowi symbol ludzkich uczuć. Takie kreacje przyrody występują przede wszystkim w epoce romantyzmu, np. w balladach Adama Mickiewicza (Lilie, Świtez, Świtezianka) czy też w Panu Tadeuszu (kontekst historycznoliteracki). Do obrazu przyrody właściwego dla epoki romantyzmu nawiązała Eliza Orzeszkowa w utworze Gloria victis. Przyroda odgrywa w tym utworze pierwszoplanową rolę, bowiem zantropomorfizowane drzewa wspominają uczestników powstania styczniowego.

Zajęcie stanowiska

W noweli Gloria victis natura jest strażnikiem pamięci tragicznych wydarzeń powstania, o których zapomnieli ludzie.

Argumentacja

1. Niemal pięćdziesiąt lat po upadku powstania ojczyzna przyroda nad bezimienną mogiłą opowiada wiatrowi o wydarzeniach z 1863 roku.

Przykłady z utworu:

Przyroda jest w utworze narratorem – opowiada o tragicznych losach powstańców. Była naocznym świadkiem walk powstańczych, cierpienia i poświęcenia młodych ludzi. Dzięki temu jej relacja staje się wiarygodna i emocjonalna.

Las podtrzymuje pamięć o heroicznych czynach powstańców, które zostały zapomniane przez ludzi.

Dąb opowiada o przywódcy oddziału powstania – Romualdzie Traugutcie (podkreśla poświęcenie bohatera, męczennika narodowej sprawy, jego heroizm, porównuje Traugutta do Leonidasa i Chrystusa).

Świerk wspomina o życiu powstańców i ich walkach z Rosjanami, o uratowaniu życia Trauguttowi przez Tarłowskiego.

Brzoza przywołuje losy Marysia Tarłowskiego (znała myśli i zainteresowania bohatera), jego siostry Anieli i przyjaciela Jagmina.

Dzwonki liliowe były świadkiem rozpaczki Anieli po utracie brata i ukochanego.

Wiatr wydaje okrzyk: Gloria victis! (Chwała zwyciężonym!). W ten sposób autorka noweli oddaje hołd uczestnikom powstania styczniowego.

Wniosek cząstkowy: Uczynienie przyrody narratorem opowieści o tragicznym losie oddziału powstańczego dowodzonego przez Traugutta jest swego rodzaju wyrzutem skierowanym do ludzi, którzy zapomnieli już o swoich bohaterach. Wierna im pozostała tylko natura, która stoi na straży pamięci.

2. W Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza przyroda nie tylko reguluje rytm życia mieszkańców Soplicowa, lecz także towarzyszy bohaterom w przełomowych momentach, jest świadkiem historycznych wydarzeń, dostraja się do zdarzeń z udziałem ludzi (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Księgę IV (Dyplomatyka i łowy) otwiera opis drzew litewskiej puszczy, pamiętających pierwszych władców Litwy, założyciela jej stolicy (Wilna) oraz twórców jej państwowości – Kiejstuta i Olgierda, a także ostatniego z Jagiellonów, który często polował w puszczy. Drzewa te są pomnikami pamięci, a najstarsze z nich mają nawet swoje imiona.

W opisie otwierającym Księgę VIII pojawienie się komety oddaje atmosferę niepokoju przed zajazdem.

W Księdze X przyroda chroni Soplicowo po bitwie – burza powoduje, że wieść o porażce Rosjan nie wychodzi na jaw.

W Księdze XI opis urodzajnej wiosny 1812 roku zwiastuje rozwój dobrych wydarzeń w życiu polskiej szlachty.

Podsumowanie

Przyroda jest zespolona z człowiekiem i jego życiem. Jest niemy obserwator wydarzeń szczęśliwych i nieszczęśliwych. W literaturze, obdarzona ludzką zdolnością współodczuwania, staje się strażnikiem pamięci o przeszłości, przypomina o tym, co jest ważne, a także przychodzi z pomocą w słusznej sprawie.

Potop Henryk Sienkiewicz

1. Sposoby ukazania zbiorowości w sytuacji zagrożenia.

Omów zagadnienie na podstawie Potopu Henryka Sienkiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Henryk Sienkiewicz w Potopie przedstawił obraz społeczeństwa polskiego w trudnym momencie dziejowym. Ukazał różne sytuacje – od zdrady króla, ojczyzny i poddanie wojska po heroizm w walce obronnej. Powieść pisana w okresie zaborów, gdy Polacy mieli za sobą dwa przegrane zrywy niepodległościowe (powstanie listopadowe i styczniowe), służyła podniesieniu rodaków na duchu i utwierdzeniu ich w przekonaniu, że jedność w narodzie jest jego siłą (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Henryk Sienkiewicz przedstawił zbiorowość w sposób zróżnicowany i barwny. Z jednej strony heroizuje bohaterów, idealizuje ojczyznę, z drugiej – obnaża warcholstwo i nikczemność zdrady.

Argumentacja

1. Zbiorowość w sytuacji zagrożenia.

Przykłady z utworu:

Bohaterem zbiorowym Potopu jest szlachta. Jej życie zostało osadzone w realiach konfliktu wojennego Polski ze Szwedami w XVII w.

Lauda to szlachta pobożna, wierna ojczyźnie, stojąca na straży zasad i patriotyzmu. To ona zaprowadza porządek w Wołmontowiczach, kiedy żołnierze Kmicica nie przestrzegają prawa. Pozostaje niezłomna w swych wartościach, co wpisuje się w zasady postępowania Sarmaty jako obrońcy czci i wiary katolickiej.

W obrazie szlachty pojawiają się heroiczni obrońcy, na których czele król Jana Kazimierz powraca do kraju niczym Odyseusz do swej Itaki.

Przemiana Kmicica jest także przemianą narodu. Sienkiewicz idealizuje obraz budzącej się do walki zbiorowości. Zwrot następuje podczas oblężenia klasztoru, symbolu niezłomnej wiary oraz moralności. Czuwająca nad Rzeczpospolitą Matka Boska otacza Polaków opieką i czyni z nich naród wybrany, który ma szansę na wybawienie od „potopu”.

2. Szlachecki świat przeżyć wojennych i ofiarowanie się w służbę ojczyźnie można też odnaleźć w Pamiętnikach Jana Chryzostoma Paska (kontekst literacki). Sienkiewicz, prezentując zbiorowość szlachecką, odwołał się do Pamiętników jako źródła wiedzy o ówczesnej obyczajowości i zasadach życia szlacheckiego.

Podsumowanie

Henryk Sienkiewicz w swoim obrazie zbiorowości przedstawił różnorodne postawy – od heroizmu i patriotyzmu po zdradę i tchórzostwo. Wymowne zakończenie (w kościele w Upicie, gdzie wszyscy bohaterowie płaczą) ma na celu podkreślić wartość zwycięstwa i idealizację ojczyzny jako najwyższego dobra, będącego podstawą szlacheckiej wiary i postawy sarmackiej.

2. Sposoby ukazania zbiorowości w sytuacji zagrożenia.

Henryk Sienkiewicz w Potopie przedstawił obraz społeczeństwa polskiego w trudnym momencie dziejowym. Ukazał różne sytuacje – od zdrady króla, ojczyzny i poddanie wojska po heroizm w walce obronnej. Powieść pisana w okresie zaborów, gdy Polacy mieli za sobą dwa przegrane zrywy niepodległościowe (powstanie listopadowe i styczniowe), służyła podniesieniu rodaków na duchu i utwierdzeniu ich w przekonaniu, że jedność w narodzie jest jego siłą (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Henryk Sienkiewicz przedstawił zbiorowość w sposób zróżnicowany i barwny. Z jednej strony heroizuje bohaterów, idealizuje ojczyznę, z drugiej – obnaża warcholstwo i nikczemność zdrady.

Argumentacja

1. Zbiorowość w sytuacji zagrożenia.

Przykłady z utworu:

Bohaterem zbiorowym Potopu jest szlachta. Jej życie zostało osadzone w realiach konfliktu wojennego Polski ze Szwedami w XVII w.

Lauda to szlachta pobożna, wierna ojczyźnie, stojąca na straży zasad i patriotyzmu. To ona zaprowadza porządek w Wołmontowiczach, kiedy żołnierze Kmicica nie przestrzegają prawa. Pozostaje niezłomna w swych wartościach, co wpisuje się w zasady postępowania Sarmaty jako obrońcy czci i wiary katolickiej.

W obrazie szlachty pojawiają się heroiczni obrońcy, na których czele król Jana Kazimierz powraca do kraju niczym Odyseusz do swej Itaki.

Przemiana Kmicica jest także przemianą narodu. Sienkiewicz idealizuje obraz budzącej się do walki zbiorowości. Zwrot następuje podczas oblężenia klasztoru, symbolu niezłomnej wiary oraz moralności. Czuwająca nad Rzeczpospolitą Matka Boska otacza Polaków opieką i czyni z nich naród wybrany, który ma szansę na wybawienie od „potopu”.

2. Szlachecki świat przeżyć wojennych i ofiarowanie się w służbę ojczyźnie można też odnaleźć w Pamiętnikach Jana Chryzostoma Paska (kontekst literacki). Sienkiewicz, prezentując zbiorowość szlachecką, odwołał się do Pamiętników jako źródła wiedzy o ówczesnej obyczajowości i zasadach życia szlacheckiego.

Podsumowanie

Henryk Sienkiewicz w swoim obrazie zbiorowości przedstawił różnorodne postawy – od heroizmu i patriotyzmu po zdradę i tchórzostwo. Wymowne zakończenie (w kościele w Upicie, gdzie wszyscy bohaterowie płaczą) ma na celu podkreślić wartość zwycięstwa i idealizację ojczyzny jako najwyższego dobra, będącego podstawą szlacheckiej wiary i postawy sarmackiej.

3. Jak okoliczności mogą wpływać na zmianę zachowania i postaw człowieka?

Pod wpływem różnych okoliczności ludzie mogą przejść przemianę wewnętrzną, duchową. Z porywczych, niedojrzałych, zbyt emocjonalnych stają się rozsądni, wyważeni, żałują swoich wcześniejszych czynów. Na kartach literatury można odnaleźć wielu bohaterów, którzy zmienili swoje postępowanie, np. ojciec Paneloux, bohater Dżumy Alberta Camusa (kontekst literacki). Zaraza sprawiła, że duchowny zmienia swoje myślenie o epidemii jako karze bożej, przechodzi przemianę. Po śmierci niewinnego dziecka (synka pana Othona) dokonuje

rewizji swoich poglądów. Zaczyna postrzegać dżumę jako wyzwanie, z którym należy się zmierzyć, sprawdzian dla ludzi, dołącza więc do oddziałów sanitarnych. Zmiana postawy szczególnie uwidacznia się w dwóch kazaniach wygłoszonych przez duchownego. W pierwszym dominuje oskarżycielski ton wobec mieszkańców Oranu, w drugim z kolei jezuita utożsamia się z cierpiącymi.

Zajęcie stanowiska

W Potopie poznajemy różne okoliczności wpływające na zmianę postaw i zachowania bohaterów, którzy postępują w imię wyznawanych wartości albo pochnie, wbrew zasadom lojalności i patriotyzmu.

Argumentacja

1. Bohaterem dynamicznym, który przechodzi przemianę wewnętrzną, jest Andrzej Kmicic.

Przykłady z utworu:

Andrzej Kmicic po przybyciu do Upity zakochuje się z wzajemnością w przeznaczoną mu razem z majątkiem Oleńce Billewiczównie. Panna dostrzega jednak wady wybranka: buntowniczy charakter, porywczosć, folgowanie wolności szlacheckiej. Sienkiewicz celowo wyposażył Kmicica w liczne słabości, aby przybliżyć czytelnikowi tę postać szlachcica żołnierza, przekonanego o własnej potędze i sile.

Billewiczówna każe Kmicicowi dokonać wyboru – ona albo towarzyszący mu żołnierze. W zemście za śmierć swojej kompanii (za swoje niegodziwe zachowanie zostali zabici w walce przez Butrymów, stojących na straży prawa) Kmicic sam wymierza sprawiedliwość i podpala Wołmontowicze, zaścianek Butrymów. Jest przez nich ścigany, a Oleńka za ten haniebnny czyn zaczyna nim gardzić.

Kmicic ma ponowną szansę spotkania ukochanej w zamku Radziwiłła, jednak w momencie zdrady hetmana, któremu przysiągł służyć, w oczach Oleńki także staje się zdrajcą. Ta sytuacja budzi w nim chęć udowodnienia dziewczynie swej wiernej służby ojczyźnie i tego, że jest godzien miłości.

Bohater przechodzi przemianę. Przybiera inne nazwisko i jako niepokonany heros, w imię miłości do kobiety, z narażeniem życia walczy o wolność ojczyzny.

Koniec powieści pokazuje, jak zmienia się podejście Oleńki, która nie przestała kochać Kmicica. Słyszac o jego zasługach, po raz pierwszy czuje niezwykle wzruszenie i dumę.

2. Wpływ okoliczności na zmianę zachowań i postaw innych bohaterów Potopu.

Przykłady z utworu:

Obecni w posiadłości Radziwiłła oficerowie (wśród nich Michał Wołodyjowski, Zagłoba, Skrzetuski) buntują się wobec zdrajcy ojczyzny. Szlachecko-sarmackie przekonanie o tym, że naród polski jest miłszy Bogu od innych, daje im siłę do walki z wrogiem.

Postać Rocha Kowalskiego, który ma pilnować zbuntowanych pułkowników, to przykład typowego XVII-wiecznego żołnierza, ubogiego, niewykształconego szlachcica, uzależnionego od tego, komu służy. Pod wpływem tłumaczeń Zagłoby Roch przestaje być wiernym poddanym Radziwiłła, zaczyna walczyć za króla i ojczyznę.

Kiemlicze (ojciec i synowie) to szlachcice trudniący się złodziejstwem. Początkowo nie angażują się w walkę o obronę ojczyzny. To oni ratują jednak Kmicica z niewoli i tortur u Kuklinowskiego, który przeszedł na stronę wroga i zhańbił się, walcząc z rodakami. Postawa Kmicica sprawia, że zmieniają swoje postępowanie. Udają się z nim na Śląsk, gdzie przebywa król. Podczas walki w obronie króla ginie stary Kiemlicz.

Podsumowanie

Powieść Sienkiewicza pokazuje różne okoliczności, które wpływają na postawy i zachowania bohaterów. Zmiana postępowania z powodu troski o dobro wspólne odsłania zasady pozytywistycznej idei utylitaryzmu i społecznictwa. Każde działanie w imię zasad prawa, wartości patriotyzmu i miłości przyczynia się do utożsamienia dobra jednostki z dobrem ogółu.

4. Motyw przemiany duchowej bohatera.

Człowiek popełnia wiele błędów, często świadomie, nie zważając na konsekwencje, a często – pod wpływem emocji. Takie postęпки za każdym razem odciskają piętno na jego dalszym życiu. Aby zadośćuczynić za wyrządzone zło, ludzie przechodzą niekiedy przemianę wewnętrzną. Rezygnują z obecnego życia, wyrzekają się tego, co do tej pory dawało im satysfakcję, i za wszelką cenę próbują odzyskać dobre imię.

Zajęcie stanowiska

Andrzej Kmicic w imię miłości do kobiety i ojczyzny oraz wierności zasadom rycerskim pragnie odkupić swoje winy.

Argumentacja

1. Przemiana duchowa, moralna Andrzeja Kmicica.

Przykłady z utworu:

Gwałtowny i lekkomyślny Andrzej Kmicic w zemście dokonuje rzezi Butrymów i pali Wołmontowicze, a potem oddaje się na służbę księciu Radziwiłłowi, który planuje wystąpić przeciwko Rzeczypospolitej.

Kiedy zostaje odrzucony przez ukochaną Oleńkę, która brzydzi się jego postępkami, i odkrywa zdradę księcia, postanawia odkupić swoje winy.

Miłość do Billewiczówny i służba Radziwiłłom stają się powodem zmiany postępowania bohatera. Przysięgał wiernie służyć Rzeczypospolitej, myślał, że działania Radziwiłłów przyniosą ojczyźnie korzyści. Okazało się jednak, że magnaci przeszli na stronę Karola Gustawa, a z powodu złożonej im przysięgi wierności Kmicica także okrzyknięto zdrajcą.

Bohater pod zmienionym nazwiskiem (Babinicz) dokonuje wielu heroicznych czynów, walczy ze Szwedami, uczestniczy w obronie klasztoru na Jasnej Górze, ratuje życie króla Jana Kazimierza.

W uznaniu jego zasług król zdejmuje z niego piętno hańby i wynagradza za poświęcenie, nadając mu starostwo upickie. Bohater odzyskuje też miłość Oleńki.

W osobie Kmicica niczym w lustrze odbijają się negatywne cechy szlachcica Sarmaty: duma, buta, warcholstwo, wolność swobód, co doprowadziło do upadku ojczyzny. Jednak Kmicic to też wyjątkowy żołnierz – waleczny, oddany sprawie, przywiązany do wartości, tradycji i wiary, która czyni z Polaków naród wybrany przez Boga. Wady i zalety Kmicica są odzwierciedleniem zachowania Polaków w XVII w., kiedy to częste były swawola i pochopność w działaniu. Przykładem takich postaw są w powieści m.in. strzelanie do portretów przodków w Billewiczach, spalenie Wołmontowicz, porwanie Oleńki czy przysięga Radziwiłłom.

Wniosek cząstkowy: Porywczy, skłonny do zabaw i lekkomyślny Andrzej Kmicic zdaje sobie sprawę ze swojego postępowania i nikczemnych czynów. Okoliczności sprawiają, że bohater przechodzi przemianę. Dokonuje szlachetnych czynów, aby odkupić swoje winy.

2. Zbrodnia popełniona za młodu przyczyną przemiany duchowej Jacka Soplicy, bohatera Pana Tadeusza Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Jacek Soplica (brat Sędziego, ojciec Tadeusza) za młodu był porywczy, skłonny do bójek. Bezgranicznie zakochał się w Ewie, córce Stolnika.

Kiedy Stolnik Horeszko odmawia mu ręki swojej córki, Jacek czuje się oszukany i urażony. W przyływie emocji w czasie szturm Moskali na zamek Horeszki Jacek zabija Stolnika. Zostaje wówczas uznany za zdrajcę ojczyzny.

Chcąc zadośćuczynić za wyrządzone zło, Soplica emigruje i wstępuje do zakonu, gdzie przybiera imię Robak. Oddaje się działalności narodowyzwoleńczej, dla dobra ojczyzny (organizuje powstanie narodowe na Litwie). Pragnie również naprawić krzywdy wyrządzone najbliższemu – zapewnia utrzymanie Zosi, wnuczce Stolnika, dąży do pogodzenia obu rodzin.

Zostaje śmiertelnie ranny, ratując życie Hrabiego, ostatniego z rodu Horeszków.

Na łożu śmierci dokonuje spowiedzi przed Sędzią i Gerwazym, który przebacza mu dawne winy. Po śmierci zostaje zrehabilitowany i odznaczony orderem Legii Honorowej.

Wniosek cząstkowy: Jacek Soplica zdaje sobie sprawę z popełnionych czynów. Za wszelką cenę chce odpokutować, żałuje swoich postępów i pragnie wynagrodzić krzywdy. Dzięki swojej przemianie uzyskuje przebaczenie i zostaje zrehabilitowany.

Podsumowanie

Dzięki przemianie bohaterowie odzyskują dobre imię, naprawiają wyrządzone krzywdy, zaczynają podążać właściwą ścieżką. Miłość do Oleńki i ojczyzny pozwoliła Kmicicowi nawrócić się na drogę wartości, a zaangażowanie księdza Robaka w sprawy narodowowyzwoleńcze oraz zadośćuczynienie najbliższym przyczyniły się do jego zrehabilitowania.

5. Sposoby i cel ukazywania wydarzeń historycznych w literaturze.

Wydarzenia w Potopie rozgrywają się w XVII w. podczas wojny polsko-szwedzkiej. Sienkiewicz z szacunkiem potraktował fakty historyczne. Sumiennie przygotowywał się do pisania Potopu (jak również całej Trylogii), studiując dzieła historyczne. Sam przemierzał obszar objęty powieściową fabułą, czytał też Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska, aby wiernie oddać atmosferę sarmatyzmu. Autor dokonał jednak selekcji wydarzeń historycznych – zależało mu na tym, by pokazać katastrofę, zdradę, które zostają pokonane w bohaterskiej i obronnej walce o ojczyznę. Jako twórca pozytywistyczny uważał, że literatura odgrywa rolę służebną wobec społeczeństwa, zwłaszcza takiego, które znajduje się w trudnej sytuacji dziejowej i oczekuje wzorca postaw (konteksty biograficzne i literackie).

Zajęcie stanowiska

Historia ukazana w Potopie miała na celu umocnienie wiary w odzyskanie niepodległości narodu polskiego znajdującego się pod zaborami.

Argumentacja

1. Potop jako powieść napisana „ku pokrzepieniu serc”.

Przykłady z utworu:

Powieść Sienkiewicza jest dziełem definiującym postawy wobec ojczyzny. Autor wiedział, że Polacy są znużeni pozytywizmem lojalnościowym (polityka ugodowa wobec zaborcy), dlatego napisał powieść służącą „pokrzepieniu serc”, która odsłonił mit o wartości narodowej.

Walka z najeźdźcą to pokazanie patriotyzmu wynikającego nie tylko z chęci obrony kraju, lecz przede wszystkim z potrzeby przetrwania społeczeństwa, zbiorowości, narodu. Sienkiewicz w przeszłości historycznej Polski poszukiwał wzorców postawy etycznej i siły charakteru, które mogłyby przekonać współczesnych mu Polaków, że odzyskanie wolności jest możliwe.

Porażka Rzeczypospolitej pod Ujściem i zajęcie Warszawy potęgują niepokój o losy ojczyzny, jednak obrona Częstochowy i powrót króla zmieniają sytuację. Polacy zyskują przewagę w tej wojnie, co wpływa na morale całego społeczeństwa.

2. Historia w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza jako przykład świetnych oraz bolesnych doświadczeń Polaków (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W Panu Tadeuszu historia jest obecna we wspomnieniach (konfederacja barska, powstanie kościuszkowskie, konstytucja majowa) i w kulcie narodowych pamiątek (portrety bohaterów narodowych na ścianach).

Szlachta, nawet jeśli czasem współpracuje z Rosjanami, deklaruje gorący patriotyzm i daje temu wyraz – przykładem działalność księdza Robaka, bitwa z Moskalami czy przystąpienie do Legionów.

Autor podtrzymuje kult wielkich postaci historycznych, np. Napoleona Bonapartego, Tadeusza Kościuszki, Tadeusza Rejtana i gen. Dąbrowskiego.

Koncert Jankiela – do zilustrowania wydarzenia chwalebne, zwycięskie dla Polaków cymbalista używał radosnych, skocznych, lekkich dźwięków, np. gdy nawiązywał do Konstytucji 3 maja i Sejmu Wielkiego czy powstania Legionów Polskich we Włoszech. Gdy zaś przywoływał wydarzenia krwawe i zakończone klęską, np. konfederację targowicką i rzeź Pragi, jego muzyka stawała się gwałtowna, złowieszczą, głośną.

Podsumowanie

Historia pokazuje, że działania wspólne w walce z wrogiem mogą przynieść skutek. Historia obrony ojczyzny, zacieklej walki, patriotyzm, pokora i wiara są metaforą obrazu społeczeństwa polskiego – zarówno w Polsce sarmackiej, jak i w czasach Sienkiewicza, gdy po powstaniu styczniowym tak ważne było krzewienie wartości mających na celu utrzymanie tożsamości i jedności narodowej.

6. Motyw winy, kary i odpuszczenia.

Naturalną konsekwencją każdej winy jest kara, a literatura pokazuje wiele przypadków bohaterów ukaranych za swoje złe czyny. Dla niektórych konsekwencje złych postępów są bardzo surowe. Niekiedy dusza zbrodniarza nawet po śmierci nie może zaznać spokoju, jak w przypadku widma złego pana z Dziadów cz. II Adama Mickiewicza. Czasami bohater żałuje popełnionych czynów, przechodzi przemianę wewnętrzną, aby naprawić wyrządzone zło. Przykładem może być postać Jacka Soplicy, który na łożu śmierci dokonuje spowiedzi ze swojego życia przed Sędzią i Gerwazym. Po śmierci zostaje zrehabilitowany i odznaczony orderem Legii Honorowej, a jego winy – pod wpływem emocji zabił Stolnika Horeszkę podczas najazdu Moskali – zostają mu odpuszczone (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Problematyka moralna Potopu dotyczy ukazania bohaterów, którzy obarczeni winą za swe postępowanie, świadomi swoich uczynków, pragną je odkupić w imię patriotyzmu i miłości.

Argumentacja

1. Andrzej Kmicic jako bohater, który ponosi konsekwencje swoich złych czynów, a dzięki wewnętrznej przemianie zyskuje odpuszczenie win.

Przykłady z utworu:

Losy Kmicica są przykładem tego, że za swoje niechlubne czyny trzeba ponieść konsekwencje. Bohater w przypływie emocji zemścił się za śmierć swoich towarzyszy broni i spalił zaścianek Butrymów, następnie pozostał wierny Radziwiłłom, którzy zdradzili ojczyznę. Choć działał wbrew sobie, to jednak nie wypowiedział służby zdrajcy, myśląc, że ten chce dziwnym sposobem przyczyni się do ratowania Rzeczypospolitej. Po tych wydarzeniach Kmicic został ukarany przez Oleńkę, która nie chciała być jego narzeczoną.

Kiedy bohater zdaje sobie sprawę, że jego postępowanie jest nikczemne, pragnie odkupić swe winy wobec Oleńki i ojczyzny. Przechodzi przemianę wewnętrzną.

Pod zmienionym nazwiskiem dokonuje wielu heroicznych czynów, bohatersko walczy ze Szwedami, uczestniczy w obronie klasztoru na Jasnej Górze, ratuje życie króla Jana Kazimierza.

W uznaniu jego zasług król zdejmuje z niego piętno hańby. Bohater odzyskuje też miłość ukochanej.

Podsumowanie

Przykład Andrzeja Kmicica, jak również losy bohaterów utworów Adama Mickiewicza podkreślają, że nie ma zbrodni bez kary. Jednak jeśli człowiek żałuje swoich czynów, pragnie zadośćuczynić, wówczas zostaje z niego zdjęte piętno zbrodniarza. Wyjątek stanowią jedynie zbrodnie, które nie zostały odpokutowane za życia.

7. Wizerunek obrońcy ojczyzny.

Potop jest powieścią wychwalającą miłość do ojczyzny. Wartość ta stanowi krzepiącą siłę zarówno dla bohaterów utworu, jak i utożsamiających się z nimi rodaków współczesnych Sienkiewiczowi. Bogata historia naszego kraju pokazuje, że często znajdował się on w niewoli (zabory), przeżywał dramatyczne chwile w czasie powstań (np. listopadowego i styczniowego) czy wojen. Dzięki heroicznym czynom obrońców ojczyzny mogła ona odzyskać niepodległość – droga ta jednak nie była ani łatwa, ani krótka (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Literatura kreuje wizerunki obrońców ojczyzny, dla których sprawy narodowyzwoleńcze były najważniejsze. Często są to bohaterowie, którzy obarczeni winą za swe postępowanie, świadomi swoich uczynków, pragną je odkupić w imię patriotyzmu i miłości.

Argumentacja

1. Henryk Sienkiewicz w Potopie heroizuje obrońców ojczyzny, obdarza ich wyjątkową siłą pozwalającą przetrwać najcięższe zmagania w walce z wrogiem.

Przykłady z utworu:

Bohaterowie pozytywni Potopu (Czarniecki, Wołodyjowski, Skrzetuski, Zamoyski, Sapieha, Lauda) nieustępliwie walczą z wrogiem. Są odważni, mężni, wierni, pokorni, pobożni, prawi i gotowi oddać życie za ojczyznę. Nawet w najtrudniejszej sytuacji nie myślą o kapitulacji, wiara w zwycięstwo jest bowiem silniejsza.

Często bohaterowie wybierają powinność wobec ojczyzny, znajdującej się w potrzebie, kosztem szczęścia osobistego – Kmicic zrezygnował ze spotkania z Oleńką, ponieważ sprawa obrony Rzeczypospolitej była ważniejsza.

Śmierć w obronie ojczyzny jest chwalebna. Tak właśnie ginie, nawrócony przez Zagłobę do służby Rzeczypospolitej, Roch Kowalski.

2. Andrzej Kmicic jako obrońca ojczyzny, który pragnie odkupić swoje winy w imię patriotyzmu i miłości.

Przykłady z utworu:

Gwałtowny i lekkomyślny Kmicic przed przemianą duchową dokonuje wielu nikczemnych czynów – morduje Butrymów, pali Wołmontowicze, a potem oddaje się na służbę księciu Radziwiłłowi, który planuje wystąpić przeciwko Rzeczypospolitej. Kiedy zostaje odrzucony przez ukochaną Oleńkę, która brzydzi się jego postępkami, i odkrywa zdradę księcia, postanawia odkupić swoje winy.

Kmicic ma nadludzką moc w przewyciężaniu wojennych trudów. Niezniszczalny i niepokonany, z każdej opresji wychodzi zwycięsko, a jego rany, choć prawie śmiertelne, szybko się goją.

Dokonuje wielu heroicznych czynów, bohatersko walczy ze Szwedami, uczestniczy w obronie klasztoru na Jasnej Górze, ratuje życie króla Jana Kazimierza.

Wniosek cząstkowy: Sienkiewicz heroizuje obrońców ojczyzny, wyposaża ich w nadludzką moc podobną herosom mitologicznym. Dobro ojczyzny jest wartością najważniejszą – dla niej bohaterowie są w stanie ponieść największe konsekwencje.

3. Bohaterowie noweli Gloria victis Elizy Orzeszkowej jako niezłomni obrońcy ojczyzny (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Romuald Traugutt – dowódca oddziału powstańców w czasie powstania styczniowego. Mądry, ofiarny idealista, cieszący się u podwładnych wielkim autorytetem.

Marian (Maryś) Tarłowski – mimo delikatnego usposobienia bierze udział w powstaniu z obowiązku moralnego i patriotycznego. Podczas bitwy ratuje życie Trauguttowi, wykazuje się wówczas niezwykłym bohaterstwem.

Jagmin – znakomity żołnierz, przypomina antycznych herosów. Dowódca powstańczej jazdy, który ginie podczas szarży na Rosjan atakujących powstańczy szpital polowy, próbując zapobiec rzezi rannych.

Wniosek cząstkowy: Eliza Orzeszkowa idealizuje bohaterów swojej noweli. Oprócz wrażliwości, zapału i gotowości do poświęceń dla ojczyzny wyposaża ich w cechy bohaterów antycznych (Jagmin przypomina Herkulesa, a Traugutt – Leonidasa) oraz postaci biblijnych (Traugutt jako Chrystus, Jagmin – Archanioł).

Podsumowanie

Obrońcy ojczyzny to w literaturze niezłomni strażnicy wiary i kraju, którzy są gotowi poświęcić życie w walce. Zostali przez twórców uwzniośleni, obdarzeni cechami antycznych herosów. W postawie prawości, pokory i patriotyzmu stają się wzorem do naśladowania, który ma pokazać czytelnikom, jak ważna jest wiara w odzyskanie wolności.

8. Obraz Polski i Polaków w literaturze.

Potop jest powieścią przedstawiającą obraz społeczeństwa polskiego XVII w. Poprzez pokazanie zbiorowego portretu szlachty Sienkiewicz przybliżył postawy i narodowe cechy Polaków. Ojczyzna, osłabiona wojną, ograbiona i zniszczona, znalazła się wówczas w niezwykle trudnej sytuacji polityczno-gospodarczej. Potrzebne były zaangażowanie i lojalność rodaków, aby uchronić ją od upadku. Sienkiewicz w swojej powieści jednoznacznie zasygnalizował potrzeby Polski, której położenie w czasach współczesnych autorowi było podobne. Historia pokazana w Potopie stała się treścią idei organicyzmu popularnej w literaturze pozytywizmu (konteksty społeczny i historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Obraz Polski i Polaków w Potopie został zbudowany na zasadzie kontrastu – Sienkiewicz odsłania zarówno pozytywny (patriotyzm, wierność, pokora), jak i negatywny (warcholstwo, pycha, zdrada, prywata) wizerunek swoich rodaków.

Argumentacja

1. Portret zbiorowy Polski i Polaków w Potopie.

Przykłady z utworu:

Bohaterowie pozytywni, zaangażowani w wojnę, obronę ojczyzny, wierni wartościom i tradycji: szlachta laudańska, Michał Wołodyjowski, ród Lubiczów, Oleńka, Czarniecki.

Bohaterowie negatywni, obojętni, skłonni do zdrady – Radziwiłłowie.

Sarmackie społeczeństwo szlacheckie ma wiele wad – pozostaje skłonne do awantur, pijatyki i nieposłuszeństwa, pozbawione dyscypliny, pochopne w działaniu, co osłabia władzę króla (np. żołnierze Kmicica, Kiemlicze).

Szlachta przedkłada własne sprawy nad wojnę – przykładem szlachta wielkopolska, która bardziej troszczy się o żniwa i owce niż o los ojczyzny. W imię patriotyzmu przedstawiciele szlachty potrafią się jednak nawrócić (Roch Kowalski), uznać swoje winy i ponieść pokutę za popełnione winy (Kmicic).

Sienkiewicz skupił się przede wszystkim na środowisku szlacheckim i magnackim, jednak uzupełnił obraz społeczeństwa polskiego także o mieszczaństwo (ludność obłożonych miast Częstochowy i Warszawy) oraz chłopów, którzy odważnie stawili czoła rajtarom szwedzkim. Miało to podkreślić jedność różnych stanów wobec wroga.

Wniosek cząstkowy: Ojczyzna i polskość stanowią główny wątek utworu, tytułowy potop jest bowiem wojną o wolność i niepodległość Polski. Sarmacki świat opisany przez pisarza pełen jest różnych zasad, spośród których najważniejsze to wiara, honor i ojczyzna.

2. Obraz Soplicowa i jego mieszkańców na przykładzie Pana Tadeusza Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Mickiewicz dokonuje uwznioślenia bohaterów walczących w sprawie narodowej (ksiądz Robak, gen. Dąbrowski).

Jacek Soplica, okrzyknięty narodowym zdrajcą, pozostałą część życia poświęcił na odpokutowanie zabójstwa. Historię jego duchowej przemiany interpretuje się jako wskazanie drogi dla całego narodu – od prywaty do służenia dobru wspólnemu.

W utworze można odnaleźć różne portrety szlachty: gościnny, wyważony Sędzia, porywczy Asesor i Rejent. Dworek w Soplicowie jest ostoją polskości. To miejsce bezpieczne, uporządkowane, gościnne, królestwo tradycji będącej fundamentem postawy patriotycznej. Soplicowo, przypominające baśniowy raj, jak w soczewce skupia wyidealizowany obraz ojczyzny.

Szlachta urasta do rangi bohatera zbiorowego utworu. Obyczaje kultywowane w dworach szlacheckich stanowią esencję polskości, tak ważną w momencie utraty własnego państwa: to ściśle przestrzegana etykieta wynikająca z hierarchiczności porządku społecznego, gościnność, kultura stołu, ceremonie zaręczyn, polowania, grzybobrania, rady szlacheckie i zajazdy.

Wniosek cząstkowy: Adam Mickiewicz przedstawił w swojej epopei dokładny obraz polskiej szlachty, kreując nie tylko wyraziste postaci bohaterów indywidualnych, lecz także czyniąc z niej bohatera zbiorowego.

Podsumowanie

Henryk Sienkiewicz pokazał zróżnicowany obraz Polski (zarazem zjednoczonej, jak i rozbitej), a Polaków jako obrońców ojczyzny, gotowych do poświęceń, uwznioślonych. Polskość Sienkiewicza to niezłomność w wyznawaniu zasad i wartości, pielęgnowanie tradycji, obrona wiary i ojczyzny. Autor zgodnie z pozytywistycznym myśleniem nie głosił zapowiedzi zmartwychwstania ojczyzny (jak romantycy), a szansę na jej odrodzenie widział w postawie pokory i jedności oraz działania na rzecz dobra wspólnego.

9. Etos rycerski jako punkt odniesienia dla kreacji bohaterów literackich.

Bohaterowie Potopu to rycerze znający swoje rzemiosło, zaprawieni w wojnach, mający określony świat wartości. Wielokrotnie byli poddawani różnym próbom: wierności, lojalności wobec władcy, dotrzymania wiary ojców. Zawsze wykazywali się przy tym niezwykłą odwagą i walecznością, która pozwoliła pospolitemu ruszeniu na zwycięstwo w wojnie z dobrze przygotowaną, uzbrojoną, regularną armią szwedzką. Sienkiewicz przedstawił portret rycerza Sarmaty, odwołując się do idei kultury sarmackiej, która odegrała ważną rolę w tworzeniu wizerunku polskiej szlachty jako pielęgnującej tradycje, wartości i obyczaje (kontekst społeczny).

Zajęcie stanowiska

Etos rycerski, którym kierują się bohaterowie Potopu, odnosi się nie tylko do sposobu działania, lecz także myślenia o Rzeczypospolitej.

Argumentacja

1. Wyznacznikiem kreacji bohaterów męskich pozostaje sarmacka kultura szlachecka, która zobowiązuje do zachowania rycerskiej postawy wobec Boga (wierność katolicyzmowi) i ojczyzny. Hasła Bóg, honor, ojczyzna głoszone przez szlachtę sarmacką wywodzi się ze średniowiecznego kodeksu rycerskiego. Ojczyznę zastępowało wówczas słowo władca, mające odniesienie do króla jako ojca narodu (kontekst historycznoliteracki).

Przykłady z utworu:

Rycerze w Potopie przejawiają silne poczucie obowiązku wobec ojczyzny. Różni ich stosunek do sławy – skromność Wołodyjowskiego wobec dumy Kmicica.

Wierni złożonej przysiędze walczą o wolność Rzeczypospolitej, gotowi za nią zginąć (Czarniecki, Wołodyjowski, Skrzetuski, Kmicic). Dzięki ofiarnej postawie bohaterów świat po chaosie potopu powraca do ładu. Walka w obronie ojczyzny jest sprawdzianem nie tylko szlacheckiej postawy, lecz także umiejętności wojennych. Wiąże się to z poczuciem honoru i cnoty rycerza-żołnierza, walecznego potomka mitycznych i niezwyciężonych Sarmatów.

Bohaterowie Sienkiewicza mają poczucie misji wobec narodu i króla. Pisarz zbudował swoje powieściowe postaci na określonych zasadach, tak jak w eposie, niczym antycznych herosów z Iliady Homera – nieugiętych wobec wroga, mających niezwykle umiejętności żołnierskie, walecznych i szybkich w działaniu. Często ulegają emocjom, są bezwzględni wobec wroga. Kmicic przypomina Achillesa, podobnie jak on chce być sławny, odnosić zwycięstwa. Jest też równie porywczy i okrutny, w zemście za śmierć swoich towarzyszy podpala Wołmontowicze.

Drugie imię Wołodyjowskiego nawiązuje do św. Michała, rycerza, który zwyciężył smoka – symbol zła i szatana. Sienkiewicz na przykładzie Wołodyjowskiego pokazał etos rycerza średniowiecznego. Wołodyjowski jest doskonałym żołnierzem, niezwykle odważnym, cnotliwym, heroicznym w działaniu. Niski wzrostem (nazywany „małym rycerzem”), pozostaje wielki duchem. Przewodzi szlachcie laudańskiej, która tak jak on hołduje zasadom wierności i posłuszeństwa. Niczym Roland stawia honor i ofiarną walkę w obronie króla ponad własne życie.

Podsumowanie

Henryk Sienkiewicz pokazał swoich bohaterów jako rycerzy gotowych do poświęceń, uwznioślonych. Wierni etosowi, poświęcają swoje życie dla ratowania ojczyzny. Ze względu na zasługi i postawy wobec króla i całej Rzeczypospolitej zostali poddani heroizacji.

Zbrodnia i kara Fiodor Dostojewski

1. Walka człowieka ze swoimi słabościami.

Omów zagadnienie na podstawie Zbrodni i kary Fiodora Dostojewskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Pod pojęciem słabości możemy rozumieć wszelkie słabości charakteru – niewłaściwe skłonności, uleganie nałogom, złym wpływom. Zmaganie się człowieka z własnymi słabościami jest szczególnie interesującym tematem dla literatury, pozwala pokazać bohatera dynamicznego, w trakcie przemiany, wielowymiarowego.

Zajęcie stanowiska

Literatura przedstawia wielu bohaterów, którzy próbują walczyć ze swoimi słabościami. Skutki tej walki mogą być różne.

Argumentacja

1. Zbrodnia i kara Fiodora Dostojewskiego stanowi zapis walki, jaką toczy Rodion Raskolnikow sam ze sobą. Przykłady z utworu:

Dojrzewanie do zbrodni, dylematy moralne, filozoficzne refleksje na temat wybitnej jednostki, która ma prawo stanąć ponad moralnością.

Upadek – zamordowanie lichwiarki i jej siostry Lizawiey.

Wpływ zbrodni na zachowanie Rodiona – choroba, odtrącanie najbliższych, zadręczanie się, koszmarne sny, niemożność zapomnienia o popełnionym czynie, złość na siebie.

Strach przed potępieniem, odrzuceniem, cierpieniem.

Niemożność udźwignięcia popełnionej zbrodni jest paradoksalnie dowodem wrażliwości moralnej, ludzkim odruchem bohatera.

Próby podźwignięcia się z upadku – pomaganie innym, przyznanie do winy i poddanie się karze, akceptacja kary, pogodzenie się z losem na katordze.

Wpływ Soni na zwycięstwo Rodiona – miłość jako uczucie pomagające pokonywać słabości.

2. W Zbrodni i karze kolejnym bohaterem, który walczy ze swoimi słabościami, jest Marmieladow. Jest to walka przegrana.

Przykłady z utworu:

Charakterystyka słabości – uzależnienie alkoholowe.

Błędne koło nałogu – bohater zapętłony w emocjach, wstydi się, że pije, a pije, bo się wstydi.

Emocje przeżywane przez bohatera – poczucie winy, wstyd, poniżenie, utrata własnej wartości.

Pragnienie zmiany w życiu i niepodejmowanie walki z nałogiem.

Wstyd przed córką, żal z powodu jej cierpienia, skrucha tuż przed śmiercią, prośba o wybaczenie.

Wiara w miłosierdzie Boże i brak woli przerwania nałogu.

Słabość przyczyną śmierci – pijany bohater wpada pod wóz konny.

3. W utworze Marka Hłaski Pętla widzimy tragiczną walkę Kuby Kowalskiego z nałogiem (konteksty literacki).

Przykłady z utworu:

Przedstawienie bohatera i jego słabości – alkoholizmu.

Choroba alkoholowa i jej wpływ na życie bohatera – degradacja społeczna (były inżynier), upadek fizyczny (trzęsące się ręce, szara, ziemista cera, brudne i podarte ubranie po nocnej eskapadzie), upadek osobowości (rozdrażnienie, poczucie osamotnienia, frustracja, uciekanie od siebie).

Ostatnie chwile z życia Kuby Kowalskiego naznaczone walką z uzależnieniem.

Bezskuteczna próba zerwania z nałogiem, bezsilność bohatera i samobójstwo.

Daremne próby pomocy podjęte przez Krystynę – miłość jako uczucie bezsilne wobec słabości.

Podsumowanie

Podkreślenie siły wewnętrznej Rodiona, która pomogła mu podnieść się z upadku, i przegrana walka z nałogiem Marmieladowa oraz Kuby Kowalskiego. Jak pokazują przywołane przykłady, walka ze swoimi słabościami nie zawsze okazuje się zwycięska.

2. Miasto jako przestrzeń destrukcji.

Miasto jest ważnym symbolem kulturowym, obecnym w fundamentalnych tekstach kultury – mitach oraz Biblii, np. Troja w Iliadzie Homera, Teby – związane z dziejami rodu Labdakidów opisanymi w Królu Edypie i Antygonie Sofoklesa, Babilon – biblijny symbol pychy i upadku moralnego, podobnie Sodoma i Gomora – ognisko grzechu i rozpusty, Jerozolima – miejsce święte od śmierci i zmartwychwstania Jezusa (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Petersburg w Zbrodni i karze jest miastem labiryntem, w którym łatwo się zagubić i zatracić moralnie.

Argumentacja

1. Petersburg zostaje przedstawiony jako miasto przeżarte przez choroby społeczne, doprowadzające ludzi do upadku.

Przykłady z utworu:

Petersburg odmienia człowieka – Rodion, który przecież nie był złym człowiekiem (pomaganie Marmieladowi, a wcześniej uratowanie obcych dzieci z pożaru, opieka nad chorym kolegą i jego ojcem), traci wrażliwość, staje się okrutny, dopuszcza się zbrodni; pod wpływem miasta, widoku powszechnego upadku, degrengolady, tworzy swoją teorię o lepszych i gorszych jednostkach, ideę człowieka niezwykłego, który znajduje się „poza dobrem i złem”.

Panoszy się przestępczość – oprócz Rodiona (mordercy) w mieście żyje mnóstwo oszustów, złodziei, manipulantów, Petersburg przyciąga ludzi o złych zamiarach (Piotr Łuzyn przybywa do Petersburga, aby robić nieuczciwe interesy).

Panuje wyzysk – jedni bogacą się kosztem innych, żerując na ich cierpieniu i biedzie, np. lichwiarka Alona Iwanowna wykorzystuje tragiczną sytuację biednych i pożycza im pieniądze na wysoki procent, gospodyni Rodiona wynajmuje pokój przypominający bardziej trumnę niż mieszkanie.

Miasto zmusza do czynów hańbiących – Sonia, aby ratować rodzinę, musi zarabiać jako prostytutka, choć jej niewinna dusza cierpi; najgorszy jest los kobiet, narażonych na molestowanie.

Biedni przeżywają gehennę – biedacy mieszkają w brudnych, śmierdzących norach, każdego dnia muszą walczyć o przetrwanie, śmierć z nędzy jest codziennością.

Choroby niszczą ludzi – powszechnym problemem jest alkoholizm jako sposób ucieczki od problemów codzienności (Marmieladow), wielu dotyka szaleństwo (Katarzyna Iwanowna), mieszkańcy dziesiątkuje gruźlica.

Życie w mieście odczłowiecza – ludzie stają się dla siebie okrutni, tracą wrażliwość, Mikołka w bestialski sposób tłucze klacz; kiedy Rodion pada na kolana na placu Siennym i z płaczem wyznaje swoją winę, okoliczny tłum kpi z „pijaka”.

Samobójstwo staje się jedyną ucieczką z miasta – Swidrygajłow strzela do siebie z pistoletu, gdy uzmysławia sobie swoją moralną ohydę.

Bogactwo i przepych kontrastują z dzielnicami nędzy.

Wniosek częściowy: Petersburg to miasto, które niszczy swoich mieszkańców. Żyją oni w piekle przypominającym labirynt.

2. Miasto jako przestrzeń kontrastów – Lalka Bolesława Prusa (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Warszawa została ukazana jako przestrzeń, w której żyją obok siebie Polacy, Żydzi i Niemcy, biedota, mieszczaństwo i arystokracja.

Prus wskazuje na kontrasty występujące w polskim społeczeństwie poprzez włączenie do świata przedstawionego powieści różnych dzielnic stolicy.

Warszawa to miejsce piękne i odrażające zarazem – Aleje Ujazdowskie, Łazienki i Ogród Botaniczny to domena arystokracji, przedstawiciele tej klasy mieszkają w eleganckich rezydencjach i kamienicach, spacerują i miło spędzają czas. Powiśle to siedlisko biedy i upodlenia człowieka, obraz degeneracji nie tylko społecznej, lecz także

fizycznej i psychicznej, niezwykle sugestywnie zobrazowany przez opis wysypiska śmieci. Krakowskie Przedmieście i Podwale to domena mieszczaństwa, tu mieszczą się sklepy i warsztaty (sklep Wokulskiego). Wniosek cząstkowy: Bolesław Prus w powieści przedstawił szeroką panoramę społeczną i mieszkańców różnych dzielnic i części Warszawy.

Podsumowanie

Obraz Petersburga jest w powieści wyjątkowo mroczny. To przestrzeń, w której ścierają się siły dobra i zła, przy czym zło wyraźnie dominuje. Większość słabych jednostek poddaje się niszczącemu wpływowi miasta, niewielu znajduje w sobie siłę, aby wyrwać się z wszechobecnej atmosfery beznadziei i bezcelowości życia. Bolesław Prus natomiast ukazał różnice w wyglądzie poszczególnych dzielnic i stylu życia ich mieszkańców, wiernie przedstawił architekturę, topografię i warstwy społeczne XIX-wiecznej Warszawy.

3. Obraz przemiany wewnętrznej bohatera.

Motyw przemiany jest szczególnie inspirujący literacko, pozwala pokazać bohatera dynamicznego, wielowymiarowego, niejednoznacznego. Niektórzy bohaterowie ulegają słabościom, dają się ponieść zgubnym żądzom, jak pragnienie władzy (np. Makbet, tytułowy bohater utworu Williama Szekspira, który z prawego, walecznego rycerza przemienia się w mordercę i tyrana). Inni, jak Jacek Soplica z Pana Tadeusza czy Andrzej Kmicic z Potopu, porzucają nierozważny żywot awanturnika i dojrzewają do odpowiedzialności za siebie i ojczyznę (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Natura ludzka jest tak skomplikowana, że niektórzy przechodzą w swoim życiu przemianę wewnętrzną.

Argumentacja

1. Rodion Raskolnikow jako bohater dynamiczny, który przechodzi przemianę wewnętrzną.

Przykłady z utworu:

Rodion to student prawa, dążący do konkretnego celu – zdobycia wykształcenia, to kochający syn i brat (nie chce, by Dunia poświęcała się dla niego i wyszła za Łużyna). Wrażliwy człowiek wierny zasadom moralnym – ratuje z pożaru obce dzieci, pomaga koledze choremu na gruźlicę, a po jego śmierci ojcu, dziewczynie nagabywanej na ulicy, Marmieładowi. Odczuwa solidarność z pokrzywdzonymi, słabymi, upadłymi.

Petersburg, miasto nędzy i upadku moralnego, wywołuje przemianę bohatera: coraz bardziej alienuje się od ludzi, zamyka się w sobie, obojętnieje na sprawy tego świata. Pragnie sprawdzić się, czy jest jednostką wybitną, zdolną do popełnienia zbrodni dla dobra ludzkości. Wprowadza swoją teorię w czyn – morduje siekierą (zaplanowanie zabicia Alony Iwanownej i nieplanowane zabójstwo Lizawiey).

Kryzys po dokonaniu zbrodni – życie staje się nie do zniesienia, bohater nie może się pogodzić z faktem popełnienia morderstwa, zadreżca się, zdarzają mu się omdlenia, choruje, obsesyjnie myśli o popełnionym morderstwie, ma koszmary senne, cierpi, nie potrafi normalnie żyć, odtrąca najbliższych.

Ostateczna przemiana bohatera pod wpływem Soni – czytanie Biblii (historii o Łazarzu) z Sonią staje się przyczynkiem do przemiany duchowej.

Rodion akceptuje fakt, że powinien przyznać się do winy i przyjąć karę.

Na Syberii bohater buntuje się i złości, że się przyznał, jest opryskliwy wobec Soni, roztkliwia się nad sobą. Po ciężkiej chorobie i uświadomieniu sobie, że jest człowiekiem przegranym, Raskolnikow nawraca się, przechodzi duchową przemianę. Głęboko odczuwaną pustkę zastępuje miłość do Soni.

Wniosek cząstkowy: Rodion po dokonaniu zbrodni pragnie oczyszczenia duchowego. Poności karę, ale ostatecznie odnosi zwycięstwo – dzięki

miłości do Soni i wierze w zbawczą moc Ewangelii bohater odzyskuje sens życia i się nawraca.

2. Przemiana duchowa Andrzeja Kmicica bohatera Potopu Henryka Sienkiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Gwałtowny i lekkomyślny Andrzej Kmicic za swoje nikczemne czyny – rzeź Butymów, podpalenie Wołmontowiczów, służba księciu Radziwiłłowi – zostaje odrzucony przez ukochaną Oleńkę. Miłość do Oleńki i wierna służba Rzeczypospolitej sprawiają, że Kmicic pragnie zmienić swoje dotychczasowe postępowanie, przechodzi przemianę wewnętrzną. Pod zmienionym nazwiskiem dokonuje wielu bohaterskich czynów (walczy ze Szwedami, broni Jasnej Góry, ratuje życie króla Jana Kazimierza). W uznaniu za zasługi król zdejmuje z niego piętno hańby i wynagradza za poświęcenie, nadając mu starostwo upickie. Bohater odzyskuje też miłość Oleńki. Wniosek cząstkowy: Andrzej Kmicic zdaje sobie sprawę ze swojego postępowania i nikczemnych czynów. Okoliczności sprawiają, że bohater zmienia się. Dokonuje szlachetnych czynów, aby odkupić swoje winy.

Podsumowanie

Trudno jednoznacznie ocenić postępowanie Raskolnikowa. Na jego haniebny czyn, morderstwo dwóch kobiet, miało wpływ wiele czynników. Bohater jednak zdał sobie sprawę, z wyrządzonego zła i za wszelką cenę chciał odpokutować swój czyn, o czym świadczy przemiana morłana, jaka się w nim dokonała. Natomiast Andrzejowi Kmicicowi na drogę wartości pozwoliły nawrócić się miłość do Oleńki oraz dobro Rzeczypospolitej.

4. Obraz miasta i jego mieszkańców.

Miasto to jeden z najpopularniejszych motywów literackich. Twórcy w swoich dziełach przedstawiali różne realizacje tego motywu. Miasto nie tylko było miejscem rozgrywających się wydarzeń, często stawało się również bohaterem. Z miastem jako oblężoną twierdzą mamy do czynienia w Iliadzie Homera czy Dżumie Alberta Camusa. Apoteozę miasta jako symbolu nowoczesności, postępu cywilizacyjnego, świeżej energii możemy dostrzec w wierszu Gmachy Juliana Przytyckiego. W Zbrodni i karze Fiodora Dostojewskiego Petersburg to miasto pułapka i labirynt bez wyjścia (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Obraz miasta i jego mieszkańców w Zbrodni i karze jest zdecydowanie negatywny.

Argumentacja

1. Petersburg w Zbrodni i karze to miasto pułapka i labirynt bez wyjścia.

Przykłady z utworu:

Petersburg w powieści Dostojewskiego przypomina piekło. Jest mroczny, przygnębiający, depresyjny. Doprowadza ludzi do fizycznego i moralnego upadku.

Panują w nim bezprawie, występki i zbrodnia.

Jego topografia przypomina labirynt niekończących się uliczek.

To miasto sprzeczności i kontrastów – dzielnice nędzy sąsiadują z przepychem luksusowych rezydencji.

Ulice w ubogich dzielnicach są brudne, zapuszczone, ohydne, widać rzesze żebraków i ludzi żyjących w skrajnym ubóstwie (smród dochodzący z szynków, pokój Rodiona przypominający trumnę, Sonia zmuszona do prostytucji z powodu biedy).

Wniosek cząstkowy: Petersburg to miasto sprzyjające złu, niszczące swoich mieszkańców.

2. Kreacja przestrzeni jako labiryntu służy ukazaniu zepsucia moralnego i zagubienia jego mieszkańców.

Przykłady z utworu:

Atmosfera miejsca zaraża Raskolnikowa defetyzmem, bohater traci poczucie, że warto studiować, starać się o swoją przyszłość.

Raskolnikow czuje się w nim jak w matni, błądzi, kluczy, nie może znaleźć wyjścia z sytuacji, w jakiej się znalazł.

Nędza, głód, alkoholizm, choroby – w mieście panują bardzo złe warunki do życia, mieszkańcy cierpią na choroby związane z biedą (gruźlica), mają poczucie beznadziei, popadają w nałogi lub szaleństwo (Katarzyna Iwanowna ogarnięta szaleństwem, Marmieladow cierpi na alkoholizm).

Stosunki międzyludzkie są naznaczone materializmem, chciwością, wielu żeruje na ludzkiej krzywdzie (lichwiarka Alona Iwanowna).

Na tle powszechnie panującego zła wybijają się dobre uczynki (Raskolnikow pomaga choremu koledze, ratuje dzieci z pożaru, przyznaje się do winy, Swidrygajłow zapisuje w testamencie pieniądze dzieciom Marmieladowa, postać Soni jako anioła doprowadzającego do odnowy moralnej Raskolnikowa).

Wniosek cząstkowy: Opisy stanów psychicznych postaci oraz ich działań i postępowania korespondują z obrazem miasta pułapki i labiryntu bez wyjścia.

Podsumowanie

Petersburg w Zbrodni i karze to miasto potwór. Niszczy swoich mieszkańców, doprowadza ich do upadku fizycznego i moralnego. Niekiedy jednak wszechobecne zło i ciemność zostają pokonane przez jasne strony człowieczeństwa, takie jak miłość i przyjaźń.

5. Literackie portrety kobiet.

Literatura prezentuje cały wachlarz bohaterek kobiecych – od wiernych żon, kochających matek, po niebezpieczne i zwodnicze kobiety fatalne (femme fatale). Obraz literacki kobiety często wiąże się z kulturowym wzorcem kobiecości, który w danej epoce obowiązuje, z przypisywaną kobietom rolą społeczną, z oczekiwaniami stawianymi im przez otoczenie.

Sonia, najważniejsza kobieca postać Zbrodni i kary, odgrywa kluczową rolę w procesie przemiany Raskolnikowa. Stanowi ona ideową przeciwagę dla amoralnej idei „nadczołowieka”, na jej kreacji opiera się cały przełom, który dokonuje się w głównym bohaterze.

Zajęcie stanowiska

Kobiety są bardzo różnie ukazywane w sztuce i literaturze, jednak łączy je jedna cecha wspólna – mają ogromny wpływ na mężczyzn.

Argumentacja

1. Wpływ Soni na Raskolnikowa w Zbrodni i karze.

Przykłady z utworu:

Zofia Siemionowna Marmieladowa – śliczna, łagodna i dobra córka pijaka Marmieladowa jest symbolem najwyższego poświęcenia – aby ratować rodzinę z nędzy, zostaje prostytutką, poświęca się dla najbliższych, ta ofiara jest tym większa, że Sonia jest czysta, niewinna i bardzo religijna, całą swoją duszą kocha Boga. Troszczy się o ojca i przyrodnie rodzeństwo.

Bardzo wstydzi się swego zajęcia, prostytutka jest dla niej źródłem cierpienia, czuje się upokorzona, a jednak w tych poniżających okolicznościach życiowych zachowuje godność i człowieczeństwo.

Przez jednych pogardzana, przez innych podziwiana, nazywana „świętą grzesznicą”.

Miłosierna, szlachetna – przebacza ojcu uzależnienie, przez które ona i jej rodzeństwo cierpi, nie chowa urazy do macochy Katarzyny Iwanownej, choć to ona „wysłała ją na ulicę”.

Nieśmiała i skromna – nie potrafi się bronić, gdy Łuzyn oskarża ją o kradzież.

Dostrzega w ludziach dobro, ufa, że każdy może się nawrócić – nie przekreśla Rodiona jako zbrodniarza, daje mu szansę na odrodzenie, kocha go, nie oczekując wzajemności, jedzie z nim dobrowolnie na katorgę i cierpliwie czeka na jego uczucie, wyprowadza Rodiona z ciemności zła (biblijna historia Łazarza).

Zjednuje sobie ludzi łagodnością i dobrocią – na Syberii wszyscy ją lubią, kochają.

Na Syberii znajduje szczęście – Rodion podczas jej choroby uświadamia sobie uczucie i oboje rozpoczynają odrodzenie.

Wniosek cząstkowy: Miłość Soni do Raskolnikowa oraz jej wiara doprowadziły bohatera do odnowy moralnej.

2. Wpływ Izabeli Łęckiej na Stanisława Wokulskiego w Lalce Bolesława Prusa (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Izabela Łęcka – piękna i zimna arystokratka, w której Stanisław Wokulski zakochuje się od pierwszego wejrzenia.

Kobieta niezdolna do miłości, żyjąca w świecie konwenansów, przyzwyczajona do luksusów, egoistka, niemająca nic do zaoferowania światu, pusta.

Miłość do Izabeli budzi Wokulskiego z letargu, staje się motorem napędowym jego działań (bohater wzbogaca się, staje się przedsiębiorcą odnoszącym sukcesy na wielką skalę).

Trudna sytuacja finansowa Łęckich skazuje Izabelę na kompromis, jako arystokratka nie ma innego wyjścia – musi szukać bogatego męża, akceptuje upokarzającą dla niej wizję poślubienia kupca.

Pod wpływem intensywnych zabiegów Wokulskiego obiecuje mu rękę, ale nie potrafi docenić jego uczucia, jest wobec niego nieuczciwa, doprowadza go do nieudanej próby samobójczej, niszczy w nim chęć życia.

Wniosek cząstkowy: Pod wpływem złudnych nadziei, związanych z okazywaną przez Izabelę przychylnością, Wokulski uszczęśliwiał innych ludzi, kiedy zrozumiał, że nie ma szans na wzajemność ze strony Łęckiej, popadł w rozpacz, wycofał się z życia, najprawdopodobniej popełnił samobójstwo.

Podsumowanie

W obu powieściach kobiety odgrywają dużą rolę, jednak występują jedynie jako element biografii bohatera.

Dzięki Soni Raskolnikow odradza się moralnie, Izabela zaś ma destrukcyjny wpływ na Wokulskiego, który załamuje się, gdy odkrywa prawdę o obiekcie swojej miłości.

6. Jakie są sposoby walki ze złem i moralnym upadkiem człowieka?

Zło w Zbrodni i karze Fiodora Dostojewskiego – plugawa rzeczywistość, życie w mrocznym, depresyjnym Petersburgu sprzyjają rodzeniu się w ludziach zła. Raskolnikow, opierając się na rozumowych spekulacjach, tworzy ideę sortowania ludzi na bardziej i mniej wartościowych, która z uczciwego, wrażliwego człowieka czyni mordercę.

Zajęcie stanowiska

Literatura pokazuje, że walka ze złem może być zwycięska. Zło można pokonać na wiele różnych sposobów.

Argumentacja

1. W Zbrodni i karze Dostojewski ukazuje walkę dobra ze złem – w świecie oraz w osobie głównego bohatera. Mimo że zło wydaje się wszechobecne, kilka postaci sprawia, że zostaje ono przewyciężone.

Przykłady z utworu:

W powieści dobro, które zwycięża i przyczynia się do odnowy moralnej Raskolnikowa, zostaje uosobione w postaci Soni.

Pokorna Sonia poświęca się za grzechy ojca, jest uosobieniem chrześcijańskiego przebaczenia i gotowości do cierpienia za innych – przebacza ojcu, porusza Raskolnikowa do tego stopnia, że powoduje jego moralną przemianę.

Moralna przemiana człowieka dokonuje się poprzez miłość, Raskolnikow po popełnionej zbrodni odradza się jako człowiek na katordze, gdy uświadamia sobie, że kocha Sonię.

Religia chrześcijańska daje Soni siłę, aby przetrwać upokarzający proceder, prostytutka pozostaje czysta moralnie, niezbrukana dzięki niezachwianej wierze w Boga.

Warunkiem moralnego odrodzenia Raskolnikowa jest przyznanie się do winy i zaakceptowanie kary. Bohatera wspierają w tym Sonia, która uświadamia Raskolnikowowi wagę odkupienia winy, i Porfiry Pietrowicz, który czeka, aż Rodion sam się przyzna.

Swidrygajłow, nihilista, lubieżnik, człowiek zepsuty, woli popełnić samobójstwo, niż dalej żyć w moralnej degrengoladzie.

Razumichin, dobry przyjaciel, cierpliwy, opiekuńczy, nieoceniający, uparcie stoi po stronie dobra i nie poddaje się wszechobecnemu złu.

2. Obraz psychomachii – walki dobra ze złem w świecie oraz o duszę bohatera – znajdziemy też w III cz. Dziadów Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Anioły i diabły walczą o duszę Konrada, który waha się pomiędzy postawą mściciela żądnego krwi wroga, egotyka buntującego się przeciw Bogu, uzurpującego sobie rząd dusz, a prawdziwego patrioty, przywódcy, który potrafi dostrzec dobro w „przyjaciółach Moskalach”.

Idea mesjanizmu – walka narodowowyzwoleńcza Polaków, niewinnych dzieci prześladowanych przez cara, z zaborcą, jest ofiarą Chrystusową złożoną w imię wolności wszystkich ciemionych narodów świata.

Podsumowanie

Zło jest siłą zawłaszczająca człowieka, trzeba z nią walczyć wszelkimi sposobami. Życiem Raskolnikowa zaważnęło zło, które pochnęło go do najforszego – morderstwa. Jednak dzięki miłości Soni i jej wierze, bohater podnosi się z upadku moralnego.

7. Czego można dowiedzieć się o naturze ludzkiej z literatury?

Trudno jednoznacznie zdefiniować naturę ludzką. W zależności od sytuacji, okoliczności czy zastanej rzeczywistości człowiek potrafi zachowywać się różnie. Raz są to godne podziwu zachowania, innym razem godne potępienia. Dlatego w literaturze znajdziemy wiele ciekawych prób ukazania złożoności natury ludzkiej. Najbardziej typową odmianą powieści skupiającą się na ukazaniu złożoności psychiki ludzkiej jest powieść psychologiczna. To odmiana, której głównym tematem są przeżycia wewnętrzne bohatera, jego doznania, punkt widzenia, emocje, relacje z innymi ludźmi i sposób odbierania świata (kontekst teoretycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Zdefiniowanie natury ludzkiej jest trudnym zadaniem. Jednym z narzędzi stosowanych do określenia natury danego człowieka są kryteria etyczne. Literatura pokazuje, że w człowieku nieustannie toczy się walka dobra ze złem.

Argumentacja

1. Zbrodnia i kara jest powieścią psychologiczną, która ukazuje całe spektrum ludzkich zachowań.

Przykłady z utworu:

Rodion Raskolnikow patrzy na ludzi bezdusznym okiem naukowca i klasyfikuje ich niczym entomolog mrówek – wymyśla koncepcję podziału ludzkości na „zwykłych” ludzi, którzy muszą się podporządkować zasadom, oraz „niezwykłych”, których zasady nie obowiązują, to jednostki wybitne, za sprawą których dokonuje się postęp cywilizacji, niezwykle jednostki są amoralne, zwolnione z obowiązku stosowania się do zasad moralnych, nie podlegają ocenie moralnej jak wszyscy.

Bohater widzi siebie w gronie jednostek wybitnych, którym wolno więcej, dlatego daje sobie prawo do zamordowania lichwiarki, według niego osoby bezwartościowej; swój psychiczny kryzys po zbrodni postrzega jako słabość charakteru.

Jego wrażliwa natura (dowiódł nieraz, że jest zdolny do bezinteresownych, dobrych uczynków, cierpi na widok krzywdy ludzi i zwierząt, pomaga innym, jest altruistą) sprawia, że nie jest w stanie poradzić sobie z czynem, którego się dopuścił, choruje fizycznie i psychicznie.

Jest zdolny do miłości – zakochuje się w Soni, ale długo nie chce się do tego przyznać, na katordze jest wobec niej opryskliwy, wini ją za to, że się przyznał do zbrodni, po jej chorobie uświadamia sobie uczucie i zmienia swój stosunek do dziewczyny.

Arkadiusz Swidrygajłow to człowiek o skomplikowanej, zagadkowej naturze, wyuzdany, niebezpieczny lubieżnik (napastuje Dunię, zdradza żonę), kryje mroczne sekrety (przypisuje mu się zabójstwo żony, przyczynienie się do samobójstwa niewidomej czternastoletniej i służącego), jednak stać go na ludzkie gesty, szczodrość i dobroć (pomoc rodzinie Marmieladowa). Ostatecznie popełnia samobójstwo – uświadamia sobie ohydę własnych postępów, czuje się człowiekiem nieszczęśliwym, przegranym.

Sonia to dziewczyna będąca uosobieniem dobroci, chrześcijańskiej pokory, miłosierna, wierząca, skromna, w głębi duszy niewinna, cierpi z powodu tego, że jest prostytutką. Poświęca się rodzinie, kocha Raskolnikowa, którego doprowadza do odnowy moralnej.

2. Dżuma Alberta Camusa jako powieść parabola, która w warstwie dosłownej opowiada o epidemii dżumy w Oranie oraz ukazuje różne postawy ludzi w obliczu zarazy i ich skomplikowaną naturę (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Raymond Rambert to dziennikarz z Paryża. Epidemia sprawia, że bohater zostaje uwięziony w mieści. Za wszelką cenę chce opuścić Oran, jednak jest to niemożliwe. Tęskni za ukochaną, za Paryżem, nie interesuje go epidemia.

Po pewnym czasie zaczyna rozumieć zaistniałą sytuację, działa w ochotniczych formacjach, epidemia jest również i "jego sprawą".

Kiedy pojawia się szansa ucieczki, Rambert zostaje, czuje się jednym z mieszkańców, jest zaangażowany w walkę z epidemią.

Podsumowanie

Literatura szuka odpowiedzi na pytania dotyczące natury ludzkiej, do czego zdolny jest człowiek. Przykłady ze Zbrodni i kary pokazują, że bohaterowie są zdolni do największej podłości i do najbardziej szlachetnych czynów. Przy czym oceny są niejednoznaczne, dobro można znaleźć w postaciach zbrodniarza i prostytutki. Zaś Rambert z Dżumy, który początkowo nie chce wziąć odpowiedzialności za innych, z czasem zmienia swoją postawę i angażuje się w walkę z epidemią.

Wesele Stanisław Wyspiański

1. Artysta jako bohater literacki.

Omów zagadnienie na podstawie Wesela Stanisława Wyspiańskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Tematu artysty jako bohatera literackiego w odniesieniu do Wesela Stanisława Wyspiańskiego nie można rozpatrywać bez znajomości genezy dramatu. Impulsem do napisania utworu było wesele Lucjana Rydla, znanego w Krakowie poety, dramaturga, syna rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, z Jadwigą Mikołajczykówną, chłopką z podkrakowskiej wsi Bronowice. Uroczystość zgromadziła licznych przedstawicieli inteligencji i środowisk artystycznych Krakowa oraz chłopów z Bronowic. W weselu uczestniczył także Stanisław Wyspiański, który – według Tadeusza Boya-Żeleńskiego, autora Plotki o „Weselu” – stał oparty o futrynę drzwi i uważnie wszystko obserwował (kontekst biograficzny).

Zajęcie stanowiska

Z dramatu wyłania się negatywna ocena artystów, którzy nie interesują się problemami społeczeństwa, nie mają ambicji kształtowania życia przez sztukę.

Argumentacja

1. W Weselu pojawia się wobec artystów zarzut uprawiania literatury opiewającej słabość zamiast siły.

Przykłady z utworu:

Duża część gości weselnych należy do środowiska artystycznego: Poeta to Kazimierz-Przerwa Tetmajer, Gospodarz to malarz – przyrodni brat Kazimierza, Nos łączy cechy malarzy: Tadeusza Noskowskiego i Stanisława Czajkowskiego, Pan Młody to artysta Lucjan Rydel. Wyspiański stwarza w ten sposób warunki do przedstawienia opinii na temat tego środowiska.

Poezie (K. Przerwie-Tetmajerowi) ukazuje się widmo Rycerza uosabiającego moc. Duch przypomina dawną potęgę Polski – jest on wyrazem tęsknoty młodopolskiego twórcy nastrojowych, dekadentkich wierszy o widocznych nawiązaniach do filozofii Schopenhauera za romantyczną wizją poety budzącego ducha walki i przewodzącego narodowi, za symbolem młodopolskich snów o potędze.

Pan Młody (L. Rydel) ogląda rzeczywistość jako materiał do napisania sztuki, temat literacki, twierdzi, że kiedyś wszystko opisze. Dotyczy to nawet miłości i małżeństwa.

2. Twórcy epoki romantyzmu odgrywali rolę wieszczów i duchowych przewodników narodu (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Poetami byli Konrad w III części Dziadów Adama Mickiewicza, kreujący się na zbawcę narodu, i Hrabia Henryk – bohater Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego. Szczególnie ten ostatni, który tworzył poezję pozbawioną moralnej siły, oddzieloną od prawdy ludzkiej egzystencji (w Nie-Boskiej komedii Z. Krasiński podjął polemikę z romantyczną koncepcją poezji) stanowi dla Wesela punkt odniesienia. Wyspiański ukazuje, że nie ma żadnych przesłanek, aby uznać, że romantyczne powołanie jest nadal realizowane.

Podsumowanie

Artyści jako bohaterowie literaccy w Weselu Stanisława Wyspiańskiego zostali poddani krytycznemu osądowi. Ich twórczość przestała być inspiracją dla społeczeństwa, a dla narodu – wskazówką, jak przetrwać trudne momenty. Jeśli przedstawiają to, co ich otacza, wyłącznie jako materiał dla sztuki, porzucają ambicję kształtowania rzeczywistości, przewodnictwa duchowego. Twórca, który poetyzuje, upiększa rzeczywistość, zamiast ją zmieniać (Pan Młody) albo jest kreatorem snów, majaków, dekadentkich lęków (Poeta), daje dowód pustki ideowej, niczego nie wnosi do życia ludzi.

2. Jak realizowany jest w literaturze motyw tańca?

Motyw tańca w literaturze realizowano na różne sposoby, najczęściej ma on charakter symboliczny. W Biblii jest wyrazem uwielbienia Boga, w literaturze i ikonografii średniowiecza funkcjonuje jako danse macabre, czyli taniec śmierci, do którego są zaproszeni wszyscy ludzie, bez względu na pełniony urząd, majątek, pochodzenie (taniec śmierci przypomina, że wobec śmierci wszyscy są równi). W Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza tańczenie poloneza wzmacnia przesłanie utworu (kontekst historycznoliteracki).

Motyw tańca pojawia się także w Weselu Stanisława Wyspiańskiego, zgodnie z młodopolską koncepcją dramatu jako syntezy sztuk, w którym harmonijnie łączą się słowo, muzyka, elementy plastyczne i ruch.

Zajęcie stanowiska

Taniec w scenie finalnej Wesela Stanisława Wyspiańskiego spełnia funkcję mistyczną oraz symboliczną – tak jak w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza.

Argumentacja

1. Taniec w utworze Wyspiańskiego podkreśla przesłanie utworu.

Przykłady z utworu:

W Weselu przygrywająca do tańca chłopska kapela jest stale obecnym tłem melodycznym, towarzyszącym wszystkim aktom dramatu. Autor w didaskaliach zaznacza, że jest to tan, na polską nutę... wirujący dookoła. W Weselu Chochoł każe poruszać się gościom tanecznym krokiem w sposób, który świadczy o zaczarowaniu, ubezwłasnowolnieniu. Taniec jest tu symbolem marazmu, uśpienia, niemocy narodowej, swoistym dance macabre – tanecznym kręgiem śmierci idei wyzwoleniczych, który utrzymuje w usypiającym rytmie przedstawicieli wszystkich warstw społecznych ukazanych w dramacie.

2. Rola tańca w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W Panu Tadeuszu polonez tańczony przez gości obecnych na zaręczynach Tadeusza i Zosi to symbol pojednania narodowego, optymizmu, nadziei na przyszłość.

Tradycyjny polski polonez rozpoczynał szczególne wydarzenia i choć w Panu Tadeuszu został umieszczony w końcowej scenie, to właśnie on otwiera nową epokę w dziejach szlacheckiej Polski – młodzi narzeczeni ogłaszają przywileje dla ludu, a konflikty rodowe odchodzą w przeszłość, spór Horeszków i Sopliców kończy się pojednaniem – syn Jacka Soplicy zaręcza się z córką Ewy Horeszkówny.

Podsumowanie

Na podstawie przywołanych utworów wyraźnie widać, że motyw tańca może być realizowany na różne sposoby, ale zwykle wnosi znaczenie symboliczne. Owa różnorodność wynika z mnogości symbolicznych znaczeń tańca, nawiązujących do treści poszczególnych dzieł. W zestawieniu Wesela Stanisława Wyspiańskiego z Panem Tadeuszem Adama Mickiewicza widzimy, że wymowa tańca może wiązać się z pesymistycznym bądź optymistycznym przesłaniem. W epopei wcześniej zwaśnieni Polacy – finalnie pojednani – wkraczą w rytmie poloneza w nową epokę, w Weselu zaś chocholi taniec obrazuje niemoc i bezsilność polskiego społeczeństwa, niezdolnego do czynu, do walki o lepsze jutro.

3. Rola duchów, widm i zjaw w utworach literackich.

Widma, duchy i zjawy stają się w utworach literackich personifikacją myśli bohaterów, uzewnętrznieniem ich marzeń, pragnień, emocji, doświadczeń, lęków, wad i słabości.

Zajęcie stanowiska

Łączenie fantastyki z realizmem nadaje prezentowanemu w utworze zagadnieniom odpowiednią rangę, wzmacnia ich znaczenie. Symboliczny charakter postaci fantastycznych wykracza zwykle poza wymiar jednostkowy, odsłaniając głębsze znaczenie analizowanych problemów.

Argumentacja

1. Widma, zjawy i duchy pojawiające się w drugim akcie Wesela są niezwykle ważne dla zrozumienia przesłania dramatu.

Przykłady z utworu:

Dziennikarzowi ukazuje się Stańczyk – duch błazna króla Zygmunta Augusta, symbolizujący mądrość i przenikliwość polityczną. Obnaża on słabość bohatera, który zamiast skupić się na teraźniejszości, rozpamiętuje przeszłość, winiąc rodaków za klęskę narodową, demaskuje jego nadmierny krytycyzm i niewiarę we własne siły. Poezie ukazuje się Rycerz – Zawisza Czarny, wzór cnót rycerskich. Wyraża on tęsknotę młodopolskiego artysty dekadenta za romantyczną wizją poety wieszczą, który budzi swoją twórczością ducha walki i przewodzi narodowi.

Gospodarz spotyka Wernyhorę – legendarnego ukraińskiego lirnika, proroka, który przewidział rozbiory Polski. Powierza on bohaterowi misję przygotowania powstania. Zjawia demaskując lęki bohatera, przedstawiciela inteligencji, obnaża jednocześnie słabość tej grupy społecznej, jej niezdolność do działania i pełnienia przywódczej roli.

Wniosek cząstkowy: Rozmowy zjaw z realnymi osobami obrazują istotne idee i problemy narodowe. Pokazują ukryte tęsknoty, niezrealizowane marzenia bohaterów. Fantastyczni bohaterowie personifikują kompleksy, krytykują postawy oraz demaskują wady swoich rozmówców.

2. Wprowadzenie do Makbeta Williama Szekspira postaci fantastycznych wpływa na wieloznaczność i ponadczasowość dramatu.

Przykłady z utworu:

Fantastycznymi postaciami w dramacie Szekspira są czarownice, które stanowią uosobienie prawdziwych ambicji i marzeń Makbeta o władzy. Pozdrawiając Makbeta tytułem przyszłego króla Szkocji, wiedźmy uruchamiają lawinę wydarzeń, które doprowadzają bohatera na tron.

Czarownice personifikują jednak ciemne moce i zło, dlatego droga do objęcia tronu spływa krwią ofiar Makbeta. Spotkanie czarownic odmienia życie bohatera, rozpoczyna jego moralną degradację. Lojalny rycerz i dobry człowiek staje się zbrodniarzem.

Wniosek cząstkowy: Postaci fantastyczne w tragedii Szekspira służą ekspozycji skrywanych, mrocznych cech psychiki bohaterów – w tym przypadku psychiki mordercy.

Podsumowanie

Połączenie w dramacie dwóch światów pozwala na obnażenie tego, co bohaterowie skrywają, oraz uświadomienie im błędów. Zadaniem zjaw jest często obnażenie prawdziwych intencji bohaterów.

4. Symbolika narodowa i jej funkcja w utworze literackim.

Zgodnie z zapisem w polskiej konstytucji symbolami narodowymi są: godło, hymn oraz barwy biało-czerwone. Podlegają one ochronie prawnej, a obowiązkiem każdego Polaka jest otaczanie ich najwyższą czcią i szacunkiem. Ich funkcją jest podtrzymywanie jedności narodowej, manifestowanie zjednoczenia duchowego narodu (kontekst kulturowy).

Symbolika narodowa w literaturze należy do sfery sacrum i jest ukazywana za pomocą różnych obrazów, które powinny kojarzyć się odbiorcy z ważnymi momentami w historii Polski. Można to zaobserwować w Weselu Stanisława Wyspiańskiego.

Zajęcie stanowiska

Symbolika narodowa w Weselu Stanisława Wyspiańskiego łączy problemy narodowe z wartościami wyznawanymi przez poszczególnych bohaterów dramatu. W ten sposób symbole obecne w przestrzeni świata przedstawionego w utworze, podobnie jak w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza, stają się elementem charakterystyki bohaterów.

Argumentacja

1. Wyspiański zaprojektował przestrzeń sceniczną w taki sposób, aby charakteryzowała ona osoby, które w niej funkcjonują. Jest to izba, w której rozgrywa się akcja, a jednocześnie dworek, w którym mieszka Gospodarz (Włodzimierz Tetmajer).

Przykłady z utworu:

Ważne obrazy wiszące w domu Gospodarza odnoszą się do narodowych mitów, są składnikami świadomości zbiorowej Polaków: litograficzne odbicie obrazów Jana Matejki Wernyhora oraz Kościuszko pod Racławicami. Dopełnieniem owej roli symboliki narodowej, należącej do sfery sacrum, są wiszące w izbie obrazy Matki Boskiej Ostrobramskiej i Matki Boskiej Częstochowskiej w koralach i koronie polskiej Królowej, z Dzieciątkiem. Wniosek cząstkowy: Obrazy, fotografie nabierają znaczenia symbolicznego, wskazują, że osoby zamieszkujące dworek żyją problemami narodowymi.

2. Symbole narodowe występują również w Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W opisie wnętrza dworku w Soplicowie, do którego tytułowy bohater powrócił po latach nauki, występują m.in. obraz przedstawiający Kościuszkę składającego przysięgę przed wybuchem powstania, dzieło ukazujące Rejtana protestującego przeciwko podpisaniu aktu rozbiorowego, wizerunki Jasińskiego i Korsaka walczących w powstaniu kościuszkowskim.

Wniosek cząstkowy: Wszystkie obrazy nawiązują do narodowej historii, symbolizują wzorce patriotyczne szanowane przez Polaków i są ważne dla mieszkańców dworku soplicowskiego.

Podsumowanie

Symbolika narodowa w literaturze spełnia bardzo ważną funkcję, gdyż wskazuje na potrzebę chronienia jedności narodowej jako wartości najważniejszej, szczególnie w czasach niewoli. Umieszczenie obrazów wewnątrz dzieła literackiego, jak w omówionych wyżej przykładach Wesela Wyspiańskiego oraz w Pana Tadeusza Mickiewicza, są jednym z wielu sposobów przedstawienia symboliki narodowej w literaturze. Niezależnie od metody ujęcia na pierwszy plan zawsze wysuwa się jej sakralny charakter, manifestujący zjednoczenie duchowe człowieka z narodem.

5. Kreacja postaci inteligenta.

Pojęcie inteligencji jako grupy społecznej w Polsce pojawiło się w drugiej połowie XIX w. Zaliczano do niej ludzi wykształconych (np. prawników, lekarzy, nauczycieli, artystów, dziennikarzy), zajmujących się pracą umysłową. Tworzyli oni elitę społeczną, cieszyli się prestiżem, a ich zadaniem było, oprócz pracy, kształtowanie wartości kulturowych. Inteligenci byli duchowymi przywódcami narodu lub do tej roli pretendowali. Mieli poczucie misji publicznej, odnosili ją do spraw narodowych, istotnych ze względu na sytuację polityczną kraju (kontekst społeczny).

Inteligencja w Weselu Stanisława Wyspiańskiego jest grupą społeczną, która spotyka się z chłopami na weselu inteligenta, Lucjana Rydla, z chłopką, Jadwigą Mikołajczykówną.

Zajęcie stanowiska

W Weselu Stanisław Wyspiański rozprawia się z mitem przywódczej roli inteligencji i kreuje inteligentów jako ludzi, którzy nie tylko tej roli nie odgrywają, lecz także prezentują swoimi postawami pustkę ideową, brak zrozumienia dla innych grup społecznych, w dramacie – dla chłopów.

Argumentacja

1. Inteligenci ukazani w Weselu nawet jeśli mają świadomość swojej misji, poddają się dekadencej niemocy, w obliczu wyzwań okazują słabość.

Przykłady z utworu:

W dramacie Wyspiańskiego inteligencję reprezentują Dziennikarz (Rudolf Starzewski), Poeta (Kazimierz Przerwa-Tetmajer), Pan Młody (Lucjan Rydel), Gospodarz (Włodzimierz Tetmajer).

Dziennikarz w konfrontacji ze swoim alter ego, Stańczykiem, okazuje się człowiekiem niezdolnym do wypełnienia misji związanej z jego profesją. Jest krytyczny wobec rodaków, wini ich za klęskę narodową. Ma poczucie wyższości wobec chłopów, wieś postrzega jako sielankowe miejsce ucieczki przed problemami, które go przytłaczają.

Poeta pod wpływem spotkania z Rycerzem uświadamia sobie, że jego poezja nie ma moralnej siły, by przewodzić narodowi, budzić ducha walki. Cechują ją pustka ideowa i dekadencej nastroje.

Pan Młody, wyrażając zachwyt wiejskim krajobrazem i bajecznie kolorowymi strojami chłopów, jednocześnie wykazuje niezrozumienie dla kultury i obyczajów mieszkańców wsi. Jest syntezą chłopomanii skrytykowanej przez Wyspiańskiego.

Gospodarz w konfrontacji z Wernyhorą okazuje się niezdolny do przewodzenia narodowi, nie potrafi przyjąć roli inteligenta, który poprowadzi naród do walki o wolność.

2. Kreacje inteligentów w epoce modernizmu wiązały się najczęściej z ukazywaniem artystów jako ludzi osamotnionych, poszukujących, często wybitnych i przez to zarówno zagubionych, jak i odrzucanych przez społeczeństwo (stąd m.in. charakterystyczne dla ich postaw wielkie poczucie misji i równoczesna dekadencja niemoc). Przykłady modernistycznego obrazu inteligenta można znaleźć w poezji Kazimierza Przerwy-Tetmajera (Koniec wieku XIX, Evviva l'arte) oraz w pierwszym okresie twórczości Leopolda Staffa (Kowal z tomu Sny o potędze, Deszcz jesienny) (kontekst historycznoliteracki).

Podsumowanie

Kreacja inteligencji w Weselu Stanisława Wyspiańskiego staje się podstawą do surowego osądu tej grupy społecznej, która nie spełnia funkcji wynikającej z jej statusu społecznego. Inteligenci marzą o wielkim czynie, ale są nieprzygotowani i zbyt słabi, aby te marzenia zrealizować. Fascynują się ludowymi strojami i tężyzną fizyczną, ale w gruncie rzeczy niewiele wiedzą o chłopach i nie traktują ich jako partnerów do rozmowy. Mienia się elitą społeczną i intelektualną narodu, choć w rzeczywistości są grupą niedojrzałych ludzi bez woli walki, biernie oczekujących na cud.

6. Funkcje przedmiotów i postaci symbolicznych w utworze literackim.

Symbolizm to kierunek artystyczny rozwijający się głównie w modernizmie, ale artyści posługiwali się symbolami jako środkami artystycznego wyrazu również w epokach wcześniejszych. Za pomocą symboli przedstawiano treści ukryte, niedosłowne, wieloznaczne lub trudne do wyrażenia wprost (kontekst teoretycznoliteracki). Taka poetyka jest charakterystyczna dla Wesela Stanisława Wyspiańskiego i posłużyła autorowi do przedstawienia doniosłych problemów narodowych i społecznych.

Zajęcie stanowiska

Symboliczne postaci i przedmioty w Weselu Stanisława Wyspiańskiego pełnią funkcję demaskatorską – ukazują prawdę o Polakach, ich marzeniach, słabościach, ukrytych lękach i złudności ich oczekiwań na zryw narodowy.

Argumentacja

1. Symbolika postaci w Weselu.

Przykłady z utworu:

Postaci fantastyczne, nazwane przez Wyspiańskiego Osobami dramatu, wprowadza na scenę w akcie II Chochoł, który jednocześnie zapowiada, że ukażą się one postaciom realistycznym nieprzypadkowo: Co się w duszy komu gra / co kto w swoich widzi snach.

Marysi (siostrze Panny Młodej) ukazuje się Widmo zmarłego narzeczonego, inteligenta. Spotkanie dziewczyny z Widmem można porównać do sytuacji znanej z ballady Romantyczność Adama Mickiewicza, w której Karusia rozmawia z duchem zmarłego ukochanego Jaśka (kontekst literacki).

Upiór – zjawa Jakuba Szeli ukazuje się Dziadowi pamiętającemu krwawą rabację z 1846 r., w czasie której chłopie mordowali panów. Upiór przypomina czasy, o których i chłopie, i inteligencja chcieliby zapomnieć, ponieważ wciąż towarzyszy im lęk, że sytuacja może się powtórzyć.

Dziennikarzowi (Rudolfowi Starzewskiemu) ukazuje się Stańczyk (symbol mądrości politycznej). Stańczyk jest jego wyrzutem sumienia pokazującym, jak błędna jest droga konserwatystów galicyjskich, nazywanych Stańczykami, których on reprezentuje jako redaktor Czasu (błazen Jagiellonów demaskuje nadmierny krytycyzm konserwatystów wobec narodu, niewiarę we własne siły, sianie zwątpienia).

Poecie (Kazimierzowi Przerwie-Tetmajerowi) ukazuje się Rycerz, symbol marzeń o męstwie, sile, potędze. Uświadamia, że w czasach, w których naród oczekuje utworów nawołujących do czynu, dekadenska twórczość Poety jest bezużyteczna.

Panu Młodemu (Lucjanowi Rydłowi) ukazuje się Hetman – hetman Branicki, symbol zdrady narodowej. Być może uosabia on lęki Pana Młodego w związku z okazaniem nielojalności wobec własnej klasy społecznej poprzez małżeństwo z chłopką (jego małżeństwo może być potraktowane jako kwestia mody, a nie szczerze bratanie się z ludem).

Gospodarzowi (Włodzimierzowi Tetmajerowi, malarzowi) ukazuje się Wernyhora, legendarna postać Kozaka wróżbity, który miał przepowiedzieć solidarną walkę różnych stanów społecznych o wolność Polski. To zapowiedź powstania ogólnonarodowego, ale Gospodarz okazuje się słabym człowiekiem i nie potrafi spełnić misji przywódczej.

2. Symbolika przedmiotów w Weselu.

Przykłady z utworu:

Pojawiające się w Weselu przedmioty o szczególnym znaczeniu można podzielić na dwie grupy. Z jednej strony są to elementy stanowiące wystrój bronowickiej chaty, z drugiej – przedmioty wprowadzone do dramatu i zyskujące status samodzielnych symboli.

Pierwsza grupa przedmiotów to przede wszystkim wiszące na ścianach obrazy i rekwizyty: reprodukcja Wernyhory pędzla Jana Matejki oraz litograficzne odbicie Kościuszki pod Raclawicami tego samego malarza; obrazy Matki Boskiej, które stanowią symbol świętości dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów: obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej (patronki Litwy) i obraz Matki Boskiej Częstochowskiej (patronki i Królowej Polski). Nawiązanie do tradycji jest tu wyrazem kontynuacji dawnych wzorów – w Inwokacji rozpoczynającej Pana Tadeusza Adama Mickiewicza również są obecne obydwie wyobrażenia Matki Boskiej (Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy / I w Ostrej świecisz Bramie!) (kontekst kulturowy). Ta grupa przedmiotów podkreśla przywiązanie do narodowych tradycji walki o wolność.

Także inne przedmioty składające się wystrój wnętrza wyrażają ideę połączenia dawnej szlacheckiej świętości z tradycjami chłopskimi, np. wiszące na ścianie złożone w krzyż szable, flinty, stary zegar z alabastrowymi kolumnkami, wiejska skrzynia wyprawna, malowana w kwiatki.

Drugą grupę przedmiotów stanowią pojedyncze rekwizyty, mające istotne znaczenie dla przebiegu wydarzeń dramatycznych. Takimi symbolicznymi przedmiotami są: złoty róg – symbol ducha kierującego narodem, jego dźwięk miał rozpocząć powstanie; czapka z pawimi piórami – symbol egoizmu, próżności, prywaty, przywiązania do dóbr materialnych; złota podkowa – symbol jednostkowego, prywatnego szczęścia.

Podsumowanie

Postaci i przedmioty symboliczne w Weselu Stanisława Wyspiańskiego, zgodnie z istotą symbolu, czyli sugerowaniem znaczeń i ukrytych treści, mogą być odbierane jako wyraz przywiązania do tradycji, odzwierciedlenie nastrojów epoki, w tym poszukiwania porozumienia między inteligencją a chłopstwem, a także mody na ludomanię. Celem wprowadzenia symbolicznych postaci jest również próba ukazania, co bohaterom gra w duszach, jakie są ich skrywane grzechy, wyrzuty sumienia, kompleksy, winy, których czasem sami nie umieją nazwać. Symbolika sprawia, że Wesele staje się wielkim dramatem narodowym, gorzką oceną Polaków, a nie ulotną anegdotą o wydarzeniu towarzyskim elity intelektualnej Krakowa.

7. Relacje między przedstawicielami różnych grup społecznych.

Grupa społeczna zachowująca odrębność kieruje się określonymi regułami postępowania. Zwykle ma wspólne cele, dzięki którym tworzą się więzi społeczne. Relacje między przedstawicielami różnych grup społecznych mogą być oparte na wzajemnym szacunku i akceptacji odrębności lub braku zrozumienia i narzucaniu własnych zasad i modelu życia.

Podziały społeczne były ukazywane w literaturze od początków jej istnienia. Zazwyczaj twórcy akcentowali wzajemną niechęć i problemy z porozumieniem się, np. Zygmunt Krasiński w Nie-Boskiej komedii przedstawił dwa obozy – arystokracji pod wodzą Hrabiego Henryka i rewolucjonistów pod wodzą Pankracego – aby

odzwierciedlić odwieczny konflikt społeczny między szlachtą a chłopami. Także Stanisław Wyspiański w *Weselu* ukazał przedstawicieli dwóch grup społecznych: inteligencji pochodzenia szlacheckiego i chłopstwa. Grupy te spotkały się na weselu inteligenta, Lucjana Rydla, z chłopką, Jadwigą Mikołajczykówną (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Stanisław Wyspiański w *Weselu* ukazuje brak zrozumienia między inteligencją a chłopami.

Argumentacja

1. Relacje łączące inteligencję i chłopstwo w *Weselu* są płytkie, sztuczne, sprowadzają się głównie do chłopomanii – w prawdziwym porozumieniu obu grup społecznych przeszkadza pamięć o krwawych czynach dokonanych pod wodzą Jakuba Szeli.

Przykłady z utworu:

Rozmowa Czepca (chłopa) z Dziennikarzem (inteligentem, Rudolfem Starzewskim), nie tylko dowodzi lekceważącego stosunku Dziennikarza do ambicji chłopca, by współuczestniczyć w wydarzeniach politycznych, lecz także odzwierciedla sposób, w jaki Dziennikarz chce widzieć wieś – jako miejsce ucieczki od problemów miasta, spokojne i sielankowe.

Dowodem na nierozumienie wsi przez inteligencję jest dialog Radczyni (inteligentki Antoniny Domańskiej, ciotki Rydla) z Kliminą, chłopką z Bronowic – Radczyni pyta o siewy w listopadzie, co świadczy o nieznanym realiom życia na wsi.

Sposób bycia Pana Młodego (inteligenta, Lucjana Rydla), skłonność do patosu, przesadnego entuzjazmu dla wsi, nietaktowna – z punktu widzenia obyczajowości wiejskiej – propozycja zdjęcia butów przez Pannę Młodą (chłopkę, Jadwigę Mikołajczykównę) świadczy o fałszu chłopomanii.

Dziad (najstarszy chłop na weselu) przypomina rabację Jakuba Szeli.

Pan Młody z Gospodarzem (inteligentem Włodzimierzem Tetmajerem), wspominając straszną rzeź, zapewniają, że o wszystkim zapomnieli, a w rzeczywistości zdradzają, jak bardzo pamięć krwawych wydarzeń jest dla nich groźna.

Podsumowanie

Stanisław Wyspiański krytycznie ocenił relacje łączące inteligencję z chłopami. Porozumienie chłopsko-inteligenckie jest według autora złudzeniem, dlatego ośmiesza chłopomanie, pokazuje, że obie grupy dzieli wzajemna nieufność, lęk, podejrzliwość, a przede wszystkim brak zrozumienia i szacunku dla odrębności kulturowej.

8. Funkcja proroctw i przepowiedni w utworach literackich.

Teksty profetyczne, zawierające przepowiednie dotyczące przyszłości, można odnaleźć już w dziełach pochodzących ze starożytności (np. *Antygona* Sofoklesa, *Biblia*) – wymowa tych proroctw jest zgodna z ideami i zasadami wyznawanymi przez ich autorów.

W polskiej literaturze romantycznej profetyzm wynikał z etosu poety – wieszcz, duchowego przewodnika narodu, który wie i rozumie więcej niż zwykli ludzie, ponieważ został obdarzony boskim natchnieniem (kontekst historycznoliteracki).

Wesele Stanisława Wyspiańskiego powstało w epoce neoromantyzmu. Dzieło to miało posłużyć autorowi do odegrania roli narodowego wieszca – podjął w nim problematykę związaną z przepowiednią zrywu niepodległościowego.

Zajęcie stanowiska

Proroctwo obwieszczone przez Wernyhorę w bronowickiej chacie, będące przepowiednią rozpoczęcia walki narodowowyzwoleńczej, jest podstawą do surowego osądu narodu polskiego. Autor ukazuje gorzką, bolesną

prawdę: Polacy mają w sobie potencjalną siłę, ale i rozpaczliwą niemoc. Nie są zdolni do realizacji swoich pragnień.

Argumentacja

1. Wernyhora, postać fantastyczna ukazująca się Gospodarzowi, to legendarny wróżbita kozacki, który przepowiadał zmartwychwstanie Polski dzięki wspólnej walce wszystkich grup społecznych.

Przykłady z utworu:

Wernyhora zjawia się, gdy poszczególne grupy społeczne przebywają razem (na weselu), aby dać znak do rozpoczęcia walki narodowowyzwoleńczej. Misję rozesłania wici powierza Gospodarzowi.

Jego przepowiednia wspólnego rozpoczęcia zrywu narodowego przez inteligencję i chłopów nie spełnia się, ponieważ Gospodarz nie dorósł do roli przywódcy – złoty róg, który miał poderwać cały naród do walki o wolność, oddał chłopu, Jaškowi. Chłopak zgubił ów rekwizyt, schylając się po czapkę z pawimi piórami. W ten sposób zaprzepścił szansę na zryw niepodległościowy, zmarnował moment odpowiedni, by wznieść powstanie.

2. Postać Wernyhory – jadącego na białym koniu dziada z lirą, który obudzi Polaków do walki – przedstawił także Juliusz Słowacki w dramacie *Sen srebrny Salomei*. W podobnej roli został ukazany przez Adama Mickiewicza wajdelota Halban w *Konradzie Wallenrodzie* – jest on nie tylko mentorem tytułowego bohatera, lecz także wieszczącym przyszłość strażnikiem narodowej pamięci (kontekst literacki).

Podsumowanie

Funkcją prorocत्व i przepowiedni w utworach literackich jest próba odzwierciedlenia nadziei i pragnień ludzi oczekujących na rozwiązanie istotnych dla nich problemów. Przepowiednia w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego służy ukazaniu narodowych wad i słabości, które udaremniają jej urzeczywistnienie i przez to sprawiają, że prorocत्व okazuje się tylko marzeniem, iluzją.

9. Refleksja nad narodem jako temat utworów literackich.

Refleksja nad narodem jako temat utworów literackich pojawiała się zwykle w trudnych, przełomowych dla danego społeczeństwa momentach. W polskiej literaturze, w czasach, gdy nasz kraj była pod zaborami, w wielu tekstach podjęto tę problematykę. Czynili to twórcy, którzy mieli poczucie odpowiedzialności za naród, odgrywali rolę jego duchowych przewodników.

Jednym z artystów, który zawarł w swojej twórczości refleksję na temat narodu, był Stanisław Wyspiański. *Wesele* tego autora, tak jak dzieła Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego, wpisuje się w nurt literatury narodowego sumienia.

Zajęcie stanowiska

Stanisław Wyspiański w *Weselu* – tak jak Adam Mickiewicz w *Dziadach*, cz. III – ukazał naród jako zbiór ludzi reprezentujących różne grupy społeczne, które nie potrafią się porozumieć. Obaj artyści poprzez swoje dzieła stali się sędziami i krytykami narodowych słabości i wad.

Argumentacja

1. Na przykładzie grupy gości zebranych w bronowickiej chacie na weselu inteligenta i chłopki Stanisław Wyspiański dokonał konfrontacji światopoglądowej i obyczajowej obu grup społecznych oraz przedstawił panujące między nimi obcość i brak porozumienia.

Przykłady z utworu:

W bronowickiej chacie, która staje się Polską, teatrem dziejów, spotkały się dwie, najważniejsze grupy społeczne: inteligencja i chłopci.

Chłopi ukazani w dramacie pragną uczestniczyć w życiu narodowym i społecznym, inteligencji zaś traktują ich jako skansen barwnego obyczaju i wsi spokojnej.

Chłopi są gotowi do walki narodowyzwolenczej, lecz czekają na przywódcę – w tej roli inteligencja jednak się nie sprawdza, nie potrafi jej sprostać.

Obraz obu grup społecznych, chłopów i inteligencji, w *Weselu* jest niejednorodny. Przykładowo – inną postawę wśród chłopów prezentuje Czepiec, żywo interesujący się polityką, a inną – Jasiek, dla którego dobra materialne stanowią cel życia.

Inteligencja także nie jest jednorodna – z jednej strony zdradza marzenia o wielkich dziełach (ujawnione w scenach z widmami pragnienia Dziennikarza i Poety), z drugiej zaś – prezentuje niemoc i brak odpowiedzialności (dyskusja inteligentów na początku aktu III, nieodpowiedzialne zachowanie Gospodarza).

2. Podobnie niejednorodny obraz polskiego społeczeństwa, brak solidarności i koncepcji wspólnego działania przedstawił Adam Mickiewicz w *Dziadach*, cz. III (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W scenie Salon Warszawski spotykają się młodzi patrioci i przedstawiciele kosmopolitycznej elity.

Młodzi mówią o prześladowaniu studentów: Adolf opowiada wstrząsającą historię o wyniszczonym torturami Cichowskim, co jeden z literatów kwituje stwierdzeniem, że to temat zbyt drastyczny dla polskiego czytelnika. Aristokratki narzekają na nudę życia towarzyskiego w stolicy po wyjeździe Nowosilcowa.

Wysocki porównuje naród do wulkanicznej lawy – z wierzchu zimnej i odrażającej, ale w głębi – rozżarzonej. Jest to metafora społeczeństwa, którego właściwa część zachowała patriotyzm, choć elity zatraciły sumienie, są skorumpowane i współpracują z Rosjanami.

Podsumowanie

W obu dramatach refleksja nad narodem pełni funkcję demaskatorską, obala mit wspólnoty narodowej i społecznej, bez której walka narodowyzwolencza okazuje się nierealna. Słabości i wady wskazane przez pisarzy to powtarzany przez pokolenia egoizm oraz przywiązanie do wartości materialnych i wygodnego życia. Refleksja nad narodem staje się surową oceną patriotyzmu Polaków, którzy deklarując wolę walki o wolność, nie potrafią jej zrealizować.

10. Symboliczny sens chocholego tańca w kontekście polskiej kultury i historii.

Motyw tańca w literaturze realizowano na różne sposoby, najczęściej ma on charakter symboliczny. W Biblii jest wyrazem uwielbienia Boga, w literaturze i ikonografii średniowiecza funkcjonuje jako danse macabre, czyli taniec śmierci, do którego są zaproszeni wszyscy ludzie, bez względu na pełniony urząd, majątek czy pochodzenie – taniec ten przypomina, że wobec śmierci wszyscy są równi (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Chocholi taniec z *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego wszedł na stałe do zbioru metaforycznych określeń literackich, jest nośnikiem znaczeń o charakterze pejoratywnym.

Argumentacja

1. Chocholi taniec w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego jest symbolem zniewolenia, marazmu, niemocy Polaków – to zamknięty krąg bierności narodu.

Przykłady z utworu:

Chochół to słoma osłaniająca różę przed zimowymi chłodami, a w dramacie Wyspiańskiego – postać fantastyczna zaproszona przez Pana Młodego, Pannę Młodą i Poetę na wesele.

Rola tej postaci jest bardzo ważna, zapowiada bowiem przybycie fantastycznych zjaw, które są sobowtórami psychicznymi bohaterów realistycznych.

Najważniejszą funkcję Chochół spełnia w finale dramatu, gdy za sprawą jego muzyki goście weselni, którzy mieli dokonać zrywu narodowego, wpadają w trans, w błędne koło taneczne.

Wniosek cząstkowy: Zaczarowanie, ubezwłasnowolnienie zgromadzonych tańcem sprawia, że zapominają o roli, którą mogliby odegrać. Chocholi taniec staje się tańcem śmierci, swoistym danse macabre, w którym chłopcy i inteligencja poruszają się w krąg, a łączy ich śmierć i idea wyzwolenia narodu.

2. Taniec, który – podobnie jak w Weselu – jest finalnym zamknięciem zdarzeń, to tango wykonywane przez Edka i Eugeniusza w Tangu Sławomira Mrożka (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Edek, uosobienie brutalnej siły, przejmuje władzę nad obrazującą całe społeczeństwo polskie rodziną Stomilów. Narzuca światu swoje rządy, dyktaturę, sztukę wysoką zastępuje kulturą masową, symbolizowaną przez tango La Cumparsita, które tańczy z Eugeniuszem. W ten sposób jak Chochół przejmuje kontrolę nad ludźmi, udaje mu się doprowadzić do ich zniewolenia.

Wniosek cząstkowy: Finalny taniec Edka z Eugeniuszem ukazuje uniwersalny mechanizm obejmowania przywództwa przez dyktatorów, sytuację, kiedy na plecach inteligentów – pochopnie flirtujących z dołami społecznymi czy przewracających ustalony porządek w imię różnych rewolucji – dochodzi do władzy brutalna siła (w utworze reprezentantem jest Edek).

Podsumowanie

Symboliczny sens chocholego tańca w kontekście polskiej kultury i historii to odzwierciedlenie narodowych słabości, bolączek, które paraliżują Polaków, zamykając ich w bezczynności i niemocy. Odnosząc znaczenie owego symbolu do dramatu Sławomira Mrożka, można dostrzec jego uniwersalność. Prostacka władza narzucona przez Edka uzmysławia, że wśród zniewolonego grona bohaterów nie ma nikogo, kto zdołałby mu się przeciwstawić.

11. Relacja świata realistycznego i fantastycznego.

Wesele Stanisława Wyspiańskiego jest dramatem, w którym przenikają się dwie konwencje literackie: realizm i fantastyka. Ta dwupłaszczyznowość strukturalna jest nawiązaniem do tradycji romantycznej, dla której charakterystyczne było łączenie świata rzeczywistego z przestrzenią fantastycznych zjaw, duchów mających wpływ na życie ludzi. Stanisław Wyspiański odniósł się do tradycji romantycznej także przez refleksję na temat losów Polski, podjęcie w Weselu problematyki narodowowyzwoleńczej (kontekst historycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Przenikanie się świata realistycznego i fantastycznego w dramacie Wyspiańskiego pozwala na pełniejsze, bardziej wnikliwe przedstawienie bohaterów, ich ukrytych pragnień i lęków oraz na stworzenie wielkiego dramatu narodowego o uniwersalnej wartości.

Argumentacja

1. W Weselu Stanisława Wyspiańskiego świat fantastyczny przenika do świata realistycznego. Przybycie postaci fantastycznych dopełnia kreowany obraz człowieka i świata.

Przykłady z utworu:

Akt I Wesela można określić jako realistyczny dramat środowiskowy o cechach komedii obyczajowej, spotkanie inteligencji z chłopami prowadzi bowiem do ukazania braku zrozumienia między tymi grupami społecznymi, co podkreślają słowa wywodzącej się z inteligencji Radczyni: Wyście sobie, a my sobie. / Każdy sobie rzepkę skrobie.

W akcie II zmienia się konwencja – przestrzeń i czas zostają rozbudowane, chata bronowicka staje się symbolem Polski, rozmowy dotyczą przeszłości, współczesności i przyszłości, a postaci fantastyczne ukazujące się bohaterom realnym obnażają ich lęki, grzechy, rozterki duchowe.

Akt III Wesela łączy obie płaszczyzny – realistyczną z fantastyczną – a zwieńczeniem jest fantastyczny chocholi taniec, który ukazuje dramat oczekiwanego, niespełnionego zrywu narodowego. Taniec chocholi symbolizuje niemoc i bezsilność.

2. Relacje między światem realistycznym a światem fantastycznym można dostrzec w balladzie Świtezianka Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Świat fantastyczny – nimfa, nadprzyrodzone zjawiska – został wykorzystany do zbudowania opowieści o miłości, zdradzie i karze.

Ballada podkreśla, że za popełnione czyny, w tym wypadku zdradę, należy ponieść konsekwencje. Złamanie przysięgi wierności, której dopuścił się Strzelec, zasługuje na najsurowszy wyrok.

Jego winy nie łagodzi nawet fakt, że młodzieniec uległ czarom i podstępowi istoty nadprzyrodzonej. Strażnikiem moralnego porządku jest w tym świecie natura, którą reprezentuje Świtezianka – przedstawicielka świata fantastycznego.

Podsumowanie

Łączenie i przenikanie się realizmu i fantastyki pozwoliło Stanisławowi Wyspiańskiemu na stworzenie dzieła o Polsce i Polakach, ich sile i słabości, o narodowych marzeniach, ofiarach i niespełnionych nadziejach.

12. Rozprawa z narodowymi mitami.

Mity narodowe to opowieści dotyczące narodu, które służą podtrzymaniu jego tożsamości i budują poczucie wspólnoty. Często przedstawiają uproszczoną wizję społeczeństwa i jego wartości, opierają się na pozytywnych stereotypach. Są zatem subiektywne, ale odgrywają szczególną rolę w czasach trudnych dla narodu, ponieważ zapewniają poczucie przynależności, wspólnoty celów. Jednocześnie mogą budować fałszywe przekonanie o niezwykłych możliwościach pokonywania złego losu (kontekst kulturowy).

Demaskowanie fałszu mitów narodowych jest konieczne, kiedy ich konsekwencje stają się zgubne dla narodu.

Zajęcie stanowiska

Stanisław Wyspiański w Weselu dokonuje rozprawy z narodowymi mitami: solidarnego społeczeństwa, przywódczej roli inteligencji, kościuszkowskiego chłopca, romantycznego poety, aby uzmysłowić Polakom, że nie przystają one do rzeczywistości.

Argumentacja

1. Mit solidarnego społeczeństwa.

Przykłady z utworu:

Między inteligencją a chłopstwem zgromadzonymi na weselu brakuje porozumienia. Dziennikarz chce we wsi widzieć idylliczną, spokojną krainę, wieś spokojną, wieś wesołą (inteligenci niewiele wiedzą o realiach życia na wsi), kpi z zainteresowań Czepca polityką i lekceważy je, zachowuje dystans wobec rozmówcy.

Radczyńscy w rozmowie z Kliminą wykazuje się brakiem elementarnej wiedzy dotyczącej pracy na roli, a brak porozumienia między obiema grupami społecznymi kwituje słowami: Wyście sobie, a my sobie / Każdy sobie rzepkę skrobie.

Inteligencję i chłopstwo dzieli różnica kulturowa – Pan Młody proponuje Pannie Młodej, aby zdjęła buty, co jest dla niej nieakceptowalne na weselu.

Pojawiający się w rozmowach temat rabacji chłopskiej świadczy o napięciach istniejących między chłopstwem a inteligencją.

2. Mit przywódczej roli inteligencji.

Przykłady z utworu:

Gospodarzowi zostaje powierzona misja zorganizowania zrywu niepodległościowego – otrzymuje od Wernyhory złoty róg; ma rozesłać wici, wezwać chłopów, aby o świecie stawili się uzbrojeni i czekali na wezwanie do rozpoczęcia powstania.

Gospodarz nie potrafi sprostać zadaniu – wręcza róg Jaškowi i wysyła chłopaka, aby za niego wypełnił misję.

3. Mit kościuszkowskiego chłopca, świadomego swojej roli narodowej (nawiązujący do bitwy pod Raclawicami, kiedy chłopci wzięli aktywny udział w walce o niepodległość).

Przykłady z utworu:

Wprowadzona w akcie II postać Upiora, czyli Jakuba Szeli, jest dowodem klęski mitu – chłopci nie tylko nie wzięli udziału w walce o niepodległość, lecz także wystąpili przeciwko szlachcie.

Jaśiek, schylając się po czapkę z pawimi piórami (symbolizującą przywiązanie do wartości materialnych), zgubił złoty róg, którego dźwięk miał poderwać wszystkich do walki.

4. Mit romantycznego poety.

Przykłady z utworu:

Spotkanie Poety (Kazimierza Przerwy-Tetmajera) z Rycerzem służy zdemaskowaniu mitu romantycznego artysty. Bohater pragnąłby stworzyć dzieło, które uczyniłoby z niego przywódcę narodu, miałoby moralną siłę i wyznaczało cele, tymczasem pisze jedynie nastrojowe, dekadencjonalne wiersze, eksponując lęki i poczucie pustki. Przywództwo poety zostało poddane osądowi już w epoce romantyzmu – w Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego (kontekst literacki). Hrabia Henryk jako poeta tworzył dzieła oderwane od życia, oddzielone przepaścią od prawdy ludzkiej egzystencji. W tej roli, tak jak i w innych, przekonany o swoich zdolnościach, bohater poniósł klęskę.

Podsumowanie

Rozprawa z narodowymi mitami w Weselu Stanisława Wyspiańskiego pozwala na uznanie tego dramatu za utwór o szczególnej wadze. Autor staje się reprezentantem narodowego sumienia, krytykiem wad i słabości, które – wzmocnione narodowymi mitami odnoszącymi się do przeszłości – niszczą naród, pogłębiają podziały społeczne, uniemożliwiają dokonanie czynów istotnych dla zbiorowości.

13. Jaką ocenę dziejów Polski zawiera literatura?

Ocena dziejów Polski w literaturze zależy od tego, kto i kiedy jej dokonuje oraz w jakim celu to czyni. Krytyczny osąd Polski i Polaków znajdziemy w utworach obrazujących sytuację w kraju (np. w Kazaniach sejmowych Piotra Skargi, Grobie Agamemnona Juliusza Słowackiego) lub powstałych w czasach ważnych wydarzeń historycznych (np. Pieśń o spustoszeniu Podola Jan Kochanowskiego) (kontekst historycznoliteracki).

Rolę sumienia narodu odegrał także Stanisław Wyspiański w Weselu, które było inspirowane autentycznym wydarzeniem towarzyskim z udziałem chłopów i krakowskiej inteligencji, ale przede wszystkim stało się dramatem narodowym zawierającym przejmującą ocenę polskich losów.

Zajęcie stanowiska

Stanisław Wyspiański stworzył dzieło, które w tradycji literatury polskiej zajmuje ważne miejsce. Zawiera bowiem ocenę dziejów Polski, obrazuje narodowe wady, które odcisnęły piętno na sytuacji kraju.

Argumentacja

1. Pojawiające się w dramacie zjawy: Stańczyk, Hetman i Upiór wprowadzają do utworu treści istotne w kontekście oceny dziejów Polski i Polaków.

Przykłady z utworu:

Postacią, która w największym stopniu dokonuje oceny dziejów polski jest Stańczyk (błazen królewski trzech ostatnich Jagiellonów, postać namalowana przez Matejkę. Stańczyk ukazując się Dziennikarzowi (Rudolfowi Starzewskiemu, redaktorowi „Czasu” – czasopisma konserwatywnego stronnictwa stańczyków). Stańczyk (symbol mądrości politycznej i troski o losy narodu) dokonuje niezwykle surowej i trafnej oceny polskich dziejów. Zwraca uwagę, że Polacy rozpamiętują winy przodków, ale nie potrafią z nich wyciągać wniosków, zarzuca im bierność. Dziennikarz postrzega współczesną sobie rzeczywistość jako czas przegrany, dawna wielkość narodu należy do przeszłości, marzenia o wolnej Polsce stają się według niego bajkami o trzecim Maju. Królewski błazen zarzuca rozmówcy bierność i jałowy pesymizm. Wzywa go, aby nie szargał świętości i szukał inspiracji w chwilach wielkości narodu, które symbolizuje dzwon Zygmunt.

Hetman, który ukazując się Panu Młodemu, jest postacią historyczną, hetmanem Ksawerym Branickim, symbolem zdrady przypominającym dni hańby narodowej, Targowiczan i rozbiory.

Postacią oceniającą dzieje Polski jest także Upiór, widmo Jakuba Szeli, przywódcy rabacji galicyjskiej z 1846 r., wymierzonej przeciwko szlachcie polskiej. To zdarzenie uniemożliwiło wybuch przygotowywanego przez Polaków powstania krakowskiego.

2. Górką ocenę narodu prezentuje w Grobie Agamemnona Juliusz Słowacki (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Słowacki wykorzystuje jako pretekst bitwę pod Termopilami, która stała się symbolem wielkiego bohaterstwa, oraz klęskę pod Cheronęą oznaczającą koniec niepodległej Grecji, by snuć refleksje dotyczące polskiego narodu i Polski.

Polska straciła niepodległość, ponieważ zabrakło w niej ducha narodowego – Polacy nie byli w stanie zdobyć się na heroizm na miarę starożytnych Spartan.

Mimo klęski Słowacki podtrzymuje jednak w rodakach ducha walki, wzywa, by Polska zrzuciła szatę krwawą Dejaniry (symbolizującą trwanie w cierpieniu).

3. Ocena dziejów Polski pozostaje w literaturze oceną krytyczną nawet wówczas, kiedy twórcy starają się budować pozytywne obrazy bohaterów i ich dokonań. Tak jest w wypadku Potopu Henryka Sienkiewicza, utworu napisanego ku pokrzepieniu serc (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Sienkiewicz obnażył w powieści wady narodowe, zdrady magnackie i konflikty interesów, które prowadziły do upadku Rzeczypospolitej.

Przedstawiając losy fikcyjnego bohatera Andrzeja Kmicica na tle wydarzeń historycznych, pisarz dawał nadzieję, że w życiu Polaków (tak jak w życiu bohatera) nastąpi przemiana, która odmieni ich los na lepsze.

Podsumowanie

Ocena dziejów Polski w Weselu Stanisława Wyspiańskiego jest surowa. Autor nie tylko podkreśla współczesne sobie niewłaściwe postawy, w tym zwłaszcza lojalizm wobec zaborców, sianie defetyzmu (polityka stańczyków, konserwatystów galicyjskich), lecz także sięga do przeszłości, którą dopełnia przywołana w utworze przez Dziennikarza szata krwawa Dejaniry, będąca symbolem cierpienia pozbawionego nadziei na poprawę losu.

14. Krytyczny obraz rzeczywistych relacji społecznych.

Relacje społeczne to wzory powiązań między członkami różnych grup ludzi. Ich struktura i charakter są uwarunkowane różnymi oczekiwaniami względem osób zajmujących różne pozycje społeczne i pełniących związane z tym funkcje. Ocena tych relacji może nie mieć nic wspólnego z tymi oczekiwaniami, powinna bowiem bazować na rzeczywistym, a nie życzeniowym sposobie ich ukształtowania. Taki rzeczywisty obraz stosunków społecznych został ukazany w Weselu Stanisława Wyspiańskiego.

Zajęcie stanowiska

W dramacie Wyspiańskiego w bronowickiej chacie zebrali się reprezentanci dwóch grup społecznych – inteligencji i chłopstwa, których wzajemne relacje mogły mieć rozstrzygające znaczenie dla przyszłości narodu.

Argumentacja

1. Inteligencję i chłopstwo zbyt wiele dzieli, aby mogli razem dokonać czynów poprawiających sytuację narodu.

Przykłady z utworu:

Relacje między inteligencją a chłopami są wynikiem modnej w modernizmie chłopomanii, powierzchownego entuzjazmu dla chłopskiej kultury, fizycznej tężyzny i kolorowej wsi, widzianej jako skansen urzeczywistniającej ideę wsi spokojnej, wsi wesołej.

Reprezentantów obu grup dzieli przepaść kulturowa (np. Pan Młody radzi Pannie Młodej, aby zdjęła buty, co jej zdaniem jest na weselu niedopuszczalne).

Inteligenci nie znają realiów życia na wsi (np. Radczyni, która wykazuje brak wiedzy na temat pracy na roli).

Inteligenci, ulegający nastrojom dekadentckim, szukają na wsi ratunku, widząc chłopą jako ostoję tradycyjnych wartości i sił żywotnych (np. Poeta).

Jednocześnie, pamiętając rabację galicyjską, boją się zapalczywości, gwałtowności chłopskiej natury (np. w akcie I – rozmowa Pana Młodego i Gospodarza; w akcie II – ukazanie się zjawy Jakuba Szeli Dziadowi, który pamięta krwawą rabację z 1846 r. wymierzoną przeciwko szlachcie; w akcie III – sprzeciw chłopów pod wodzą Czepca i żądanie czynu od inteligencji).

Chłopi świadomie chcą uczestniczyć w życiu społecznym i narodowym, obraża ich lekceważący stosunek inteligentów, gdy wykazują zainteresowanie rzeczywistością polityczną świata (Czepiec). Są porywczy, gotowi do walki, lecz brak im rozważnego planu, czekają na przywódcę z inteligencji.

Jednocześnie skupiają się na wartościach materialnych (Jasiek, który gubi złoty róg, schylając się po czapkę z pawimi piórami).

2. Krytyczny obraz rzeczywistych relacji różnych warstw społecznych został zaprezentowany także w Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego (kontekst literacki).

Przykład z utworu:

Arystokracja broni swojej uprzywilejowanej pozycji i władzy, jaką posiada, ale uciskany, wyzyskiwany lud pod wodzą Pankracego doprowadza do buntu i rewolucji. Lud jest żądny krwi i władzy.

Podsumowanie

Ukazane w Weselu relacje dwóch tak różnych grup społecznych, jak inteligencja i chłopstwo odzwierciedla rzeczywiste napięcia i brak porozumienia. Prowadzi to do gorzkiej refleksji, że sojusz tych stanów jest niemożliwy, bo reprezentują dalekie od siebie systemy wartości, nie są gotowe, aby działać razem dla wspólnego dobra, we wspólnej walce niepodległościowej.

15. Motyw wesela i jego znaczenie w kreacji świata przedstawionego.

Fabula Wesela Stanisława Wyspiańskiego jest oparta na prawdziwych wydarzeniach. Impulsem do napisania utworu było wesele Lucjana Rydla, znanego w Krakowie poety, z Jadwigą Mikołajczykówną, chłopką z Bronowic (wsi podkrakowskiej). Uroczystość zgromadziła licznych przedstawicieli inteligencji z Krakowa oraz chłopów z Bronowic.

Wesele to było przejawem chłopomanii, czyli powszechnego pod koniec XIX w. zjawiska fascynacji bajeczną, kolorową wsią, szukania w prostocie ludu witalności i ozdrowieńczej siły, która pomoże przełamać nastroje dekadentckie i zapoczątkuje przemianę społeczeństwa polskiego w naród zdolny do odzyskania niepodległości (kontekst kulturowy).

W utworze Wyspiańskiego wesele jako wydarzenie towarzyskie rozgrywa się niejako na drugim planie, właściwą akcję stanowią rozmowy gości prowadzone w izbie przeznaczony do odpoczynku od biesiadowania i zabawy. Podobnie w Chłopach Władysława Stanisława Reymonta, wesele Macieja Boryny z Jagną Paczesiówną jest okazją do rozmów o ważnych dla chłopów sprawach (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Wesele jako wydarzenie towarzyskie może być osią zdarzeń, które toczą się obok niego. Taką funkcję pełni w dramacie Wyspiańskiego oraz w powieści Chłopi Reymonta. W obu utworach uroczystość weselna jest okazją do spotkania i wymiany poglądów na temat kluczowych problemów, które autor chciał wyeksponować.

Argumentacja

1. W dramacie Wyspiańskiego wesele jest okolicznością spotkania inteligencji i chłopów, przez którą autor pokazał, jak trudno jest tym grupom społecznym znaleźć porozumienie, ponieważ niewiele o sobie wiedzą.

Przykłady z utworu:

Inteligenci budują obraz chłopów z własnych fałszywych wyobrażeń, pobożnych życzeń (np. Poeta w chłopach chce widzieć tężyznę fizyczną potomków Piasta, Dziennikarz mitologizuje wieś – jest dla niego arkadią, do której można uciec od problemów).

Chłopi traktują inteligentów wrogo lub przynajmniej z rodzajem pobłażliwej wyższości, oczywistej wobec kogoś, kto nie zna się na pracy na roli i nie wie, co wypada w określonych sytuacjach towarzyskich (np. dla Panny Młodej niezrozumiałe są intencje Pana Młodego, który namawia ją, aby zdjęła buty).

2. Wesele Macieja Boryny i Jagdny pretekstem do rozmów na temat codziennego życia (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Chłopi w powieści Reymonta o weselu mówią jako o możliwości odpoczynku i zabawy, wyjątkowej okazji do ucieczki od trudów dnia codziennego.

Wesele jest dla nich jednak nie tylko rozrywką, lecz także ujawnienia różnych bolączek codzienności, dzielenia się trudnościami i troskami, odnajdywania pocieszenia w rozmowach prowadzonych z sąsiadami przy alkoholu.

Podsumowanie

Dzięki porównaniu obu utworów uwidacznia się znaczenie motywu wesela w kreacji świata przedstawionego – służy ono wyeksponowaniu tematów istotnych dla wymowy dzieł. W Weselu Wyspiańskiego jest to sformułowanie pesymistycznej diagnozy narodu, który nie może zjednoczyć się wokół idei niepodległościowej. W Chłopach Reymonta natomiast wesele, jako jeden z wątków powieści, sprzyja pokazaniu, że chłopska egzystencja pozwala na przezwycięzenie trudów codzienności, jeśli jest życiem we wspólnocie z innymi.

Przedwiośnie Stefan Żeromski

1. Młodość jako czas buntu.

Młodość jest okresem między dzieciństwem a wiekiem dojrzałym. Wiązą się z nią charakterystyczne cechy i zachowania – to przede wszystkim czas poszukiwania własnej tożsamości. Osoby wkraczające w dorosłe życie cechuje energia, otwarcie na wyzwania, oddanie wyznawanym wartościom i bezkompromisowość. Determinacja w poszukiwaniu własnej drogi często objawia się buntem.

Zajęcie stanowiska

Młodość to czas buntu – bezkompromisowość i otwartość młodych ludzi łączą się ze sprzeciwem wobec rzeczywistości, zastanych zwyczajów, porządku społecznego i politycznego. Literacki obraz młodzieńczego buntu wykreował m.in. Adam Mickiewicz w Odzie do młodości. Cezary Baryka, bohater Przedwiośnia, także jest przykładem woli buntu charakteryzującej dojrzewającego człowieka.

Argumentacja

1. Młodzieńczy bunt jako sprzeciw wobec stagnacji i chęć rozwoju w Odzie do młodości Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Adresatem wiersza jest młodość pojmowana jako zespół cech: poczucia jedności z innymi przedstawicielami pokolenia, gotowości do poświęcenia, przekraczania barier, wykraczania poza ustalone schematy, przewycięzania słabości.

Bunt młodości polega na odrzuceniu bierności i egoizmu na rzecz wiary w siłę uczuć i wspólne działanie młodych. Jego celem jest stworzenie nowej rzeczywistości.

Kontrast między starą a nową rzeczywistością podkreśla słownictwo wartościujące: obszar gnuśności zalany odmětem, który ma ustąpić rajskiej dziedzinie ułudy.

Wniosek cząstkowy: Młodość jako czas, kiedy człowiek chce zmieniać świat.

2. Od niedojrzałego buntu przeciw rodzicom i autorytetom do sprzeciwu wobec niesprawiedliwości społecznej – Przedwiośnie Stefana Żeromskiego.

Przykłady z utworu:

Początkowo bunt Cezarego przejawia się w zaprzestaniu nauki, wchodzeniu w konflikty z matką. Potrzeba przynależności do grupy skłania go do udziału w propagandowej działalności komunistów.

Pod wpływem tragedii spowodowanej przez rewolucję (chaos, terror, śmierć matki, praca przy wywożeniu zwłok) w myśleniu bohatera następuje przełom. Zaczyna dostrzegać groźbę rewolucji i niesprawiedliwość społeczną – i to staje się celem jego buntu:

– niezgoda na sielankowy klimat w Nawłoci,

– poszukiwanie autorytetu: udział w zebraniach komunistów w Warszawie, przyjaźń z Lulkiem oraz dialogi z ministrem Gajowcem,

– rozdarcie między poglądami Gajowca a ideami komunistów: bunt przeciwko racjom obu stron; niejednoznaczność ostatniej sceny, która jest przejawem indywidualizmu bohatera.

Wniosek cząstkowy: Bunt przeciw autorytetom przeradza się w sprzeciw wobec niesprawiedliwości.

Podsumowanie

Młodzi ludzie wytyczają sobie cele, które chcą zrealizować. Zazwyczaj nie godzą się z zastaną rzeczywistością i buntują się zarówno przeciwko niej, jak również przeciwko starszemu pokoleniu. Taką postawę młodego pokolenia przedstawił m.in. Mickiewicz w *Odzie do młodości*. Obserwując dojrzewanie Cezarego Baryki, możemy śledzić kolejne etapy jego buntu: przeciwko autorytetom, niesprawiedliwości, niespełnionym obietnicom oraz złu i okrucieństwu świata.

2. Wojna i rewolucja jako źródło skrajnych doświadczeń człowieka.

Wojna i rewolucja to wydarzenia tragiczne i gwałtowne, które odmieniają oblicze świata, odciskając piętno na życiu narodów, społeczeństw oraz zwykłych ludzi. Wiążą się z przelewem krwi i ludzką tragedią. Losy bohaterów literackich, których udziałem były wojny i rewolucje, potwierdzają, że takie wydarzenia stają się źródłem skrajnych doświadczeń.

Zajęcie stanowiska

Wojny i rewolucje to doświadczenia niszczące, stawiające człowieka w sytuacjach ekstremalnych, przynoszących skrajne doświadczenia. Miarą wartości człowieka jest umiejętność sprostania tym wyzwaniom.

Argumentacja

1. Zdrada i bohaterstwo – skrajne postawy w obliczu wojny o wolność Rzeczypospolitej – zostały ukazane w *Potopie* Henryka Sienkiewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Janusz i Bogusław Radziwiłłowie liczą na objęcie władzy w Rzeczypospolitej i sprzymierzają się ze Szwedami. Stefan Czarniecki i książę Kordecki bohatercko walczą w obronie kraju.

Kmicic pod wpływem podstępu Janusza Radziwiłła okrywa się hańbą. Pod nazwiskiem Babinicz dąży do odkupienia win: broni Jasnej Góry, wysadza kolubrynę, ratuje życie królowi Janowi Kazimierzowi, wstawia się jako obrońca ojczyzny. Odzyskuje dobre imię i zdobywa serce Oleńki.

Wniosek cząstkowy: Wojna zmusza do podejmowania skrajnych decyzji.

2. Niszczycielska siła wojny i rewolucji w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego wpływa na kształtowanie postawy głównego bohatera.

Przykłady z utworu:

Seweryn Baryka walczy w I wojnie światowej po stronie Rosjan, a następnie w Legionach Piłsudskiego. Podczas wojny podupada na zdrowiu i w drodze powrotnej do Polski umiera.

Cezary Baryka z matką – w wyniku wojny domowej między Turkami a Ormianami oraz rewolucji bolszewickiej – tracą wszystko. Prześladowania doprowadzają Jadwigę Barykową do śmierci.

Karolina Szarłatowiczówna z powodu rewolucji traci rodziców i majątek.

Udział Cezarego w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. owocuje przyjaźnią z Hipolitem Wielosławskim, któremu uratował życie, a następnie pobytem w Nawłoci – gdzie następuje konfrontacja doświadczeń Cezarego z czasu rewolucji z atmosferą szlacheckiego dworu.

Pod wpływem przeżyć z okresu wojny i rewolucji (m.in. chaos, terror, śmierć matki) Cezary dojrzewa jako Polak, obywatel, człowiek.

Wniosek cząstkowy: Wojna i rewolucja doprowadzają do tragedii jednostek (np. śmierć rodziców Cezarego, utrata majątku) i całych grup społecznych (np. rzeź Ormian).

Podsumowanie

Bohaterowie Przedwiośnia i Potopu są przykładem na to, że wojna stawia człowieka przed skrajnymi doświadczeniami. Cezary jako młody człowiek podczas rewolucji doświadczył zła, stracił rodziców, doznał trudów walki w trakcie wojny polsko-bolszewickiej – a wszystkie te przeżycia go kształtowały i wpływały na proces jego dojrzewania. Dzięki uratowaniu życia Hipolitowi zyskał też przyjaciela. Kmicic również doświadczył trudów walki, trafił do niewoli, został ranny – zmył jednak z siebie hańbę, naprawił wcześniejsze błędy, odzyskał dobre imię i zdobył miłość Oleńki.

3. Wpływ otoczenia na życiowe wybory ludzi.

Otoczenie człowieka, czyli ludzie, którzy pozostają z nim w relacjach rodzinnych, sąsiedzkich, zawodowych lub innych, ma duży wpływ na jego zachowanie, kształtowanie postaw oraz życiowe wybory. W wielu tekstach literackich ukazane zostało oddziaływanie, jakie otoczenie wywiera na jednostkę. Przykładem może być Konrad Wallenrod, na którego decyzje znacząco wpłynęli wajdelota i Aldona. Cezary Baryka również ulegał wpływowi otoczenia, podejmując życiowe decyzje.

Zajęcie stanowiska

Wpływ otoczenia na decyzje człowieka jest niewątpliwy. Ludzie – przez całe życie, nie tylko w młodości – poszukują autorytetów w różnych dziedzinach i korzystają z ich wskazówek podczas podejmowania ważnych decyzji. Niekiedy zdarza się także, że otoczenie narzuca jednostce swoje wartości i poglądy.

Argumentacja

1. Tytułowy bohater Konrada Wallenroda Adama Mickiewicza decyduje się poświęcić życie zemście, wspierany w swych decyzjach przez wajdelotę i Aldonę (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Opowieści i pieśni starego wajdeloty podsycają w młodym bohaterze nienawiść do Niemców i tęsknotę za Litwą. Przez całe późniejsze życie Halban był jego powiernikiem, który pilnował realizacji planu i dokonania zemsty.

Aldona podczas rozmów umacnia w mężu wiarę w podjęte działanie. Gdy misja Konrada się dopełnia, wpływa na jego ostateczną decyzję.

Wniosek cząstkowy: Osoby z najbliższego otoczenia bohatera wpływają na jego życiowe decyzje.

2. Charakter i poglądy Cezarego Baryki, bohatera Przedwiośnia Stefana Żeromskiego, kształtują się pod wpływem ważnych dla niego osób i przeżytych wydarzeń.

Przykłady z utworu:

Wpływ ojca na decyzje Cezarego – w dzieciństwie rodzice rozpieszczają Cezarego, a ojciec wywiera ogromny wpływ na syna. Po powrocie z wojny to oddziaływanie nadal jest silne. Seweryn przekonuje Cezarego do powrotu do Polski – kraju szklanych domów, idealnego miejsca na ziemi. Po śmierci ojca młody Baryka dociera do Polski sam i doznaje rozczarowania, gdy przekonuje się, że szklane domy były jedynie utopijną wizją. Uleganie wpływom politycznym podczas rewolucji w Baku – rewolucjoniści mieli ogromny wpływ na Cezarego. Dopiero śmierć matki i praca przy wywożeniu zwłok przyniosły rozczarowanie, a Cezary uświadomił sobie, że rewolucja i wojna domowa są okrutną, niszczycielską siłą.

Udział w wojnie polsko-bolszewickiej – Cezary podjął tę decyzję tylko ze względu na swoich kolegów.

Rozdarcie Cezarego między poglądami Lulka i socjalistów a hasłami obozu rządowego głoszonymi przez Gajowca – bohater waha się między różnymi racjami, a żadna z nich go nie przekonuje. Wie, czym grozi komunizm, ale ma świadomość niesprawiedliwości społecznej, która podsyca nastroje komunistyczne.

Na kartach powieści obserwujemy kształtowanie się charakteru Cezarego, dojrzewanie bohatera. Scena końcowa, gdy Baryka wyszedł z szeregow robotników i parł oddzielnie, wprost na ten szary mur żołnierzy – na czele zbiedzonego tłumu, świadczy o podjęciu przez bohatera decyzji niezależnej od otoczenia, jedynie na podstawie własnych przemyśleń.

Wniosek cząstkowy: Pod wpływem otoczenia kształtuje się charakter głównego bohatera.

Podsumowanie

Omówione przykłady potwierdzają, że otoczenie ma duży wpływ na życiowe wybory człowieka. W okresie dojrzewania Cezary podlegał naciskom otoczenia, aby ostatecznie dojrzeć do podjęcia samodzielnej decyzji. Konrad Wallenrod pod wpływem Wajdeloty i Aldony poświęcił swoje życie dla ojczyzny i dzięki nim wytrwał w swoim postanowieniu.

4. Różnice i podziały społeczne jako źródło konfliktów.

Tematykę różnic i podziałów społecznych podejmowali twórcy różnych epok, m.in. Stefan Żeromski w swoich opowiadaniach (Rozdziobią nas kruki, wrony...) oraz w Przedwiośniu. Do tej problematyki odniósł się także Stanisław Wyspiański w Weselu.

Zajęcie stanowiska

Różnice i podziały społeczne są często źródłem konfliktów, czego dowodzi historia ludzkości i wiedza z zakresu socjologii. Problematyka ta znajduje także odbicie w literaturze – jako przykład można przywołać Przedwiośnie Stefana Żeromskiego.

Argumentacja

1. Socjologowie, badający problem zróżnicowania społecznego, analizują kryteria podziału społeczeństwa na grupy – miejsce zamieszkania, różnice klasowo-warstwowe, społeczno-zawodowe, aktywności zawodowej, płci czy wieku – i rozważają, czym różnią się między sobą poszczególne grupy społeczne. Wnioski płynące z badań pokazują, że różnice klasowe i nierówności społeczne mogą stanowić źródło konfliktów (kontekst społeczny i polityczny).

Przykłady:

Różnice między klasami (wynikające z roli i pozycji ekonomicznej) a warstwami społecznymi (wynikające ze sposobu życia, majątku, wykształcenia, poziomu ogłady towarzyskiej) mogą prowadzić do rewolucji, czyli głębokiej zmiany (np. rewolucja obyczajowa, przemysłowa, naukowa, techniczna).

Znanym z historii przykładem gwałtownego i krwawego przewrotu była rewolucja październikowa. U jej podłoża leżały różnice ekonomiczne i podziały społeczne będące konsekwencją pogłębiającego się kryzysu politycznego w Rosji. Na skutek rewolucji władzę przejęła partia komunistyczna – powstał ZSRR, czyli totalitarne państwo komunistyczne obejmujące wschodnią Europę oraz północno-środkową Azję.

Wniosek cząstkowy: U źródeł poważnych i gwałtownych przemian społecznych leżą różnego typu podziały (np. ekonomiczne, klasowe).

2. Różnice społeczne zostały ukazane w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego jako źródło niepokojów i konfliktów. Powieść zawiera przestrożę przed rewolucją będącą konsekwencją podziałów społecznych.

Przykłady z utworu:

Obraz rewolucji październikowej – terror, publiczne egzekucje, konfiskaty majątków, szerzenie komunistycznej propagandy. Rewolucja pozbawia Cezarego wszystkiego: rodziców, domu, majątku.

Doświadczenia Cezarego w Chłodku (wieś należąca do Wielosławskich, gdzie Cezary poznaje życie robotników rolnych) – obraz folwarku kontrastuje z sielankowym klimatem Nawłoci i wskazuje różnice społeczne występujące w II Rzeczypospolitej. Cezary ostrzega Hipolita przed możliwymi dramatycznymi konsekwencjami tego zróżnicowania.

Nastroje komunistyczne panujące w Warszawie – pod wpływem powojennego kryzysu oraz niesprawiedliwości społecznych ruchy komunistyczne przybierają na sile. Na zebraniach komuniści opowiadają o nędzy, chorobach i braku perspektyw klasy robotniczej. Cezary odbiera program komunistów i ich wizję rewolucji jako utopijną, ponieważ doświadczył okrucieństwa rewolucji w Baku. Rozumie jednak, że różnice między warstwami społecznymi mogą wywołać rewolucję.

Wniosek cząstkowy: Niesprawiedliwość społeczna może prowadzić do niepokojów, a nawet krwawych rozruchów (rewolucja październikowa, protesty robotników).

Podsumowanie

Różnice i podziały społeczne istnieją od zawsze. Kiedy jednak staną się nadmiernie spolaryzowane, mogą prowadzić do niepokojów i rewolucji. Taki właśnie obraz maluje Żeromski w Przedwiośniu. Ukazuje różnice dzielące społeczeństwo i krwawe skutki takich podziałów. Opisuje też różne klasy społeczne: mieszczaństwo i inteligencję (Barykowie, Gajowiec), ziemiaństwo (Wielosławscy), robotników rolnych (Chłodek) i proletariat (Warszawa). Na przykładzie życia w Nawłoci i Chłodku pisarz przedstawił rozwarstwienie polskiego społeczeństwa. Chciał w ten sposób przestrzec przed rewolucją jako konsekwencją różnic i podziałów społecznych.

5. Relacje między rodzicami a dziećmi.

Relacje między rodzicami a dziećmi rzutują na całe życie młodego człowieka – z tego powodu tak ważne jest, aby opierały się one na miłości i szacunku. Gdy tego zabraknie, stosunki te stają się trudne, a nawet toksyczne. W literaturze znajdujemy różne opisy więzi łączących rodziców i dzieci. W Zbrodni i karze Fiodor Dostojewski ukazał dysfunkcyjną rodzinę Marmieładowów. W Przedwiośniu Stefana Żeromskiego czytelnik poznaje relacje łączące dorastającego Cezarego i jego rodziców.

Zajęcie stanowiska

Relacje między rodzicami a dziećmi są złożone. To, czy rodzice akceptują dzieci i uznają ich prawa, czy też odtrącają swoje potomstwo i narzucają mu nadmierne wymagania, wpływa znacząco na przyszłość młodych ludzi.

Argumentacja

1. Rodzina dysfunkcyjna – w której relacje między członkami pozostają trwale zaburzone. Przykładem jest rodzina Marmieladowów w Zbrodni i karze Fiodora Dostojewskiego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Marmieladow unieszczęśliwia bliskich, przepija pieniądze od Soni, nie zważa na jej los.

Sonia opiekuje się licznym rodzeństwem, ojcem i chorą na gruźlicę macochą; poświęca się dla rodziny – zostaje prostytutką.

Wniosek cząstkowy: Brak zainteresowania ze strony ojca i odtrącenie przez macochę skutkuje patologicznymi relacjami w rodzinie.

2. Pozornie idealna rodzina Baryków – rodzice bardzo kochają syna, jednak są niekonsekwentni w swoich postawach. Matka rozpieszcza Cezarego, ojciec jest autorytarny, co przyczynia się do buntu chłopca.

Przykłady z utworu:

Jadwiga Baryka poświęca się dla syna, ulega mu we wszystkim. Cezary nie szanuje matki, a jego postawę zmieniają dopiero jej choroba i śmierć.

Cezary pozostaje silnie związany emocjonalnie z ojcem. Po wyjeździe Seweryna na wojnę matka nie potrafi sobie poradzić z synem.

Relacje między Sewerynem i Cezarym podczas powrotu do Polski – dominacja ojca i jego poglądów. Cezary uznaje ojca za autorytet, choć wewnętrznie buntuje się przeciwko niemu. Ma do Seweryna pretensje, że jego opowieści o szklanych domach były ułudą, a równocześnie pielęgnuje pamięć o nim.

Wniosek cząstkowy: Brak konsekwencji w podejściu do wychowania syna i nieumiejętność wyznaczania granic (spełnianie wszystkich zachcianek Cezarego, budowanie nadmiernego autorytetu ojca i brak autorytetu matki) prowadzą do buntu. Bohater, dojrzewając, poszukuje autorytetów i wskazówek, jak ma postępować.

Podsumowanie

Przedwiośnie oraz Zbrodnia i kara ukazują skrajnie odmienne przykłady rodzin. Dowodzą, że relacje między rodzicami a dziećmi są złożone i odciskają piętno na ich przyszłości. Brak miłości i zainteresowania ze strony rodziców niszczy więzi rodzinne i negatywnie odbija się na dzieciach. Jednak miłość i uwaga nie zawsze wystarczą – trzeba bowiem wyznaczać granice, aby relacje opierały się również na wzajemnym szacunku.

6. Rola marzeń w życiu człowieka i zbiorowości.

Marzenia to coś, czego pragniemy, co chcielibyśmy zdobyć, osiągnąć. Zwykle dotyczą miłości, rodziny, pracy i kariery, rzeczy materialnych, zdrowia, sukcesów, podróży itp. Dzięki marzeniom ludzie wytyczają sobie cele i je realizują. Ponadto snucie marzeń poprawia nastrój, podnosi samoocenę, a nawet zwiększa kreatywność człowieka. Jeśli jednak te pragnienia są nierealne, mogą wpływać destrukcyjnie na jednostkę i zbiorowość.

Zajęcie stanowiska

Marzenia działają mobilizująco na człowieka i zbiorowość, sprawiają, że życie ma sens. Jednak nierealne marzenia mogą pozbawiać człowieka radości życia.

Argumentacja

1. W historii ludzkości marzenia były siłą napędową rozwoju (kontekst historyczny).

Przykłady:

Rola marzeń w życiu jednostek: marzycielami są odkrywcy nowych lądów (jak Krzysztof Kolumb) czy naukowcy (Maria Skłodowska-Curie, Albert Einstein). Marzenia wywierają też duży wpływ na zwykłych ludzi, ponieważ nadają sens ich życiu.

Rola marzeń w życiu zbiorowości: pragnienia poprawy poziomu życia są siłą napędową rozwoju społeczeństw. Postęp nauki, a co za tym idzie – gospodarki, ma źródło w marzeniach naukowców. Chęć zrealizowania marzeń miewa jednak niekiedy tragiczne skutki. Rewolucja bolszewicka była konsekwencją marzeń zbiorowości o lepszym życiu w sprawiedliwym świecie. Nie spełniła jednak oczekiwań proletariatu, dała początek sowieckiemu państwu totalitarnemu, nie mniej opresyjnemu niż carska Rosja.

Wniosek cząstkowy: Realizacja marzeń umożliwi rozwój społeczeństw, ale może też prowadzić do katastrof.

2. Marzenia bohaterów *Przedwiośnia* motywują ich do rozwoju, działania, poprawy życia innych, jednak rozczarowanie niespełnionymi marzeniami staje się źródłem frustracji.

Przykłady z utworu:

Marzenia Seweryna Baryki o szklanych domach w Polsce nadają sens jego życiu. Szklane domy to synonim dobrobytu panującego w kraju, gdzie ludzie zostali uwolnieni od brudu i chorób; szkło jest ponadto symbolem jawności, uczciwości mieszkających w tych domach ludzi.

Opowieść o szklanych domach motywuje Cezarego do wyjazdu do Polski, lecz skutkuje wielkim zawodem po przekroczeniu granicy.

Pragnienie sprawiedliwości społecznej obiecanej przez rewolucję także rozczarowuje, gdyż ta przynosi jedynie zniszczenia i cierpienie. Z tego powodu, po późniejszym zetknięciu się z marzeniami proletariatu na zebraniach komunistów w Warszawie, w Cezarym budzą się obawy, mimo że pragnie poprawy losu najuboższych.

Świadomość niebezpieczeństw rewolucji i sceptycyzm wobec marzeń Gajowca, który opowiada o programie rządu, wpływają na decyzję Cezarego o „oddzielnym” marszu na Belweder. Motywują go do tego marzenia o sprawiedliwej i zamożnej Polsce.

Niespełnione marzenie o miłości do Laury pozwala bohaterowi osiągnąć emocjonalną dojrzałość.

Wniosek cząstkowy: Marzenia w *Przedwiośniu* są wyrazem pragnień o lepszym, a nawet idealnym świecie. Cezary przekonuje się, że marzenia rozmiągają się z rzeczywistością, co przynosi cierpienie, ale pomaga mu dojrzeć.

Podsumowanie

Marzenia są siłą napędową zbiorowości, ponieważ umożliwiają wytyczanie celów i ich realizację. Podobnie wpływ wywierają na życie jednostki – skłaniają ją do czynu. Często jednak pragnienia rozmiągają się z rzeczywistością, okazują się złudne – wtedy stanowią źródło rozczarowań i frustracji, jak w przypadku Cezarego Baryki. Mimo że marzenia czasem mogą się okazać destrukcyjne, warto do nich dążyć, ponieważ ich realizowanie jest szansą rozwoju jednostki i zbiorowości.

7. Problem dorastania i społecznej inicjacji bohatera.

Dorastanie to czas między dzieciństwem a dorosłością, w którym kształtują się postawy, człowiek dojrzewa psychicznie, zaczyna pełnić nowe role społeczne i zdobywać ważne doświadczenia (inicjacja społeczna). Młodzi ludzie odczuwają wówczas silną potrzebę niezależności i akceptacji w grupie rówieśniczej, a także poszukiwania autorytetów poza gronem najbliższych.

Zajęcie stanowiska

Z okresem dorastania i poszukiwaniem własnej drogi przez młodego człowieka łączą się różne problemy. W tym okresie kształtują się poglądy społeczno-polityczne, dojrzałość emocjonalna i intelektualna. W literaturze proces ten został zobrazowany m.in. w *Przedwiośniu* – w którym Stefan Żeromski przedstawił dorastanie Cezarego na tle burzliwych wydarzeń początku XX w. – oraz w *Madame Antoniego Libery*, ukazującego dojrzewanie bohatera w PRL.

Argumentacja

1. Kształtowanie się osobowości Cezarego Baryki w *Przedwiośniu* Stefana Żeromskiego.

Przykłady z utworu:

Cezarego Barykę poznajemy jako rozpieszczonego przez rodziców czternastolatka, dorastającego w ogarniętym rewolucją i wojną domową Baku. Nieobecność ojca (jest na wojnie) sprawia, że chłopiec nie słucha matki, przestaje się uczyć.

Bohatera fascynują idee głoszone przez kolegów rewolucjonistów w Baku, uczestniczy w ich spotkaniach. Groza rewolucji (m.in. śmierć matki, praca przy wywożeniu trupów i widok ciała zabitej młodej Ormianki) sprawia, że zaczyna wątpić w jej ideały.

Rewolucyjne doświadczenia i dyskusje z Szymonem Gajowcem o sposobie odbudowy Polski wpływają na kształtowanie się poglądów polityczno-społecznych bohatera. Cezary nie chce stopniowych reform, lecz szybkich zmian, pozostaje jednak sceptyczny wobec rewolucji postulowanej na spotkaniach komunistów. Jest rozdarty między różnymi poglądami, co oddaje niejednoznaczne zakończenie powieści – Cezary dołącza do tłumu protestujących robotników, ale idzie oddzielnie.

Miłość w życiu Cezarego pozwala mu osiągnąć dojrzałość emocjonalną. Nawiązany w Nawłoci romans z Laurą Kościeniecką kończy się fiaskiem, miłość Karoliny i Wandy do Cezarego prowadzi do tragedii.

Wniosek cząstkowy: Przeżycia kształtują osobowość oraz poglądy bohatera i pozwalają mu osiągnąć dojrzałość.

2. Dojrzewanie bohatera innego tekstu literackiego – Madame Antoniego Libery (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Narratorem i głównym bohaterem jest maturzysta, a później student i praktykant w liceum, który jako dorosły człowiek wspomina swoją młodość, gdy uczęszczał do warszawskiego liceum w Polsce lat 60.

Dorastanie w PRL (ustrój totalitarny, kierujący się określonymi mechanizmami: dyrektorem szkoły mógł zostać wyłącznie człowiek należący do partii, po mieście jeździły wyłącznie samochody wyprodukowane w państwach bloku socjalistycznego, panowała cenzura i nie wszystkie książki wydawano, a literatura zachodnia, w tym francuska, nie była popularna) tłumi indywidualność młodzieży, w tym także głównego bohatera.

Fascynacja nauczycielką języka francuskiego (piękną, elegancką, świetnie wykształconą, inną niż otoczenie) staje się najważniejszym czynnikiem kształtującym bohatera, zarówno w sensie emocjonalnym, jak i w zakresie poglądów.

Drogą do zaspokojenia marzeń o lepszym świecie oraz ocalenia niezależności myślenia jest rozwój wewnętrzny – bohater po mistrzowsku gra w szachy, zna języki, biegle mówi po francusku, czyta literaturę francuską.

Wniosek cząstkowy: Mimo dorastania w systemie niesprzyjającym indywidualnemu rozwojowi bohater dojrzewa wewnętrznie.

Podsumowanie

Dorastanie to moment wkraczania w dorosłość. Wiąże się z nim odkrywanie swojej tożsamości, pierwsze ważne życiowe wybory, osiąganie dojrzałości emocjonalnej. Te procesy obserwujemy u Cezarego Baryki, który dojrzewa pod wpływem traumatycznych wydarzeń, i bohatera powieści Antoniego Libery, odnajdującego inspirację do rozwoju wewnętrznego w represyjnym systemie PRL.

8. Literacki wizerunek matki.

Literackie wizerunki matek powstawały na przestrzeni wieków. Do najciekawszych i najbardziej znanych możemy zaliczyć portrety Gai, Demeter, Medei i Niobe w Mitologii, Maryi w Biblii oraz w liryce średniowiecznej (Bogurodzica, Posłuchajcie, bracia miła...), pani Rollison w Dziadach cz. III Mickiewicza, Marii w Nie-Boskiej komedii Krasińskiego, Heleny Stawskiej i baronowej Krzeszowskiej w Lalce Prusa, Jadwigi Barykowej w Przedwiośniu Żeromskiego, Dominikowej i Hanki w Chłopach Reymonta czy Eleonory w Tangu Mrożka. Literackie wizerunki matek są zróżnicowane, ale bardzo często eksponują przede wszystkim bezgraniczną miłość do dziecka.

Zajęcie stanowiska

W literaturze polskiej został wykreowany wizerunek matki bezgranicznie oddanej swojemu dziecku.

Argumentacja

1. Postać pani Rollison w Dziadach cz. III Adama Mickiewicza uosabia wzorzec matki Polki, która dba o wychowanie dziecka w duchu patriotycznym i jest gotowa poświęcić dla niego wszystko (kontekst literacki).
Przykłady z utworu:

Pani Rollison to niewidoma wdowa, która pozostaje na utrzymaniu syna. Młody Rollison od roku przebywa w carskim więzieniu. Aby wyblagać dla niego łaskę, matka codziennie przychodzi pod drzwi Senatora. Wie, że jej syn cierpi z powodu tortur, słyszy jego głos.

Relacja Rollisonowej i Senatora ukazuje bezgraniczne oddanie matki dla syna. Pani Rollison jest gotowa na każde upokorzenie, aby ratować syna, błaga o jego uwolnienie, opisuje swoją sytuację i to, co czuje. Publicznie oskarża Senatora, że zbrukany jest krwią jej dziecka. Senator udaje, że nic nie wie o rzeczach, o których opowiada Rollisonowa. Traktuje ją z wyższością, choć w istocie czuje lęk przed szaloną z bólu matką.

Wniosek cząstkowy: Pani Rollison to przykład matki Polki, która wychowała syna na patriotę. Nie cofnie się przed niczym, aby ratować swoje dziecko. Cierpi, lecz w swojej determinacji jest gotowa na upokorzenie, uparta i konsekwentna. Swoje życie podporządkowała dziecku.

2. Postać Jadwigi Barykowej z Przedwiośnia Stefana Żeromskiego jest przykładem bezgranicznej i ślepej miłości matki do dziecka.

Przykłady z utworu:

Jadwiga Barykowa (określana przez narratora takimi przymiotnikami, jak niewidoczna, najzwyczajniejsza) kocha Cezarego ponad wszystko: rozpieszcza go i mu pobłaża. Kiedy jej mąż idzie na front, Cezary nie widzi w niej autorytetu. Przestaje się uczyć, ulega fascynacji ideami rewolucyjnymi, buntuje się przeciwko matce.

Pozbawiona opieki męża podczas I wojny światowej i rewolucji Jadwiga musi walczyć o byt swój i Cezarego. Całkowicie poświęca się dla syna: z trudem zdobywa pożywienie, jest wyniszczona fizycznie, w końcu – skazana na roboty za udzielenie pomocy księżnej Szczerbatow-Mamajew – umiera z wycieńczenia.

Poświęcenie i śmierć matki pozwalają Cezaremu, który zbyt późno dostrzega swoje błędy, zmienić swoją postawę.

Wniosek cząstkowy: Jadwiga Barykowa jest przykładem matki ślepo kochającej swoje dziecko, która nie potrafi dostrzec jego wad. Mimo że Cezary źle ją traktuje i nie ma dla niej szacunku, poświęca dla niego zdrowie, a ostatecznie także życie.

Podsumowanie

W literaturze można się spotkać z różnymi wizerunkami matek. Polscy twórcy często kreowali portret matki bezgranicznie oddanej swojemu dziecku. Tak było w literaturze romantyzmu, czego przykładem jest postać pani Rollison w III cz. Dziadów Adama Mickiewicza. W epokach późniejszych motyw ten powraca, np. w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego. Mimo że przywołane bohaterki różnie wychowują swoje dzieci, łączy je bezgraniczna miłość do nich.

9. Jak bunt i samotność kształtują bohatera literackiego?

Bunt to sprzeciw, opór przeciwko osobom, prawu, obyczajom. Buntownicy, występujący przeciwko czemuś lub komuś, często są samotni. Niekiedy pozostają samotni z konieczności, ponieważ inni ich opuszczają i z różnych powodów nie chcą im towarzyszyć. Bywają także samotni z wyboru – są bowiem wielkimi indywidualistami. W literaturze znajdujemy liczne portrety buntowników, np. Konrada Wallenroda, Konrada z III cz. Dziadów, Kordiana, Cezarego Barykę z Przedwiośnia czy też Józia z Ferdynandki.

Zajęcie stanowiska

Bunt i samotność kształtują bohatera literackiego, który jest indywidualistą, osobą o silnym poczuciu niezależności i odrębności.

Argumentacja

1. Bohater dramatu Kordian Juliusza Słowackiego jest buntownikiem, który świadomie wybiera samotność (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bunt Kordiana początkowo łączy się z jego zawodem miłosnym, silną uczuciowością, marzycielstwem i egocentryzmem. Po próbie samobójczej bohater poszukuje własnej drogi życiowej. Podróż po Europie przynosi rozczarowania (Londyn – za pieniądze można zdobyć stanowisko i ochronę przed prawem; Włochy – miłość jest ułudą; Watykan – znaczenie polityki). Na Mont Blanc następuje przełom w myśleniu Kordiana, który staje się bojownikiem o wolność narodu i formułuje hasło Polska Winkelriedem narodów.

Kordian jest samotnikiem z wyboru – bierze udział w spisku koronacyjnym, podejmuje się zabicia cara, mimo że jest świadom moralnej dwuznaczności tego czynu (walka ze Strachem i Imaginacją, obraz korony zalanej krwią). Od innych ludzi separuje go także pobyt w domu wariatów (porównanie samotnej walki Kordiana do wyobrażeń szaleńców).

Wniosek cząstkowy: Kordian to buntownik samotny z wyboru, gotowy poświęcić życie w imię idei.

2. Dojrzewanie Cezarego Baryki w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego.

Przykłady z utworu:

Początkowo bunt Cezarego nosi znamiona typowego buntu młodzieńczego: przejawia się w zaprzestaniu nauki i wchodzeniu w konflikty z matką. Potrzeba przynależności do grupy skłania go do udziału w propagandowej działalności komunistów. Tragiczne wydarzenia, których doświadcza podczas rewolucji (chaos, terror, śmierć matki, praca przy wywożeniu zwłok), skutkują przełomem w jego myśleniu. Zaczyna dostrzegać groźbę rewolucji oraz niesprawiedliwość społeczną – i to staje się celem jego buntu. Cezary sprzeciwia się sielankowej atmosferze panującej w Nawłoci. W poszukiwaniu autorytetu i sposobu na uzdrowienie społeczno-ekonomiczne Polski kwestionuje zarówno poglądy Gajowca (zwolennika stopniowych reform), jak i komunistów (dążących do rewolucji).

Samotność Cezarego jest do pewnego stopnia wynikiem niezależnych od niego okoliczności. Wojna i rewolucja odbierają mu rodzinę. Doświadczenia z Baku dystansują go też od mieszkańców Nawłoci. Pragnienie szybkich przemian społecznych nie pozwala na przyjęcie poglądów Gajowca, świadomość niebezpieczeństw, których źródłem jest rewolucja, stawia go w opozycji do komunistów. Ostatnia scena ukazuje bohatera jako samotnego indywidualistę.

Wniosek cząstkowy: Cezary jest samotny – nie ma rodziny, a jego związek z Laurą był pozbawiony przyszłości. Samotność bohatera to jednak częściowo także jego wybór. Jest wielkim indywidualistą, szuka własnej drogi, nie przyjmuje bezkrytycznie poglądów innych. Pozostaje typem buntownika, który sprzeciwia się niesprawiedliwości.

Podsumowanie

Zarówno Cezarego, jak i Kordiana ukształtował bunt przeciwko niesprawiedliwości świata. Bohaterowie są samotnikami, wielkimi indywidualistami, na przestrzeni lat zdobywającymi doświadczenia, które ich kształtowały. Obaj mają silne poczucie niezależności i odrębności, co uzewnętrznia się w ich działaniu.

10. Utracone złudzenia jako źródło dramatu bohatera.

Złudzenie to nierealne marzenie lub wyobrażenie o czymś. Zderzenie marzeń i subiektywnych wyobrażeń z rzeczywistością skutkuje wielkim rozczarowaniem, które może stać się źródłem dramatu człowieka. Twórcy często podejmują ten problem, kreując bohaterów swoich dzieł.

Zajęcie stanowiska

Utracone złudzenia często stanowią źródło dramatu bohatera, czego dowodzą przykłady Cezary Baryki z Przedwiośnia Stefana Żeromskiego oraz tytułowego bohatera Kordiana Juliusza Słowackiego.

Argumentacja

1. Kordian z dramatu Juliusza Słowackiego jest idealistą i ulega złudzeniom, co staje się źródłem jego nieszczęść (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Zawód miłosny w młodości – nieodwzajemnione uczucie do Laury skłania bohatera do podjęcia próby samobójczej.

Rozczarowanie porządkiem świata – Kordian podróżuje po Europie i przeżywa wiele rozgoryczeń: w Londynie przekonuje się, że za pieniądze można zdobyć stanowisko i ochronę przed prawem, we Włoszech rozczarowuje go interesowna Wioletta, w Watykanie uświadamia sobie, że w polityce nie ma sprawiedliwości. Źródłem zawodu Kordiana jest świadomość, że wszystkim rządzi pieniądz.

Rozgoryczenie postawą spiskowców – po przemianie na Mont Blanc Kordian wraca do Polski i przystępuje do spisku koronacyjnego. Gdy okazuje się, że spiskowcy porzucają zamiar zabicia cara, zawiedziony postanawia sam dokonać tego czynu.

Utracone złudzenie o własnej sile – Kordian nie potrafi wykonać zadania, którego się podjął. Porównanie przez Doktora w domu wariatów samotnej walki Kordiana do wyobrażeń szaleńców pogłębia dramat bohatera.

Wniosek cząstkowy: Życie Kordiana jest pasmem utraconych złudzeń co do innych ludzi, prawideł rządzących światem oraz samego siebie.

2. Cezary Baryka z Przedwiośnia Stefana Żeromskiego parokrotnie daje się ponieść nierealnym marzeniom i wyobrażeniom, co staje się przyczyną jego nieszczęść.

Przykłady z utworu:

Utracona wiara w rewolucję – kilkunastoletni Cezary ulega propagandzie bolszewickiej i zaczyna wierzyć w rewolucyjne ideały. Stopniowo przekonuje się jednak, że rewolucja przynosi zło: doświadcza terroru, przeżywa śmierć matki i silny wstrząs podczas wywożenia zwłok. Lęk przed rewolucją będzie otąd towarzyszyć bohaterowi w przyszłości.

Stracone złudzenia o idealnej ojczyźnie – bohater wierzy w szklane domy z opowieści Seweryna. Jest to jednak tylko idea kraju, w którym panuje sprawiedliwość społeczna i dobrobyt, o czym przekonuje się Cezary natychmiast po przekroczeniu granicy. Pragnienie naprawy państwa sprawia, że bohater miota się między poglądami komunistów i Gajowca.

Utracona miłość – w Nawłoci Cezary przeżywa romans z Laurą Kościeniecką. Kiedy jej narzeczony odkrywa ich związek, kochanka wypiera się swoich uczuć do Cezarego. Bohater zdaje sobie sprawę, że miłość między nim a Laurą była jedynie złudzeniem.

Wniosek cząstkowy: Utracone złudzenia były powodem dramatów Cezarego, ale wpłynęły też na proces jego dojrzwania i kształtowania życiowych poglądów.

Podsumowanie

Zarówno Cezary, jak i Kordian utracili życiowe złudzenia. Obu bohaterów doświadczenia te ukształtowały i skłoniły do podjęcia samodzielnej decyzji. Cezary rusza samotnie na czele zbiedzonego tłumu, Kordian podejmuje się heroicznego czynu i przegrywa. Zakończenia dramatu Słowackiego i powieści Żeromskiego są otwarte – nie wiadomo, jak potoczą się dalsze losy bohaterów. Czy nadszedł kres przeżywanych przez nich dramatów, czy jeszcze nie?

11. Utopijny i realny obraz rzeczywistości.

Utopia to ideał społeczeństwa szczęśliwego, często ukazywany przez twórców dzieł literackich. Obraz doskonałego świata stworzonego przez młodych został wykreowany przez Adama Mickiewicza w Odzie do młodości. Marzenie o idealnym świecie i szczęśliwym społeczeństwie leży u podłoża każdej rewolucji, o czym pisał Zygmunt Krasiński w Nie-Boskiej komedii. Utopijne marzenia o idealnym społeczeństwie można także znaleźć w Lalce Bolesława Prusa oraz w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego.

Zajęcie stanowiska

Utopijne wizje i realny obraz rzeczywistości pozostają w sprzeczności ze sobą, czego dowodzą liczne przykłady literackie i filmowe.

Argumentacja

1. Utopie w *Lalce* Bolesława Prusa są zgodne z pozytywistycznymi ideami pracy organicznej i pracy u podstaw (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

- Zaslawek ukazany jako utopia społeczna:

- oaza szczęścia dla gości Prezesowej (właścicielki), żyjących w poczuciu bezpieczeństwa i dostatku chłopów oraz dworskiej służby,

- idealna wizja realizacji idei pracy organicznej i pracy u podstaw: w Zaslawku feudalne zacofanie zastąpił rozwój technologiczny.

- Paryż widziany oczami Wokulskiego:

- wzór idealnego, nowoczesnego miasta (bohater podziwiał budowlę, porządek przestrzenny, harmonię Paryża),

- przykład nowoczesnego społeczeństwa – Polacy w porównaniu z mieszkańcami Paryża są skryci i nieufni, Francuzi na pierwszym miejscu stawiają pracę.

Wniosek częściowy: Utopijne wizje, z którymi styka się Wokulski, służą krytyce polskiego feudalizmu i pogardy dla pracy. Pozostają w sprzeczności z realnym obrazem rzeczywistości, w jakiej żyją Polacy drugiej połowy XIX w.

2. Utopijny obraz rzeczywistości w wizji szklanych domów Seweryna Baryki jest wyrazem marzeń o lepszej ojczyźnie.

Przykłady z utworu:

- Obraz szklanych domów – łatwe do skonstruowania, ciepłe, czyste, higieniczne i piękne. Umożliwiają życie na wyższym poziomie, zmniejszają nierówności społeczne, ponieważ wszyscy mieszkają w podobnych warunkach, pozytywnie wpływają na moralny aspekt egzystencji.

- Symbolika szklanych domów – utopijne odzwierciedlenie marzeń emigranta-patrioty, tęskniącego do ojczyzny. Są ideą kraju, w którym panują sprawiedliwość społeczna i dobrobyt, symbolem zmian dokonywanych drogą ewolucji i postępu technicznego.

Wniosek częściowy: Konfrontacja opowieści Seweryna Baryki z rzeczywistością rozczarowuje Cezarego. Kraj jest zniszczony materialnie, pełen społecznych kontrastów. Reformy, o których opowiada Gajowiec, są wprowadzane bardzo powoli, a proletariatus żyje w nędzy (Chłodek, opowieści uczestników zebrań komunistów – zagrożenie rewolucją).

Podsumowanie

Bolesław Prus w *Lalce* i Stefan Żeromski w *Przedwiośniu* przedstawili swoje marzenia o Polsce. Marzenia te wynikały z obserwacji otaczającej ich rzeczywistości oraz analizy problemów społecznych. Autor *Lalki* poszukiwał sposobów ratowania kraju, który był zacofany i znajdował się pod zaborami. Odwoływał się przy tym do pozytywistycznych idei. Z kolei Stefan Żeromski zderzył utopię z rzeczywistością, aby ukazać problemy istniejące w niepodległej Polsce.

Proszę państwa do gazu Tadeusz Borowski

1. Literacki obraz zdehumanizowanego świata.

Wizje świata pozbawionego wartości wyższych, zdehumanizowanego, w którym zatarta została granica między dobrem a złem, powstawały w literaturze XX w. Tłem dla tych wizji był dramat wojen światowych oraz doświadczenie komunizmu i faszyzmu (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Opowiadanie Tadeusza Borowskiego Proszę państwa do gazu ukazuje obraz świata zdehumanizowanego w wyniku II wojny światowej.

Argumentacja

1. Zdehumanizowany świat hitlerowskiego obozu.

Przykłady z utworu:

Tytuł odnosi się do zbrodni mordowania tysięcy ludzi w komorach gazowych; esesmani i więźniowie z komanda do końca okłamują ofiary, żeby uniknąć paniki; segregują ludzi na tych, którzy zostaną natychmiast zagazowani, i tych, którzy nadają się do pracy.

Opowiadanie Proszę państwa do gazu ukazuje dzień pracy tzw. Kanady (komando obsługujące transporty z nowymi więźniami). Obóz został przedstawiony jako system oparty na wyzysku, niewolniczej pracy i kradzieży, co prowadzi do odczłowieczenia. Z opowiadania wylania się zdehumanizowany świat, pozbawiony wyższych wartości.

Bohaterem opowiadania jest Tadek, który jako narrator opisuje obozową rzeczywistość z perspektywy uczestnika. Tadek pracuje na rampie; przyjął obozowe reguły, stłumił ludzkie odruchy, wszystko po to, aby przetrwać. Nie odczuwa współczucia, wykonuje zadania. Jest człowiekiem zlagrowanym – mianem tym określa się więźnia obozu koncentracyjnego, który odrzucił wartości humanistyczne, aby przetrwać.

Wniosek częściowy: Więźniowie obozów ulegali dehumanizacji. Aby przeżyć, musieli wyzbyć się wartości.

2. Zdehumanizowany świat został przedstawiony w powieści Rok 1984 George'a Orwella (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Utwór przedstawia państwo przyszłości, którego organizacja polega na całkowitym ograniczeniu wolności jednostki przez podporządkowanie jej władzy. Społeczeństwo podzielone jest na trzy klasy społeczne: wyższych funkcjonariuszy partyjnych (2% populacji), szeregowych członków Partii (13% populacji) oraz proli czyli proletariuszy (85% populacji).

Świat w powieści oparty jest na inwigilacji, propagandzie, zastraszaniu, donosicielstwie, stosowaniu kar – publicznych procesów, egzekucji.

Dehumanizacja polega na bezwzględny podporządkowaniu wszystkich systemowi.

Wniosek częściowy: W systemie totalitarnym nie ma wolności, prawda traci znaczenie, wartości moralne nie istnieją. Cele wyznacza partia, człowiek jest tylko trybem w maszynie i musi się dostosować, aby przetrwać.

Podsumowanie

Tadeusz Borowski do przedstawienia zdehumanizowanego świata wykorzystał wspomnienia z pobytu w obozie koncentracyjnym i przedstawił go jako miniaturę odczłowieczonego totalitarnego państwa (kontekst biograficzny). Świat zdehumanizowany pozbawiony jest wartości, liczy się tylko przeżycie w „fabryce śmierci”.

2. Sytuacje tragicznych wyborów.

Zazwyczaj możliwość dokonania wyboru jest dla człowieka dobra. Zdarzają się jednak sytuacje, w których żadna decyzja nie może być uznana za właściwą. Pojęcie tragicznego wyboru pochodzi ze starożytności i oznacza

zderzenie dwóch równorzędnych racji. Taki wybór kończy się porażką człowieka. Bohaterką, która stanęła przed tragicznym wyborem, była Antygona z tragedii Sofoklesa. Wśród polskich bohaterów literackich tragizmem naznaczona była decyzja Konrada Wallenroda, a w literaturze XX w. przed takimi wyborami stawali bohaterowie opowiadań Tadeusza Borowskiego, Innego świata Gustawa Herlinga-Grudzińskiego oraz Zdążyć przed Panem Bogiem Hanny Krall (konteksty egzystencjalny i literacki).

Zajęcie stanowiska

Możliwość dokonania wyboru to miara wolności. Konieczność dokonania tragicznego wyboru w sytuacji ekstremalnej ukazuje złożoność ludzkiej natury.

Argumentacja

1. Wybory więźniów obozu koncentracyjnego w opowiadaniu Proszę państwa do gazu Tadeusza Borowskiego są wyborami tragicznymi.

Przykłady z utworu:

Opowiadanie zawiera obraz pracy tzw. Kanady (komanda obsługującego transporty z nowymi więźniami). Obóz to system oparty na niewolniczej pracy, co prowadzi do odczłowieczenia; więźniowie na rampie mogą zabierać część rzeczy przywiezionych w transportach, z jednej strony jest to więc najlepsza praca, ale równocześnie oznacza uczestniczenie w zabijaniu.

Sytuacja Tadka (bohatera i narratora) cechuje się tragizmem, ponieważ przyjmuje on obozowe reguły, aby przetrwać, musi wykonywać rozkazy i przyczynia się do śmierci innych.

W opowiadaniu młoda kobieta dokonuje tragicznego wyboru: porzuca własne dziecko, aby uniknąć zagazowania. Jeden z pracujących na rampie więźniów wrzuca ją wraz z dzieckiem do samochodu jadącego do krematorium, czym zyskuje aprobatę obserwujących zdarzenie esesmanów.

Wniosek cząstkowy: Tragizm wyborów, przed którymi stają bohaterowie opowiadania, jest wyrażony w pytaniu zadanemu przez Tadka współwięźniowi: Henri, czy my jesteśmy ludzie dobrzy? – w obozowej rzeczywistości ukazanej przez Borowskiego nie ma słuszných wyborów.

2. Tragiczny wybór w Antygonie Sofoklesa (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Antygona musi wybrać między dwiema wartościami (zakaz władcy – Kreona oraz nakazy bogów). Decyduje się postąpić zgodnie z boskim prawem i pochować zmarłego brata.

Bohaterka w swoich decyzjach kieruje się głosem serca i miłością do brata. Kreon zaś, jako władca, reprezentuje prawo ustanowione przez ludzi i musi je respektować, gdyż w przeciwnym wypadku straciłby autorytet.

Antygona jest bohaterką tragiczną, ponieważ każda jej decyzja miałaby katastrofalne skutki.

Wniosek cząstkowy: Wybór bohaterki był tragiczny, bo wypełniając nakazy bogów, sprzeniewierzyła się prawu, a gdyby tego nie zrobiła, poświęciłaby własne ideały.

Podsumowanie

Możliwość dokonania wyboru to miara wolności. Bohaterowie opowiadania Tadeusza Borowskiego podejmują decyzję, aby za wszelką cenę przetrwać. W obozowej rzeczywistości nie ma miejsca na wartości wyższe.

Antygona również staje przed tragicznym wyborem. Na cokolwiek się zdecyduje, poniesie tragiczne konsekwencje. Wybierając pochówek brata, pozostaje wierna prawu boskiemu, które nakazuje grzebanie zmarłych.

3. Hierarchia wartości w sytuacjach granicznych.

Sytuacja graniczna to termin spopularyzowany przez Karla Jaspersa – niemieckiego filozofa i psychologa, przedstawiciela filozofii egzystencjalnej. Jest to sytuacja krańcowych doświadczeń: cierpienia, śmierci, winy, walki (kontekst psychologiczny).

Bohaterowie opowiadań Tadeusza Borowskiego stają w obliczu sytuacji granicznych – wobec doświadczeń skrajnych, tragicznych wyborów. Podobne doświadczenia stały się udziałem bohaterów Innego świata Gustawa Herlinga-Grudzińskiego czy Zdażyć przed Panem Bogiem Hanny Krall. Wymienione utwory ukazują, jak w sytuacjach granicznych zmienia się hierarchia wartości człowieka (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Człowiek w sytuacjach granicznych chce przede wszystkim ocalić własne życie, odrzuca wartości humanistyczne. Powrót do normalnego życia po tak ekstremalnych przeżyciach jest bardzo trudny, czasem niemożliwy.

Argumentacja

1. Zmiana hierarchii wartości w rzeczywistości obozu.

Przykłady z utworu:

Dla esesmanów życie ludzkie nie ma żadnej wartości, dla więźniów najwyższą wartością jest ocalenie własnego życia, często za wszelką cenę. Postawę więźnia obozu koncentracyjnego cechuje zlagrowanie, czyli przyjęcie reguł rządzących w hitlerowskim obozie (lagrze), odrzucenie wartości humanistycznych. Aby przetrwać, więzień musi być pokorny wobec oprawców, nauczyć się zdobywać jedzenie, kłamać i kraść, nie reagować na przemoc, a nawet samemu dopuszczać się przemocy.

Opowiadanie Proszę państwa do gazu Tadeusza Borowskiego ukazuje dzień pracy tzw. Kanady (komanda obsługującego transporty z nowymi więźniami). Więźniowie na rampie mogą zabierać część rzeczy przywiezionych w transportach, z jednej strony jest to więc najlepsza praca jednak z drugiej – wiąże się z uczestnictwem w zbrodni.

Przykładem zatracenia hierarchii wartości w opowiadaniu Borowskiego jest młoda kobieta, która porzuca swoje dziecko, aby uniknąć śmierci (matki z dziećmi były kierowane do komór gazowych). Jeden z pracujących na rampie więźniów (rosły marynarz) wrzuca ją wraz z dzieckiem na pakę samochodu, który wiezie kobiety do krematorium; nadzorujący pracę esesmani wyrażają aprobatę. Rozpadu hierarchii wartości dowodzi zarówno zachowanie kobiety, jak i gorliwego więźnia.

Wniosek cząstkowy: Sytuacje graniczne (zazwyczaj związane z podejmowaniem trudnych, a nawet tragicznych decyzji) zmuszają człowieka do nowego spojrzenia na samego siebie, ponieważ burzą ukształtowaną wcześniej hierarchii wartości.

Podsumowanie

Przedstawione przykłady dowodzą, że człowiek postawiony w sytuacjach granicznych przede wszystkim pragnie ocalić własne życie, jak Tadek z opowiadania Borowskiego. Jednak wątpliwości bohatera dają nadzieję, że nawet w sytuacji granicznej istnieje szansa na ocalenie człowieczeństwa.

4. „Człowiek zlagrowany” jako ofiara zbrodniczego systemu.

Mianem człowieka zlagrowanego określa się postawę więźnia obozu koncentracyjnego. Osoba taka odrzuca wartości humanistyczne, aby przetrwać. Źródłem określenia jest wyraz lager – odnoszący się do niemieckiego (hitlerowskiego) obozu koncentracyjnego. Termin pochodzi z opowiadań obozowych Tadeusza Borowskiego. Człowiek zlagrowany myśli wyłącznie kategoriami życia obozowego i postępuje zgodnie z obozową moralnością (kontekst egzystencjalny).

Zajęcie stanowiska

W ekstremalnych obozowych warunkach człowiek zlagrowany dba przede wszystkim o siebie, odrzucając wartości etyczne świata poza drutami lagru. Przyjmuje zasady moralności obozowej. Jest ofiarą zbrodniczego systemu.

Argumentacja

1. Odwrócona hierarchia wartości w obozie koncentracyjnym.

Przykłady z utworu:

Dla esesmanów życie ludzkie nie ma żadnej wartości, dla więźniów zaś ocalenie własnego życia, często za wszelką cenę, jest wartością najwyższą. Postawę więźnia obozu koncentracyjnego cechuje zlagrowanie, czyli przyjęcie reguł rządzących w obozie, a odrzucenie wartości humanistycznych, aby przetrwać. Przejmujące są znieczulenie na krzywdę, brak reakcji świadków na dokonywane na ich oczach zbrodnie i nihilizm – poczucie beznadziejności i odrzucenie wszelkich zasad. Jediną wartością funkcjonującą w rzeczywistości obozu jest przetrwanie.

Aby przetrwać, więzień musi być pokorny wobec oprawców, powinien nauczyć się kłamać oraz zdobywać jedzenie, a więc także kraść. Musi zobojętnieć na przemoc. W systemie obozowym często ofiara staje się katem, tak jak matka wyrzekająca się dziecka, by uniknąć komory gazowej, czy gorliwi więźniowie wykonujący polecenia esesmanów.

Więźniowie bronią się przed skrajnym wycieńczeniem. Ludzi w takim stanie nazywają muzułmanami. U więźnia muzułmana następuje zanik mięśni, jego twarz przybiera wygląd maski, oczy są zamglone, a ruchy ulegają spowolnieniu. Zmianom fizycznym towarzyszą zaburzenia psychiczne. Osoby takie, początkowo skupione na zdobyciu jedzenia, z czasem obojętnieją na bodźce zewnętrzne. Podczas selekcji muzułman kierowany jest na śmierć w komorze gazowej. Zlagrowanie daje szansę uniknięcia takiego losu.

Treść opowiadania Proszę państwa do gazu obejmuje dzień pracy tzw. Kanady, która jest symbolem dobrobytu obozowego. To komando pracujące przy transportach nowych więźniów, którzy trafiają do obozu lub do komór gazowych. Więźniowie zatrudnieni na rampie mogą zabierać część rzeczy przywiezionych w transportach, zarazem jednak bezpośrednio przyczyniają się do śmierci innych ludzi.

Podsumowanie

Termin człowiek zlagrowany określa więźnia zniszczonego – zarówno fizycznie, jak i psychicznie – przez pobyt w obozie. Nieludzkie warunki, takie jak poniżenie, głód, lęk przed śmiercią, wpływają na wykształcenie się nowych postaw. Wartości respektowane w zewnętrznym świecie ulegają wypaczeniu i stają przejawem słabości. To, co na wolności dowodzi etycznego postępowania, w obozie jest przejawem słabości, niedostosowania się i może prowadzić do śmierci.

Ludzie, którzy szli Tadeusz Borowski

1. Kaci i ofiary – obraz międzyludzkich relacji w obozie.

Obóz koncentracyjny był miejscem przetrzymywania więźniów, osadzanych często bez wyroku. Najczęściej były to grupy narodowościowe, etniczne, religijne uznawane za zagrożenie dla istniejącego porządku. Obozy koncentracyjne służyły wykluczeniu więźniów z życia społecznego. Poprzez osadzenie w obozie można pozbawić ludzi ich praw (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

W obozie koncentracyjnym w nieludzkich warunkach (poniżenie, głód, lęk przed śmiercią) wykształcają się nowe postawy i właściwe dla tej ekstremalnej sytuacji relacje międzyludzkie. Wartości respektowane w normalnym świecie ulegają wypaczeniu, stają się przejawem słabości. W obozach katami są nadzorczy, a ofiarami – więźniowie. Jednak zatarcie się granicy między dobrem a złem sprawia, że ofiary czasem stają się również katami.

Argumentacja

1. Różne postawy ludzi i ich wzajemne relacje w obozowej rzeczywistości.

Przykłady z utworu:

Opowiadanie Ludzie, którzy szli Tadeusza Borowskiego ukazuje życie w Auschwitz latem 1944 r. Tytuł nawiązuje do ludzi idących dwiema drogami: jedna prowadzi do obozu, druga do komór gazowych. Więźniowie prowadzą zwyczajne obozowe życie: sadzą kwiaty, grają w piłkę, naprawiają dachy, pracują w komando. Do obozu przybywają liczne transporty więźniów.

Relacje między katami a ofiarami w opowiadaniu są charakterystyczne – dla esesmanów życie ludzkie nie ma wartości, dla więźniów zaś najwyższą wartością jest przetrwanie, ich postawę cechuje zlagrowanie – przyjęcie reguł rządzących w lagrze, odrzucenie wartości humanistycznych w celu ratowania własnego życia.

Borowski ukazuje okrucieństwo esesmanek w stosunku do więźniarek (Perski Rynek). Mężczyźni próbują pomagać kobietom, ale trwa to krótko, więźniowie muszą dbać przede wszystkim o siebie. Rozmowa Tadka z rudą blokową prowadzi do konkluzji, że jedyną sprawiedliwością byłoby zgotowanie takiego samego losu prześladowcom.

W opowiadaniu pojawiają się także pozytywne przykłady relacji międzyludzkich – Mirka znajduje małe dziecko i ukrywa je, by nie trafiło do komory gazowej. Zakochany w Mirce Żyd przynosi jej jajka.

Wniosek cząstkowy: Wśród okrucieństwa, obojętności i pragnienia odwetu można dostrzec zachowania stanowiące próby ratowania ludzkich wartości.

2. Relacje międzyludzkie w Innym świecie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Kowal – przywódca grupy urków – poświęca swoją miłość do Marusi i uczestniczy w zbiorowym gwałcie na niej. Staje się jednocześnie ofiarą i katem.

Więźniowie łagru nie odczuwają współczucia i litości dla słabszych. W obozie następuje całkowity rozpad stosunków międzyludzkich, a kontakty między skazańcami ograniczają się głównie do pozyskiwania informacji, które można potem wykorzystać w donosach.

Niektórzy więźniowie podejmują heroiczną walkę o zachowanie godności i człowieczeństwa, np. Misza Kostylew.

Wniosek cząstkowy: Obóz jest przedstawiony w utworze jako miejsce odizolowane od normalnego świata, nieludzkie, w którym prawa i godność człowieka nie obowiązują.

Podsumowanie

W obozach koncentracyjnych człowiek był poddany nieludzkiemu systemowi. Więźniowie starali się za wszelką cenę przetrwać. Wartości respektowane w normalnym świecie ulegały wypaczeniu, były przejawem słabości.

Rodziła się chęć zemsty. Jednak w opowiadaniu Tadeusza Borowskiego można znaleźć przykłady, które dowodzą, że człowiek nawet w sytuacjach ekstremalnych ma szansę na ocalenie człowieczeństwa.

2. Jak świadectwa ludobójstwa uobecniane są w literaturze?

Określenia ludobójstwo użyto po raz pierwszy do opisanie zbrodni Holocaustu podczas drugiej wojny światowej. Oznacza ono próbę celowego wyniszczenia grup ludności – całych narodów lub ich części. Obrazy ludobójstwa dokonanego w XX w. odnajdziemy w opowiadaniach Tadeusza Borowskiego, Medalionach Zofii Nałkowskiej, Innym świecie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, twórczości Tadeusza Różewicza, np. zbiór opowiadań Wycieczka do muzeum, wiersze Rzeź chłopców, Warkoczyk (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Uobecnianiu świadectw ludobójstwa w literaturze służą sposoby pisania, które nie ujawniają wprost emocji autora, lecz odwołują się do uczuć czytelnika.

Argumentacja

1. Beznamiętna narracja w przedstawianiu obozowego życia.

Przykłady z utworu:

Tytuł opowiadania nawiązuje do ludzi idących dwiema drogami: jedna prowadzi do obozu, druga – do komór gazowych.

Więźniowie próbują prowadzić zwyczajne obozowe życie: sadzą kwiaty, naprawiają dachy, grają w piłkę, pracują w komando.

W opowiadaniu ukazano okrucieństwo wobec więźniarek, umierające od chorób dzieci, wybieranie więźniarek do eksperymentów medycznych.

Narrator przedstawia dwie grupy osadzonych: więźniowie dłużej przebywający w obozie, wykonujący cięższe prace, takie jak budowa boiska do piłki nożnej, oraz ludzie za ogrodzeniem z drutu, mieszkający w niedokończonych barakach, pracujący ponad siły, głodujący. Tadek (narrator i bohater) znajduje się w pierwszej grupie.

Wniosek cząstkowy: W opowiadaniu zachowania i reakcje człowieka na otaczającą go rzeczywistość opisane są bez analizy stanów psychicznych i przemyśleń. Czytelnik poznaje daną postać tylko poprzez jej działanie i dialogi. Narrator znajduje się wewnątrz opisywanego świata, posługuje się liczbą mnogą, aby podkreślić wspólnotę losów w obozie.

2. Za pomocą skromnej, surowej formy i suchej relacji z muzeum w Oświęcimiu poeta przedstawia drastyczny obraz kobiet, które trafiły do obozu – wiersz Warkoczyk Tadeusza Różewicza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W wierszu zwięźle przedstawiona jest sytuacja – osoba zwiedzająca teren obozu w Auschwitz opisuje golenie głów kobietom z transportu. Po latach włosy to muzealne eksponaty. Szczególną uwagę podmiotu lirycznego zwraca szary warkoczyk, zapewne należący do małej dziewczynki.

Podmiot liryczny nie ujawnia swojej obecności, stosuje oszczędne środki wyrazu; jest to technika typowa dla Różewicza, który uważał, że po II wojnie światowej tylko taki sposób tworzenia jest słuszny – poetyka ściśniętego gardła.

Wniosek cząstkowy: Za pomocą szczegółu – warkoczka anonimowej dziewczynki – poeta ukazuje tragedię ludobójstwa.

Podsumowanie

Omówione przykłady potwierdzają stanowisko, zgodnie z którym uobecnianiu świadectw ludobójstwa w literaturze służą sposoby pisania, które nie ujawniają wprost uczuć autora, jego lamentu czy ocen, lecz odwołują się do emocji czytelnika. Tadeusz Borowski posłużył się techniką behawiorystyczną, ukrył uczucia narratora i bohatera. Podobnie Tadeusz Różewicz za pomocą oszczędnych środków wyrazu wyzwała reakcję emocjonalną u odbiorcy wiersza.

3. Na czym polega dehumanizacja człowieka?

Dehumanizacja to odczłowieczenie, pozbawienie cech ludzkich, zanik wartości humanitarnych, czyli związanych z ograniczaniem ludzkiego cierpienia. Tadeusz Borowski w swoich opowiadaniach obozowych ukazał proces dehumanizacji, który dokonywał się w obozach zagłady. Proces dehumanizacji w systemie totalitarnym pod różnymi kątami przedstawili także George Orwell w powieści Rok 1984, Gustaw Herling-Grudziński w Innym świecie oraz Hanna Krall w Zdążyć przed Panem Bogiem, gdzie opisuje przykłady eksterminacji Żydów (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Dehumanizacja polega na zaniku wartości humanitarnych, czyli wynikających z poszanowania godności i praw człowieka pod wpływem warunków, w których ludzie egzystują.

Argumentacja

1. Okrucieństwo wobec innych i próba usprawiedliwiania prześladowców są skutkiem dehumanizacji.

Przykłady z utworu:

Tytuł opowiadania nawiązuje do widoku ludzi idących dwiema drogami – jedna prowadzi do obozu, druga – do komór gazowych.

Więźniowie próbują prowadzić zwyczajne obozowe życie: sadzą kwiaty, naprawiają dachy, pracują w komando, grają w piłkę, a w tym samym czasie do obozu przybywają liczne transporty nowych osób. Reakcje na krzywdę i śmierć innych są obojętne.

Poprzez obraz dwóch dróg ukazana jest też hierarchia osadzonych. Pierwsza grupa to więźniowie dłużej przebywający w obozie, wykonujący cięższe prace, takie jak budowa boiska do piłki nożnej. Druga to ludzie przebywający za ogrodzeniem z drutu, pracujący ponad siły, głodujący. Tadek (bohater i narrator) znajduje się wśród tych pierwszych. Ze sposobu, w jaki postrzega idących więźniów, można wywnioskować, że jego kodeks moralny uległ degradacji.

Dla esesmanów życie ludzkie nie ma żadnej wartości, dla więźniów ocalenie własnego życia, często za wszelką cenę, jest najwyższą wartością.

Wniosek częściowy: O dehumanizacji w obozie hitlerowskim świadczy znieczulenie na krzywdę i śmierć spowodowane odrzuceniem norm i zasad moralnych. Jediną wartością staje się przetrwanie.

2. Przemiana człowieka dokonuje się pod wpływem środowiska – Efekt Lucyfera Philipa Zimbardo (konteksty psychologiczny i egzystencjalny).

Przykłady z tekstu:

Przez uznanie pewnych jednostek lub grup społecznych za pozbawione statusu i praw człowieka dokonuje się proces dehumanizacji, a moralność rządząca czynami wobec bliźnich zostaje zawieszona.

Dehumanizacja prowadzi do ostracyzmu (wykluczenia), pogardy, braku poszanowania godności drugiego człowieka lub – w skrajnych wypadkach – do aktów przemocy.

Wniosek częściowy: Zimbardo zauważa, że warunki, w jakich egzystuje człowiek, sprawiają, że może on stać się bezwzględny oprawcą lub bezwolną ofiarą, to przemiana charakteru, która dokonuje się pod wpływem środowiska.

Podsumowanie

W systemach totalitarnych, gdy prawa człowieka nie są respektowane, jak w hitlerowskich Niemczech, gdzie segregowano ludzi ze względu na rasę, dokonuje się proces dehumanizacji. Opisał to Tadeusz Borowski w swoim opowiadaniu. Przykłady dehumanizacji, wynikające z braku poszanowania dla praw jednostki, można także dostrzec w zjawiskach o mniejszej skali. Badania psychologiczne w tym zakresie oraz zapisy literackie powinny być dla ludzi przestrożą.

4. Obozowa codzienność jako czas trudnych doświadczeń egzystencjalnych.

Czym jest doświadczenie egzystencjalne? Jest to doświadczenie dotyczące fundamentalnych spraw wynikających z istnienia człowieka. Na indywidualne doświadczenie egzystencjalne jednostki ma wpływ jej otoczenie, ponieważ egzystencja człowieka formowana jest przez rzeczywistość. XX wiek obfitował w zdarzenia, które stawiały człowieka w sytuacjach ekstremalnych, zmuszały go do trudnych wyborów, a czasem wyboru pozbawiały (kontekst egzystencjalny).

Zajęcie stanowiska

Obozowa codzienność przynosiła wydarzenia przytłaczające, doprowadzające do odrzucenia wartości moralnych. Życie w obozie koncentracyjnym wiązało się z trudnymi, bolesnymi doświadczeniami, które zmuszały człowieka do zachowań skrajnych.

Argumentacja

1. Człowiek wobec trudnych doświadczeń egzystencjalnych w opowiadaniu Tadeusza Borowskiego Ludzie, którzy szli.

Przykłady z utworu:

W obozowej rzeczywistości pozory normalności – sadzenie kwiatów, naprawianie dachów, gra w piłkę – przeplatają się z tragizmem przybywających do obozu więźniów – wybieranie kobiet do eksperymentów medycznych, umierające od chorób dzieci, śmierć przez zagazowanie.

Obozowe reguły – dla esesmanów życie ludzkie nie ma żadnej wartości, dla więźniów najwyższą wartością jest ocalenie własnego życia, często za wszelką cenę; zróżnicowanie więźniów (dłużej przebywający w obozie, wykonują cięższe prace, np. budują boisko do piłki nożnej; nowi więźniowie pracują ponad siły, głodują. Tadek znajduje się w pierwszej grupie i obserwuje idących więźniów.

Narrator stwierdza, że pamięć ludzka przechowuje tylko obrazy, z ostatniego lata w Auschwitz zapamiętał fragmenty obozowej codzienności: kobietę tuż przed śmiercią, stojącą przed płonącym rowem, Żyda, który chce kupić jajka dla ukochanej Mirki.

Postawę więźnia obozu koncentracyjnego cechowało zlagrowanie, przyjęcie reguł rządzących w obozie, odrzucenie wartości humanistycznych, aby przetrwać.

Wniosek częściowy: Opowiadanie potwierdza bolesne doświadczenia jednostki, która aby przeżyć, musi dokonywać drastycznych wyborów. Świadczy o tragizmie ludzkiego losu. Wola przetrwania oraz warunki, w jakich człowiek się znalazł, determinują jego postępowanie.

2. Doświadczenia zdobyte w obozie – Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Tytuł sugeruje, że czytelnik pozna inny, odrębny świat, który rządzi się własnymi prawami obowiązującymi tylko w zamkniętej przestrzeni obozu, innymi niż reguły i zwyczaje panujące na wolności.

Obóz jest przedstawiony w utworze jako miejsce odizolowane od normalnego świata, nieludzkie, w którym prawa i godność człowieka nie obowiązują.

Więźniowie na skutek głodu, katorżniczej pracy na mrozie oraz psychicznych i fizycznych tortur dochodzą do granic wytrzymałości i upodlenia, dlatego toczą walkę o przetrwanie kosztem innych – donoszą, rabują, mordują.

Wniosek częściowy: Życie w obozie i katorżnicza praca odzierają więźniów z człowieczeństwa.

Podsumowanie

Ludzie w obozach koncentracyjnych stykali się ze złem tak niewyobrażalnym, że granice oddzielające je od dobra ulegały zatarciu. To tragiczne doświadczenie, opisane m.in. przez Tadeusza Borowskiego i Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, wzbogaciło wiedzę o ludzkiej naturze i mechanizmach, jakie nią rządzą.

Inny świat Gustaw Herling-Grudziński

1. Postawy człowieka w sytuacji ekstremalnej.

Wisława Szymborska w wierszu o bohaterskiej nauczycielce Ludwice Wawrzyńskiej, która zginęła podczas ratowania z płonącego budynku czwórki dzieci, napisała: Tyle wiemy o sobie, ile nas sprawdzono. Uznajemy, że w życiu należy się kierować zasadami etycznymi, jednak historia XX w. podała w wątpliwość dotychczasową moralność. Szczególnie wydarzenia związane z II wojną światową – czas obozów i łagrów – stawiały człowieka przed wieloma trudnymi wyborami.

Zajęcie stanowiska

W sytuacji ekstremalnej ludzie reagują różnie: jedni zachowują się tchórzliwie, myśląc tylko o przeżyciu, a nawet wykorzystują okazję, by kogoś skrzywdzić, inni zaś heroicznie bronią człowieczeństwa, wykazują się odwagą i zachowują godność.

Argumentacja

1. W Innym świecie Gustaw Herling-Grudziński opisuje różne zachowania ludzi w ekstremalnych warunkach.

Przykłady z utworu:

Ludzie z natury źli w sytuacji ekstremalnej nie mają żadnych zahamowań, by postępować nieludzko i krzywdzić innych. „Urkowie” (przestępcy kryminalni) wykorzystywali swoją pozycję w obozie, by kraść, wymuszać na więźniach rzeczy materialne czy gwałcić kobiety podczas tak zwanych nocnych łowów. Marusia, szukając bezpieczeństwa, związała się z Kowalem, a ten – choć wydawało się, że darzy ją uczuciem – pozwolił swojej kompanii zgwałcić dziewczynę. Wolał ją skrzywdzić, niż stracić autorytet i wpływy w łagrze. Człowiek sparaliżowany strachem, myślący tylko o przeżyciu, dopuszcza się podłości, krzywdzi innych, by zyskać bezpieczeństwo. Jewriew złożył fałszywe świadectwo, chcąc ocalić własne życie, przez co skazał na śmierć czterech niewinnych, młodych Niemców. Po wyjściu z łagru spotkał się z Gustawem, aby usłyszeć słowo „rozumiem”, jednak bohater nie mógł tego uczynić. Zbyt długo budował w sobie wiarę w możliwość przetrwania świata wartości, by teraz jednym słowem wszystko zaprzepaścić. Machapetian udawał, że jest przyjacielem Gustawa, a jednocześnie na niego donosił, aby zapewnić sobie przychylność obozowych władz. Niektórym udaje się oprzeć dehumanizacji wywołanej ekstremalnymi warunkami i ocalić swoje człowieczeństwo, wolność wewnętrzną, honor. Kostylew wolał zginąć, niż ugiąć się przed Sowietami i dla nich pracować. Najpierw się okaleczał (przypalał sobie rękę), by dostać zwolnienie z pracy. Gdy został skazany na przewiezienie do najcięższego obozu na Kołymę i nie mógł zobaczyć matki, popełnił samobójstwo – oblał się wrzątkiem. Gustaw przez cały pobyt w łagrze robił wszystko, by nie upaść jako człowiek, nie relatywizował zasad moralnych, nie krzywdził innych. Ocalił swą godność, dumę, dobro, przyzwoitość. W sytuacji przerażającego głodu, straszliwych warunków bytowych, niewyobrażalnych mrozów i katorżniczej pracy wytrwale walczył, by nie zaprzepaścić ideałów, wartości – tę walkę udało mu się wygrać. Wniosek częściowy: Reakcje ludzi postawionych w ekstremalnej sytuacji są różne – od wykorzystywania okoliczności dla własnej korzyści, przez czynienie zła, by utrzymać się przy życiu, po walkę o zachowanie człowieczeństwa.

2. Tadeusz Borowski w swoich opowiadaniach ukazuje rzeczywistość obozową w okupowanej przez Niemców Polsce (kontekst literacki).

Przykłady z utworów:

Aby przetrwać, więźniowie wyrzekają się uniwersalnych wartości, takich jak godność, współczucie czy uczciwość, traktując się instrumentalnie.

Narrator obojętnie patrzy na ludzi idących na śmierć. Kobiety sprzedają swoje ciało, by zapewnić sobie lepsze warunki (i dać szansę na przeżycie), ojciec powiesił własnego syna za kradzież chleba.

Wniosek częściowy: Ekstremalne warunki mogą całkowicie zdehumanizować człowieka, zniszczyć nawet najbardziej podstawowe więzi międzyludzkie, takie jak te łączące rodziców z dziećmi.

Podsumowanie

Heroizm etyczny pozwala nadać sens cierpieniu, a żadne okoliczności nie powinny usprawiedliwiać krzywdzenia drugiego człowieka. Jednak ekstremalne warunki – wojna, pobyt w obozie, życie w getcie – często prowadziły do zachowań, których w czasach pokoju nikt by się nie dopuścił. Tym większy podziw należy się tym, którzy znaleźli w sobie siłę, by ocalić swoje człowieczeństwo. Tych, którzy nie wytrwali i poddali się nieludzkiemu systemowi, nie można jednoznacznie oceniać, ponieważ – jak zauważyła Wisława Szymborska we wspomnianym już wierszu – nikt tak naprawdę nie wie, do czego jest zdolny.

2. Refleksje na temat wartości ludzkiego życia.

Zgodnie z większością religii i systemów filozoficznych ludzkie życie jest wartością bezcenną. Pragniemy, by słowa Marka Aureliusza: Budząc się rano, pomyśl, jaki to wspaniały skarb żyć, oddychać i móc się radować dotyczyły życia każdego człowieka, jednak często te nadzieje okazują się złudne. Są chwile, gdy życie ludzkie niewiele znaczy, gdy człowieka łatwo i bezkarnie można poniżyć, zgnębić, zabić, a największym dramatem prowadzącym do cierpienia i niszczącym życie ludzkie są wojny.

Zajęcie stanowiska

W ekstremalnych warunkach wojny i łagrów wartość życia ludzkiego przestaje się liczyć.

Argumentacja

1. Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego dowodzi, że dla Sowieców w czasie II wojny światowej życie przeciwników politycznych i zwykłych ludzi nie miało żadnej wartości.

Przykłady z utworu:

Zabranie wolności, radości życia, możliwości kochania i bycia kochanym, np. historia Marusi.

Narażanie człowieka na upokorzenia, krzywdy, odebranie godności, np. sposoby przesłuchań mające na celu poniżenie i „złamanie” więźniów.

Doprowadzanie do myśli i czynów samobójczych, np. śmierć samobójcza Miszy Kostylewa czy myśli Natalii Lwownej o samobójstwie jako akcie wolności.

Bezkarne zabijanie poprzez przymuszanie do katorżniczej pracy w nieludzkich warunkach, tragiczne warunki bytowania, czynienie z ludzi bezwolnych ślepców, jednostki pozbawione woli życia, kończące je w trupiarni.

Walka o swoje życie, o godność – bunt przeciw Sowiecom (np. Misza Kostylew przypalający rękę w ogniu czy narrator głodówką walczący o odzyskanie wolności).

Wniosek cząstkowy: Oprawcy odzierają swoje ofiary z człowieczeństwa, nie liczą się z ich życiem. Ekstremalne warunki obozowej rzeczywistości sprawiają, że nawet dla więźniów ich własne życie przestaje być najwyższą wartością (postrzegają samobójstwo jako wolność).

2. Wiele dzieł poprzez przedstawienie systemów totalitarnych, takich jak nazizm, ukazuje brak szacunku do ludzkiego życia. W *Złodziejce* książek Markusa Zusaka narratorka – Śmierć pokazuje dramaty niszczenia wartości życia i walkę o to, by żyć, by ocalić tę największą wartość (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Śmierć przyglądająca się losom małej dziewczynki Liesel, będąca ciągle blisko niej w trudnych czasach II wojny światowej.

Wszechobecny strach, nastroje antysemickie, brak zaufania do najbliższych, groza wojny niszcząca radość życia i niosące ciągle poczucie zagrożenia.

Dramatyczne doświadczenia bohaterki: głód, śmierć najbliższych, utrata matki, obserwowanie narastającej przemocy.

Walka o zachowanie człowieczeństwa i nadanie swemu życiu wartości: nieuleganie propagandzie, postępowanie etyczne nakazujące pomoc drugiemu człowiekowi (historia Maksa), niezgoda na dziejące się wokół zło.

Ukazanie wojny poprzez losy dziecka – podkreślenie wartości życia jako wspaniałego skarbu (każdy powinien oddychać i móc się radować).

Wniosek cząstkowy: Wojna podważa wiarę w wartość ludzkiego życia.

Podsumowanie

Życie ludzkie to wartość bezcenna i nikt nigdy w zbrodniczym akcie nie powinien tego życia niszczyć. Nikt nigdy nie powinien odbierać drugiemu człowiekowi radości z możliwości przeżycia każdego dnia bez bólu i upokorzeń, nie powinien przyczyniać się do uwięzienia czy śmierci drugiego człowieka.

3. Literatura dokumentu osobistego jako świadectwo pamięci.

Literatura faktu (relacje, świadectwa, reportaże, pamiętniki, dzienniki, wywiady) to opowieści o prawdziwych zdarzeniach, które wydarzyły się w rzeczywistości. Często jest to literatura osobistego doświadczenia, pisana z punktu widzenia świadka lub uczestnika danych wydarzeń. Beletrystyka nie była w stanie oddać bolesnych przeżyć wojennych i okrucieństw totalitaryzmów minionego stulecia – to przyczyniło się do popularności literatury faktu w XX i XXI w.

Zajęcie stanowiska

Literatura faktu relacjonuje historyczne i osobiste doświadczenia podmiotu, utrwalając pamięć o przeżyciach wojennych i prawdziwych wydarzeniach.

Argumentacja

1. Obraz dramatycznej sytuacji w łagrze sowieckim eksponuje osobiste przeżycia narratora oraz innych więźniów – Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego.

Przykłady z utworu:

Narrator opisuje własne doświadczenia z więzień, obozów i pracy w łagrze sowieckim, a jednocześnie rzetelnie charakteryzuje system totalitarny: aresztowania, przesłuchania, podporządkowanie sobie jednostki w machinie zniewolenia. Obóz został ukazany z perspektywy osadzonego, patrzącego na otaczający świat jak na makabryczny sen, dostrzegającego przerażającą twarz Związku Radzieckiego, który odczłowiecza więźniów. Warunki życia w łagrze (głód, choroby, katorżnicza praca) są opisane realistycznie i reportażowo. Herling-Grudziński poświęca sporo uwagi emocjom osadzonych, ich psychice (np. wizja wolności Natalii Lwownej w możliwości wyboru śmierci czy buntownicza postawa Miszy Kostylewa). Ważną rolę w tekście zajmują także przemyślenia i subiektywne refleksje narratora, jego dramatyczna walka o ocalenie człowieczeństwa.

Zapis wspomnień autora (utwór powstał w latach 1949–1950) ma charakter spersonalizowany, a przez to oddziałujący na emocje odbiorcy, pozwalający mu zbliżyć się do opisywanych sytuacji.

Wniosek częściowy: Opowieść o łagrach pisana przez ich więźnia jest prawdziwym świadectwem dramatu, do którego dochodziło w sowieckich obozach pracy.

2. Wywiad rzeka Zdażyć przed Panem Bogiem Hanny Krall umożliwia spojrzenie na przeżycia wojenne i powojenne z perspektywy jednego z uczestników powstania w getcie – Marka Edelmana (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Wywiad jest zapisem subiektywnych wrażeń i refleksji człowieka, który przeżył piekło getta, brał udział w powstaniu w getcie, a po wojnie z trudem szukał swojej drogi życiowej (dzięki żonie i przyjaciółom został kardiologiem).

Tekst zestawia historyczne fakty (makabryczne obrazy życia w getcie, śmierci głodowej, przebieg powstania) z ludzkim wymiarem cierpienia, dowodami słabości, bezsilności i zwątpienia.

Relacja jest chaotyczna, co wynika z ułomności pamięci i zatarcia niektórych obrazów, które przypominają się dopiero w toku opowieści. Wydarzenia wojenne łączą się z ważnymi dla bohatera sytuacjami późniejszymi (Hanna Krall przeprowadziła wywiad w 1976 r.).

Wypowiedź jest pełna emocji, np. Marek Edelman niekiedy się złości, zwłaszcza gdy zwraca uwagę na heroizowanie historii, co w jego mniemaniu nie ma znaczenia.

Wniosek częściowy: Opowieść świadka i uczestnika wydarzeń w getcie jest świadectwem dramatu Żydów podczas II wojny światowej.

Podsumowanie

Literatura dokumentu osobistego pozwala spojrzeć na tragiczne wydarzenia oczami ich uczestnika, oddaje zarówno przeżycia jednostkowe, jak i zbiorowe. Ukazanie II wojny z perspektywy świadka historii z uwzględnieniem jego osobistych doświadczeń jest niezbędne, aby zrozumieć, czym było piekło zgotowane przez Sowietów i nazistów, podkreślić tragedię, do której prowadzą totalitaryzmy, nadać odległym wydarzeniom ludzki wymiar.

4. Pamięć o historii utrwalona w literaturze.

Wiele utworów literackich nawiązuje do historii. W powieściach historycznych Henryka Sienkiewicza (walki Polaków w XVII i XV wieku ze Szwedami, Turkami, Kozakami, Krzyżakami – Trylogia, Krzyżacy) jest ona tłem wydarzeń, w opowiadaniu Stefana Żeromskiego *Rozdzióbiam nas kruki, wrony...* pozwala przywołać bolesne wydarzenia jako przestrożę. Historię poznajemy również dzięki literaturze faktu, która opisuje wydarzenia z perspektywy ich uczestników lub bezpośrednich świadków i tym samym dokumentuje historię. Przykładem utworu należącego do literatury faktu jest *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Literatura oparta na prawdziwych wydarzeniach utrwala pamięć o historii i daje świadectwo prawdzie.

Argumentacja

1. W *Innym świecie* Gustaw Herling-Grudziński daje świadectwo zbrodni komunistycznych.

Przykłady z utworu:

Dokument świadka sowieckiego totalitaryzmu – gatunek trudny do jednoznacznego zakwalifikowania: elementy powieści autobiograficznej, reportażu, eseju.

Geneza utworu: osobiste doświadczenia autora, który w latach 1940–1942 był więźniem w obozie w Jercewie pod Archangielskiem.

Historia indywidualna wpisana w historię narodu (okoliczności aresztowania bohatera).

Charakterystyka systemu sowieckiego (przesłuchania, więzienia w Witebsku, Leningradzie i Wołogdzie, obóz w Jercewie, mechanizmy ideologicznej indoktrynacji).

Obrazy łagrowego życia (głód, praca, choroby, śmierć, ponížanie, relacje między więźniami).

Okoliczności zwolnienia Polaków (układ Sikorski–Majski) i bohatera (głodówka, zwolnienie z obozu w styczniu 1942 r. i poszukiwanie polskiego wojska).

Wniosek częściowy: *Inny świat* to dzieło obnażające prawdę o piekle łagrów.

2. *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall – wywiad rzeka pozwala zobaczyć powstanie w getcie oczami jego uczestnika (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Reportaż – wywiad przeprowadzony przez autorkę z Markiem Edelmanem, uczestnikiem powstania w getcie warszawskim.

Historia narodu żydowskiego ukazana przez pryzmat losów jednostki (eksterminacja i bunt).

Obrazy życia w getcie warszawskim (próby ratowania życia, wywózki z Umschlagplatzu, głód, choroby, śmierć).

Przyczyny wybuchu i przebieg powstania w getcie warszawskim.

Wniosek częściowy: *Zdążyć przed Panem Bogiem* to świadectwo zbrodni nazistowskich wobec narodu żydowskiego. Reportaż ukazuje historię życia i śmierci w getcie warszawskim.

Podsumowanie

Literatura ukazuje losy jednostek i narodów w historycznych momentach, dzięki czemu stawia metaforyczny pomnik ważnym i doniosłym wydarzeniom historycznym, takim jak powstanie w getcie warszawskim (*Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall), lub utrwala w pamięci potomnych wydarzenia haniebne, kiedy ludzie ludziom gotowali straszliwy, bolesny los (*Inny świat* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego).

5. Jakie znaczenie ma tytuł do zrozumienia sensu utworu?

Tytuł jest integralną częścią tekstu kultury – pozwala go zidentyfikować, połączyć z nazwiskiem autora. Tytuły mogą się odwoływać do konkretnego bohatera (Pan Tadeusz Adama Mickiewicza), opisywanej społeczności (Chłopi Władysława Stanisława Reymonta), czasu akcji (Pamiętnik z powstania warszawskiego Mirona Białoszewskiego), miejsca akcji (Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej). Mogą mieć też znaczenie symboliczne, dzięki któremu można odczytać wszystkie sensy zawarte w utworze (np. Granica Zofii Nałkowskiej czy Lalka Bolesława Prusa). Nieraz tytuł może być trudny do rozszyfrowania (Ferdynand Witolda Gombrowicza). Niektóre tytuły są odwołaniem do innych utworów, bez których znajomości nie jest możliwe pełne zrozumienie dzieła (Góra „Edek” Sławomira Mrożka) (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Tytuł, niekiedy nawiązujący do innego dzieła, jest niezbędny dla zrozumienia sensu utworu.

Argumentacja

1. Tytuł *Inny świat* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego nawiązuje do utworu *Zapiski z martwego domu* Fiodora Dostojewskiego.

Przykłady z utworu:

Dzieło Dostojewskiego czytają w obozie Gustaw i Natalia Lwowna. Jego lektura przysparza im cierpienie, ale jednocześnie ich wyzwala – wytrąca z odrętwienia, pozwala odzyskać świadomość własnego losu.

Słowa *inny świat*, będące określeniem warunków panujących w syberyjskim łagrze, podkreślające odrębność praw, obyczajów, nawyków tego – jak to określił Dostojewski – martwego za życia domu, pojawiają się w motcie utworu Grudzińskiego.

Tytuł jest metaforycznym określeniem obozu w Jercewie, którego rzeczywistość była zupełnie różna od tej w świecie ludzi wolnych, ponieważ panowały w niej inne zasady moralne, np. usprawiedliwienie dla postawy wobec „kurzych ślepców”, byczaje, np. smutne, obchodzone w konspiracji święta, prawa, np. bezkarność urków, przyzwolenie im na „nocne łowy”.

Świat obozu to świat walki o przetrwanie każdego dnia, o nietrafienie do trupiarni. To walka o zachowanie człowieczeństwa i ocalenie siebie przed moralnym upadkiem.

Wniosek cząstkowy: Tytuł *Inny świat* odnosi się do nieludzkich warunków panujących w łagrach. Poprzez nawiązanie do utworu Dostojewskiego pokazywał ciągłość doświadczeń zesłańców. Może też symbolizować sowiecką Rosję, w której nikt nie mógł się czuć bezpiecznie, w której każdy podlegał ideologicznej manipulacji i stawał się trybikiem w komunistycznym systemie.

2. Odwołanie do dramatu Sławomira Mrożka *Tango* w tytule opowiadania *Góra „Edek”* Marka Nowakowskiego jest niezbędne w interpretacji utworu.

Przykłady z utworu:

Tytuł nawiązuje do bohatera *Tanga*, Edka – człowieka prymitywnego, pozbawionego skrupułów, kultury i kręgosłupa moralnego, nieokrzesanego chama odnoszącego zwycięstwo nad intelektualistą Arturem.

W opowiadaniu Nowakowskiego nazwanie kierowcy fordka (człowieka bezczelnego, łamiącego niepisane prawo) Edkiem pozwala zinterpretować opisaną sytuację jako zwycięstwo tupetu, podstęp i siły nad kulturą.

Wniosek cząstkowy: Dzięki znajomości tekstu *Tanga* możemy dostrzec, jak oceniane są wydarzenia i postacie opisane w opowiadaniu.

Podsumowanie

Tytuł zachęca do przeczytania utworu, przybliża jego sens i oddaje to, co w nim najważniejsze – dramatyzm dzieła (*Inny świat*) lub ironiczne spojrzenie na rzeczywistość (*Góra „Edek”*). Umożliwia odczytanie znaczeń zawartych w tekście i jego przesłania. Znajomość utworów, do których nawiązują tytuły, pozwala na dostrzeżenie dialogu między tekstami kultury i na ich głębszą interpretację.

6. Moralność obozowa jako wynik zniewolenia człowieka.

XX wiek był czasem wojen i totalitaryzmów. Historyczne kataklizmy wypaczały rzeczywistość i prowadziły do dehumanizacji człowieka. Dotychczas istniejąca moralność w czasie wojen czy ustrojów totalitarnych zostaje zniszczona. Pojawia się nowa moralność, inna niż ta obowiązująca w czasach pokoju, gdy człowiek nie musi walczyć o przetrwanie.

Zajęcie stanowiska

Literatura obozowa ukazuje, jak znaczenie moralności zostało odwrócone, dobro ze złem pomieszane, a o człowieczeństwo człowiek musiał walczyć.

Argumentacja

1. Opisane w Innym świecie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego zasady postępowania w obozie zmieniały człowieka.

Przykłady z utworu:

Człowiek zmuszony do życia w obozie często stawał się obojętny na cudzą krzywdę, np. złość więźniów na „kurzych ślepców”; krzywdził innych, czując się bezkarny, np. „nocne łowy” urków.

Tracił wiarę w Boga, np. pop Dimka, który cynicznie kpił z wiary, choć nie zatracił chrześcijańskiej moralności. Człowiek w obozie przyczyniał się do śmierci innych, np. zemsta więźniów na Gorcewie czy postępek Jewrieja, który wydał niewinnych ludzi, by samemu przeżyć.

W niewoli człowiek tracił swoją godność i dumę, np. historia „generalskiej doczki”. Zaczynał wierzyć w swoje przewinienia, np. „zabójca Stalina” naprawdę uwierzył w to, o co go oskarżano – stracił zmysły. Donosił na innych, sprzeniewierzał się miłości czy przyjaźni, np. Machapetian donoszący władzom obozowym na Gustawa, który uważał go za przyjaciela.

Wniosek cząstkowy: Zniewolenie, jakiemu poddawano więźniów, prowadziło do upodlenia, odarcia z człowieczeństwa i czyniło z ludzi bezwolne jednostki, podporządkowane systemowi i pragnące jedynie przeżyć kolejny dzień.

2. Tadeusz Borowski w swoich opowiadaniach charakteryzuje „człowieka zlagrowanego” (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W rzeczywistości obozowej człowiek tracił moralność, godność i podstawowe ludzkie odruchy.

Człowiek pozbawiony empatii i miłości, wprowadzał do komory gazowej własnego ojca i okłamywał go, że się spotkają po kąpielii (U nas w Auschwitzu).

Pozbawiony współczucia, trywializował śmierć innych, np. opowieść Abramka o nowej zabawie palenia dzieci (U nas w Auschwitzu).

Z obojętnością, a nawet złością patrzył na idących do komory gazowej (Ludzie, którzy szli).

By przeżyć, człowiek wyrzekał się najbliższych, np. kobieta uciekająca przed własnym dzieckiem na rampie kolejowej (Proszę państwa do gazu).

Przyzwyczajal się do życia w obozie i, podkreślając swoją przewagę nad tymi żyjącymi w Treblince, z dumą mówił: U nas w Auschwitzu.

Wniosek cząstkowy: Człowiek pozbawiony możliwości decydowania o sobie, żyjący w ciągłym poczuciu zagrożenia życia skupia się tylko na walce o przetrwanie.

Podsumowanie

Rzeczywistość ukazana w literaturze obozowej jest inna niż ta, której doświadczali ludzie przed uwięzieniem.

Czy człowiek jest ludzki tylko w ludzkich warunkach? Opowiadania Tadeusza Borowskiego tę sentencję potwierdzają, ale Gustaw Herling-Grudziński pokazuje swoją walkę o zachowanie człowieczeństwa, dlatego nie może powiedzieć „rozumiem” Jewriejowi, który wydał na śmierć niewinnych ludzi. W świecie „odwróconego dekalogu” człowiek ulegał dehumanizacji, jednak ludzie żyjący w wolnym świecie nie są w stanie i nie mają prawa go osądzać.

7. Granice ludzkiej godności i upodlenia.

Jak wiele człowiek może znieść, by bronić swej godności? Kiedy upodlenie przekracza jego możliwości? Te pytania stały się szczególnie ważne w kontekście wydarzeń XX wieku – wojen i systemów totalitarnych, które wystawiły na próbę moralność i człowieczeństwo.

Zajęcie stanowiska

Literatura obozowa ukazuje granice ludzkiej godności i upodlenia, podkreślając przy tym, że nawet silny psychicznie człowiek w ekstremalnych warunkach przekracza granice godności, przestaje się zachowywać jak człowiek.

Argumentacja

1. Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego ukazuje wiele przypadków, w których ludzie utracili poczucie własnej godności.

Przykłady z utworu:

Przypadek „generalskiej doczki” – dziewczyna po trafieniu do obozu początkowo była dumna, zachowywała się z niezwykłą godnością, jednak po gwałcie dokonanym przez jednego z więźniów i pod wpływem głodu oddawała się każdemu.

Postępowanie Jewrieja – człowiek w trudnej rzeczywistości obozowej, postawiony wobec wyboru własnego życia lub życia innych ludzi, postępuje niezgodnie z własnym sumieniem i wyznawanym systemem zasad, bo za wszelką cenę chce żyć. Jewriej składa fałszywe zeznania, by uniknąć śmierci i wyjść na wolność, czym skazuje na śmierć młodych, niewinnych Niemców. Nie potrafi z tym żyć na wolności, szuka zrozumienia u Gustawa. Historia Marusi – by zapewnić sobie bezpieczeństwo, po dokonaniu na niej gwałcie wiąże się z jednym ze swych oprawców – urką Kowalem.

Machapetian – utrata godności wiąże się z dwulicowością bohatera, prowadzoną przez niego grą polegającą na oszukiwaniu narratora. Gustaw uważał go za przyjaciela, towarzysza wspólnej niedoli, z którym narrator wiódł długie, szczere rozmowy, jednak przez cały czas Machapetian donosił na niego.

Ludzie w łagrze tracą empatię, są wrogo nastawieni do innych, m.in. złoścą się na „kurzych ślepców” za to, że tamują ruch.

Wniosek cząstkowy: Ludzie postawieni w sytuacjach ekstremalnych, w których podważone zostaje ich człowieczeństwo, wyrzekają się godności.

2. Okrutne doświadczenia wojenne bohaterów Medalionów Zofii Nałkowskiej sprawiają, że liczy się dla nich tylko przetrwanie (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Bohaterki z opowiadania Dno – zamknięte w bunkrach, dopuszczają się aktów kanibalizmu, jedząc mięso z trupów.

Wojna niszczy ludzką psychikę, zaraża złem – młody człowiek zabija ranną Żydówkę w opowiadaniu Przy torze kolejowym.

Przypadek pracownika Instytutu Anatomicznego w Gdańsku – w opowiadaniu Profesor Spanner – wypowiadający się przed Komisją młody człowiek (Polak), mówi, że w Niemczech potrafią zrobić coś z niczego. Dehumanizacja polega nie tylko na tym, że działań profesora Spannera nie traktował jak przestępstwa, lecz przede wszystkim na tym, że z podziwem mówił o Niemcach, że potrafią zrobić „coś” (mydło) „z niczego” (z ludzkich włosów). Człowiek nie stanowił dla niego wartości.

Wniosek cząstkowy: Wojna sprawia, że przestaje się postrzegać ludzkie życie jako wartość.

Podsumowanie

Obozy, getta w czasie wojny były piekłem na ziemi. Pozbawiały ludzi godności, zrównując ich z przedmiotami, zwierzętami. Ludzie zniewoleni, poddani ciągłym prześladowaniom, postawieni w sytuacji, w której jedyną wartością jest przetrwanie, ulegają dehumanizacji.

8. Jak zachować człowieczeństwo w sytuacji ekstremalnej?

Skrajnie trudne warunki życia i sytuacje ekstremalne panujące w obozach i gettach wypaczały rzeczywistość i prowadziły do dehumanizacji człowieka. Dotychczas istniejąca moralność w czasie wojen czy ustrojów totalitarnych zostaje zniszczona. Pojawia się nowa moralność, inna niż ta obowiązująca w czasach pokoju, gdy człowiek nie musi walczyć o przetrwanie.

Zajęcie stanowiska

Mimo prób zniszczenia człowieczeństwa w ludziach i uczynienia z nich bezwolnych istot, będących trybikami w systemie zła lub za wszelką cenę dążących do przeżycia, człowiek w sytuacjach ekstremalnych był zdolny zachować człowieczeństwo.

Argumentacja

1. Mimo że łagry miały odrzec więźniów z człowieczeństwa, niektórzy bohaterowie Innego świata Gustawa Herlinga-Grudzińskiego walczyli o zachowanie godności.

Przykłady z utworu:

Niezłomna walka o swoje prawa, np. Ormianina Artamjana – generała awiacji, który nie zgodził się na propozycję Sowietów – życia w dobrych warunkach na rzecz pracy dla nich. Nie ugiął się: prowadził głódówkę i żądał zwolnienia, mimo że był coraz słabszy i chory. Strajk głodowy Gustawa, który walczył o prawo zwolnienia z obozu.

Obrona własnych zasad, nieuleganie oprawcom, podjęcie buntu wobec nieludzkich praw – Misza Kostylew wolał cierpieć, opalać sobie rękę nad ogniem i zginąć śmiercią samobójczą, niż bez nadziei pracować dla Sowietów. Podejmowanie ryzykownych działań zmierzających do odzyskania wolności jako największej wartości, np. nieudana ucieczka Rusto Karinena.

Zdolność do przeżywania miłości w warunkach obozowych, np. Jewgienija Fiodorowna, która urodziła dziecko będące owocem prawdziwej miłości przeżytej w łagrze.

Nieutrącenie wiary w Boga, np. postawa sióstr zakonnych, które nie chciały służyć szatanowi (ZSRR) i stały się męczennicami za wiarę.

Zachowanie wiary w ludzi i ich dobro, np. Gustaw, pragnąc zachować tę wiarę, sam pomagał ludziom, dzielił się posiłkiem, chciał za Miszę Kostylewa jechać na Kołymę, nie doniósł na niego władzom obozu.

Wniosek cząstkowy: Zachowanie człowieczeństwa w łagrze wymagało niezwykłego wysiłku i czasem okupione było cierpieniami czy wyrzeczeniami, niektórzy jednak podejmowali tę próbę w imię miłości, wiary, wolności, wierności zasadom.

2. Adela z opowiadania Przed lustrem Idy Fink walczy o zachowanie pozorów normalności (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Zdolność kochania, przeżywania pięknych uczuć – zakochana dziewczyna chce pięknie wyglądać, pragnie przed śmiercią cieszyć się miłością.

Świadomość kruchości życia w getcie, w czasie wojny i niepoddawanie się bierności, apatii – Adela wie, że nie przeżyje getta, ale nie chce tak żyć, by jej życie było tylko czekaniem na śmierć.

Poszukiwanie okrucich szczęścia w świecie zniszczeń, ciężkiej pracy i wszechobecnej śmierci.

Wniosek cząstkowy: Mimo świadomości nieuchronnej śmierci i otaczającej ją grozy bohaterce udaje się zachować godność – czepie radość z namiastek normalności.

Podsumowanie

Literatura obrazująca getta i obozy była świadectwem ekstremalnie trudnych warunków życia i zbrodni czynionej człowiekowi przez człowieka. Pojawiają się w niej jednak przykłady jednostek, które walczyły o zachowanie godności i ocalenie człowieczeństwa. Udawało się to dzięki walce o największe wartości – miłość, wolność, wiarę, a także dzięki odnajdywaniu szczęścia w najdrobniejszych przyjemnościach.

9. Człowiek wobec zła.

W swoim życiu człowiek ciągle musi dokonywać wyboru między tym, co dobre, a tym, co złe. W literaturze XX wieku zło często utożsamiane jest z systemami totalitarnymi.

Zajęcie stanowiska

Zło będące skutkiem systemów totalitarnych wywołuje różnorodne postawy bohaterów: od buntu, walki przeciw niemu, przez poddanie się mu i jego akceptację, po zarażenie się nim.

Argumentacja

1. Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego ukazuje kilka postaw człowieka w obliczu zła.

Przykłady z lektury:

Bunt wobec zła i walka z nim – Gustaw i inni Polacy sprzeciwiają się decyzjom niepozwalającym im na wyjście z obozu. Bohater, widząc zło czynione Kostylewowi (wywózka na Kołymę), postanawia zgłosić się za niego. Poddanie się złu i zgoda na to, by się dokonywało, np. Marusia w poszukiwaniu bezpieczeństwa oddała się Kowalowi, a potem, gdy ten przekazał ją innym urkom, bez słowa sprzeciwu poddała się złu, popadła w apatię. Gustaw założył się z Polenką o to, kiedy „generalska doczka” straci swą dumę i godność – obojętnie przyglądali się złu. Michaił Stiepanowicz, aktor skazany za kreowanie roli szlacheckiego bojara carskiego, z pokorą znosił swój los, uważał się za winnego. Kunin po odbyciu kary i zwolnieniu pozostał w łagrze jako naczelnik baraku, bo nie wyobrażał sobie życia poza łagrem.

Czynienie zła w obozie (zło w naturze człowieka i zarażenie się złem przez więźniów przebywających w skrajnie złych warunkach), np. urkowie dopuszczali się gwałtów na kobietach („nocne łowy”); utrata empatii – więźniowie krzywdzą „kurzych ślepców”; bezwzględność uczuć – zemsta dokonana na Gorcewie; więźniowie dopuszczają się wobec siebie niegodziwości, np. fałszywy donos Jewrieja na niewinnych ludzi.

Wniosek częściowy: W sytuacjach skrajnych ludzie przyjmują różne postawy wobec zła: od buntu, przez zgodę na zło, aż po czynne uczestnictwo w niegodziwości.

2. Przemianę postawy bohatera wobec zła opisuje George Orwell w powieści Rok 1984 (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Początkowo Winston Smith buntuje się wobec zła – władzy totalitarnej (spotyka się z Julią, pisze pamiętnik, dąży do prawdy).

Bohater poddaje się złu po aresztowaniu, akceptuje działania Wielkiego Brata.

Pod wpływem strachu i nieludzkich tortur Winston zapiera się miłości do Julii, zdradza ukochaną.

Wniosek częściowy: Człowiek – początkowo buntujący się przeciw złu – zostaje złamany przez opresyjny system.

Podsumowanie

Gustaw Herling-Grudziński napisał, że Człowiek jest ludzki tylko w ludzkich warunkach. Choć każdy człowiek powinien postępować etycznie i sprzeciwiać się złu, nie możemy osądzać tych, którzy w obozach i gettach tracili człowieczeństwo.

Zdążyć przed Panem Bogiem Hanna Krall

1. Literatura faktu jako źródło wiedzy o przeszłości.

Literatura faktu przedstawia rzeczywistość w sposób dokumentalny – skupia się na szczegółach wydarzeń, przytacza fakty, daty, nazwiska, miejsca. Jest wiarygodną relacją autentycznych świadków o wydarzeniach, które rzeczywiście miały miejsce (kontekst teoretycznoliteracki).

Przykładem literatury faktu, łączącym dokument, wywiad i reportaż, jest *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall. Książka opiera się na rekonstrukcji wydarzeń z życia Marka Edelmana – jednego z przywódców powstania w getcie warszawskim, a po wojnie – znanego kardiochirurga. Oprócz wspomnień Edelmana przywoływane są różne źródła (listy, wiersze, fragmenty pracy naukowej o głodzie czy raportu Stroopa, niemieckiego likwidatora getta). Rozmówca odtwarza w pamięci fakty, sytuacje, losy jednostek i zbiorowości.

W czasie okupacji hitlerowskiej Niemcy nakazali ludności żydowskiej z całej Warszawy przenieść się do getta ogrodzonego murem. W 1941 r. na terenie kilku kilometrów kwadratowych odizolowano blisko pół miliona Żydów. Systematycznie wywożono ich do obozu zagłady w Treblince. Po dwóch latach pozostało tylko około 50 tys. osób. W obliczu likwidacji getta i ostatecznej eksterminacji jego mieszkańców 19 kwietnia 1943 r. wybuchło powstanie trwające prawie miesiąc (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Książka Hanny Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem* jest literackim źródłem wiedzy o Holokauście, jest autentyczną relacją świadka, Marka Edelmana – jednego z przywódców powstania w getcie warszawskim, a po wojnie – znanego kardiochirurga.

Argumentacja

1. Autorka – Hanna Krall pochodzi z rodziny żydowskiej, straciła bliskich w czasie wojny, była dzieckiem ukrywanym i ocalonym przez Polaków; stara się w swoich książkach opisać dawny żydowski świat, a eksterminację tego narodu uważa za najważniejszą przestrożę dla ludzkości (kontekst biograficzny).

2. Utwór to zapis rozmowy z Markiem Edelmanem, który w czasie wojny miał 20 lat, w getcie pracował jako goniec w szpitalu przy bramie na Umschlagplatzu, był świadkiem drogi na śmierć 40 tys. Żydów oraz jednym z dowódców powstania. Po wojnie Edelman został w Polsce mimo prześladowań, które dotknęły Żydów po 1968 r., czuł się strażnikiem pamięci po ofiarach Zagłady.

3. Relacja Marka Edelmana.

Przykłady z utworu:

Życie codzienne w getcie – stopniowe ograniczanie praw człowieka, poniżanie (symboliczna scena z Żydem na becze), coraz gorsze warunki życia, śmierć z głodu, na tyfus; ludzie w obliczu nieuchronnej śmierci szukali bliskości, młodzi brali śluby, choć czasem przeżyli razem tylko kilka dni.

Powstanie – początek 19 kwietnia, w dniu zamierzonej przez Niemców likwidacji getta; już w drugim dniu powstania podpalono budynki, Edelmanowi udało się przebić przez mur na Franciszkańskiej, przejść przez ścianę ognia i wydostać kanałami; rozmówca Hanny Krall rekonstruuje chronologię wydarzeń – porządek umierania.

Wspomnienia Edelmana charakteryzują się rzeczowością, szczegółowością, dążeniem do prawdy. Rozmówca nie godzi się na manipulowanie historią, pisanie jej według potrzeb określonych grup odbiorców, rezygnuje z patosu i emocjonalności, nie chce kreować legendy o powstańcach.

Edelman podaje dokładną liczbę walczących, ujawnia fakty z życia Anielewicza burzące jego idealny wizerunek przywódcy, przytacza raport ŻOB-u ujawniający braki w wyszkoleniu Żydów.

Podsumowanie

Literatura jest źródłem wiedzy o przeszłości. Książka Hanny Krall służy utrwaleniu tragicznej historii polskich Żydów. Celem utworu jest zapis faktów zacierających się w pamięci, będących kroniką Holokaustu. Autorka podkreśla również powtarzalność negatywnych zjawisk społecznych – bezkarnego pastwienia się nad człowiekiem, poniżania, odbierania mu godności, pogardy dla innych kultur.

2. Świadectwo heroizmu – obraz egzystencji i walki Żydów w getcie warszawskim.

Niemiecki filozof Karl Jaspers stworzył termin sytuacja graniczna na określenie krańcowego doświadczenia i przeżycia, takiego jak ekstremalne cierpienie czy bliskość śmierci. Sytuacja graniczna stanowi swoisty szok, który wyrwa człowieka z codzienności i prowokuje często do zachowania heroicznego (kontekst egzystencjalny).

Zajęcie stanowiska

Marek Edelman opisuje przykłady wyjątkowego poświęcenia i odwagi Żydów w getcie. Jego opowieść jest świadectwem wielu ludzi. Jednak nie wszystkie zachowania i postawy ocenia jako heroiczne.

Argumentacja

1. Przykłady postaw heroicznych w realiach życia w getcie – Pola Lifszyc poszła z matką na śmierć do transportu, choć dzięki nietypowej urodzie miała duże szanse przeżyć. Przełożona pielęgniarek oddała swój „numerek na życie” córce, której zyskała dzięki temu kilka miesięcy. W tym czasie jej córka przeżyła miłość, obie wybrały miłość, wartość więzów rodzinnych i wewnętrzny spokój ponad własne życie.

2. Heroiczna decyzja o powstaniu – w obliczu likwidacji getta i nieuchronnej śmierci Żydzi podjęli decyzję o powstaniu, wybór sposobu umierania miał być ostatnim aktem wolnej woli i przejawem człowieczeństwa w obliczu nieludzkiego traktowania, chcieli uczynić swoją śmierć aktem symbolicznym, miała być ona manifestem skierowanym do świata. Śmierć w walce miała też nawiązać do wzorów utrwalonych w kulturze i w mentalności ludzi.

3. Samobójcza śmierć Mordechaja Anielewicza – młody chłopak został wybrany na komendanta powstania. Początkowo naiwnie wierzył w zwycięstwo, nie był w stanie racjonalnie ocenić sytuacji. W obliczu nieuchronnej śmierci zainicjował zbiorowe samobójstwo w bunkrze, uważał, że będzie to symbol honorowej śmierci zapisanej w historii, bunkier stał się zbiorowym grobem i świadectwem desperacji.

4. Postawy heroiczne w walce – Michał Klepfisz zasłonił sobą karabin maszynowy, aby umożliwić innym ucieczkę, zrealizował ideę pięknej śmierci i poświęcenia, został pośmiertnie odznaczony krzyżem Virtuti Militari. Podczas likwidacji szpitala lekarka oddała własną truciznę dzieciom, aby uratować je przed komorą gazową. Oboje zyskali miano bohaterów.

5. Relacja świadka o heroizmie w getcie – Marek Edelman samobójstwo Anielewicza określa mianem historycznej strzelaniny, Michała Klepfisza nazywa po prostu udanym chłopakiem, nie kwestionuje bohaterstwa, ale razi go emocjonalny sposób mówienia o nim, dlatego rezygnuje z patosu, gloryfikacji, idealizacji.

Podsumowanie

Heroizm Żydów przejawiał się w trudnych decyzjach, bohaterskich czynach, w godnym stawieniu czoła każdemu rodzajowi śmierci. Według Edelmana śmierć w komorze gazowej nie jest gorsza od śmierci w walce, wymaga większej odwagi, bo związana jest z poniżeniem i męczarnią, dlatego miano bohaterów zyskali lekarze i pielęgniarki, którzy łamali zasady etyki zawodowej w sytuacji, gdy szybka śmierć była cennym, jedynym darem dla pacjentów.

3. Ile jest warte ludzkie życie?

Refleksja o wartościach i ich hierarchii jest kluczowa dla zrozumienia psychiki i postępowania człowieka. W okresie wojen i konfliktów szczególnie często analizowana jest wartość ludzkiego życia – czy jest ona niewymierna, czy też da się ustalić cenę ludzkiego istnienia?

Zajęcie stanowiska

Marek Edelman w rozmowie z Hanną Krall formułuje refleksję, jak okupacyjne doświadczenia w getcie warszawskim wpłynęły na jego osąd, ile jest warte ludzkie życie.

Argumentacja

1. Perspektywa świadka zagłady w getcie. Próba odpowiedzi na pytania: Czy zabranie komuś chleba, to przeżycie na czyjś koszt? Według jakich zasad osądzać, kto ma prawo żyć? Czy kryterium może być wiedza czy też młodość? (kontekst egzystencjalny).

Przykłady z utworu:

„Numerki na życie” – numerki wydawano Żydom, którym obiecano przetrwanie w zamian za pracę, ich zdobycie było symbolicznym aktem ocalenia. Edelman przy bramie na Umschlagplatzu, gdzie Żydzi czekali na transport do obozu zagłady w Treblince, wyławiał ludzi, których należało uratować i wyprowadzał ich z kolejki; był bezwzględny – wybierał tych, którzy mogli się przydać w konspiracji.

Chleb – był symbolicznym znakiem życia (kontekst kulturowy), w getcie był obiektem pożądania wykradanym na ulicach. W zamian za bochenek chleba ludzie ustawiali się karnie w kolejce do wagonów, nie chcieli wierzyć, że Niemcy mogliby zmarnować tyle chleba, rozdając go idącym na śmierć.

Broń – Edelman miał pretensje do Żydówki Ruth, że strzelając do siebie, zmarnowała sześć naboń. Żydowski policjant został zastrzelony z wyroku Żydowskiej Organizacji Bojowej za nieprzekazanie pieniędzy przeznaczonych na zakup pistoletów. Dla walczących Żydów broń miała większa wartość niż ludzkie życie.

Życiowy cel Edelmana – ocalenie jak największej liczby ludzi, zarówno w czasie Holokaustu, jak i po wojnie.

Edelman został kardiologiem, prekursorem innowacyjnych operacji serca (kontekst biograficzny), w obliczu nieuchronnej śmierci pacjenta z zawałem serca dążył do stworzenia szansy na życie. Statystyka śmierci i życia – operacje kardiologiczne to odwet za śmierć Żydów z warszawskiego getta odprawianych do transportu przez stojącego przy bramie Edelmana, 40 tys. ofiar wobec jednego pacjenta to pozornie demotywująca proporcja, ale życie pacjenta to dla lekarza 100%, co jest miarą jego sukcesu.

Wysoka cena walki o życie pacjentów – kardiolodzy obawiają się oskarżenia o eksperymentowanie na człowieku, co upodobniłoby ich do nazistów, konsekwencją innowacyjnych zabiegów jest samotność lekarza w obliczu wyzwania, jakim jest nowa metoda ratowania osób w stanie zawału serca.

Podsumowanie

Edelman dobrze poznał śmierć w czasie Holokaustu, dlatego czuł większą odpowiedzialność za zachowanie życia każdego człowieka. Każdy darowany dzień może mieć znaczenie, każdy miesiąc może przynieść szczęście i spełnienie, dlatego walka o wydłużenie życia zawsze ma sens. Życie jest najważniejszą wartością i nie można go w żaden sposób wycenić.

4. Świat za murem – perspektywy życia w okupowanej Warszawie.

Druga wojna światowa i okupacja hitlerowska Europy przyniosły podział świata na część aryjską i niearyjską. Warszawscy Żydzi zostali zamknięci w getcie, odgradzeni murem od reszty miasta i rozdzieleni z dawnymi sąsiadami.

Zajęcie stanowiska

Mur był dosłowną granicą obszaru getta, ale i symbolem izolacji od świata.

Argumentacja

1. Warszawa za murem – przestrzeń śmierci.

Przykład z utworu:

Getto to więzienie, z którego nie można było uciec, Niemcy wydali rozporządzenie o karze śmierci dla Żydów opuszczających wyznaczone dzielnice. Polaków, którzy udzielali im pomocy, obowiązywała odpowiedzialność zbiorowa (kontekst historyczny). Według Marka Edelmana nie było takiego adresu po aryjskiej stronie, pod którym Żyd mógł się ukryć i doczekać wolności.

2. Warszawa za murem – przestrzeń ocalenia.

Przykład z utworu:

Edelman wymienia jednak dowody na to, że po aryjskiej stronie Żydzi mogli liczyć na wsparcie: Polak Henryk Grabowski ukrywał i leczył Jurka Wilnera, przekazywał paczki do getta, pomagał w zdobyciu broni i cyjanku, Mietek Dąb ocalił Edelmana z ulicznej łapanki, uciekinierzy mogli też liczyć na schronienie u sióstr karmelitanek na Woli. Poza gettem ukrywali swe córki policjant Lejkin i kolega Edelmana, Zygmunt. Obie dziewczynki przeżyły okupację.

3. Karuzela pod murem getta – symbol normalnego życia.

Przykład z utworu:

Warszawiacy bawiący się na karuzeli i głośna muzyka zagłuszająca odgłosy zagłady w getcie wzmagały poczucie samotności i izolacji Żydów, mur jeszcze mocniej rozdzielił dawnych polskich i żydowskich sąsiadów. Celowe działanie Niemców oraz bezmyślność Polaków przyniosły efekt.

4. Przyczyny wybuchu powstania – chęć pokazania światu poza murami tragicznego losu Żydów.

Przykład z utworu:

Powstanie miało być potwierdzeniem zbrodni hitlerowskich, ponieważ wcześniejszy raport o eksterminacji całego narodu przewieziony przez kuriera do Stanów Zjednoczonych uznano za niewiarygodny. Męczeńska śmierć w walce była jedyną możliwą formą przeciwstawienia się nazistowskiej propagandzie i manipulacji oraz sposobem upublicznienia Holocaustu.

5. Historia życia za murami warszawskiego getta przedstawiona przez Romana Polańskiego w filmie Pianista z 2002 r. (kontekst kulturowy).

Przykłady z filmu:

Analogiczne losy (doświadczenie getta, ukrywanie się po aryjskiej stronie, różne postawy Żydów i Polaków) oraz sytuacje (poniżenie Żydów tańczących na rozkaz Niemców), metaforyka muru, za którym nie ma lepszego życia (perspektywa Szpilmana i śmierć chłopca próbującego przedostać się na aryjską stronę).

6. Campo di fiori Czesława Miłosza (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Wiersz porusza problem obojętności ludzi na tragedię krzywdzonych i zabijanych. Ich dramat spotkał się jedynie z chwilową ciekawością ludzi, którzy jednak poświęcają się swoim zajęciom – handlowi czy zabawie. Kontrast między płonącym na stosie Giordanem Bruno – w pierwszej części wiersza – i płonącym gettem – w drugiej części – a normalnym życiem rzymskiego tłumu i zabawą warszawiaków na karuzeli.

W utworze widoczna jest wyraźna różnica w postawie między zachowaniem tłumu a postawą podmiotu lirycznego – tłum jest obojętny na śmierć innych, zainteresowany swoimi sprawami, zabawą, podmiot liryczny zaś jest zaangażowany, określa rolę poety w historii jako przewodnika etycznego i moralnego.

Podsumowanie

Mur nie tylko dosłownie podzielił miasto i jego społeczność, lecz także stał się symbolem granicy między narodami, kulturami, między empatią i obojętnością, między życiem a śmiercią.

5. Zagłada z perspektywy świadka i uczestnika wydarzeń w getcie.

Zagłada, Holocaust – słowa te określają eksterminację ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej. Termin Holocaust oznacza dosłownie „ofiara całopalna” nawiązującą do wierzeń Izraelitów oddających się Bogu. Jest stosowany zamiennie z hebrajskim słowem Shoah (Szoa), które znaczy – „zagłada, ludobójstwo”.

Najtragiczniejsza część tej historii rozegrała się w Warszawie w latach 1941–1943 (konteksty historyczny i religijny).

Zajęcie stanowiska

Zagładę Żydów w getcie warszawskim poznajemy z perspektywy Marka Edelmana – świadka i uczestnika tragicznych wydarzeń.

Argumentacja

1. Perspektywa świadka.

Przykłady z utworu:

Edelman relacjonuje codzienne wywózki Żydów do obozu, kolejki spokojnie czekających na transport do komór gazowych, rozstania rodzin, szukanie nadziei wbrew faktom (transporty zdrowych Żydów do pracy).

Rekonstruuje pogarszającą się sytuację Żydów zamkniętych w getcie, w końcu ekstremalne doświadczenia: głodu – wyjadanie ze śmietnika, wyrywanie paczek na ulicy, przypadki kanibalizmu w szale głodowym; powszechnej śmierci – trupy zmarłych z głodu na ulicach, samobójstwa, podawanie cyjanku dzieciom; bezsilności wobec losu – zbiorowy gwałt na młodej dziewczynie przy milczącej obecności wielu Żydów siedzących w hali, uduszenie przez pielęgniarkę nowo narodzonego niemowlęcia, aby uchronić je przed umieraniem z głodu.

Opisuje zapamiętane symboliczne sytuacje z codziennego życia w getcie – starego Żyda wepchniętego na beczkę i poniżonego przez obcinanie przez Niemców charakterystycznej brody, akt pogardy dla człowieka prześladowanego ze względu na odmienność kulturową.

2. Perspektywa uczestnika.

Przykłady z utworu:

Marek Edelman uzasadnia wybuch powstania jako akt buntu, próbę zerwania ze stereotypem Żyda biernie czekającego na śmierć, poddającego się losowi, wybór śmierci w walce jako godnej historycznej pamięci.

Opisuje niewielkie siły powstańców i braki w uzbrojeniu, akty bohaterstwa (Michał Klepfisz) i słabości (zbiorowe samobójstwo w bunkrze).

3. Mechanizm pamięci.

Przykłady z utworu:

Edelman przez 30 lat nie wypowiadał się na temat powstania, bo nie chciał kreować patetycznej opowieści o heroizmie i tragizmie Żydów. Z niechęcią odnosi się do samobójstwa kolejnych przywódców społeczności żydowskiej – Adama Czerniakowa (śmierć przywódcy nie może być jego prywatną sprawą) i Mordechaja Anielewicza (nie poświęca się życia dla symboli).

W pamięci przechował sceny, które ukształtowały jego mentalność (Żyd na beczce), ale i szczegóły (czerwony sweter przejęty po zastrzelonym Żydzie).

Podsumowanie

Choć Edelman twierdzi, że tamte tragiczne wydarzenia nie mają już znaczenia dla współczesnych ludzi, którzy spokojnie spacerują po skwerku nad zbiorową mogiłą w bunkrze, w rzeczywistości jest to maska pozornego dystansu. Opowiedziana przez niego historia jednostkowych tragedii i zbiorowej zagłady powinna być przestrożą w XXI w.

6. Dwie perspektywy wyścigu w walce o życie – wojenna i powojenna.

Kruchość życia, śmierć jak wyrok, ludzie jak skazani, na łasce losu, siły wyższej decydującej o długości życia – człowiek od zawsze stawiał sobie pytania dotyczące swojej egzystencji. Szczególnego znaczenia pytania te nabierały w czasie różnych wojen (kontekst egzystencjalny).

Zajęcie stanowiska

Tytuł książki Hanny Krall odzwierciedla życiową misję Marka Edelmana, najpierw jako jednego z dowódców powstania w getcie, później jako lekarza.

Argumentacja

1. Interpretacja tytułu.

Przykłady z utworu:

Wyścig o ludzkie życie, rywalizacja z Bogiem, alegoria płomienia świecy, który można zdmuchnąć, ale i osłonić, odwołująca się do ludzkiego życia.

2. Próby ocalenia życia w getcie.

Przykłady z utworu:

Pielęgniarki, działając wbrew etyce zawodowej, łamały nogi ludziom, aby ich ocalić przed wywozem do rzekomej pracy.

„Numerki na życie” dawały szansę na miłość i szczęście w getcie, choćby przez kilka dni. Córka, która od swojej matki dostała taki numer, ratuje życie innym w czasie powstania warszawskiego.

3. Dwie płaszczyzny czasowe połączone motywem ratowania życia i symboliką serca.

Przykłady z utworu:

Analogia między sytuacją w getcie i w klinice: sala szpitalna jak Umslagplatz, palma w holu szpitala jak brama, przy której zapadały decyzje, kogo pośrednio skazać na śmierć, a komu z tłumu skazanych dać szansę na życie; zanik serca w czasie choroby głodowej, widok bijącego serca podczas operowania rannych żołnierzy na froncie, wpływ doświadczeń czasów okupacji hitlerowskiej na dalsze życie lekarzy, ich misja.

4. Innowacyjne operacje na otwartym sercu w stanie zawału formą wyścigu o życie pacjenta.

Przykłady z utworu:

Profesor Jan Moll waha się przed zabiegiem, gdyż boi się zarzutu o eksperymentowanie na pacjentach i naruszenie przepisów etyki zawodowej.

Marek Edelman jest zdeterminowany, by wdrożyć ryzykowny sposób ratowania pacjenta, wywiera presję na profesorze, angażuje się w osobiste sprawy pacjenta i śledzi pozytywne efekty wydłużenia jego życia (założenie rodziny).

5. Prywatny pojedynek Marka Edelmana z Bogiem i jego efekt.

Przykłady z utworu:

Celem pojedynku jest szlachetny odwet za 40 tys. zamordowanych Żydów.

Marek Edelman był świadkiem ich śmierci, wini za nią niesprawiedliwego Boga obojętnego na ludzkie cierpienie.

Bóg jako rywal lekarza w grze o ludzkie istnienie: jest nieuważny, można go wywieść w pole, ale nadal jest ostatecznym władcą życia; czasem nie uda się go „przechytryć” (samobójcza śmierć Elzuni ocalonej z Zagłady czy dr. Elżbiety Chętkowskiej pokonanej przez chorobę nowotworową), ale każde wydłużenie życia trzeba traktować jako wygraną.

6. Kryzys światopoglądowy efektem tragicznego wymiaru historii w Dziadach cz. III (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

W czasach prześladowań narodowościowych czy kulturowych, niezawinionego cierpienia i masowej śmierci pojawiają się pytania o obecność i rolę Boga w świecie. Takie sytuacje prowadzą często do kryzysu wiary i pojedynku z Bogiem na słowa i czyny, np. w Dziadach, cz. III, w Wielkiej Improwizacji – Konrad uznaje się za poetę i chce otrzymać od Boga rząd dusz, czyli możliwość kształtowania ludzkich umysłów i postaw.

Pragnie szczęścia ludzkości i cierpi za miliony. Przeczuwa, że mógłby stworzyć na ziemi lepszy, sprawiedliwszy ład. Nie doczekawszy się od Boga odpowiedzi, podżegany przez złe duchy z lewej strony, zarzuca Mu zimny racjonalizm i obojętność na ludzkie cierpienie. Zwątpienie w boską sprawiedliwość i pragnienie przerwania męki narodu doprowadzają go na skraj bluźnierstwa.

Podsumowanie

Postawa Marka Edelmana w czasie okupacji i po wojnie, w pracy zawodowej, ukazała jego odwagę moralną i humanistyczną służbę drugiemu człowiekowi. Każdy człowiek powinien mieć prawo do dobrego życia i godnej śmierci.

Dżuma Albert Camus

1. Motyw cierpienia niezawinionego i jego znaczenie dla przesłania utworu.

Homo patiens to termin opisujący człowieka cierpiącego, który postawiony w sytuacji dramatycznej (śmierci, choroby, wojny) ukazuje swoje prawdziwe oblicze. Cierpienie nie uszlachetnia, ale bywa testem człowieczeństwa. Cierpiący może poprzez swoją ofiarę nadać sens temu doświadczeniu, nawet jeśli okoliczności są dehumanizujące.

Archetypem człowieka cierpiącego jest Hiob, a Księga Hioba nosi miano księgi mądrościowej. Heroiczna postawa bohatera w obliczu nieszczęść zsyłanych na niego przez Boga i pokorne zaakceptowanie swojego losu pozwalają szukać w tej historii morału, zobaczyć coś więcej ponad absurd istnienia. Cierpienie samo w sobie nie ma najmniejszego sensu – to człowiek swoimi czynami może nadać mu jakieś znaczenie (kontekst biblijny).

Zajęcie stanowiska

Człowiek może nadać sens cierpieniu, które na niego spada. Literatura przedstawia bohaterów, którzy pod wpływem cierpienia zmieniają swój światopogląd, postawę wobec świata i ludzi. Przykładem takiego utworu jest Dżuma Alberta Camusa.

Argumentacja

1. Dżuma jest powieścią paraboliczną, której wymowa ma charakter uniwersalny. Realistyczna warstwa utworu opowiada o epidemii dżumy i różnych postawach mieszkańców postawionych w obliczu śmiertelnego zagrożenia. Metaforyczny sens powieści pozwala na interpretację tych postaw.

Przykłady z utworu:

Ukazanie śmierci dziecka – synek sędziego umiera w strasznych męczarniach, obecni przy tym bohaterowie zastanawiają się nad sensem cierpienia niewinnego dziecka. Rieux uznaje je za absurdalne, nigdy nie będzie kochał świata, w którym dzieci są torturowane.

Agonia chłopca wstrząsnęła także ojcem Paneloux. Początkowo głosił on, że zaraza jest karą za grzechy, jednak od kiedy zaczyna pomagać przy chorych i umierających, nabiera pokory, przyznaje, że nie potrafi odnaleźć odpowiedzi na pytanie o sens cierpienia.

Decyzja Raymonda Ramberta o pozostaniu w mieście – dziennikarz cierpi na skutek rozstania z ukochaną, w Oranie jest obcy, nic go nie łączy z mieszkańcami, a jednak ostatecznie nie ucieka z miasta i szlachetnie stawia dobro ogółu ponad swoje własne.

Śmierć Tarrou – Jean Tarrou, który bohatersko walczył z dżumą, staje się jedną z jej ostatnich ofiar. Bohater umiera już po wynalezieniu serum, kiedy wydaje się, że zaraza została opanowana. Symboliczne jest to, że w chwili śmierci Tarrou się uśmiecha, odchodzi spokojnie, jakby pogodzony z wyrokiem losu.

2. Trędowaty z parabolicznego opowiadania Gustawa Herlinga-Grudzińskiego Wieża jako symbol człowieka dążącego do świętości, który pokornie przyjmuje cierpienie – gdyż dostrzega w nim wyższy sens – i mimo rozpacz szuka Boga (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Kryzys Lebbrosa – bohater cierpi na trąd, śmiertelnie niebezpieczną i przerażającą chorobę.

Ze strachu przed zarażeniem ludzie zamknęli go w wieży. Jedyne kontakty utrzymuje z siostrą, również trędowatą – rozmawiają ze sobą przez szpaler hodowanych przez Lebbrosa pięknych róż, które chronią ich przed widokiem postępów choroby.

Po śmierci siostry Lebbroso przeżywa załamanie. Ratuje go lektura Biblii i znajdujący się w niej list, w którym siostra zachęca go do przyjęcia w pokorze cierpienia.

Podsumowanie

Ponadczasowe znaczenie omawianych lektur wynika z tego, że podejmują one fundamentalne problemy ludzkiej egzystencji. Autorzy zgłębiają w nich archetyp człowieka cierpiącego, przypatrują się strategiom radzenia sobie z bólem. Nieszczęście jest wpisane w porządek świata, nie da się go całkowicie uniknąć. Literatura próbuje dać odpowiedź, w jaki sposób człowiek może nadać cierpieniu jakiś sens.

2. Trudne wybory w sytuacjach krańcowych.

Według niemieckiego filozofa egzystencjalisty Karla Jaspersa człowiekowi nieustannie grozi znalezienie się w sytuacji granicznej. Cierpienie z tym związane wynika z samej istoty otaczającego nas świata. Jaspers wymienia kilka przykładów sytuacji granicznych, są to m.in. walka, śmierć, wina. Stawiają one człowieka przed egzaminem człowieczeństwa, weryfikują mniemanie, jakie miał o sobie, i ujawniają jego prawdziwe oblicze. Literatura często interesuje się reakcjami człowieka w sytuacji granicznej, dociera wówczas do istoty egzystencji (kontekst filozoficzny).

Zajęcie stanowiska

Głównym przedmiotem refleksji w Dżumie staje się obserwacja człowieka w sytuacji granicznej. Musi on stawić czoło prawdzie o sobie samym, jest zmuszony dokonać wyboru, często dramatycznego, związanego z cierpieniem.

Argumentacja

1. Bohaterowie Dżumy postawieni w sytuacji granicznej dokonują heroicznych wyborów, całkowicie przewartościowują swoje poglądy i przekonania.

Przykłady z utworu:

Historia Raymonda Ramberta – francuski dziennikarz, nie może znieść rozłąki z ukochaną pozostawioną w Paryżu, próbuje więc wszystkimi sposobami, także nielegalnymi, uciec z miasta. Gdy jednak pojawia się szansa ucieczki, postanawia zostać, by walczyć z dżumą.

Historia Jeana Tarrou – bohater od początku przeciwstawia się dżumie. Na ochotnika wstępuje do formacji sanitarnych, bo uważa, że nie wolno się godzić na zło i cierpienie człowieka. Traktuje walkę z epidemią jako obowiązek moralny, chce być po stronie ofiary, chronić innych. Niestety sam staje się jedną z ostatnich ofiar dżumy. Tarrou, podobnie jak Raymond Rambert, jest obcy w mieście, ale gdy wybucha epidemia, nie zastanawia się nad sensem pomocy orańczykom tylko zaczyna działać.

2. Dramat wojenny Szeregowiec Ryan w reżyserii Stevena Spielberga opowiada o wydarzeniach II wojny światowej związanych z operacją lądowania aliantów w Normandii (kontekst kulturowy).

Przykłady z filmu:

Kapitan Miller (Tom Hanks) ma do wykonania niebezpieczną misję przeprowadzenia swojego oddziału za linię wroga i odszukania tytułowego szeregowca Ryana.

Kiedy oddział wreszcie znajduje Ryana, ich kapitan staje przed trudnym wyborem – wycofać się na tyły czy zostać i bronić ostatniego mostu przed Niemcami.

Decyzja o pozostaniu jest straceńcza, a jednak kapitan ją podejmuje. On i kilku jego towarzyszy ginie, stawiając wyżej braterstwo i poczucie obowiązku niż chęć ratowania własnego życia.

Podsumowanie

Sytuacje ekstremalne, np. śmiertelna epidemia czy wojna, stanowią dla człowieka próbę charakteru. Literatura ukazuje wielu bohaterów, którym udaje się wyjść zwycięsko z takiej próby. Poświęcają oni życie w imię dobra wspólnego, wartości ogólnoludzkich, takich jak braterstwo, pomoc potrzebującym czy wierność zasadom.

3. Powinności moralne człowieka w obliczu zagrożenia.

O powinności moralnej można mówić w kontekście ludzkiej odpowiedzialności za siebie, za inne osoby, za świat. Życie we wspólnocie zawsze wymagało stosowania się do pewnych reguł, ludzie szukali więc źródeł kodeksu etycznego. Dlaczego właściwie człowiek miałby być dobry? Biblijny Bóg zesłał człowiekowi Dekalog, ale czy trzeba wierzyć, aby postępować właściwie? Dzisiaj o obowiązkach człowieka często mówi się bez próby ich zewnętrznego uzasadniania. Szuka się racjonalnego wytłumaczenia postaw, które są korzystne z punktu widzenia ludzkiej zbiorowości, lub też bada emocjonalne podłoże decyzji podlegających ocenie moralnej (kontekst filozoficzny i psychologiczny).

Literatura stara się zgłębić mechanizmy odpowiadające za moralność, licząc, że w ten sposób zrozumie przyczyny różnych ludzkich zachowań. Specyficznym przypadkiem, który obnaża prawdę o moralności danego człowieka, jest sytuacja graniczna. Kiedy na szali leży ludzkie życie, dylematy moralne stają się jeszcze trudniejsze. Sytuacje tego typu znajdziemy w Dżumie Alberta Camusa.

Zajęcie stanowiska

Ludzie mogą różnie reagować w sytuacji zagrożenia. Ich moralność, wierność zasadom zostają poddane próbie. Jednak czy można wymagać od ludzi poświęcenia własnego życia w imię zasad? Dramatyzm wyboru pomiędzy ratowaniem życia bliźnich a prawem do ratowania siebie ukazuje Dżuma Alberta Camusa.

Argumentacja

1. Różne powinności moralne człowieka w sytuacji granicznej na przykładzie bohaterów Dżumy.

Przykłady z utworu:

Sytuacja graniczna jako próba wiary – ojciec Paneloux to w zasadzie jedyny religijny bohater powieści Camusa. Początkowo interpretuje on dżumę jako karę za grzechy, uznaje cierpienie za konieczne do odkupienia win. Doświadczeniem granicznym dla zakonnika stała się śmierć dziecka (Filipa) – odrzuca wówczas fanatyzm religijny, widzi potrzebę walki z dżumą i identyfikuje się ze zbiorowością. Ojciec Paneloux wybrał jako swoją powinność ofiarę i współczucie dla cierpiących.

Sytuacja graniczna jako dojrzewanie do heroizmu – Jean Tarrou od początku walczy z zarazą, na ochotnika wstępuje do formacji sanitarnych, nie godzi się na zło i cierpienie człowieka. Traktuje walkę z dżumą jako moralny obowiązek, chce być po stronie ofiary, walczy o życie innych, niestety sam staje się jedną z ostatnich ofiar epidemii.

Sytuacja graniczna jako dojrzewanie do altruizmu – Raymond Rambert to przybysz z zewnątrz, który nie czuje wspólnoty z mieszkańcami Oranu, ich los jest mu początkowo obojętny. W zamkniętym mieście czuje się jak więzień, dlatego chce jak najszybciej je opuścić. Pod wpływem Rieux i Tarrou bohater zmienia decyzję – rezygnuje z wyjazdu i angażuje się w walkę z dżumą, zmienia się w altruistę.

2. Jedną z sytuacji granicznych, która weryfikuje ludzkie charaktery, jest wojna. Świadectwo towarzyszących jej dylematów moralnych można odnaleźć w wierszach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, np. Pokolenie lub Z głową na karabinie (kontekst literacki).

Przykłady z utworów:

Sytuacja graniczna powodująca przewartościowania etyczne – pokolenie Kolumbów stanęło przed zadaniem poświęcenia się w walce o ojczyznę.

Baczyński opisuje tragiczne konsekwencje wyborów, których musiał dokonać on i jego rówieśnicy. Przedstawia dramat generacji, która musi odrzucić dawne wartości i ideały, poddać się wojennej „edukacji”, aby skutecznie walczyć.

Pozbawiony sumienia, miłości, litości człowiek staje się żołnierzem, zaczyna życie na karabinie, ale jednocześnie jest świadomy dokonującej się dehumanizacji i zadaje pytania o to, jak ocenią te wybory przyszłe pokolenia (czy nam postawią, z litości chociaż, nad grobem krzyż).

Podsumowanie

Sytuacje graniczne są dla człowieka rodzajem testu. W momentach krytycznych, takich jak wojna czy zaraza, gdy śmierć zagląda w oczy, dotychczasowe systemy wartości czy oceny moralnej ulegają przededefiniowaniu.

Niektórzy się załamują, instynktownie szukają sposobów ratunku, a inni, czasem nawet zaskakując samych siebie, okazują się zdolni do zachowań heroicznych. Pozostaje jednak otwarte pytanie, które powraca w Dżumie Camusa – czy można wymagać od człowieka świętości i poświęcenia własnego życia w walce o inne życie.

4. Człowiek w obliczu zła.

Jak wynika ze znanego eksperymentu Philipa Zimbardo przeprowadzonego w latach 70., każdy przeciętny człowiek w odpowiednich warunkach może się stać oprawcą. Naukowiec stworzył symulację więzienia, w którym zamknięto uczestników eksperymentu podzielonych na więźniów i strażników. Już po kilku dniach okazało się, że strażnicy wykorzystywali swoją władzę do czynów ocierających się o sadyzm. Eksperyment musiano przerwać. Płynię z tego wniosek, że wszyscy jesteśmy zdolni do nieludzkiego traktowania bliźnich, jeśli system na to pozwala. Trzeba być wyjątkowo heroiczną jednostką, aby znaleźć w sobie siłę do przeciwstawienia się złu (kontekst psychologiczny).

Zajęcie stanowiska

Gdy okoliczności pozwalają, człowiek zwykle poddaje się niskim instynktom. Istnieją jednak wyjątkowe jednostki, które przeciwstawiają się złu. Ich bunt daje nadzieję, że człowiek nawet w krytycznych warunkach potrafi być dobry.

Argumentacja

1. Dżuma Camusa ukazuje przykłady postaw heroicznych w obliczu zła.

Przykłady z utworu:

Bernard Rieux – główny bohater powieści, pierwszy zdaje sobie sprawę, że ma do czynienia z dżumą. Od razu przystępuje do walki z chorobą. Jako lekarz jest w pełni świadomy zagrożenia, ale heroicznie walczy, nie godzi się na cierpienie niewinnych. Wie, że jego zwycięstwo nad dżumą (złem) jest jedynie tymczasowe, ale się nie poddaje. Czuje moralny obowiązek niesienia pomocy innym, a jego motywacja pozostaje całkowicie bezinteresowna.

Raymond Rambert – francuski dziennikarz, nie może znieść rozłąki z ukochaną pozostawioną w Paryżu, próbuje więc wszystkimi sposobami, także nielegalnymi, wydostać się z miasta. Kiedy jednak pojawia się szansa ucieczki, postanawia zostać, by walczyć z dżumą – przedkłada dobro ogółu nad szczęście osobiste, ryzykuje własnym życiem w imię wartości.

Jean Tarrou – jest obcy w mieście, podobnie jak Raymond Rambert. Gdy wybucha epidemia, nie zastanawia nad sensem pomocy orańczykom, na ochotnika wstępuje do formacji sanitarnych, uważa bowiem, że nie wolno się godzić na zło i cierpienie człowieka. Traktuje walkę z dżumą jako obowiązek moralny, chce być po stronie ofiary – sam staje się jedną z ostatnich ofiar epidemii.

2. Gustaw Herling-Grudziński w *Innym świecie* pokazuje upadek człowieka. Nieludzkie warunki obozowe doprowadzają ludzi do zezwierzęcia. Wola przeżycia powoduje, że normą staje się zdrada, egoizm, oszustwo. Jednak nawet w tym świecie odwróconego dekalogu zdarzają się jednostki, które heroicznie pozostają wierne wartościom – zwykle jest to jednak heroizm przyplacony śmiercią (kontekst literacki).

Przykład z utworu:

Michaił Kostylew – bohater początkowo wierzy w ideały komunizmu, jednak wskutek osobistych doświadczeń poznaje przerażającą prawdę o systemie. Zniechęcony do ideologii, zdradzony przez współtowarzyszy niewoli, w

poczuciu, że został oszukany, przypała sobie rękę, aby nie przykładać się swoją pracą do budowy komunizmu i pozostać wewnętrznie wolnym. Popelnia samobójstwo.

Podsumowanie

Powieść Dżuma można interpretować jako parabolę o zmaganiu się człowieka ze złem. Mimo że jest ono wszechogarniające, zdarzają się jednostki, które mu się nie poddają. Camus pokazuje, że nawet w sytuacji ekstremalnej człowiek próbuje ocalić w sobie cząstkę dobra, choćby za cenę własnego życia.

5. Pytania egzystencjalne – obliczu doświadczenia cierpienia i śmierci.

Świadomość absurdu jest gorzkim owocem z drzewa poznania, może prowadzić do melancholii i utraty wiary w sens życia. Perspektywa ostatecznego końca tak bardzo przeraża, że kultura współczesna dąży do zanegowania śmierci. Wszelkimi sposobami staramy się ukryć starość i chorobę, aby nie przypominały nam, dokąd wszyscy zmierzamy. Egzystencjaliści doszli do dramatycznego wniosku, że świat jest absurdalny, ale mimo tego odkrycia – albo właśnie dlatego – poszukiwali sensu ludzkiego istnienia. Pytania egzystencjalne wymagają odwagi zmierzania się z lękiem, czy to wszystko wokół ma jakikolwiek sens. Literatura dowodzi, że zgłębianie najtrudniejszych tematów cierpienia i śmierci pozwala człowiekowi nieco oswoić ten lęk (kontekst filozoficzny).

Zajęcie stanowiska

Dżuma porusza problematykę egzystencjalną, ukazując człowieka postawionego wobec absurdu istnienia. Wszechobecność cierpienia i śmierci w świecie ogarniętym zarazą nie zwalnia jednak człowieka z odpowiedzialności za swoje wybory, ponieważ to one nadają jego życiu sens.

Argumentacja

1. Camus pokazuje, że im bardziej świat w swojej istocie wydaje się absurdalny, tym większą rolę człowieka jest nadać życiu sens.

Przykłady z utworu:

Bernard Rieux – to człowiek absurdalny, nie potrzebuje odpowiedzi o przyczyny istnienia cierpienia i zła, ale heroicznie się przeciw nim buntuje. Traktuje dżumę jak wyzwanie, walczy, nawet gdy towarzyszy mu poczucie klęski. Pomaga chorym, mimo że jako lekarz zdaje sobie sprawę z beznadziejności sytuacji. Poświęca się, ryzykując własne życie – jest lekarzem z silnym poczuciem misji. Walczy mimo świadomości, że jego zwycięstwa są tylko tymczasowe (absurd istnienia); nie godzi się na świat, gdzie dzieci są torturowane. Czuje wewnętrzny imperatyw, aby się buntować.

Ojciec Paneloux – początkowo obwinia ludzi za wybuch zarazy, dżuma miałaby być karą za grzechy. Według jezuita grzesznicy zasłużyli na cierpienie i śmierć, zauważa on nawet dobre strony epidemii – może być ona nauczką, wezwaniem do pokuty. Wstrząsająca scena agonii dziecka doprowadza do jego metamorfozy – Paneloux przestaje być taki zasadniczy, cierpienia niewinnego dziecka nie da się bowiem wyjaśnić. Jezuita nabiera pokory przed wielką niewiadomą, jaką jest cierpienie i śmierć niewinnych, nie poucza, a angażuje się w pomoc chorym.

2. Dramat śmierci niewinnych został ukazany w reportażu literackim Hanny Krall Zdażyć przed Panem Bogiem (kontekst literacki).

Przykład z utworu:

Marek Edelman – ostatni żyjący przywódca powstania w getcie warszawskim – twierdzi, że powstańcy świadomie szli na pewną śmierć. Nie liczyli na zwycięstwo, chodziło jedynie o wybór sposobu umierania.

Po wojnie Edelman zostaje lekarzem. Jest gotowy do walki o każde istnienie.

Edelman również ma świadomość, że ostatecznie każdy wyścig z Panem Bogiem jest przegrany, bo kończy się śmiercią – chodzi jedynie o to, by wydrzeć trochę czasu dla chorego.

Podsumowanie

Człowiek od zawsze stawia sobie pytania egzystencjalne, jednak pozostają one bez odpowiedzi. Jedynym sposobem, w jaki możemy nadać swojemu życiu sens, jest walka z absurdem istnienia i bunt wobec zła. W Dżumie absurd – dzięki postawom bohaterów heroicznie walczących z zarazą – staje się fundamentem wspólnoty opartej na braterstwie, odpowiedzialności i miłości. Akt poświęcenia się dla drugiego człowieka sprawia, że sensem życia staje się samo życie.

6. Topos oblężonego miasta.

Dawniej synonimem domu była twierdza, współcześnie taką funkcję przypisuje się miastu. To przestrzeń, która powinna dawać poczucie bezpieczeństwa, stanowić schronienie przed wrogami i nieprzyjazną naturą. Starożytna Troja przez 10 lat opierała się Grekom, a heroiczne zmagania jej obrońców zostały uwiecznione w mitach. Oblężenie miasta to niejako kulminacja prowadzonych działań wojennych. Można je traktować w sensie dosłownym, ale także metaforycznym, jako sytuację psychologiczną. Symbol oblężonej twierdzy ilustruje kondycję człowieka osaczonego, gdy cierpienie, strach i niepewność przejmują władzę nad racjonalną analizą faktów (kontekst kulturowy i psychologiczny). W Dżumie mieszkańcy Oranu zostają uwięzieni przez zarazę w swoim mieście. Wróg zatem przedostał się do środka i toczy miasto od wewnątrz.

Zajęcie stanowiska

Stan oblężonej twierdzy pozwala opisać zachowania jednostek żyjących w poczuciu śmiertelnego zagrożenia.

Argumentacja

1. Powieść Camusa pokazuje, jak alienacja i strach wpływają na ludzkie decyzje.

Przykłady z utworu:

Obraz Oranu – miasto przypomina oblężoną twierdzę, jest odcięte od świata, nikt nie może do niego wjechać ani go opuścić. Pierwszymi symptomami epidemii są zdychające na ulicach szczury, które roznoszą bakcylię zarazy. Z czasem władze, z powodów sanitarnych, decydują się na zamknięcie bram miasta, co dramatycznie wpływa na życie mieszkańców – zwiększa poczucie samotności, uświadamia im rozpaczliwość położenia. Stan izolacji i nieustanne zagrożenie śmiercią są dla wielu ludzi nie do zniesienia, wywołują bunt, zamieszki. Zamknięty Oran przypomina więzienie.

Różne postawy ludzkie w sytuacji zamknięcia w zadżumionym mieście – niektórzy, jak Jean Tarrou czy Bernard Rieux, od początku heroicznie walczą z zarazą, wstępują do formacji sanitarnych, udzielają się w szpitalach, identyfikują z cierpiącymi współmieszkańcami Oranu. Raymond Rambert z kolei jest przykładem bohatera, który dojrzewa do decyzji o zostaniu w mieście. Początkowo nic go z Orańczykami nie łączy, uważa, że dżuma nie jest jego problemem, próbuje wydostać się z miasta, nawet nielegalnie. Z czasem jednak poczuwa się do odpowiedzialności za towarzyszy niedoli i ryzykując życie, włącza w walkę z epidemią.

2. Topos oblężonej twierdzy odnajdujemy w wierszu Raport z oblężonego Miasta Zbigniewa Herberta (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Symbolika Miasta – Miasto może oznaczać zarówno Polskę (utwór zawiera liczne aluzje do sytuacji politycznej PRL, autor datuje wiersz na drugi rok trwania stanu wojennego), jak i każdą ojczyznę atakowaną przez wroga. Postacią mówiącą jest kronikarz, który uwiecznia dramat oblężonych, ich bezradność wobec wrogów i frustrację. W obrazie oblężonego Miasta pojawiają się elementy przypominające Oran (szczury, dżuma, cmentarze), w obu utworach występuje też postać kronikarza relacjonującego przebieg oblężenia.

Podsumowanie

Literatura pokazuje, że sytuacja oblężonej twierdzy może umocnić ludzką wspólnotę. Zagrożenie w postaci wirusa czy innego wroga powoduje, że ludzi zaczyna łączyć braterstwo cierpienia i bunt przeciwko złu. Obrońcy, którzy czerpią siłę z wartości humanistycznych, takich jak współczucie, poczucie godności, solidarność, budują opór, o który rozbijają się wszelkie wrogie siły.

Rok 1984 George Orwell

1. Funkcjonowanie jednostki w państwie totalitarnym.

Totalitaryzm to system polityczny, w którym władzę zazwyczaj sprawuje jedna partia pod kierownictwem wodza – dyktatora. Decyzje władzy są przedstawiane społeczeństwu jako jego wola. Dzięki zmonopolizowaniu środków masowego przekazu państwo narzuca obywatelom jedną obowiązującą ideologię, a ponadto kontroluje wszystkie aspekty ich życia – zarówno w wymiarze społecznym, jak i jednostkowym, oraz ogranicza ich prywatność. Opór zwalczany jest za pomocą terroru i donosicielstwa.

George Orwell w powieści Rok 1984 stworzył obraz państwa skrajnie totalitarnego – Oceanii. Pisarz, zaniepokojony wpływem totalitaryzmów na bieg historii w Europie w latach 30. XX w., ukazał w powieści wizję ustroju autorytarnego, w którym słuszna jest tylko ideologia głoszona przez partię rządzącą (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Na przykładzie losów Winstona Smitha, głównego bohatera powieści, autor dowiódł, że państwo totalitarne jest w stanie złamać i podporządkować sobie każdą jednostkę.

Argumentacja

1. Historia życia Winstona Smitha jako przykład zniewolonej jednostki.

Przykłady z utworu:

Winston Smith potrafi funkcjonować w systemie totalitarnym, choć nie jest jego zwolennikiem.

Jako pracownik Departamentu Archiwów Ministerstwa Prawdy bohater dostosowuje treści w starych artykułach i dokumentach do aktualnie obowiązujących założeń ideologii partyjnej. Usuwa nazwiska osób likwidowanych (ewaporowanych), poprawia prognozy rządu tak, aby wydawały się trafne.

Smith uczestniczy w rytuałach, takich jak Dwie Minuty Nienawiści.

Bohater dopuszcza się czynów zakazanych – pisze pamiętnik, w którym wyraża osobiste, buntownicze nastawienie wobec działalności partii, nawiązuje romans z Julią (początkowo oboje wierzą, że partia nie zdoła odebrać im miłości), podejmuje kroki, by dołączyć do Braterstwa – organizacji zrzeszającej przeciwników partii. W wyniku aresztowania i tortur stopniowo poddaje się reedukacji – w pokoju 101, w którym doświadcza największego strachu (umieszczenie głowy w klatce z wygłodniałymi szczurami), wyrzeka się miłości do Julii. Po odzyskaniu wolności jest innym człowiekiem – uświadamia sobie, że kocha przywódcę.

Wniosek cząstkowy: Przykład Winstona – noszącego popularne w Anglii nazwisko Smith – pokazuje, że w państwie totalitarnym, dążącym do unifikacji społeczeństwa, losy każdej jednostki kończą się utratą własnych poglądów i dostosowaniem do otaczającej rzeczywistości.

2. Obóz pracy jako miniatura państwa totalitarnego – Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Łagier jest tytułowym innym światem, odzwierciedla zasady, według których działa system totalitarny. Celem obozu było zniszczenie osobowości człowieka i zastąpienie jej psychiką niewolnika – stworzenie człowieka sowieckiego, posłusznego narzędzia w rękach komunistów.

Bunt przeciw systemowi i obowiązującemu prawu zawsze kończył się niepowodzeniem, np. los Michaiła Kostylewa, który zrozumiał, że został oszukany, postanowił zaprotestować. Opalał sobie rękę nad ogniem, by otrzymać zwolnienie z pracy. Gdy jego tajemnica wyszła na jaw, dokonał ostatniego aktu woli – oblał się wrzątkiem i zmarł w męczarniach.

Wniosek cząstkowy: Gustaw Herling-Grudziński dowodzi, że totalitaryzm sowiecki niczym się nie różni od hitleryzmu, a łagry (tworzone już w latach 30. XX w.) stanowiły wzór dla nazistowskich obozów koncentracyjnych.

Podsumowanie

Zaprezentowane w powieści Orwella losy jednostki pokazują, jak wielkim niebezpieczeństwem jest dla każdego człowieka system totalitarny – władza stosuje terror, by ubezwłasnowolnić jednostkę, wpływa na jej sposób postrzegania rzeczywistości i przyjmowane postawy. Rok 1984 można uznać za ponadczasową przestrożę przed ustrojem autorytarnym, który niszczy ludzi, czyniąc z nich istoty bezwolne.

2. Raj zbudowany na ziemi, czyli o antyutopii.

Na początku XVI w. Tomasz Morus użył w tytule swojego dzieła słowa utopia, które odnosiło się do wizji idealnego państwa, opartego na zasadach sprawiedliwości, szczęścia, równości i wolności obywateli. Od tamtej pory motyw utopii stał się popularny w kulturze – zarówno w literaturze, jak i w filmie. W XX w. wraz z rozwojem państw totalitarnych pojawiły się dzieła zwane antyutopiami, ukazujące społeczności podporządkowane tyranii, zniewolone i kontrolowane przez rządzących (kontekst historycznoliteracki). Przykładem takiego dzieła jest Rok 1984 George'a Orwella, uznany za utwór futurystyczny, choć oparty na obserwacjach i doświadczeniach pisarza, który zetknął się ze stalinizmem i jego konsekwencjami.

Zajęcie stanowiska

Antyutopijne wizje społeczeństw stanowią ostrzeżenie przed tym, co może się wydarzyć, ponieważ w sposobie ukazywania przyszłości odnoszą się do wydarzeń i zjawisk, które mają miejsce w rzeczywistości.

Argumentacja

1. Przedstawiony w powieści Orwella Londyn roku 1984, będący prowincją Oceanii, to miasto, którego mieszkańcy nie mają żadnych praw.

Przykłady z utworu:

System polityczny panujący w Oceanii jest kontrolowany przez nieomylnego i wszechmocnego Wielkiego Brata. Jego wizerunek znajduje się wszędzie: na ekranach, plakatach, monetach, opakowaniach; wódz wzbudza jednocześnie strach i uwielbienie. Hasło: Wielki Brat patrzy oddaje atmosferę rzeczywistości, która z rajem nie ma nic wspólnego.

Władza jest skupiona w rękach elity politycznej, Partii Wewnętrznej, która stanowi 2% społeczeństwa – jest to grupa uprzywilejowana.

Członkowie Partii Zewnętrznej mają pewne przywileje (np. mogą pić dżin zwycięstwa), ale podlegają kontroli Partii Wewnętrznej.

Zwykli ludzie, określanii jako prole, są pozbawieni jakichkolwiek praw, żyją w dzielnicach przypominających slumsy, nie mają dostępu do dóbr.

W Oceanii panuje głód. Ministerstwo Obfitości racjonuje żywność, i jednocześnie w sytuacji kryzysu gospodarczego tworzy fałszywe komunikaty o poprawie zaopatrzenia.

Ludzie są śledzeni i podsłuchiwani przez policję nawet w swoich mieszkaniach.

Dzieci zrzeszone są w Kapusiach – organizacji, w której uczą się m.in., jak donosić na rodziców.

Niewygodni obywatele są poddawani ewaporacji – nagle znikają bez śladu, ich nazwiska zostają usunięte z dokumentów, nikt nie zna ich losu.

Partia zafałszowuje rzeczywistość za pośrednictwem Ministerstwa Prawdy, które zajmuje się propagandą i manipulacją (np. praca głównego bohatera Smitha polega na zmienianiu treści archiwalnych artykułów prasowych zgodnie z aktualnymi założeniami partyjnymi).

Partia ingeruje w każdą, nawet najbardziej intymną sferę życia ludzi. Dopuszczalne są tylko stałe związki zawarte w celu spłodzenia potomstwa – obywatele nie mogą wybierać, jak chcą żyć.

Ministerstwo Pokoju toczy nieustannie wojny.

Próby buntu przeciwko systemowi kończą się tragicznie, czego przykładem są losy głównego bohatera.

Wniosek cząstkowy: Orwell prezentuje w powieści przerażającą wizję świata, antyutopię, w którym jednostka zostaje zniewolona i podporządkowana władzy autorytarnej, Partii i jej ideologii. Społeczeństwo jest całkowicie kontrolowane i rządzone w sposób dyktatorski.

2. Antyutopijna rzeczywistość w Igrzyskach śmierci Suzanne Collins (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Obywatele Panem mieszkają w dystryktach, cierpią głód, umierają z powodu niedożywienia, choć nigdy oficjalnie nie podaje się prawdziwej przyczyny ich śmierci.

Co roku każdy dystrykt musi przekazać do udziału w Igrzyskach Śmierci – transmitowanej w telewizji walce na śmierć i życie – chłopca i dziewczynę, zwanych trybutami. Zwycięzca ma zagwarantowane życie w luksusie, a jego rodzinne strony otrzymują żywność.

Wniosek cząstkowy: W sadze Igrzyska śmierci Suzanne Collins przedstawiona jest antyutopijna rzeczywistość systemu zmieniającego życie ludzi w piekło.

Podsumowanie

Antyutopia stanowi przeciwieństwo utopii, ponieważ ukazuje świat zbudowany na niesprawiedliwych zasadach, w którym panują podziały społeczne oraz brak poszanowania życia i wolności pojedynczego człowieka, a ludzie pozbawiani są swoich elementarnych praw. Dzieła takie jak Rok 1984 i Igrzyska śmierci skłaniają do refleksji na temat władzy autorytarnej, która może zmienić ludzkie życie w piekło. Dowodzą także, że stworzenie raj na ziemi nie jest możliwe.

3. Idealistyczne wizje społeczeństwa przyszłości

Idealistyczne wizje społeczeństwa przyszłości stały się tematem wielu dzieł literackich i filmowych. Twórcy, kreując tego rodzaju światy, skłaniają odbiorców do zastanawiania się, jak powinno być zorganizowane społeczeństwo, w którym żyjemy, co może poprawić jakość życia, a co – ją pogorszyć, czego należy się obawiać, a do czego warto dążyć.

Omawianą tematykę podjęli m.in. Tomasz Morus w dziele Utopia, Wolter w Kandydzie (Eldorado) czy Stefan Żeromski w Przedwiośniu (wizja szklanych domów). Wśród filmów ukazujących wizje społeczeństw przyszłości warto wymienić Elizjum w reżyserii Neilla Blomkampa czy Piąty element w reżyserii Stevena Spilberga.

Zajęcie stanowiska

Wizja społeczeństwa przedstawiona w powieści George'a Orwella Rok 1984 jest przestrożą przed ustrojem autorytarnym, który dąży do zniewolenia społeczeństwa.

Argumentacja

1. Rzeczywistość ukazana w dziele Orwella jest antyutopią, w której idealnie zorganizowane zło podporządkowuje sobie ludzi.

Przykłady z utworu:

Akcja toczy się w Londynie należącym do Oceanii, w której władzę sprawuje uznany za nieomylnego i wszechmocnego Wielki Brat. Wódz wzbudza strach i uwielbienie, jego wizerunki znajdują się wszędzie: na ekranach, plakatach, monetach.

Struktura społeczna Oceanii jest hierarchiczna – o wszystkim decydują bogaci i uprzywilejowani członkowie Partii Wewnętrznej (mają prawo m.in. do własnego samochodu i używek); osoby należące do Partii Zewnętrznej także posiadają pewne przywileje, ale podlegają kontroli Partii Wewnętrznej; na samym dole drabiny społecznej znajdują się prole – ponad 80% mieszkańców – wykorzystywani jako siła robocza.

Partia rządzi za pośrednictwem czterech ministerstw: Ministerstwa Prawdy, które zajmuje się propagandą i manipuluje faktami, Ministerstwa Miłości, któremu podlega Policja Myśli – organizacja odpowiedzialna za

aresztowania i polityczne morderstwa, Ministerstwa Pokoju prowadzącego wojnę i Ministerstwa Obfitości, ogłaszającego raporty o fikcyjnym wzroście gospodarczym.

Partia wyznacza rytm życia obywateli – na przykładzie losów głównego bohatera dowiadujemy się, że są oni poddawani nieustannej inwigilacji, muszą uczestniczyć w obowiązkowej gimnastyce, tzw. Podrygach Porannych, codziennych Dwóch Minutach Nienawiści, wiecach czy spotkaniach w osiedlowej świetlicy.

Władza ingeruje w najbardziej osobiste i rodzinne aspekty życia ludzi – dzieci należące do organizacji Kapusiów uczą się szpiegowania i donoszenia; młodzież zrzesza się w organizacjach takich jak Liga Młodych czy Liga Antyseksualna; partia uznaje jedynie związki zawarte w celu płodzenia potomstwa.

Bunt wobec rzeczywistości jest praktycznie niemożliwy, o czym przekonują się Winston Smith i Julia.

2. Wizję przyszłości opartej na nierówności społecznej zaprezentowano także w filmie *Elizjum* (kontekst kulturowy).

Przykłady z utworu:

Film ukazuje życie ludzi w odległej przyszłości, kiedy Ziemia jest przeludniona i zniszczona.

Ludzie bogaci przenieśli się na sztuczną stację *Elizjum* (w Mitologii nazywa się tak miejsce szczęśliwości, do którego można trafić po śmierci), gdzie mają komfortowe warunki, jest zaawansowana technologia, ludzie żyją w dostatku.

Jeden z mieszkańców Ziemi, Max, buntuje się, dzięki czemu może uratować swoje życie i zaprowadzić równowagę na świecie.

Podsumowanie

Idealistyczne wizje społeczeństwa przyszłości w dziełach literackich wynikają z tęsknoty człowieka za doskonałą organizacją życia, a wyobrażenia antyutopijne – z obaw, że zachodzące w świecie zmiany mogą poskutkować katastrofalnymi konsekwencjami. Rok 1984 George'a Orwella jest popartym obserwacjami autora ostrzeżeniem przed tym, jak może wyglądać świat pod rządami totalitarnymi. Literacka przestroga znalazła odzwierciedlenie w rzeczywistości, a dzieło Orwella nadal, w perspektywie ponadczasowej, można odczytywać jako wskazówkę, by wystrzegać się wszelkich systemów autorytarnych.

4. Od szlachetnych idei doskonałego państwa do tyranii.

Idea doskonałego państwa zakłada szczęście wszystkich obywateli. W literaturze nie brakuje wizji państw opartych na zasadach gwarantujących wszystkim obywatelom dobrostan, dostatek i sprawiedliwość (np. Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki Ignacego Krasickiego). Takie wizje mają jednak charakter utopijny. Aby wdrożyć szlachetne idee, potrzeba zmiany w świadomości społecznej, programu naprawczego, o czym mógł się przekonać Cezary Baryka, bohater *Przedwiośnia*. Powieść Stefana Żeromskiego zwraca uwagę, że nawet jeśli u podłoża rewolucji leży pragnienie poprawy ludzkich losów, to często działaniami przywódców kieruje nie troska o dobro wspólne, lecz pragnienie władzy czy skłonność do tyranii (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Dążenie do poprawienia sytuacji ekonomicznej obywateli i stworzenia doskonałego państwa to szlachetne idee. Jeżeli jednak rządy opierają się na systemie monopartyjnym, nacjonalizacji gospodarki, kulcie wodza oraz wyznaczaniu wrogów i obarczaniu ich winą za wszelkie niepowodzenia, to prowadzą do totalitarnej dyktatury, w której nie ma miejsca na wolność obywatelską i sprawiedliwość.

Argumentacja

1. Państwo totalitarne opisane w Roku 1984 George'a Orwella ukazuje triumf tyranii, która ubezwłasnowolniła społeczeństwo.

Przykłady z utworu:

W Oceanii panuje system totalitarny – władza jest skupiona w rękach jednej partii, która rządzi za pośrednictwem czterech ministerstw: Prawdy, Miłości, Pokoju i Obfitości (ich nazwy sygnalizują, że rzeczywistość w państwie jest zafałszowana tak, aby służyła interesom rządzących).

Ministerstwo Prawdy zajmuje się propagandą i manipuluje faktami oraz obrazem rzeczywistości (np. główny bohater, Winston Smith, jako urzędnik i członek Zewnętrznej Partii zajmuje się wprowadzaniem zmian w archiwalnych artykułach prasowych, tak aby ich wymowa była zgodna z aktualnie obowiązującą wersją wydarzeń uznawaną przez Partię). Ministerstwo Pokoju nieustannie prowadzi wojny. Ministerstwo Miłości posługuje się Policją Myśli, by dokonywać aresztowań i likwidacji niewygodnych obywateli (tzw. ewaporacji). Ministerstwo Obfitości – pomimo kryzysu – opracowuje propagandowe raporty o wzroście gospodarczym.

Mieszkańcom Oceanii narzucony jest kult przywódcy – Wielkiego Brata, uważanego za nieomylnego i wszechmocnego wodza. Jego wizerunek znajduje się wszędzie: na ekranach, plakatach, monetach, Partia kontroluje najbardziej osobiste sfery życia obywateli (np. decyduje o tym, jakie związki mogą oni zawierać). W tym świecie nie ma miejsca na indywidualizm i samodzielne myślenie.

Spółczesność Oceanii jest rozwarstwiona. Członkowie Partii Wewnętrznej, bogaci i uprzywilejowani (mają prawo do własnego samochodu, korzystają z używek, wolno im wyłączać teleekrany), decydują o wszystkim. Członkowie Partii Zewnętrznej mają pewne przywileje (np. mogą pić dzin zwycięstwa), ale podlegają kontroli Partii Wewnętrznej. Najniższą warstwę społeczną stanowią tzw. prole (ponad 80% społeczeństwa) – nie mają oni dostępu do wielu dóbr i są wykorzystywani jako siła robocza.

2. Minione wieki dostarczają wielu przykładów na dowód, że rozwój ustrojów totalitarnych nie przyczynia się do poprawy sytuacji bytowej ludzi, lecz prowadzi do eskalacji konfliktów i dramatycznych wydarzeń historycznych (kontekst historyczny).

Przykłady:

Rozwój faszyzmu (skrajnie prawicowej doktryny głoszącej kult państwa) i narodowego socjalizmu (ideologii antydemokratycznej, rasistowskiej, antysemitowskiej, antykomunistycznej) w hitlerowskich Niemczech był konsekwencją kryzysu ekonomicznego w tym kraju. Faszyzm doprowadził do II wojny światowej oraz eksterminacji Żydów, Romów i Polaków, a także opozycjonistów antyhitlerowskich.

Wojna domowa w Hiszpanii (której doświadczył osobiście George Orwell) była spowodowana kryzysem ekonomiczno-społecznym. Przeciwno sobie walczyli powstańcy, którym przewodził gen. Francisco Franco (nacionalista), oraz siły rządowe (republikanie). Republikanie poparło wielu twórców, m.in. Ernest Hemingway oraz George Orwell. Zwyciężyli jednak powstańcy, a generał Franco utworzył autorytarne Państwo Hiszpańskie – dyktaturę o cechach faszystowskich i totalitarnych.

Podsumowanie

U podłoża przewrotów i rewolucji leżą wizje doskonałego społeczeństwa, nadzieje ludzi na poprawę sytuacji ekonomicznej. Takie były przyczyny wybuchu rewolucji październikowej, wojny domowej w Hiszpanii czy przejęcia władzy w Niemczech przez Hitlera. Realizacja tych szlachetnych pragnień może jednak prowadzić do rozwoju totalitaryzmu. Powieść Orwella, wydana w 1949 r. i uznana za utwór futurystyczny, w rzeczywistości wynikała z obserwacji i doświadczeń autora, który zetknął się z systemem stalinowskim. Rok 1984 to bez wątpienia dzieło przestrzegające przed ustrojami autorytarnymi. Panujące w nich rządy pod pozorem walki o szczytne cele sięgają po nieakceptowalne środki: zniewalają społeczeństwa, zastraszają ludzi i pozbawiają ich praw.

5. Relacje międzyludzkie w rzeczywistości państwa totalitarnego.

W rzeczywistości państwa totalitarnego życie człowieka zostaje podporządkowane ideologii – ma być ona dla niego nadrzędną wartością, ważniejszą niż więzi międzyludzkie. Wpajana obywatelom przez rządzących doktryna dzieli ludzi na jej zwolenników i przeciwników. W rezultacie w relacjach z innymi zachowują nieufność, są podejrzliwi, a nawet skłonni do donosicielstwa, nienawiści i agresji.

Zajęcie stanowiska

W realiach państwa totalitarnego relacje międzyludzkie są pełne napięcia, ulegają rozpadowi, ponieważ opresyjna władza wpływa na postawy i zachowania obywateli, o czym świadczą losy bohaterów powieści Rok 1984 George'a Orwella oraz opowiadań ze zbioru Raport o stanie wojennym Marka Nowakowskiego.

Argumentacja

1. W powieści Rok 1984 państwo kontroluje najbardziej osobiste aspekty życia obywateli, wobec buntowników stosuje narzędzia terroru, które sprawiają, że ci wyrzekają się bliskich.

Przykłady z utworu:

Główny bohater, Winston Smith, to przykład jednostki poddanej nieustannej kontroli (np. podczas porannych ćwiczeń przed teleekranem czy Dwóch Minut Nienawiści), pozbawionej możliwości wymiany poglądów z innymi z powodu inwigilacji. Bohater potajemnie prowadzi dziennik, w którym wyraża prawdziwe emocje wobec systemu (zapisuje słowa: Precz z Wielkim Bratem), demaskuje nieuczciwe działania władzy.

Była żona Smitha, Katherine, pozostawała pod całkowitym wpływem ideologii partyjnej, uważała, że jedynym celem małżeństwa i powodem do zbliżeń jest obowiązek spłodzenia potomstwa. Kiedy to się nie udało, małżonkowie rozstali się i pozostawali w separacji.

We wspomnieniach z dzieciństwa bohater postrzega siebie jako egoistyczne dziecko, nieświadome starań i poświęceń matki oraz pozbawione współczucia wobec chorowitej młodszej siostry.

W stosunku do śledzącej go Julii Winston początkowo zachowuje nieufność, podejrzewa ją o pracę dla Policji Myśli, rozważa nawet zabicie dziewczyny.

Julia także nie akceptuje otaczającej ją rzeczywistości, jednak nie ze względów ideologicznych, lecz dlatego, że ograniczenia nakładane przez Partię na obywateli przeszkadzają jej w korzystaniu z życia, zabawie i nawiązywaniu relacji romantycznych. Aby oddalić od siebie wszelkie podejrzenia, bohaterka działa nawet w Lidze Antyseksualnej.

Kochankowie są przekonani, że Partia nie zdoła odebrać im ich uczucia.

W wyniku tortur w pokoju 101 Winston wyrzeka się jednak miłości. W trakcie późniejszego spotkania na wolności Julia przyznaje się mu do analogicznej zdrady. Pobyt w Ministerstwie Miłości oboje bohaterów zmienił w innych ludzi.

Tom Parsons – sąsiad Smitha – fanatyczny wyznawca ideologii partyjnej, został zadenuncjowany przez córkę za wypowiedzenie przez sen słów: Precz z Wielkim Bratem!. Nie ma jednak pretensji do dziecka, cieszy się, że nie zdążył popełnić poważniejszego przestępstwa i że dobrze wychował dziewczynkę.

2. Marek Nowakowski w Raporcie o stanie wojennym wykreował bohatera zbiorowego – skonfliktowanych ze sobą zwolenników i przeciwników stanu wojennego, a także grupę niezaangażowanych. Każde z opowiadań w tomie to zdawana przez przeciętnego obywatela relacja z życia w warunkach stanu wojennego (kontekst literacki).

Przykłady utworów:

Opowiadanie Pralka obrazuje zerwanie więzów sąsiedzkich spowodowane postawami wobec stanu wojennego. Narrator i bohater korzysta z pralki sąsiadki, wdowy po wojskowym, która popiera przejście władzy przez wojsko. Bohater rezygnuje z pomocy sąsiadki i zrywa z nią kontakt.

W opowiadaniu Słoneczko narrator jest kontrolerem kiosków Ruchu. Jego zadaniem jest sprawdzanie, czy pracownicy nie przekroczyli limitów energetycznych, korzystając zimą z elektrycznych grzejników zwanych słoneczkami. Ponieważ robią to wszyscy, bohater wykorzystuje swoją pozycję – przyjmuje od wystraszonych ludzi prezenty w zamian za niespisywanie protokołu. Zdobyte w ten sposób towary nazywa żniwem, lubi swoją pracę.

Podsumowanie

W rzeczywistości totalitarnej relacje międzyludzkie ulegają rozpadowi – nie ma miejsca na jakiegokolwiek przejawy solidarności społecznej, dobrosąsiedzkie stosunki, przyjaźń. Marek Nowakowski w Raporcie o stanie wojennym realistycznie przedstawił codzienne życie podczas stanu wojennego. Analiza zachowań i postaw ludzi opisanych w opowiadaniach skłania do głębokiej refleksji na temat wpływu ideologii i propagandy na ludzką moralność. Stanowi też przestrożę przed ich bardziej dramatycznymi konsekwencjami, jakie opisał George Orwell w powieści Rok 1984.

6. Literacka refleksja nad kondycją świata i jego przyszłością.

Wybiegając myślami w przyszłość, często zastanawiamy się, z jakimi zagrożeniami będą się mierzyć przyszłe pokolenia, w jakich aspektach ich egzystencja będzie lepsza, bardziej komfortowa niż nasza. Kondycja świata i jego przyszłość to zagadnienia, które nurtują także pisarzy.

Zajęcie stanowiska

Literackie refleksje nad kondycją świata i jego przyszłością prowadzą do pesymistycznych wniosków. Futurystyczne wyobrażenia mogą zawierać ostrzeżenie przed konsekwencjami nadmiernego ingerowania rządzących w życie jednostki, o czym przekonuje lektura Roku 1984 George'a Orwella. Obrazy ukazujące ulepszoną rzeczywistość są tak doskonałe, że nabierają cech utopii niemającej szans, by się ziścić, czego przykładem jest wizja szklanych domów przedstawiona w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego.

Argumentacja

1. W powieści Rok 1984 George Orwell ukazał świat, w którym ludzie są ubezwłasnowolnieni, w pełni podporządkowani rządzącej Partii i Wielkiemu Bratu.

Przykłady z utworu:

Wydana w 1949 r. powieść Rok 1984 była uznawana za utwór futurystyczny.

Świat sportretowany przez Orwella jest wynaturzony – cała władza w Oceanii jest skupiona w rękach jednej partii, która rządzi za pośrednictwem czterech ministerstw: Ministerstwo Prawdy zajmuje się propagandą, manipuluje faktami i obrazem rzeczywistości; Ministerstwo Pokoju prowadzi wojny; Ministerstwo Miłości podlega Policja Myśli odpowiedzialna za aresztowania i morderstwa polityczne; Ministerstwo Obfitości opracowuje raporty o wzroście gospodarczym, podczas gdy w rzeczywistości w Oceanii panuje bieda. W kraju obowiązuje kult przywódcy, Wielkiego Brata, w którego imieniu Partia kontroluje obywateli. Wizerunki wodza znajdują się wszędzie: na ekranach, plakatach, monetach.

Spółeczeństwo Oceanii ma strukturę hierarchiczną: członkowie Partii Wewnętrznej skupiają w swych rękach całą władzę, są bogaci i uprzywilejowani (np. mają prawo do własnego samochodu, korzystają z używek); członkowie Partii Zewnętrznej mają pewne przywileje (np. mogą pić dzin zwycięstwa), ale podlegają kontroli Partii Wewnętrznej; prole – najniższa i najliczniejsza (ponad 80% społeczeństwa) warstwa społeczna – nie mają dostępu do wielu dóbr, są wykorzystywani jako siła robocza.

Główny bohater, Winston Smith, podejmuje próbę buntu wobec systemu. Przeżywa romans, wierzy, że Partia nie odbierze mu miłości. W wyniku tortur w Ministerstwie Miłości wyrzeka się jednak ukochanej i uczucia. Po wyjściu na wolność przyznaje, że kocha Wielkiego Brata.

Wniosek cząstkowy: Antyutopijność futurystycznej wizji Orwella polega na pozornym szczęściu obywateli podporządkowanych rządowi Partii.

2. Opisana w Przedwiośniu wizja szklanych domów to utopia będąca symbolem marzeń o odrodzonym, nowoczesnym kraju (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Seweryn Baryka opowiada synowi o masowo wznoszonych w całym kraju szklanych domach – szybkich w budowie, tanich, ciepłych, czystych i pięknych.

Cezary konfrontuje wizję ojca z rzeczywistością (widzi, że prawdziwy obraz kraju jest daleki od wizji ojca); w ten sposób zostaje podkreślona utopijność wyobrażenia Seweryna Baryki o idealnym świecie.

Wniosek cząstkowy: Symbolika szklanych domów to utopijne odzwierciedlenie marzeń Seweryna Baryki, emigranta tęskniącego do ojczyzny i idealizującego rodzinny kraj.

Podsumowanie

Omówione przykłady literackie dowodzą, że refleksje nad kondycją świata i jego przyszłością prowadzą do pesymistycznych wniosków. Futurystyczny obraz George'a Orwella jest ostrzeżeniem przed totalitaryzmem, a utopijna wizja Seweryna Baryki, bohatera Przedwiośnia Stefana Żeromskiego, nie przystaje do rzeczywistości, nie ma szans na realizację.

7. Nowomowa jako sposób na ograniczenie wolności człowieka.

Nowomowa to termin stworzony przez George'a Orwella w powieści pt. Rok 1984 na określenie języka propagandy totalitarnej, narzucającej mieszkańcom Oceanii zafałszowaną wizję rzeczywistości, odpowiadającą polityce Partii. W szerszym kontekście pojęcie to oznacza język propagandy stosowany przez władze totalitarne i kontrolowane przez nie organy. W Polsce cechy nowomowy można dostrzec w języku używanym przez władze komunistyczne w 2. poł. XX w.

Zajęcie stanowiska

Nowomowa jest narzędziem kształtowania i kontrolowania myśli obywateli, ponieważ stwarzając pozory naturalnej komunikacji, utrudnia lub uniemożliwia dyskusję na tematy niewygodne dla władzy.

Argumentacja

1. W powieści Orwella język służy kreowaniu rzeczywistości, w której żyją ludzie, prowadzi ich do unifikacji, odbiera im zdolność samodzielnego myślenia.

Przykłady z utworu:

Ze Słownika nowomowy usunięto hasła o znaczeniu niekorzystnym dla władzy, np. honor, sprawiedliwość, moralność, demokracja, religia.

Zmieniono znaczenie słów, np. wyraz wolny występował jedynie w zdaniach typu: Pies jest wolny od pcheł. Odwrócono znaczenie wielu słów. Widoczne jest to przykładowo w nazwach czterech ministerstw Oceanii: Ministerstwo Miłości zajmuje się inwigilowaniem obywateli, aresztowaniami i morderstwami politycznymi, więc powinno się raczej nazywać „Ministerstwem Nienawiści”; Ministerstwo Obfitości usiłuje zatuszować biedę i głód, wydaje niezgodne z rzeczywistością komunikaty ekonomiczne, należałoby je zatem określać jako „Ministerstwo Głodu”; zadaniem Ministerstwa Pokoju jest prowadzenie konfliktów zbrojnych, właściwszą nazwą byłoby „Ministerstwo Wojny”; Ministerstwo Prawdy manipuluje faktami i szerzy propagandę, w rzeczywistości jest więc „Ministerstwem Kłamstwa”.

W słowniku pozostały wyłącznie wyrazy o zabarwieniu pozytywnym; znaczenia negatywne oddawano za pomocą przedrostka -bez, np. bezdobry – ‘dobry’; przedrostki plus- oraz dwaplustus- stosowano w celu zasygnalizowania rosnącego natężenia cechy, np. plusciepły – ‘gorący’, dwaplustusciepły – ‘bardzo gorący’. Zabiegi te prowadziły do zubożenia języka.

Tworzono nowe wyrazy, np. dobromyśl, czyli ‘myśl ortodoksyjna’, czy myślozbrodnia na określenie wszystkiego, co łączyło się z wolnością i równością.

Wniosek cząstkowy: Nowomowa pozbawiała mieszkańców Oceanii indywidualizmu, zmieniała sposób nazywania rzeczy, a zatem także ich wartościowania – w ten sposób ingerowała w sposób myślenia człowieka. Docelowo mowa w Oceanii miała przekształcić się w strumień pozbawionych przemyślanego przekazu słów wydobywanych z krtani (kwakmowę) – był to proces dehumanizujący.

2. W nowomowie PRL-u można dostrzec mechanizmy znane z powieści Orwella Rok 1984 (kontekst kulturowy).

Przykłady:

Słowa zmieniały sens, np. bratnia pomoc w rzeczywistości oznaczała zbrojną interwencję, sformułowanie antypatriotyczny element odnosiło się do patriotów szykanowanych przez władzę.

Posługiwano się całkowicie pustymi znaczeniowo sloganami, np. Jedność wszystkich Polaków.

Stosowano eufemizmy – np. regulacja cen – ‘podwyżka’ lub przerwa w pracy – ‘strajk’. Zabieg ten nasuwa skojarzenie z pozbawionym hasel nacechowanych negatywnie słownikiem nowomowy opracowywanym przez Syme'a.

W tekstach propagandowych posługiwano się czasownikami w pierwszej osobie liczby mnogiej, np. popieramy, ufamy, budujemy, umacniamy, pragniemy, np.: Budujemy Polskę naszych pragnień i ambicji.

Głoszone formuły nie opisywały rzeczywistości, lecz miały charakter życzeniowy, np. Młodzież zawsze z partią – w ten sposób sytuacje pożądane przedstawiano jako już istniejące.

Wniosek cząstkowy: Za pomocą słów tworzono czarno-biały obraz świata. Wykorzystywano opozycję: my – oni (my, czyli ludzie popierający system, swoi; oni – bliżej nieokreśleni wrogowie systemu, zdrajcy narodu), aby wskazać przeciwnika, do którego obywatele mają kierować swoją niechęć.

Podsumowanie

Powieść Rok 1984 ukazuje siłę nowomowy i tłumaczy, dlaczego tak chętnie posługują się nią politycy.

Nowomowa oddziałuje na umysły z dużą siłą, ponieważ sposób mówienia o rzeczywistości i myślenia o niej jest kształtowany przez język. Język na usługach rządzących ingeruje w wolność jednostki, chroni władzę.

Wprowadzanie nowomowy to proces zmierzający ku tyranii.

8. Wizja społeczeństwa przyszłości. Omów zagadnienie na podstawie powieści Rok 1984 George'a Orwella.

Wizje społeczeństwa przyszłości powstawały w literaturze oraz w filmie. Doskonałe społeczeństwo opisywał Tomasz Morus w dziele Utopia, a także Wolter w Kandydzie (Eldorado) czy Stefan Żeromski w Przedwiośniu (wizja szklanych domów). Przykłady filmów, w których twórcy ukazali społeczeństwo przyszłości, to Raport mniejszości, Elizjum czy Piąty element. Wyobrażenia przyszłości zawarte w wielu dziełach to nie tyle obrazy lepszego jutra, ile przestrogi, o czym świadczą antyutopie Nowy wspaniały świat Aldousa Huxleya oraz Rok 1984 George'a Orwella (kontekst kulturowy).

Zajęcie stanowiska

Wizje społeczeństw przyszłości odnoszą się do teraźniejszych wydarzeń i zjawisk, dzięki czemu mogą zawierać ostrzeżenie przed ich konsekwencjami.

Argumentacja

1. W powieści Rok 1984 Orwell stworzył wizję społeczeństwa przyszłości opartą na obserwacji rozwijających się w latach 30. XX w. systemów totalitarnych (stalinizmu).

Przykłady z utworu:

Spółeczeństwo Oceanii ma strukturę hierarchiczną: członkowie Partii Wewnętrznej (ok. 2% obywateli) sprawują władzę, są bogaci i uprzywilejowani (np. mają prawo do własnego samochodu, korzystają z używek); członkowie Partii Zewnętrznej mają pewne przywileje (np. mogą pić dzin zwycięstwa), ale podlegają kontroli Partii Wewnętrznej; prole – najniższa i najliczniejsza warstwa (ponad 80% mieszkańców kraju) – nie mają dostępu do wielu dóbr, są wykorzystywani jako siła robocza, ale nie kontroluje się ich za pomocą teleekranów.

System totalitarny w Oceanii opiera się na władzy skupionej w rękach jednej partii, która rządzi za pośrednictwem czterech ministerstw: Ministerstwo Prawdy zajmuje się propagandą i manipuluje faktami oraz obrazem rzeczywistości; Ministerstwo Pokoju prowadzi wojny; Ministerstwo Miłości, któremu podlega Policja Myśli odpowiedzialna za aresztowania i morderstwa polityczne; Ministerstwo Obfitości opracowuje propagandowe raporty o wzroście gospodarczym, i próbuje tuszować panującą w kraju biedę.

Państwo kontroluje najbardziej osobiste aspekty życia obywateli – np. decyduje o tym, jakie związki można zawierać, dzieci są wcielane do organizacji, takich jak Kapusie, i szkolone, aby w razie potrzeby potrafiły zadenuncjować rodziców.

Wniosek cząstkowy: Społeczeństwo przyszłości ukazane w powieści Orwella jest całkowicie zniewolone, pozbawione możliwości przeciwstawienia się doskonale zorganizowanej machinie partii rządzącej, która sprawuje władzę za pomocą tyranii i terroru.

2. Powieść Aldousa Huxleya Nowy wspaniały świat z 1932 r. to antyutopia będąca wyrazem obaw autora przed katastrofalnymi następstwami faszyzmu (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Ośrodek Rozrodu i Warunkowania steruje narodzinami ludzi jak procesem produkcji – ludzkie komórki jajowe są dzielone na typy: alfa, beta, gamma, delta i epsilon.

Najlepsze komórki – alfa i beta – mają szansę na normalny rozwój; z gorszych – po podziale – rodzą się identyczni osobnicy przeznaczeni do pracy.

Nauka zupełnie przejęła kontrolę nad rozmnażaniem, eliminując ze świata jednostki chore i niedoskonałe.

W Republice Świata nie uczono historii, ludzie pozbawieni byli ciągłości kulturowej.

Wniosek cząstkowy: Wizja idealnie zorganizowanego społeczeństwa jest wizją przerażającą, prowadzącą do katastrofalnych skutków.

Podsumowanie

Powieści Orwella i Huxleya prezentują wizje społeczeństw przyszłości napawające grozą, ponieważ odnoszą się do zjawisk, które miały miejsce w rzeczywistości współczesnej pisarzom. Nowy wspaniały świat to wyraz lęku autora przed następstwami faszyzmu, a Rok 1984 jest projekcją obaw przed wszelkimi ustrojami autorytarnymi, w których nie ma miejsca na indywidualizm i wolność.

Tango Stanisław Mrożek

1. Konflikt idei społecznych.

Idee społeczne zmieniają się z każdym nowym pokoleniem, co nieuchronnie prowadzi do konfliktów między zwolennikami poszczególnych wizji. Może być to spór pomiędzy różnymi grupami społecznymi, które prezentują odmienne oczekiwania. Linia konfliktu często przebiega też pomiędzy tzw. „starymi” i „młodymi” – starszą generacją broniącą istotnych dla siebie idei i nowym pokoleniem, które wchodząc w dorosłość, szuka innego, własnego spojrzenia na rzeczywistość, więc wybiera odmienne wartości. Ścieranie się racji przeciwnych stron w atmosferze dialogu może prowadzić do wypracowania konsensusu lub powstania nowej jakości. Jeśli konflikty idei społecznych przebiegają w sposób gwałtowny, w przemocowy sposób są najczęstszą przyczyną podziałów społeczeństwa – mogą spowodować rozpad wspólnoty, a nawet przyczynić się do utraty wolności.

Zajęcie stanowiska

Krytyka próby rozstrzygnięcia konfliktu idei społecznych za pomocą siły w Tangu Sławomira Mrożka.

Argumentacja

1. Artur jako współczesne wcielenie bohatera romantycznego poszukującego nowej idei nadającej sens rzeczywistości.

Przykłady z utworu:

- Postać Artura w dramacie posiada cechy bohatera romantycznego, są one jednak karykaturalnie zdeformowane. To idealista buntujący się przeciwko zastanemu porządkowi świata. Jego cel jest jednak absurdalny – buntuje się przeciwko temu, że nie ma przeciwko czemu się buntować (ponieważ pokolenie jego rodziców w wyniku rewolucji obyczajowej unieważniło wszelkie zasady). To pustka i brak wartości powoduje, że decyduje się zostać obrońcą tradycyjnych zasad, ładu moralnego i ról społecznych. Chce przywrócić świat do normy poprzez konwencjonalne formy i rytuały (zamierza poślubić Alę).
- Bohater jest przekonany o należytej mu władzy (chce mieć rząd dusz), samotny i sfrustrowany, ma poczucie wyższości intelektualnej i moralnej nad otoczeniem, któremu chce narzucić swoją wolę. Gdy jego praktyki pedagogiczne nie odnoszą skutku, zaczyna tyranizować członków swojej rodziny w przekonaniu, że działa dla ich własnego dobra.
- Ponowoczesne, egalitarne społeczeństwo po rewolucji obyczajowej – rodzina Stomila – nie rozumie rewolucyjnych pomysłów Artura, który chce realizować misję przewodzenia. Stomil to stereotyp inteligenta, człowieka sztuki, abnegata, który zrywa z wszelkimi ograniczeniami, na niczym mu nie zależy, toleruje zdradę żony, nie rozumie syna. Bohater jest uosobieniem anarchii i wolności zupełnej. Ani on, ani Eleonora czy Eugenia nie przeciwstawiają się narastającej radykalizacji i agresji syna. Tolerują również obecność Edka, podejrzanego

osobnika, który najpierw obserwuje i podsycza narastający konflikt, później udaje sojusznika Artura w jego rewolucji, żeby na koniec zabić Artura i wprowadzić dyktaturę.

- Wielopłaszczyznowość przedstawionych w dramacie konfliktów pozwala odczytywać dramat jako parabolę społeczną i polityczną. Dramat Mrożka przedstawia skonfliktowaną rodzinę (społeczeństwo), w której nie ma miejsca na dialog i wymianę argumentów. Pragnienie porządku i granic syna ściera się z całkowitą biernością i obojętnością jego rodziców. Siłowa próba narzucenia swojej wizji świata przez Artura kończy się dla wszystkich tragicznie.

2. Wybór drogi odbudowy młodego państwa w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego (kontekst literacki).

- W rozdziale Wiatr od wschodu zostają zderzone ze sobą dwa nurty myślenia o państwie – liberalna (propaństwowa) i komunistyczna (rewolucyjna). Szymon Gajowiec uznaje, że uzdrowienie Polski to długotrwały proces wymagający wysiłku całego narodu (stopniowe reformy), Antoni Lulek zaś uważa, że zmiany powinny być gwałtowne i całościowe, rewolucyjne, domaga się zniwelowania różnic między klasami społecznymi.
- Obaj bohaterowie starają się przekonać Cezarego Barykę do swoich racji. Bohater dostrzega mankamenty prezentowanych przez nich idei – powolny program Gajowca przez długi czas nie wyrówna niesprawiedliwości i prawdopodobnie utrwali istniejące podziały. Natomiast radykalne podejście Lulka może prowadzić do terroru i chaosu, na miarę sytuacji po zwycięstwie rewolucji w Baku. Refleksje Cezarego obrazują ścieranie się odmiennych wizji oraz wartości i próbę wypracowania nowej jakości. Otwarte zakończenie powieści może symbolicznie oznaczać, że bohater jest nadal wewnątrznie rozdarty a młode pokolenie nie umie jeszcze wybrać, jaką ideę społeczną pragnie realizować.

Podsumowanie

Konflikt społeczny można rozumieć jako pewną niezgodność, wzajemne wykluczanie się celów, jako stan wrogości między grupami czy osobami. Rozpatrując konflikt jako ciąg działań, szuka się na ogół jego źródeł. Źródłem konfliktu w Tangu może być kryzys wartości ponowoczesnego społeczeństwa, kryzys rodziny, odwrócenie tradycyjnych ról. Rodzina w Tangu odrzuciła wszystkie normy i zasady, ale nie zaproponowała w zamian niczego. Negacja wartości moralnych, ideowa hipokryzja inteligencji pozwala prymitywnym jednostkom zaistnieć. W Przedwiośniu konflikty mogą wynikać z różnic między oczekiwaniami wobec państwa różnych grup społecznych, także samego Cezarego Baryki. Konflikt idei społecznych często prowadzi do tragedii, dramatu, regresu, a nie rozwoju. Wizja procesu dziejowego w Tangu jest pesymistyczna – zwycięża brutalna siła (Edek, komunizm), która miażdży inteligencję. Rozwój konfliktu w Przedwiośniu daje szansę na konsensus, szukanie trzeciej drogi.

2. Problem upadku wartości.

Wyższe wartości nadają życiu sens. Pomagają ustalać priorytety. Wyznaczają granice i normy postępowania. Organizują życie moralne i społeczne człowieka. W każdym społeczeństwie powinny istnieć zasady i wartości, które konstytuują wspólnotę. W Tangu Mrozek ukazuje problem kryzysu współczesnej rodziny doświadczającej rozpadu tradycyjnych więzi. Jest on wynikiem degradacji wartości humanistycznych i kryzysu kultury duchowej, które dokonały się po II wojnie światowej.

Zajęcie stanowiska

Poszukiwanie idei w świecie pozbawionym wartości prowadzi do wniosku, że forma bez treści i wartości jest nietrwała i może ulec zniszczeniu przy nawet małym nacisku, z kolei nieograniczona wolność może doprowadzić do zniewolenia człowieka.

Argumentacja

1. Upadek podstawowych wartości obserwujemy w rodzinie Stomila, która obrazuje społeczeństwo dotknięte różnymi formami kryzysu.

Przykłady z utworu:

- Kryzys idei – Artur, potomek romantyków, desperacko szuka wielkiej idei, neguje beztroski świat rodziców, ich nihilizm, bezład, stagnację. Bohater buntuje się na opak – robi to dlatego, że nie ma się już przeciwko czemu buntować. Jest młody, ale chce wprowadzić stary ład. Jego plany są nierealistyczne, dążenia absurdalne. Przejmuje rolę przywódcy w rodzinie, ale jego strategia – próba wprowadzenia tradycyjnych form i rytuałów,

które okazują się puste (ślub z Alą, „ubieranie” rodziny, sadzanie babci na katafalku) i narzucenie swojej woli przemocą – okazują się nieskuteczne, a monolog wygłoszony na stole jest parodią romantycznych improwizacji. Kiedy bohater wreszcie znajduje ideę – śmierć, szybko sam ginie.

- Kryzys rodziny i autorytetów – wielopokoleniowa rodzina Stomila jest karykaturą rodziny – domownicy nie rozmawiają z sobą, a raczej wygłaszają kwestie, nikt nikogo nie słucha. Bohaterowie uciekają od grania zwyczajowych ról – ojciec nie chce być głową rodziny ani wzorem do naśladowania dla syna, babcia zachowuje się jak nastolatka, dla matki wybór medycyny jako kierunku studiów przez syna jest wstydem. Kult nowoczesności pozwala bohaterom na swobodę obyczajową, odrzucenie moralności, tradycyjnych norm – Eleonora sypia z Edkiem, Stomil akceptuje zdradę żony, syn terroryzuje starszych członków rodziny – co nie spotyka się z żadnym wymiernym oporem z ich strony.
- Cały proces przemian w rodzinie Stomilów doprowadza do upadku wartości duchowych i do triumfu prymitywnej siły. Groteskowy finał dramatu jest bardzo pesymistyczny. Zwyciężyły bezmyślność i pięść, kryzys wartości jeszcze się nasilił – śmierć Artura (podobnie zresztą jak śmierć babci) nikogo nie wzruszyła. Inteligencja, którą reprezentują Stomil, Artur czy Eugeniusz, ulega osobnikowi bez wartości, kierującemu się najprostszymi, zwierzęcymi instynktami – Edkowi.

2. Kryzys wartości idei romantycznej poezji w Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego (kontekst literacki).

- Bohater dramatu Krasińskiego, podobnie jak Artur, jest uwikłany w proces odnajdywania wartości, której mógłby się poświęcić. W pierwszej części dramatu to niespełniony artysta, którego największym marzeniem i celem w życiu jest zaznać „prawdziwej sztuki”. Pragnie uniesienia i sławy, dla których jest gotów porzucić żonę, dziecko i dotychczasowe życie. Egoistycznie skupia się na własnych pragnieniach i doprowadza do upadku rodziny. Dziewica, za którą podążył hrabia, symbolizuje romantyczną koncepcję poezji, fałszywą i pozbawioną wartości ideę – unieszczęśliwia Henryka, doprowadza do obłędu jego żonę, okazuje się przekleństwem dla ich syna Orcia.

Podsumowanie

W Tangu ponowoczesne społeczeństwo, odrzucając tradycyjny model życia i tradycyjne wartości, staje się całkowicie bezbronne wobec prymitywnej i miażdżącej siły proletariatu. Inteligent przegrywa z ciemniakiem. Klęska Artura (idealisty) wynika z jego niedojrzałości i braku pragmatyzmu. Świat pozostaje bez wartości, jest nieludzki (te instynktowność i zezwierzęcenie symbolizuje brutalny Edek), ponieważ sprofanowano i zdegradowano w nim wartości. Społeczeństwo, które będzie się rozwijać bez wartości, czeka regres albo dyktatura.

3. Konflikt i spór pokoleń.

Kolejne pokolenia budują swoją tożsamość często poprzez konflikt z poprzednimi generacjami. Cykl ten jest naturalny i odwieczny. Negacja starych form, bunt przeciwko nim ma charakter progresywny, jeżeli młode pokolenie zaproponuje atrakcyjne i wartościowe idee.

Zajęcie stanowiska

Przedstawiony w Tangu spór pokoleniowy ma opaczny, absurdalny charakter. Mrozek za pomocą tego motywu zwraca uwagę na upadek wartości po II wojnie światowej oraz jego konsekwencje – zagrożenie totalitarną dyktaturą.

Argumentacja

1. Przedstawienie konfliktu w Tangu.

Przykłady z utworu:

- W dramacie opisana została wielopokoleniowa rodzina: najstarsze pokolenie – babcia Eugenia i wuj Eugeniusz, pokolenie rodziców – Eleonora i Stomil, pokolenie dzieci – Artur, Ala. Główny spór toczy się między synem a ojcem.
- Jakość życia rodzinnego, w którym panuje anarchia, chaos, brakuje zasad i wartości, nie odpowiada Arturowi. W świecie, w którym wszystko wolno, nie można się do niczego odnieść. Syn zarzuca swoim liberalnym rodzicom, że udają, są zdemoralizowani i dali sobie narzucić swoistą dyktaturę wolności, czym zniszczyli naturalny i odwieczny porządek świata, przewartościowali role społeczne, odrzucili jakiegokolwiek hierarchie

(nawet babcia nie chce być „tradycyjną staruszką” – nosi trampki, gra w karty). Starsze pokolenie naruszyło bezceremonialnie zasady etyczne (Eleonora zdradza męża, a Stomil nie chce się tym przejmować).

- Artur to idealista, który niczym wybawca ludzkości chce stanąć na czele całej rodziny i wreszcie zaprowadzić ład. Paradoksalnie to on – najmłodszy członek rodziny jest bohaterem o konserwatywnych poglądach. Próbuje więc przeprowadzić rewolucję. Polega ona jednak głównie na przywróceniu dawnych, pustych form i rytuałów (tradycyjny ślub z Alą, wymogi odpowiedniego stroju, wymuszenie na ojcu konwencyjnej reakcji na zdradę żony). Zabiegi ideologiczno-pedagogiczne Artura nie niosą za sobą głębszej treści i okazują się nieskuteczne.
- Pokolenie rodziców i dziadków odrzuca tradycje, jest swobodne obyczajowo, rewolucyjne, nowoczesne, bunt oznacza dla nich zanegowanie wszystkiego i wolność absolutną. Taka postawa prowadzi w efekcie do obojętności i całkowitej bezideowości (Stomil stwierdza, że w sztuce, która jest jego pasją, nie da się już powiedzieć niczego nowego; zarówno on jak i reszta rodziny ulegają w zasadzie bez oporu terrorowi ze strony Artura i nie dostrzegają zagrożenia ze strony Edka).

Wniosek cząstkowy

Spór pokoleniowy w Tangu jest jałowy – nie doprowadza do wyłonienia nowych idei. Starsze pokolenie zanegowało wszystkie wartości, natomiast nowe proponuje jedynie powrót do dawnych, pustych form i konwencjonalnych ograniczeń.

2. Spór pokoleń w Romantyczności Adama Mickiewicza (kontekst literacki).

- Konflikt światopoglądowy pokoleń w balladzie Mickiewicza wynika ze starcia dwóch perspektyw postrzegania świata: starca i narratora.
- Starzec odrzuca istnienie świata metafizycznego, duchów i zjaw, poznaje świat racjonalnie i empirycznie, zaleca, by ufać szkiełku i oku.
- Romantycy, których reprezentuje narrator, inaczej odbierają świat. Uznają za wartościowe prawdy żywe, irracjonalne, ponieważ poznanie empiryczne i racjonalne jest niewystarczające. Narzędziem dotarcia do prawdy o świecie mogą być uczucia, intuicja, wyobraźnia.

Wniosek cząstkowy

Ballada Romantyczność jest wynikiem dyskusji starszego pokolenia poetów (klasyków) z młodymi (romantykami). Jest to przykład konfliktu, w którym nowe pokolenie wypracowuje rozwiązania o progresywnym, rozwojowym charakterze. Romantycy zaproponowali nowatorski, emocjonalny i odkrywczy sposób odbioru świata.

Podsumowanie

Głównym inicjatorem konfliktu w Tangu był Artur, który ostatecznie stał się ofiarą sporu. Idee rozważane przez tego bohatera zostały zdyskredytowane – młode pokolenie niczego nie wniosło, a stare stało się bezwolną masą. Rodzina Stomilów jest metaforą skonfliktowanego społeczeństwa, które w wyniku sporów i podziałów stało się bezbronne. Tę słabą kondycję wykorzystał Edek, który przejął całkowitą kontrolę i na drodze brutalnego zamachu wprowadził dyktaturę.

4. Koncepcja teatru absurdu.

Teatr absurdu to gatunek dramatu nawiązujący do egzystencjalizmu. Powojenna rzeczywistość zmuszała artystów do poszukiwania nowych form wyrazu. Miały one służyć ukazaniu specyficznej sytuacji współczesnego człowieka, który stracił wiarę w porządek, boga i sens życia, i w rezultacie doświadczył poczucia absurdalności świata, zagubienia i samotności. Teatr absurdu posługiwał się groteską i parodią, aby zaskoczyć odbiorcę i wywołać u niego wstrząs intelektualny. Twórcy tego nurtu w swoich dziełach rozwijali pozornie realistyczną sytuację w sposób niezwykle i zaskakujący. Wydarzenia zwykle nie miały logicznego uzasadnienia, a postacie były pozbawione psychologicznej motywacji. Często stosowanym zabiegiem było odwrócenie ról, godzenie sprzeczności – przeplatanie się komizmu i tragizmu oraz sięganie do elementów kultury masowej. Największą popularność teatr absurdu osiągnął w połowie XX stulecia (kontekst kulturowy).

Zajęcie stanowiska

Paradoksy i absurdy życia ponowoczesnego społeczeństwa zostały przedstawione w groteskowej formie w dramacie Sławomira Mrożka *Tango*.

Argumentacja

1. Sławomir Mrozek w *Tango* wykorzystuje przede wszystkim konwencję groteski, zakładając, że tylko karykatura, deformacja i absurd mogą oddać dramat społeczeństwa ponowoczesnego.

Przykładowe elementy groteski w dramacie:

- Scenografia: mieszkanie Stomila jest zagrożone niepotrzebnymi sprzętami (wózek, katafalk, pusta klatka dla ptaków), panuje bałagan.
- Bohaterowie: babcia Eugenia – seniorka rodu, ale ubrana w czapkę z daszkiem i trampki; Stomil – ojciec rodziny – w większości scen chodzi w rozpiętej piżamie; Edek – dziwny osobnik, niechlujny typ z wąsikami, nie należy do rodziny; Eugeniusz – ubrany w garnitur starszy pan, ale do marynarki nosi krótkie spodnie i podkolanówki; Artur – najmłodszy członek rodziny, paradoksalnie jedynie on jest nienagannie, formalnie ubrany (biała koszula, garnitur, krawat).
- Sytuacje: sztuczne i wymuszone błogosławieństwo przedślubne udzielone Arturowi i Ali przez rozszoszczoną babcie w obecności sterroryzowanych przez Eugeniusza domowników (niemożność naprawy świata poprzez taką formę); śmierć Eugenii – babcia kładzie się na katafalku, nikt nie zwraca na nią uwagi, nikt nie chce jej wysłuchać, Stomil i Artur dyskutują o ideach, podczas gdy bohaterka umiera – kontrast między powagą sytuacji a zachowaniem Eugenii oraz rodziny; parodia ostatniej woli (informuje, gdzie są karty) i pożegnania z bliskimi.
- Przejęcie władzy przez Edka – Edek zabija Artura ciosem w tył głowy i komentuje to określeniem, ale był twardy, grozi pozostałym domownikom, upokarza Eugeniusza, rozbiera trupa, zakłada za ciasną marynarkę Artura i tańczy z Eugeniuszem tango. Idea Artura została zastąpiona brutalną siłą. Scena ta podkreśla dominację Edka, a taniec rozpoczyna dyktaturę i rządy totalitarne.

Wniosek częściowy

Postacie są przedstawione kontrastowo i karykaturalnie, role rodzinne i społeczne są zaburzone, to bohaterowie marionetki – uosabiają tylko idee, nie mają głębi. Odrzucenie wszelkich tradycji, wartości i idei powoduje brak możliwości powrotu do utartych form towarzyskich i społecznych, nawet w obliczu sytuacji ostatecznych, takich jak śmierć czy brutalne morderstwo, żaden z członków rodziny nie potrafi się odpowiednio zachować.

2. Groteska to konwencja literacka, sposób prezentacji świata przedstawionego, który opiera się na komizmie, odrzuceniu zasady prawdopodobieństwa i kreacji zdeformowanego obrazu rzeczywistości. Charakterystyczne dla groteski jest połączenie elementów komizmu i tragizmu, które służą celom satyrycznym lub parodystycznym, przejawskrawienie oraz karykatura.

Estetyka groteski, upodobanie do form karykaturalnych, do absurdu, niejednorodność stylowa czy też brak jednolitości nastroju służą ukazaniu konsekwencji zmian zachodzących w życiu społecznym i w relacjach międzyludzkich. Utworami utrzymanymi w konwencji groteski są *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza, *Szewcy* Stanisława Ignacego Witkiewicza czy *Kartoteka* Tadeusza Różewicza (kontekst historycznoliteracki).

Podsumowanie

Katastroficzna wizja społeczeństwa została przez Mrożka przedstawiona za pomocą groteski. Za pomocą tej konwencji dramaturg ukazał świat na opak, w którym panują anarchia, absurd i karykatura – nic nie jest takie jak być powinno. Dramat porusza ważne problemy współczesnego świata, takie jak rozpad więzi rodzinnych, brak miłości, dewaluację wartości, a także brak jakichkolwiek idei. Inteligencja ucieka od odpowiedzialności za losy społeczeństwa, dlatego prymitywne jednostki wykorzystują sytuację i wprowadzają dyktaturę.

5. Konserwatyzm i postępowość jako sprzeczne idee społeczne.

Idee społeczne zmieniają się z każdym nowym pokoleniem, a konflikty generacyjne są nieuchronne. Jednak to dzięki sporom mogą powstać nowatorskie rozwiązania problemów, z którymi społeczeństwo mogło się wcześniej długo borykać. Dlatego ważna jest komunikacja oraz dyskusja między przeciwnymi stronami, tak aby osiągnąć konsensus.

Zajęcie stanowiska

W Tangu konserwatyzm i progresywizm wzajemnie się wykluczają. Obrazująca ponowoczesne, egalitarne społeczeństwo po rewolucji obyczajowej rodzina Stomila nie rozumie tradycyjnych pomysłów Artura, który chce przywrócić dawny ład.

Argumentacja

1. Konserwatyzm Artura i postępowość pokolenia Stomila w Tangu.

Przykłady z utworu:

- Przedstawienie Artura jako reprezentanta konserwatyizmu – bohater nie toleruje anarchii, chaosu, braku zasad i degrengolady moralnej pokolenia rodziców. Syn zarzuca ojcu, że liberalna rewolucja zatruli umysły, doprowadziła do marazmu. W takim społeczeństwie role społeczne odwróciły się. W nowoczesnym świecie bez zasad Artur, jako obrońca tradycji i moralnego ładu, buntuje się przeciwko temu, że nie ma przeciwko czemu się buntować. Chce przywrócić świat do normy poprzez tradycyjny ślub z Alą, co jednak okazuje się pustą formą.
- Przedstawienie rodziców jako reprezentantów liberalizmu – pokolenie Eleonory i Stomila lekceważy tradycję, która nie ma dla niego żadnej wartości. W jej miejsce bohaterowie proponują swobodę obyczajową oraz rewolucję w sztuce (kres starej, użytkowej sztuki). Bunt oznaczał dla nich przekreślenie wszystkich dotychczasowych wartości (ideą przewodnią była wolność, wszelkie stare formy negowano i niszczone). Członkowie pokolenia negacji i buntu myśleli, że następne pokolenia to docenią. Stomil dziwi się, że Arturowi ten porządek nie odpowiada.
- Na jałowym sporze między przedstawicielami dwóch sprzecznych idei społecznych w dramacie korzysta jedynie Edek – symbol brutalnej, prymitywnej, pozbawionej moralności siły i władzy zbudowanej na strachu i dyktaturze.

2. Odmienne koncepcje życia społecznego w Przedwiośniu Stefana Żeromskiego (kontekst literacki).

- W powieści Stefana Żeromskiego mowa jest o Polsce, która jako nowe, młode państwo musi wybrać drogę odbudowy. W powieści zderzone są ze sobą różne koncepcje życia społecznego.
- Dworek w Nawłoci ze swoim sielankowym klimatem, kultywujący konserwatywne szlacheckie tradycje, staje się swego rodzaju arkadią, azylem, symbolem, mitem – nowym Soplicowem. Żeromski jednak rewiduje romantyczne mity. Ziemianie prowadzą życie pasożytnicze, oderwane od bieżącej sytuacji politycznej.
- Przedstawicielem postępowej idei jest w powieści Antoni Lulek – antypatyczny komunista, który jest przeciwny instytucjom państwowym, chce zburzyć burżuazyjny porządek. Pragnie doprowadzić do rewolucji robotniczej na wzór komunistycznej, rosyjskiej. Potencjalne krwawe konsekwencje takiego rozwiązania uważa za koszty, które trzeba ponieść dla dobra sprawy.

Podsumowanie

Wielopłaszczyznowość przedstawionych w dramacie Tango konfliktów pozwala odczytywać dramat jako parabolę polityczną i społeczną. Specyficzne odwrócenie ról, zbudowanie konfliktu na opak poprzez zderzenie konserwatywnego przedstawiciela młodego pokolenia (Artura) z postępowym ojcem powoduje klęskę i degradację obu idei. Mrozek zwraca w ten sposób uwagę na kryzys wartości w nowoczesnym świecie. Żeromski w Przedwiośniu przedstawia odmienne punkty widzenia, by sprowokować dyskusję, skłonić do refleksji i poszukiwania rozwiązań, które pozwolą uniknąć zagrożeń niesionych przez przedstawione w powieści idee społeczne.

6. Groteskowa reinterpretacja motywu tańca.

Groteska to konwencja literacka wykorzystująca w sposobie kreacji świata deformację, eksponująca dziwaczność, brzydotę. Typowe dla groteski jest połączenie elementów komizmu i tragizmu, które służą celom satyrycznym lub parodystycznym.

Zajęcie stanowiska

Mrożek przedstawia w Tangu groteskowo przerysowaną, zdeformowaną rodzinę Stomilów. Często wykorzystywany w literaturze motyw tańca jako elementu kulturotwórczego, integrującego wspólnotę, będącego swego rodzaju rytuałem społecznym zostaje przez autora przeddefiniowany i ośmieszony. Reinterpretacja tego motywu pozwala na nadanie mu nowej symboliki i funkcji. Tango kończące dramat jest symbolem dominacji agresywnej dyktatury.

Argumentacja

1. Motyw tańca w Tangu Sławomira Mrożka.

Przykłady z utworu:

- Tytułowe tango tańczy nad zwłokami Artura dyktator Edek oraz konformista Eugeniusz. Taniec może symbolizować ostatni akord wprowadzenia dyktatury, stając się figurą uwięzienia rodziny. Edek manifestuje tym samym swoją władzę – jedynym prawem będzie odtąd wola silniejszego. Zakończenie dramatu ma charakter bardzo pesymistyczny – prymitywna jednostka kierująca się w życiu wyłącznie siłą w zasadzie bez większego oporu zniewoliła intelektualistów – rodzinę Stomilów.
- Taniec jest najczęściej wyrazem radości, szczęścia, uświetnia bale, uroczystości; jest to również element tradycji, wspólnoty – w takim znaczeniu widzimy go w Panu Tadeuszu. Edek każe Eugeniuszowi zatańczyć tango – taniec zmysłowy, erotyczny, nieprzyzwoity. Łamie tym samym konwencję – to też symbol przemian społecznych. Służalcza postawa Eugeniusza (na propozycję Edka odpowiada: a wie pan, że zatańczę) pokazuje, że dyktatura nie będzie miała problemu z utrzymaniem porządku w społeczeństwie. Tango kończy się parodią chocholego tańca z Wesela. Świat doszedł już do pewnego kresu, nie ma nadziei. Tango trwa nawet po opadnięciu kurtyny.

Wniosek cząstkowy

Mrożek reinterpretuje motyw tańca – w jego dramacie taniec nie integruje, nie jest odświętnym akcentem, nie wyraża emocji. Symbolizuje tryumf kultury niskiej nad wysoką, kres etosu inteligenta.

2. Taniec w filmie Popiół i diament w reż. Andrzeja Wajdy (kontekst kulturowy).

- Końcowa scena filmu przedstawia korowód pijanych postaci, które tańczą poloneza. Równolegle rozgrywa się dramat Maćka. Polonez tańczony w filmie niczego nie zapowiada, staje się chocholim tańcem społeczeństwa. Jest to parodia poloneza – wszyscy są pijani i łączą się w pary: komuniści z przeciwnikami nowego ustroju, komunistyczna elita miasta i zdeklasowani arystokraci. Pijacki korowód zaciera różnice społeczne. Orkiestra fałszuje.

Wniosek cząstkowy

Reinterpretując motyw tańca, reżyser ukazuje ludzi nieodpowiedzialnych, biernych i zdemoralizowanych. Ten taniec można odczytać jako metaforę społeczeństwa, które jest całkowicie zdezorientowane w nowej sytuacji politycznej.

Podsumowanie

Estetyka groteski służy przedstawieniu zmian zachodzących w życiu społecznym i relacjach międzyludzkich. Odbierając finalnej scenie tańca jej kulturowy i tradycyjny charakter, Mrożek polemizuje z romantycznym mitem społeczeństwa, które tańcząc, celebrowało ważne i przełomowe dla siebie wydarzenia. Zwraca także uwagę na konsekwencje lekceważenia zagrożenia. To tylko Edek – tak Stomil skomentował przejęcie władzy przez Edka. Niestety ten pobłażliwie traktowany przez inteligentów prostaczek stał się dyktatorem, a tańczone przez niego tango oznacza wprowadzenie władzy totalitarnej.

Raport o stanie wojennym Marek Nowakowski

1. Literacki zapis historii najnowszej.

Stan wojenny to rodzaj stanu wyjątkowego, który wiąże się z przejściem sterów władzy w państwie przez wojsko w celu skutecznego zapanowania nad porządkiem społecznym i uniknięcia chaosu w sytuacji zagrożenia. Wprowadzony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny w Polsce daleki był jednak od tej definicji. Został ogłoszony, aby zdławić protesty społeczne i wystąpienia przeciwko rządzącym, zagrażały one bowiem siłom partyjnym utratą władzy (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Opowiadania Marka Nowakowskiego zawarte w zbiorze Raport o stanie wojennym stanowią świadectwo tamtego czasu. Zbiór Nowakowskiego to szereg miniatur literackich, których bohaterami są zwykli ludzie ukazani w sytuacjach typowych dla codzienności stanu wojennego. Ta typowość została przedstawiona w sposób realistyczny, ale skłaniający do refleksji.

Argumentacja

1. Stan wojenny jako tragiczne wydarzenie historyczne (kontekst historyczny).

Przykłady z utworu:

Oficjalnie wprowadzenie stanu wojennego było odpowiedzią na pogarszającą się sytuację gospodarczą kraju (brak zaopatrzenia w sklepach, reglamentacja towarów – system kartek żywnościowych, zagrożenie bezpieczeństwa energetycznego, załamanie skupu produktów rolnych).

Rzeczywistymi powodami były obawy reżimu komunistycznego o utratę władzy, wynikające ze spadku poparcia społecznego dla polityki komunistów.

Wprowadzenie stanu wojennego wiązało się z powołaniem władz wojskowych, w tym Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, która stała się nadrzędną wobec konstytucji siłą sprawującą rządy w Polsce.

Jednym z działań operacyjnych było stłumienie wolności, która narodziła się wraz z powstaniem NSZZ „Solidarność”. Internowano ponad 10 tys. działaczy związkowych różnego szczebla. W wyniku wydarzeń stanu wojennego zginęło ponad 100 osób, w tym 9 górników podczas pacyfikacji strajku w kopalni „Wujek” w Katowicach.

Wniosek cząstkowy: Marek Nowakowski w swoim zbiorze opowiadań zdaje relację z wydarzeń stanu wojennego.

2. Otwierające zbiór opowiadanie Stan wojny jest zapisem wycinka rzeczywistości stanu wojennego.

Przykłady z utworu:

Sceneria opowiadania – żołnierze uzbrojeni w karabiny z bagnetami, typowy kosiak (czyli rodzaj kosza pełniący funkcję piecyka), nad rozżarzonymi węglami żołnierze rozgrzewają ręce, jest zima, mróz, grudniowy wieczór, zbliża się godzina policyjna. Detale typowe dla rzeczywistości stanu wojennego pozwalają określić czas i miejsce opowiadania.

Fabula opowiadania sprowadza się do jednego zdarzenia – do wartowników podchodzi stara kobieta, która nagle wyłania się z ciemności. Podejmuje rozmowę z młodym żołnierzem. Cichym głosem mówi, że żal wszystkich – zapewne ma na myśli i ofiary, i oprawców stanu wojennego.

Nowakowski wyraźnie kontrastuje postacie: młody żołnierz, bez wyraźnych cech charakterologicznych – stara kobieta, cicha, ale z oczami, które z jednej strony przypominają oczy doświadczonej matki, z drugiej patrzą przenikliwie.

Staruszka kończy swój krótki monolog stwierdzeniem skierowanym do „żołnierzyka”, że na śniegu znajduje się krew, jednak młody żołnierz nie dostrzega jej śladów.

Wniosek cząstkowy: Ukazana scena pozwala autorowi skonstrastować mądrość starej kobiety i brak refleksji młodego żołnierza, który jest bezwolnym narzędziem w rękach władzy.

Podsumowanie

Surowość i oszczędność środków w kreacji świata przedstawionego służy w opowiadaniu Nowakowskiego Stan wojny nakreśleniu realistycznego zapisu, niejako sprawozdania z przebiegu służby, staje się raportem dziennym z incydentu, który zakłócił monotonię warty. Kontrast między bohaterami, ich oszczędne wypowiedzi tworzą wyrazisty portret ludzi, którzy znaleźli się po dwu stronach barykady. To realistyczny, przejmujący swoją prostotą literacki zapis historii.

2. Dystans między władzą i obywatelem.

Wprowadzony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny w Polsce oficjalnie był odpowiedzią na pogarszającą się sytuację gospodarczą kraju i miał służyć zapanowaniu nad chaosem wywołanym m.in. brakami żywności (system kartek) czy zagrożeniem bezpieczeństwa energetycznego. Władza nadała sobie jednak uprawnienia, których do tej pory nie miała. Zarządzenie stanu wojennego wiązało się z powołaniem władz wojskowych, w tym Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, która rządy sprawowała dekretemi. Wystąpienie telewizyjne gen. Wojciecha Jaruzelskiego, w mundurze, z twarzą przysłoniętą ciemnymi okularami, które w tej sytuacji nabierały szczególnego znaczenia (chęć ukrycia się za nimi), budowało barykadę między władzą i narodem, stwarzało dystans nie do pokonania (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Raport o stanie wojennym Marka Nowakowskiego to studium zachowań i stosunków międzyludzkich będących świadectwem tamtego czasu. Szczególne miejsce zajmują w opowiadaniach Nowakowskiego relacje między władzą a obywatelem, którym towarzyszy strach, pogarda oraz niezgoda na zaistniałą rzeczywistość.

Argumentacja

1. Ważnym zabiegiem zastosowanym przez Nowakowskiego jest ukazanie relacji władza – obywatel w sposób pośredni.

Przykłady z utworów:

Obywatele to zazwyczaj zwykli ludzie, mieszkańcy blokowisk. Władza zaś to nie ci, którzy stoją najwyżej, ale ich przedstawiciele: żołnierze i milicjanci patrolujący ulice lub ich dowódcy przekazujący rozkazy „góry”, czyli wyższych od siebie rangą. Bezpośrednio sprawujący władzę w państwie pozostają niewidoczni, jakby schowani za symbolicznymi ciemnymi okularami, niemający odwagi spojrzeć ludziom w oczy.

Relacje władza – obywatel to nie tylko pogarda dla prostych ludzi i ich codziennych potrzeb. To także bezwzględność, manipulacja ludźmi, korupcja czy szantaż.

Bezwzględność i skorumpowanie władzy można odnaleźć w opowiadaniu Nocny ront. W nocy ustawia się kolejka do sklepu mięsnego, ponieważ nad ranem ma być dostawa. Trwa jeszcze godzina policyjna, mimo to ludzie stoją w kolejce. Nagle pojawia się ront (patrol wojskowy wyznaczony do kontrolowania czujności wart i porządku).

Strach przed konsekwencjami kontroli powoli ustępuje, kiedy okazuje się, że dowódca patrolu przymyka oko na złamanie zakazu wychodzenia z domu w czasie godziny policyjnej w zamian za łapówki, przyjmowane od kolejkowiczów indywidualnie, po rozmowie na stronie. Władza pozostaje w tym wszystkim anonimowa, ludzie nie wiedzą nawet, czy to milicja, czy wojsko.

Z sytuacją zastraszania i korumpowania dziennikarzy mamy do czynienia w opowiadaniu Co mam zrobić?.

Władza komunistyczna sprawdza, czy artykuły są poprawne politycznie, prowadzi rozmowy z pracownikami redakcji. Każdy z nich musi dokonać wyboru, czy pozostać wiernym swoim przekonaniom, czy podporządkować się oczekiwaniom władzy i pisać pod jej dyktando.

Stawianie ludzi w sytuacji brutalnego wyboru, szantaż przynależnością do „Solidarności” i perspektywą wyrzucenia na bruk albo podporządkowania się brutalnej sile – to obraz stosunku władzy do obywatela. Mimo że w żadnym momencie opowiadania ta władza się bezpośrednio nie ujawnia, o jej stosunku do ludzi dowiadujemy się z opisu zachowania dziennikarzy różnych redakcji.

Podsumowanie

Marek Nowakowski w zbiorze Raport o stanie wojennym ukazuje relacje międzyludzkie oraz dystans między władzą a obywatelem (czasami prostym człowiekiem, a czasem – wykształconym, jak np. dziennikarze). Nowakowski ukazuje różne postawy tych, którzy reprezentują władzę, m.in. korupcję (opowiadanie Nocny ront),

oderwanie od rzeczywistości, manipulację ludźmi (opowiadanie Wróg), podporządkowanie sobie wszystkich kanałów informacyjnych i dziennikarzy w nich pracujących (opowiadania Co mam zrobić?, Weryfikacja). To realistyczny, bardzo przejmujący obraz relacji społecznych.

3. Bunt i bezradność – postawy bohaterów wobec realiów stanu wojennego.

Trudne sytuacje, w jakich może się znaleźć człowiek, wymagają od niego dokonania wyboru. Często jest to bezradność lub bunt (wewnętrzny bądź okazywany wprost). Takie postawy zrodziło wprowadzenie 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego w Polsce. Oficjalnie był on spowodowany pogarszającą się sytuacją gospodarczą kraju i miał służyć zapanowaniu nad chaosem wywołanym m.in. brakami żywności i kiepskim stanem bezpieczeństwa państwa (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Opowiadania Marka Nowakowskiego z tomu Raport o stanie wojennym ukazują różne postawy wobec realiów, jakie przyniosło wprowadzenie stanu wojennego – od bezradności, poprzez milczący opór, aż do buntu. Zdarzają się również przykłady akceptacji decyzji podjętych przez władze. W ten sposób autor ukazał zróżnicowanie polskiego społeczeństwa i całą złożoność sytuacji, z jaką przyszło się zmierzyć każdemu z Polaków.

Argumentacja

1. Marek Nowakowski w opowiadaniach z tomu Raport o stanie wojennym wykreował bohatera zbiorowego, będącego sumą zachowań postaci indywidualnie ukazanych w kolejnych opowieściach.

Przykłady z utworów:

Opowiadania to relacje narratora (obserwatora wydarzeń) lub kolejnych postaci, dotyczące refleksji przeciętnych obywateli na temat ich życia w realiach stanu wojennego.

Autor ukazał dylematy moralne i różne postawy wobec zaistniałej rzeczywistości, a także ludzkie dramaty związane ze zniewoleniem człowieka przez system.

W otwierającym tom opowiadaniu Stan wojny została ukazana sytuacja, w której mamy do czynienia z konfrontacją siły i słabości. Z pozoru siła jest po stronie władzy: karabiny z bagnetami, czołgi i transportery opancerzone, żołnierze pilnujący porządku. Naprzeciw tej siły staje w opowiadaniu słaba stara kobieta, która w ocenie młodego żołnierza opowiada jakieś dziwne rzeczy, o krwi na śniegu, której nigdzie nie widać. To jednak tylko pozory, bo w tej konfrontacji siła i odwaga leży po stronie staruszki. To ona swoją wizją krwawych śladów i stwierdzeniem, że żal jej młodego żołnierza, wywołuje u niego zaskoczenie i niepewność.

W opowiadaniach ukazywani są ludzie, którym towarzyszy poczucie bezradności. Taką osobą jest młoda dziennikarka, jedna z wielu przedstawicieli tego zawodu, poddanego weryfikacji przez władze w czasie stanu wojennego, o czym można się dowiedzieć z lektury opowiadania Co mam zrobić?.

Powtarzane przez dziennikarkę tytułowe pytanie jest wyrazem bezradności, braku pewności co do decyzji, którą trzeba podjąć. Każdy z weryfikowanych przez władzę dziennikarzy musi dokonać wyboru, czy pozostać wiernym swoim przekonaniom, czy podporządkować się oczekiwaniom władzy i pisać pod jej dyktando.

W opowiadaniach odnajdujemy także przykłady gniewu i buntu, np. w utworze Wróg. Po internowaniu nauczycielki języka polskiego z liceum młodzież wystosowuje apel o jej uwolnienie, podpisuje go i wywiesza na tablicy ściennej w głównym holu. Szkoła zostaje objęta nadzorem komisarza wojennego majora Stachonia, który w nieudolny sposób usiłuje zaprowadzić porządek i zmienić myślenie młodych ludzi. Czyni to jednak bez wyraźnych rezultatów – buntownicy nie reagują, a najodważniejszy z nich, Korczyk, bierze na siebie odpowiedzialność za apel, przez co major uznaje go za wroga systemu.

Podsumowanie

W Raporcie o stanie wojennym zostały ukazane różne postawy wobec wprowadzonego stanu wojennego. Bohaterowie opowiadań przyjmują postawę z pozoru obojętną, milczącą, pełną obaw – mogą przecież zostać zdemaskowani przez nadgorliwego sąsiada lub towarzysza podróży (Wizyta, W autobusie). Często to ludzie bezradni, niepotrafiący się przeciwstawić władzy, niepewni, jakich wyborów powinni dokonać (Nocny ront, Co mam zrobić?). Są też bohaterowie pełni gniewu, zbuntowani albo po prostu odważni (Stan wojny, Wróg, Bibuła, Powielacz). Miniatury Marka Nowakowskiego to raport o stanie umysłu i emocjach ludzi postawionych w sytuacji wyboru, poddanych represjom i naciskom, ludzi, którzy nie są herosami, a zwykłymi „zjadaczami chleba”.

4. Stan wojenny z perspektywy zwykłego człowieka.

Wprowadzenie 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego w Polsce to oficjalnie odpowiedź władzy na pogarszającą się sytuację gospodarczą kraju i zagrożenia wewnętrzne (strajki, niepokoje społeczne) oraz zewnętrzne (obawa przed zbrojną interwencją państw Układu Warszawskiego, zwłaszcza Związku Radzieckiego). W rzeczywistości stan wojenny wprowadzono po to, aby zdławić protesty społeczne i wystąpienia przeciwko rządzącym, zagrażały one bowiem siłom partyjnym utratą władzy (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

Opowiadania Marka Nowakowskiego z tomu Raport o stanie wojennym ukazują realia stanu wojennego w formie miniatur literackich, w których zwykli ludzie relacjonują swoje odczucia i działania, co w efekcie pozwala stworzyć realistyczny portret zbiorowy polskiego społeczeństwa.

Argumentacja

1. Stan wojenny ukazany z perspektywy zwykłego człowieka.

Przykłady z utworów:

Marek Nowakowski w opowiadaniach z tomu Raport o stanie wojennym zastosował różne warianty narracji. Często narrację prowadzi obserwator zewnętrzny relacjonujący zdarzenia, których jest świadkiem. Niekiedy narratorem staje się bezpośrednio bohater opowiadania. Pozwala to na stworzenie obiektywnego obrazu społeczeństwa i jego oceny wydarzeń.

Stan wojenny ukazany z perspektywy zwykłego człowieka wiąże się zarówno z niedogodnościami życia codziennego, jak i problemem wyboru postawy wobec władzy oraz próbami zachowania wolności i godności, które władza próbuje ludziom odebrać.

W opowiadaniu Stan wojny otwierającym tom narrator relacjonuje zachowania żołnierskiego patrolu i wprowadza nas w realia codzienności, której towarzyszą czołgi, wozy opancerzone, broń. Znamiennym jest, że naprzeciw młodego żołnierza pojawia się stara kobieta, która próbuje skłonić młodego człowieka do refleksji. Jej wizja krwi na śniegu brzmi proroczo, ale zostaje zignorowana. Młody człowiek nie do końca zdaje sobie sprawę z tego, w czym uczestniczy.

Nowakowski ukazuje w Stanie wojny realia stanu wojennego, konfrontację przedstawicieli systemu – młodych niedoświadczonych żołnierzy – z prostą mądrością starszej kobiety.

Stan wojenny widziany z perspektywy zwyczajnych ludzi to konieczność przestrzegania narzuconego im prawa, ponieważ jego łamanie może się skończyć karą finansową, więzieniem, biciem, internowaniem.

Przykładem takiej codzienności jest opowiadanie Nocny ront, ukazujące ludzi stojących w kolejce pod sklepem jeszcze przed zakończeniem godziny policyjnej. Część z nich czeka w milczeniu, część wyraża swoje obawy przed nadejściem patrolu i karami, jakie mogą się z tym wiązać, niektórzy przezornie kryją się w okolicznej bramie. Z rozmów wynika, że mimo obaw będą tam stali, bo potrzeba kupna jedzenia jest silniejsza od strachu.

Realia stanu wojennego oczami bohatera opisano w opowiadaniu Boże, zmiłuj się nad Wilnem. Bohater obserwuje sytuację, w której milicjanci okładają pałkami grupkę młodych ludzi, którym każą się wylegitymować, ale równocześnie biciem i szarpaniem skutecznie im to uniemożliwiają.

Bohater reaguje na szczególnie brutalne traktowanie jednego z młodych ludzi i zwraca się do milicjantów słowami: Wolnego, panowie! [...] Pozwólcie mu wylegitymować się!. Wprawia ich tym jednak w jeszcze większą wściekłość – w efekcie aresztują nie tylko młodzież, lecz także bohatera-narratora opowiadania. Zwalniają go z aresztu, kiedy odkrywają, że urodził się w Wilnie – są bowiem przekonani, że pochodzi ze Związku Radzieckiego. Paradoksalne zakończenie tego incydentu pokazuje intencje i sposób myślenia przedstawicieli władzy.

2. Stan wojenny widziany oczami zwykłego człowieka ukazany w opowiadaniu Olgi Tokarczuk Profesor Andrews w Warszawie (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Profesor Andrews, Anglik, obserwuje obrazy składające się na rzeczywistość stanu wojennego, o którego wprowadzeniu nie ma pojęcia. Widzi czołgi, patrole wojskowe z bronią, ludzi stojących w długich kolejkach,

odwracających wzrok na widok żołnierzy i milicjantów. Polacy wydają mu się najbardziej ponurym narodem na świecie. To takie same realia, jak opisywane w opowiadaniach Marka Nowakowskiego.

Znamienne jest zakończenie opowiadania Olgi Tokarczuk, kiedy profesor ugoszczony przez odgarniającego śnieg otyłego czerwonego na twarzy mężczyznę (prawdopodobnie dozorcę) dowiaduje się, że to, co widzi wokół siebie, to war (wojna). Remedium na przeżycie okazuje się w tej rzeczywistości alkohol.

Podsumowanie

Na obraz stanu wojennego ukazany przez Marka Nowakowskiego w opowiadaniach z tomu Raport o stanie wojennym i opowiadaniu Olgi Tokarczuk Profesor Andrews w Warszawie składają się detale towarzyszące codzienności okresu przedświątecznego (np. kolejki przed sklepami) oraz obrazy militarnej obecności władzy na ulicach, placach, w zakładach przemysłowych czy szkołach. Nowakowski w sposób sugestywny ukazuje codzienność stanu wojennego z perspektywy zwykłego człowieka – jako szarą, tandetną, pełną bólu i kolejkowego upodlenia.

Góraż Edek Marek Nowakowski

1. Znaczenie tytułu i jego rola w odczytaniu sensu utworu.

Tytuł stanowi integralną część tekstu i pozostaje z nim w wielorakich związkach. Jest rodzajem skondensowanej informacji o treści lub problematyce utworu i zależnie od elementu dzieła, na który wskazuje, czyni z niego przedmiot szczególnej uwagi odbiorcy. Często tytuł odsyła do innego dzieła literackiego lub tekstu kultury. W opowiadaniu Marka Nowakowskiego tytuł odsyła bezpośrednio do dramatu Sławomira Mrożka Tango i jednego z bohaterów tego utworu, Edka. Potwierdza to zdanie z tekstu: To ten z „Tanga” Mrożka. Przebojowy, agresywny cham (konteksty teoretycznoliteracki i literacki).

Zajęcie stanowiska

Tytuł opowiadania Marka Nowakowskiego Góraż „Edek” pełni różne funkcje i stanowi ironiczny komentarz do opowiadania.

Argumentacja

1. Opowiadanie Marka Nowakowskiego Góraż „Edek” pochodzi z tomu Prawo prerii, wydanego w 1999 roku.

Przykłady:

Preria to rodzaj stepu występujący w centralnej części Ameryki Północnej, to tereny odludne, dzikie (Dziki Zachód), a prawem prerii jest prawo silniejszego.

Nowakowski porównuje Polskę lat 90. do Dzikiego Zachodu i w ironiczny sposób ukazuje sytuacje i ludzi, którzy nie potrafią zrozumieć, czym jest odzyskana niepodległość, szacunek dla drugiego człowieka.

2. Interpretacja tytułu opowiadania.

Tytuł Góraż „Edek” jest bezpośrednim odwołaniem do dramatu Sławomira Mrożka Tango.

Edek z dramatu Mrożka to prostak i cham, który zamieszkuje w domu Stomila i Eleonory oraz ich zbuntowanego syna Artura. To dom inteligentki, w którym nie obowiązują sztywne reguły zachowania, co prowadzi do chaosu. Edek wykorzystuje chaos, aby objąć władzę w domu i zdominować jego mieszkańców. Pozyskuje względy domowników, aby w końcu osiągnąć cel i przejąć władzę.

Z podobnym konfliktem mamy do czynienia w opowiadaniu Nowakowskiego Góraż „Edek” – konflikt niepozornego inteligenta kierującego „maluchem” i prymitywnego kierowcy fordą, wierzącego w siłę swoich pieniędzy.

Tytuł opowiadania wskazuje bezpośrednio bohatera (Edek) oraz wydarzenie i problematykę utworu (góraż – sugeruje dominację, przewagę nad kimś lub nad czymś).

W tytule zwraca uwagę użycie cudzysłowu, w którym pojawia się imię bohatera – „Edek” ujęty w cudzysłów nie tylko jest odwołaniem do bohatera dramatu Mrożka, lecz także zaczyna funkcjonować jako uniwersalne określenie postawy prezentowanej przez Edka – brutalnej, bezwzględnej, chamskiej. Wyjaśnia tym samym, kto zwycięża w świecie młodego kapitalizmu.

Wniosek cząstkowy: W opowiadaniu Górą „Edek”, podobnie jak w pozostałych opowiadaniach z tomu, obowiązuje prawo prerii, czyli prawo silniejszego. Wygrywa i jest górą ten, który ma pieniądze i siłę, kto sam sobie daje prawo do dominacji.

3. Diagnozy polskiego społeczeństwa lat 90. (kontekst społeczny).

Gospodarka wolnorynkowa, która zastąpiła socjalistyczną, pozornie dawała równe szanse awansu społecznego wszystkim obywatelom. W praktyce okazało się jednak, że – przynajmniej w pierwszej, najbardziej burzliwej fazie rozwoju kapitalizmu – o powodzeniu nie zawsze decydowały takie czynniki, jak: wykształcenie, zasady moralne, empatia, często przegrywały one z wyrachowaniem i konformizmem, a na szczycie systemu wartości nowej elity stał pieniądź. Przedstawiciele nowej klasy można było rozpoznać dzięki zewnętrznym atrybutom, np. drogim samochodom czy markowym ubraniom. Na straconej pozycji znaleźli się ludzie przywiązani do tradycyjnych zasad, przedstawiciele inteligencji, altruści i społecznicy.

Podsumowanie

Tytuł tomu opowiadań Marka Nowakowskiego ma nadrzędne znaczenie w rozumieniu i interpretacji tytułu opowiadania Górą „Edek”. Ironiczne jest przesłanie opowiadania, w którym o statusie człowieka nie decyduje wykształcenie czy też postawa etyczna, lecz pieniądze. Marek Nowakowski uświadamia, że kapitalizm wydobywa ze zwykłych ludzi agresję, brutalność i chamstwo.

2. Hiperbolizacja i jej znaczenie w kompozycji i budowaniu sensu utworu.

Hiperbola jest odmianą metafory i służy w tekście literackim wyolbrzymieniu danego zagadnienia czy zjawiska. Użycie hiperboli w utworze literackim i jej zastosowanie na poziomie znaczeń całości utworu określamy jako hiperbolizację. W opowiadaniu Marka Nowakowskiego mamy do czynienia z hiperbolizacją bohatera, kierowcy forda („Edka”), a także z wyolbrzymieniem sytuacji, jej przerysowaniem. W efekcie hiperbolizacja staje się elementem kompozycyjnym opowiadania Górą „Edek” (kontekst teoretycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Hiperbolizacja w opowiadaniu Marka Nowakowskiego Górą „Edek” służy wyolbrzymieniu i przerysowaniu ukazanej sytuacji i staje się podstawą ironicznej refleksji o rzeczywistości, w której zostali ukazani bohaterowie opowiadania.

Argumentacja

1. Rola hiperbolizacji w opowiadaniu.

Przykłady:

Bohaterowie opowiadania Marka Nowakowskiego Górą „Edek” zostali ukazani w sytuacji spornej. Jej podstawą jest kulturalne zachowanie kierowcy „malucha”, lecz także pewna nieporadność tego bohatera, któremu został przeciwstawiony kierowca forda, pewny siebie, sprytny osiłek, który doskonale potrafi się rozpychać, aby osiągnąć swój cel.

Opowiadanie Marka Nowakowskiego zatem ukazuje kontrastowe postacie bohaterów, ale równocześnie elementem kontrastu jest hiperbolizowanie kierowcy forda – to on przewyższa o głowę kierowcę „malucha”, to on jest uosobieniem pewności siebie graniczącej z wyolbrzymioną beczelnością w zachowaniu.

Przerysowanie w sposobie ukazania kierowcy forda staje się jednym z podstawowych elementów konstrukcyjnych opowiadania Nowakowskiego. Rozrastanie i dominacja czynią z „Edka” pretekst do hiperbolizowania określonego zjawiska społecznego, jakim jest poczucie wyższości ludzi posiadających pieniądze nad tymi, którzy ich nie mają. Nie liczą się kultura, wykształcenie, etyka – liczy się prawo silniejszego; to „prawo prerii”, jak w tytule całego tomu, z którego pochodzi opowiadanie.

Wniosek cząstkowy: Hiperbolizowany „Edek” staje się uniwersalnym uosobieniem cech ludzi brutalnych i pełnych pogardy wobec słabszych od siebie.

2. Hiperbolizacja jako zabieg służący kreowaniu bohaterów i sytuacji – Potop Henryka Sienkiewicza (kontekst literacki).

Przykłady:

Kmicic jako Babinicz niemal samodzielnie ratuje klasztor na Jasnej Górze – wysadza działo szwedzkie, które zagraża murom, ale to nie jest zwykłe działo, to kolubryna. Zastosowanie wyolbrzymienia w ukazaniu jednostkowej sytuacji służy hiperbolizacji czynów bohatera.

Podobnie przedstawione zostały inne sytuacje w powieści Sienkiewicza, np. obrona króla Jana Kazimierza przy przejściu przez góry. Zabieg hiperbolizacji służy wyolbrzymieniu zasług Kmicica.

Wniosek cząstkowy: Hiperbolizacja może zatem służyć jako element apoteozy bohatera, wyolbrzymienia jego zasług, podkreślenia wyjątkowości i wielkości.

Podsumowanie

Kreacja bohatera literackiego czy sytuacji i zdarzeń może podlegać w utworze literackim hiperbolizacji.

Każdorazowo wyolbrzymia ona dany element dzieła i dzięki zastosowaniu jej w kompozycji utworu autorzy mogą wykorzystywać ją jako podstawę oceny bohatera i sytuacji. Ma zatem duże znaczenie dla odczytania sensu utworu, zwraca uwagę na czyny bohatera i pozwala na ich wartościowanie – negatywne, jak w opowiadaniu Marka Nowakowskiego Górze „Edek”, lub pozytywne, jak w powieści Henryka Sienkiewicza Potop.

3. Metafora jako sposób ukazania rzeczywistości.

Metafora to środek stylistyczny, który polega na nietypowym połączeniu wyrazów, dzięki czemu całość zyskuje nowe, niedosłowne znaczenie. Stosowana w literaturze, służy metaforyzowaniu ukazywanej rzeczywistości, a co za tym idzie – zmienianiu pierwotnego znaczenia i tworzeniu znaczeń ukrytych, głębokich. Metafora jako sposób ukazania rzeczywistości pojawia się w opowiadaniu Marka Nowakowskiego Górze „Edek” i służy stworzeniu sensów przenośnych utworu. Dzięki niej możemy uzyskać nowy, niebezpośredni sens tekstu (kontekst teoretycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Metafora w opowiadaniu Marka Nowakowskiego Górze „Edek” służy przeniesieniu znaczeń związanych z kreacją postaci Edka w dramacie Sławomira Mrożka i uniwersalizacji cech tej postaci w innym utworze literackim.

Argumentacja

1. Metaforyczny charakter opowiadania Górze „Edek”.

Przykłady:

Tytuł opowiadania w bezpośredni sposób odsyła do dramatu Sławomira Mrożka Tango. Wzięcie w cudzysłów imienia „Edek” czyni z niego metaforę postawy reprezentowanej przez bohatera dramatu Mrożka o tym właśnie imieniu – prostaka, brutalnego i bezwzględnie człowieka żądnego władzy i panowania nad innymi.

W opowiadaniu Górze „Edek” Marek Nowakowski pokazuje zdarzenie z centrum miasta, z ulicy pełnej samochodów. Kierowcy szukają miejsc do zaparkowania, więc gdy jedno się zwalnia, kierowca małego fiata usiłuje zaparkować. Jednak tuż za nim pojawia się duży ford, który zastawia wjazd. Kierowca „malucha” próbuje wytłumaczyć kierowcy forda, że powinien ustąpić. Jak się jednak łatwo domyślić, to on musi ustąpić miejsca silniejszemu.

W utworze kierowca „malucha”, drobny człowiek w okularach, określony przez narratora jako inteligent, zostaje skonfrontowany z kierowcą forda, potężnym mężczyzną w skórzanej kurtce. Realistyczna sytuacja wykreowana w opowiadaniu Nowakowskiego staje się metaforą konfliktu słabego z silniejszym, przy czym o sile decydują tu nie kultura bycia, uprzejmość, grzeczność czy zasady dobrego wychowania, lecz bezczelność i prymitywizm.

Wniosek cząstkowy: Metafora jako sposób ukazywania rzeczywistości jest obecna w literaturze od początków jej istnienia. Dzięki zastosowaniu metafory Marek Nowakowski uświadamia, że kapitalizm wydobywa ze zwykłych ludzi agresję, brutalność i chamstwo.

2. Metafora ojca w powieści Ojciec Goriot Balzaka (kontekst literacki).

Kreacja tytułowego ojca staje się podstawą metaforycznego modelu ojca, który poświęca wszystko swoim dzieciom (w powieści są to córki bohatera) i jest przez nie wykorzystywany dopóty, dopóki ma pieniądze.

Podsumowanie

Wykorzystanie metaforyki w kreowaniu świata przedstawionego i problematyki utworów literackich może służyć różnym celom, zawsze jednak prowadzi do uogólnienia jakiegoś zjawiska i jego uniwersalizacji. Z takim rodzajem metafory rzeczywistości mamy do czynienia w opowiadaniu Marka Nowakowskiego Górze „Edek” – nie chodzi bowiem o konkretnego Edka, chodzi o postawę, zachowanie, pokaz brutalnej siły i pogardy z tej siły płynącej.

Katedra Jacka Dukaja

1. Człowiek jako cząstka kosmicznej katedry.

Jack Dukaj w swoich opowiadaniach łączy tematy związane z science fiction (podróże międzyplanetarne, obce cywilizacje) z zagadnieniami kondycji egzystencjalnej człowieka współczesnego, jego wysiłków poznawczych, poszukiwań własnej tożsamości, a także obcowania z Absolutem.

Zajęcie stanowiska

Człowiek, który aktywnie poszukuje odpowiedzi na pytania egzystencjalne, pragnie zgłębić tajemnice bytu, doświadcza zjednoczenia z Absolutem – staje się częścią kosmicznej Katedry.

Argumentacja

1. Kosmiczna Katedra przedstawiona w opowiadaniu Jacka Dukaja to – wedle słów narratora – wielka Tajemnica. Katedra chroni miejsce spoczynku czczonego Izmira, co sytuowałoby ją w wymiarach Absolutu. Jest jednak równocześnie także potworem „żywiącym się” tymi, którzy pragną ją odkryć i zrozumieć.

Przykłady z utworu:

Główny bohater Katedry ksiądz Pierre Lavone ma zbadać cudowne uzdrowienia, które wiążą się z grobem Izmira Predú (to dla jego upamiętnienia powstała Katedra) i złożyć raport Watykanowi. W czasie pobytu na Rogu, jednej z Izmiraid, Lavone poznaje pielgrzymę Gazmę – twierdzi on, że przy grobie Izmira został uleczonej ze schizofrenii, ale jednocześnie zaraził się żywokrystem (materią, z której powstała Katedra) i uzależnił od Katedry. Podobnie dzieje się z Lavone’em – w czasie badania właściwości Katedry zaraża się żywokrystem i zostaje uwięziony na Izmiraidach, nie może oddalić się od niezwyklej budowli. W końcu, w niezrozumiały dla siebie sposób, staje się częścią Katedry – Tajemnicy, co jest rodzajem zjednoczenia z Absolutem.

2. Obraz katedry jako miejsca, które z jednej strony fascynuje człowieka, a z drugiej – przypomina bestię pochłaniającą swoje ofiary, to motyw często podejmowany w kulturze.

Przykłady z utworów:

W krótkometrażowym filmie Tomasza Bagińskiego, który powstał na podstawie opowiadania Dukaja, widzimy, jak człowiek wrasta w tytułową katedrę (kontekst kulturowy – film).

Pewną analogią do tego obrazu można dostrzec także w powieści Wiktora Hugo Katedra Marii Panny w Paryżu, powstałej prawie 200 lat temu. Główny bohater, dzwonnik Quasimodo, jest bezdomnym garbusem o zdeformowanej twarzy. Wychowany w katedrze Notre Dame, staje się jej częścią. Nie wolno mu opuszczać tego miejsca, przez co jest jak jeden z maskaronów, gargulców – poza katedrą nie może istnieć (kontekst literacki).

Podsumowanie

Katedra z opowiadania Jacka Dukaja jest wielką Tajemnicą, którą pragnie zgłębić główny bohater, ksiądz Lavone. Nie jest to jednak możliwe, a Lavone pada kolejną ofiarą Katedry. Człowiek postawiony w obliczu Tajemnicy Absolutu nieuchronnie staje się jej częścią. Ta zależność ma wymiar kosmiczny i niemal mistyczny.

2. Symboliczny sens odradzającej się wiecznie budowli.

Bezpośrednią inspiracją do napisania opowiadania Katedra była dla Jacka Dukaja fascynacja bazyliką Sagrada Família w Barcelonie. Jej twórca, słynny kataloński architekt Antonio Gaudí, był prekursorem architektury biomorficznej. Katedra Dukaja, podobnie jak Sagrada Família, przypomina wielki organizm pulsujący życiem, w którym każdy element jest niepowtarzalny, jedyny w swoim rodzaju, a sama budowla ciągle się rozrasta.

Zajęcie stanowiska

Biomorficzna katedra z opowiadania Jacka Dukaja jest symbolem niekończącego się życia, wiecznego rozwoju, a zarazem – Absolutu.

Argumentacja

1. Katedra stanowi symbol budowli łączącej z Absolutem (kontekst historyczny).

Przykłady:

Człowiek od zawsze pragnął, by wznosić – na cześć wyznawanego bóstwa czy boga – świątynie, które sięgają nieba, tak potężne, piękne i wspaniałe, jak tylko można sobie wyobrazić. Z tego powodu w chrześcijańskiej Europie w epoce średniowiecza zaczęły powstawać liczne katedry (nieprzypadkowo określa się ten okres mianem „czasu katedr”). Te monumentalne budowle w stylu gotyckim do dziś budzą podziw i fascynację.

W ciągu wieków katedry zyskiwały na znaczeniu realnym, jako ważne miejsca kultu, a także na znaczeniu symbolicznym (które zresztą przypisywano im od początku – katedra gotycka powstała przecież na planie krzyża) – stały się symbolem sacrum i połączenia z Bogiem, strażniczkami Tajemnicy Absolutu. Podobne znaczenia symboliczne nadał katedrze w swoim opowiadaniu Jacek Dukaj.

2. Pulsująca życiem Katedra łączy w sobie antynomie: piękno i brzydotę, światło i ciemność, życie i śmierć, co nadaje jej wymiar mistyczny i czyni z niej symbol Absolutu.

Przykłady z utworu:

Tematem opowiadania Dukaja jest konfrontacja człowieka z żywą strukturą Katedry istniejącej jako obiekt unikatowy w przestrzeni kosmicznej.

Główny bohater Katedry ksiądz Pierre Lavone początkowo postrzega ją jako symbol śmierci – wyłączona spod kopuły zapewniającej możliwość życia, niedostępna, zlokalizowana w ciemnej dolinie, w zagłębieniu, do którego prowadzą kamienne schody. Z upływem czasu zmienia się jego postrzeganie tej niezwyklej budowli.

Do znajdującego się w niej grobowca Izmira, podobnie jak do grobu Chrystusa w Jerozolimie, pielgrzymują wyznawcy – w efekcie Katedra staje się symbolem Tajemnicy cudów uzdrowienia, a więc dawania życia.

Równocześnie jednak, jak pokazują losy Lavone’a, Katedra życie odbiera – strzeże swojej mocy i pochłania każdego, kto pragnie odkryć jej tajemnice.

Podsumowanie

Symbolika wiecznie odradzającej się katedry w opowiadaniu Jacka Dukaja, nawiązująca do gotyckich katedr średniowiecza, ma wiele wymiarów. Z jednej strony ta niezwykle budowla jest symbolem tajemnicy życia, a z drugiej – tajemnicy śmierci, staje się także symbolem wiecznego odradzania się życia. Katedra łączy w sobie trzy porządki: ludzki, niebiański i piekielny, co sprawia, że można ją traktować jako pewne uniwersum, sumę doświadczeń życia i śmierci. Jest miejscem uzdrowień, ocala życie, choć jednocześnie uzależnia, zaraża żywokrstem, aby pochłonąć kolejne ludzkie istnienie. Może być uznana za symbol Absolutu – żyje bowiem własnym życiem, sama decyduje, komu przywrócić zdrowie, a kogo uzależnić i pochłonąć.

3. Symboliczne znaczenie światła i mroku w kreacji obrazu świata.

Światło i mrok to utrwalony w kulturze śródziemnomorskiej topos wiążący się z dobrem i złem. Już w biblijnej Księdze Rodzaju jednym z elementów stworzenia było światło, które rozświetlić miało ciemność ogarniającą świat. W religijnych przekazach ciemność utożsamiano z siłami mroku, diabłami, demonami, grzechem – światło z kolei stanowiło właściwość sfer niebieskich, symbol rzeczywistości duchowej, mistycznej, często sfery boskiej (kontekst biblijny).

Światło ma zazwyczaj pozytywne odniesienia i jest przeciwieństwem ciemności, w której człowiek czuje się niepewnie, więc nadaje jej negatywne znaczenie. Jasność buduje poczucie bezpieczeństwa – oświetlony dom czy latarnia morska to obrazy, które kojarzą się ze spokojem, bezpieczną ostoją, krańcem niebezpiecznej wędrówki. To, co pogrążone w mroku, jest często niepokojące, złowrogie, to w mroku zwykle czai się niebezpieczeństwo.

Zajęcie stanowiska

W Katedrze Jacka Dukaja światło i mrok, wykorzystane w kreacji obrazu świata, mają symboliczne znaczenie.

Argumentacja

1. Brak światła, ciemność budują mroczną, tajemniczą, przesyconą grozą atmosferę opowiadania.

Przykłady z utworu:

Katedra jest nieustannie pogrążona w ciemności, nie ma widocznych konturów ani kształtów, a jej ciemna bryła odcina się od przestrzeni kosmicznej oświetlanej przez gwiazdy. Brak światła uniemożliwia poznanie Katedry w całości. Jedyne oświetlenie pochodzi z reflektorów umieszczonych na skafandrach wchodzących do niej ludzi – jednak mogą oni zobaczyć tylko fragmenty budowli. Każde wejście do Katedry to zatem wkroczenie w obszar nieznanego, niepewny.

Z mrokiem wiąże się złowroga tajemnica Katedry, którą pragnie poznać, oświetlić światłem umysłu, główny bohater opowiadania – ojciec Lavone.

2. Światło w opowiadaniu Dukaja ma negatywne konotacje.

Przykłady z utworu:

W czasie kolejnych pobytów w Katedrze ojciec Lavone zauważa, że do ciemnego dotąd wnętrza zaczyna wpadać rozproszone światło. Bohater dostrzega, że ściany budowli wyglądają jak płatanina gałęzi, skomplikowany ciałoszkielet. Dociera do niego, że skoro może wewnątrz Katedry funkcjonować bez skafandra, to jest zarażony żywokrystem, który stopniowo się w nim rozrasta, scalając go z Katedrą w jeden organizm. Światło odsłania więc złowrogą tajemnicę Katedry, która wcześniej pozostawała ukryta w mroku niewiedzy, przynosi prawdę, „oświecenie” – ale jest to wiedza o nadchodzącej śmierci.

Światło rozjaśniające Katedrę z zewnątrz pojawia się w opowiadaniu wraz z gwiazdą Madeleine – zbliżającą się gwiazdą zagłady, niosącą śmierć i zniszczenie. Wystąpieniu światła towarzyszy zapowiedź zagłady, światło ma z nią bezpośredni związek. Im gwiazda Madeleine staje się większa, im więcej jasności, tym mniej czasu pozostało głównemu bohaterowi, a przemiany w jego ciele przebiegają szybciej, zbliżając go do śmierci.

Podsumowanie

W świecie z opowiadania Jacka Dukaja światło i mrok niosą ze sobą wiele znaczeń kluczowych dla wymowy utworu. Co ważne – nie stoją one jednak w opozycji do siebie, lecz się wzajemnie dopełniają. Mroczna Katedra budzi lęk, ale rozświetlona Katedra wywołuje jeszcze większe obawy, ponieważ przyspiesza przemiany w organizmie i śmierć ojca Lavone'a, a także zwiastuje zagładę Izmiraid. Wykorzystanie symboliki światła i mroku pozwala stworzyć literacką wizję zagłady. Ukryta w mroku Katedra i jej Tajemnica nie zostaje odkryta przez człowieka – to Katedrze udaje się zawładnąć bohaterem, uczynić z księdza Lavone'a kolejną cząstkę samej siebie. Pojawienie się światła nie oznacza zatem poznania, lecz przybliża śmierć i zniszczenie.

4. Nauka i metafizyka jako dwa sposoby mówienia o świecie.

W opowiadaniach i powieściach science fiction, czyli utworach należących do fantastyki naukowej, wydarzenia rozgrywają się zazwyczaj w odległej przyszłości, a jednym z istotnych elementów świata przedstawionego są nowoczesne technologie, np. takie, które pozwalają człowiekowi na kosmiczne podróże do innych galaktyk. Bohaterami science fiction bywają ludzie, mieszkańcy innych planet czy maszyny – androidy, roboty. Utwory tego typu często wykorzystują wiedzę z zakresu różnych dziedzin nauki, np. fizyki, cybernetyki, astrofizyki, chemii, matematyki czy neurobiologii (kontekst teoretycznoliteracki).

Zajęcie stanowiska

Katedra Jacka Dukaja to opowiadanie, w którym autor łączy cechy gatunkowe fantastyki naukowej z elementami charakterystycznymi dla mitu, legendy hagiograficznej czy prozy metafizycznej.

Argumentacja

1. Katedra Jacka Dukaja jest utworem z kręgu fantastyki naukowej, w którym można odnaleźć cechy charakterystyczne dla literatury science fiction.

Przykłady z utworu:

Tematyka utworu dotyczy kosmicznej wyprawy badawczej, a ważnym miejscem akcji jest laboratorium – to tam Lavone, główny bohater, odkrywa, w jakim kierunku są prowadzone badania na planetoidzie.

Istotną funkcję pełnią różnego rodzaju badania (dzięki nim bohaterowie dowiadują się, że budulcem tytułowej Katedry jest tajemnicza substancja nazwana żywokrystem, którą potem Lavone znajduje w składzie swojej krwi), odkrycia naukowe, prawa fizyki.

Jeden z bohaterów, Telesfer, to naukowiec, który potrafi się zwizualizować w postaci hologramu.

W kreacji świata Katedry znaczącą rolę odgrywa naukowy język opowiadania, który łączy terminologię z zakresu fizyki, informatyki, cybernetyki, nanotechnologii czy biotechnologii z neologizmami przywodzącymi na myśl naukowe słownictwo (Izmira, perilewium, żywokryst, maszyna Hoana, wektor Hoana, gruis, Matabozzy, bifurkacje, merculoza).

2. Świat przedstawiony w opowiadaniu Jacka Dukaja nie sprowadza się tylko do naukowych badań i ich roli w rozwoju wydarzeń – w Katedrze pojawiają się bowiem elementy związane z religią, mistyką, metafizyką.

Przykłady z utworu:

Główny bohater opowiadania to katolicki ksiądz, zobligowany do złożenia raportu Watykanowi.

Tematem utworu jest wyprawa poświęcona zbadaniu tajemniczych zjawisk po śmierci świętego Izmira Predú.

Oprócz głównego laboratorium, będącego ośrodkiem badań naukowych, w opowiadaniu występuje drugie centrum – Katedra. To właśnie ona wprowadza do opowiadania elementy metafizyczne. Mistyczny charakter Katedry wiąże się ściśle z grobem Izmira, z cudami uzdrowienia, do których tam dochodzi. Ofiara Izmira, którą złożył z własnego życia dla ratowania współtowarzyszy wyprawy, uświęca Katedrę.

Znaczenia metafizyczne wzmacniane są też przez obecną w opowiadaniu symbolikę:

– grobu, z wyraźnymi analogiami do grobu Chrystusa w Jerozolimie,

– drogi krzyżowej, prowadzącej od wraku holownika i miejsca śmierci Izmira do grobu we wnętrzu Katedry,

– ofiary złożonej przez Izmira.

Obrazom wypraw badawczych i badań naukowych prowadzonych w kosmosie towarzyszą przemyslenia głównego bohatera związane z wiarą i rolą Kościoła. Lavone postawiony w obliczu Tajemnicy musi odpowiedzieć na szereg pytań egzystencjalnych, dotyczących miejsca ludzkości we wszechświecie czy granic poznania. W ten sposób autor wprowadził do opowiadania refleksję filozoficzną, egzystencjalną i metafizyczną. Podobnie jak w warstwie naukowej, tak i w wypadku metafizyki niebagatelną rolę odgrywa warstwa językowa – nasylenie opowiadania słownictwem filozoficznym czy terminologią religijną.

Podsumowanie

Charakterystycznym rysem Katedry Jacka Dukaja jest połączenie elementów naukowych i metafizycznych, co przejawia się zarówno w kreowanych sytuacjach, jak i w języku, którym zostało napisane opowiadanie. W efekcie powstał utwór skłaniający do przemyśleń o roli nauki w poznawaniu świata i poszukiwaniu odpowiedzi na pytania o istotę Absolutu.

5. Człowiek w poszukiwaniu prawdy o sobie i świecie.

Literatura od zawsze stawiała pytania egzystencjalne: Kim jestem? Skąd przybywam? Dokąd zmierzam? Co jest istotą bytu?. Poszukiwanie prawdy o sobie i świecie staje się udziałem wielu bohaterów literackich: Odyseusza z eposu Homera, Dantego jako bohatera Boskiej komedii, Kandyda z powiastki filozoficznej Woltera, Kordiana z dramatu Słowackiego, Raskolnikowa ze Zbrodni i kary Dostojewskiego, Cezarego Baryki z Przedwiośnia Żeromskiego czy też księdza Lavone'a z opowiadania Katedra Jacka Dukaja.

Bohaterem, na którego warto zwrócić szczególną uwagę w temacie poszukiwań prawdy o sobie i świecie, jest Kordian. Jego wędrówki po Europie pozwalają mu zrozumieć, jak ogromna występuje różnica między idealistycznym wyobrażeniem o świecie a rzeczywistością. Bohater przekonuje się, że na ideały w tym świecie nie ma miejsca, wszystko jest wykalkulowane i służy realizacji interesów. Świat go rozczarowuje, nie traci jednak ducha walki – znajduje ideał do naśladowania, Winkelrieda, i za jego przykładem postanawia podjąć walkę o wolność ojczyzny (kontekst literacki).

Zajęcie stanowiska

Odkrywając tajemnice Katedry, główny bohater opowiadania Jacka Dukaja, ksiądz Pierre Lavone, jednocześnie poszukuje prawdy o sobie i świecie.

Argumentacja

1. Poszukiwanie przez księdza Lavone odpowiedzi na pytanie, czym jest Katedra, przyczynia się do odkrycia prawdy o jego miejscu w świecie.

Przykłady z utworu:

Działania Lavone'a, który przybył na Izmiraidy w celach poznawczych, aby zbadać cuda związane z grobem Izmira, skupiają się na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czym jest Katedra. Równocześnie jednak bohaterowi zaczynają towarzyszyć refleksje związane z nim samym, a ksiądz stopniowo odkrywa prawdę o swoim miejscu w świecie.

Odkrycie przez badacza powiązań z Katedrą, potwierdzenie, że obecny w jego organizmie żywokryst ma takie same właściwości jak żywokryst, z którego zbudowana jest Katedra, uświadamia bohaterowi, że stanowi tylko część kosmicznej Katedry. W zakończeniu opowiadania Lavone mówi, że Katedra nas otula, jesteśmy Katedrą, jej fragmentami.

Wszystkie działania podjęte przez bohatera uświadomiły mu jego bezradność poznawczą. Lavone dochodzi do wniosku, że człowiek jest bezradny wobec tajemnicy bytu i potrzebuje przewodnika, Architekta, który znajdzie rozwiązanie – o czym świadczy ostatnie zdanie opowiadania: Czekamy na Architekta.

Podsumowanie

Im bliżej Lavone poznaje Katedrę, im więcej jej zaskakujących właściwości odkrywa, tym bardziej w nią wrasta, nie może się od niej uwolnić. Lavone to niewątpliwie bohater, który za odkrycie prawdy o swoim miejscu w świecie zapłacił cenę najwyższą. Także losy innych bohaterów literackich pokazują, że dotarcie do prawdy o sobie i świecie ma często poważne konsekwencje – Kordian trafia do szpitala dla obłąkanych, Orcio z Nie-Boskiej komedii traci wzrok. Człowiek postawiony wobec tajemnicy życia i tajemnicy wszechświata, w której zgłębienie angażuje wszystkie swoje siły, w efekcie może przegrać doczesne życie. Dzięki uwięzieniu czy ślepotcie zyskuje jednak coś ważnego – kontakt z Absolutem, możliwość zajrzenia w jego głębię.

Miejsce Andrzej Stasiuk

1. Motyw przemijania i jego znaczenie w kreacji świata przedstawionego.

Jednym z powszechnych praw świata, w którym żyjemy, jest przemijanie i ulotność wszystkiego, co łączy się z człowiekiem. Motyw przemijania pojawia się już w biblijnej Księdze Koheleta, w której mowa jest o nieodwracalności biegu czasu i rytmu ludzkiego życia, które od narodzin nieuchronnie zmierza ku śmierci. Linearny tok następstwa pokoleń kontrastuje z cyklicznością i trwałością natury (kontekst biblijny).

Zajęcie stanowiska

Kreacja świata przedstawionego w opowiadaniu Andrzeja Stasiuka Miejsce skłania czytelnika do refleksji, że przemijanie jest nieuchronnym procesem obejmującym wszystkie aspekty życia.

Argumentacja

Motyw przemijania jest obecny w różnych elementach świata przedstawionego w opowiadaniu Miejsce.

Przykłady:

Jednostka

Kluczową postacią jest dziewięćdziesięcioletni starzec powracający do rodzinnej wioski; jego ciało jest sparaliżowane, ale umysł zachował jasność, pamięć jest sprawna; jego życie zatacza krąg – bohater wspomina chrzest, a zbliża się ku śmierci; człowiek jest ograniczony ciałem i nawet siła woli nie pokona materii.

Zbiorowość

Zatrucie podlegają całe społeczności i grupy etniczne – narrator odtwarza życie i pracę łemkowskiej wspólnoty, potem wygnanie z macierzystej ziemi w efekcie wydarzeń historycznych i decyzji polityków, tułaczkę po świecie, chwilowe powroty, które wzmagają ból, bo na nowo uświadamiają wielkość straty w chwili obcowania z pustym miejscem po cerkwi, po wiosce.

Wytwory człowieka – cerkiew

Zbudowana z potężnych pni najwyższych drzew, przypominających marmurowe kolumny, cerkiew tętniła modlitwami Łemków – po latach jest w stanie ruiny. Kontrast między długim czasem budowy i dwustoma latami funkcjonowania świątyni a krótkim czasem jej ostatecznego zniknięcia wzmacnia efekt marności świata w jego materialnej formie.

Natura

Dzieje świątyni odzwierciedlają cykl życia: cerkiew wyrasta z natury, materia wielkich drzew stawia człowiekowi opór, ale ostatecznie daje się kształtować w sakralną budowlę. Po dwustu latach natura zwycięża – na dzwonnicy mieszka puszczyk, wewnątrz przejęły korniki, myszy i pleśń, miejsce po cerkwi zarośnie trawa.

Przedmioty – fotografia

Turysta próbuje utrwalić na fotografii oglądane miejsce, zdjęcie rejestruje tylko obraz materialnego świata, czyli stos przegniłych desek pozostałych z cerkwi, nie odda mistycznych przeżyć i indywidualnych wzruszeń, te przemijają wraz z ludźmi; ratunkiem jest pamięć i przekaz międzypokoleniowy.

Podsumowanie

Analiza sposobu kreacji świata przedstawionego w opowiadaniu Miejsce pokazuje, że motyw przemijania jest obecny w tym utworze na wielu płaszczyznach. Prowadzi to czytelnika do refleksji, że przemijanie jest regułą bytu, przemijają człowiek i wszystkie jego wytwory, rozpad każdej materii jest nieuchronny, co wzmagają dramaturgię przesłania opowiadania. Nie sposób jednak nie zauważyć, że jeden z aspektów przemijania, a mianowicie zanikanie mniejszości etnicznych, jest efektem polityki, działania człowieka. Dawny świat różnorodności etnicznej, kulturowej, religijnej przemija już nie za sprawą praw natury, lecz ludzkich decyzji.

2. Kultura i tradycja jako źródła tożsamości człowieka.

Tożsamość człowieka to jego indywidualne cechy, ale przede wszystkim relacja z grupą, przynależność do wspólnoty. Poczucie tożsamości ma źródło w dziedzictwie kulturowym, podstawę tożsamości stanowi tradycja, która pozwala identyfikować się z miejscem pochodzenia, środowiskiem, obyczajami, językiem. W opowiadaniu Miejsce Andrzej Stasiuk ukazuje te kwestie na przykładzie mniejszości łemkowskiej.

Zajęcie stanowiska

Siła tożsamości człowieka tkwi w miejscu urodzenia, w lokalnej kulturze i tradycji.

Argumentacja

1. Mityczny charakter historii cerkwi reprezentującej łemkowską kulturę.

Przykłady:

Nieokreślony czas powstania, pierwotne miejsce, surowe warunki (lata były gorętsze, a zimy bardziej zimowe). Ciężka praca budowniczych jako przykład człowieczego trudu, pokonywania i wykorzystywania natury. Cudowne okoliczności: konstrukcja świątyni powstała z najlepszych pni mających ponad metr średnicy, połączonych bez jednego gwoźdźdź, wspaniała cerkiew dziełem mieszkańców niewielkiej wioski. Wniosek cząstkowy: Historia cerkwi przypomina na wpół legendarną opowieść, ma źródła we wspomnieniach i ustnych przekazach ludzi.

2. Tradycja i kultura jako siły kształtujące tożsamość mieszkańców.

Przykłady:

Kultura chłopska, tradycyjne zajęcia ludności osiadłej (cieśla, drwal, kowal, dekarz).

Wejście w przestrzeń niegdysiejszej cerkwi ostatnim życzeniem sparaliżowanego starca.

Mocne zakorzenie pokolenia Łemków w miejscu urodzenia.

Wspólnotowa egzystencja (Łemkowie ciosali pnie, a ręcznie kute elementy powstały w cygańskiej kuźni).

Autorytet ludzi starych (dziewięćdziesięcioletni Łemko opowiada swoją historię).

3. Religia Łemków (konteksty kulturowy i religijny).

Przykłady:

Ludzie bijący pokłony przed nieistniejącym ikonostasem zgodnie z prawosławnym rytuałem.

Podwójny porządek: kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego.

Przynależność do wschodniej wspólnoty religijnej, w której istotną rolę odgrywa cerkiew nie tylko jako miejsce odprawiania obrzędów, lecz także symbol odrębności.

Cechy architektury sakralnej: orientacja budowli ku wschodowi (zachodzące słońce zagląda przez wrota), babiniec, nawa, prezbiterium, modrzewiowe podwaliny, wieńce zrębu, baniaste hełmy na stromych dachach.

Ikonostas, czyli ozdobna ściana pokryta ikonami, sercem cerkwi; ikony, czyli wizerunki świętych pisane przez wiejskich artystów, mające wyjątkową moc, bo wywiedzione z ich wyobraźni, mistycznego natchnienia i tęsknoty za sacrum.

Wniosek cząstkowy: Tradycja i religia odgrywają ogromną rolę w życiu mieszkańców, ponieważ kształtują ich tożsamość. Przekaz tradycji dokonuje się w toku życia rodzinnego.

Podsumowanie

Potomkowie dawnych Łemków są przedstawieni jako ludzie o wyrazistej tożsamości, ukształtowanej przez miejsce urodzenia, lokalną kulturę i religię. Znają odpowiedź na pytanie, kim są i gdzie przynależą. Ich zestawienie z postacią turysty może prowokować czytelnika do odpowiedzi na pytanie, czy Andrzej Stasiuk w opowiadaniu Miejsce sugeruje kryzys tożsamości współczesnego człowieka, a rozbieranie po kawałku cerkwi i zmiany jej wyglądu (blacha pokrywająca gont) to sygnały zmierzchu tradycyjnych kultur.

3. Jaka wartość dla człowieka ma pamięć o przeszłości?

Zdolność do zapamiętywania i wspomniania jest darem, ponieważ pozwala zachować tożsamość, ale i ciężarem, bo może uświadamiać wielkość straty. Dotyczy to szczególnie mniejszości etnicznych, takich jak Łemkowie, którzy zamieszkiwali tereny Rzeczypospolitej od XV wieku, a w 1947 roku wskutek akcji „Wisła” zostali przymusowo wysiedleni z macierzystych terenów Beskidu Niskiego i Krynickiego i rozmieszczeni w dwóch państwach – w Polsce i ZSRR. Dawna Łemkowszczyzna przestała istnieć jako odrębny region etniczny i kulturowy (konteksty historyczny i społeczny).

Zajęcie stanowiska

Pamięć pozwala jednostce i zbiorowości powrócić do szczęśliwej przeszłości, zachować związek ze swoją wspólnotą w obliczu zawirowań historii.

Argumentacja

Pamięć jest bardzo ważną wartością, ponieważ dzięki niej człowiek jest wyposażony w wiedzę o przeszłości.

Przykłady:

Łemkowie – bohater zbiorowy.

Nazwy własne (Semen, Wasyl, Iwan), opis architektury cerkiewnej oraz aluzje historyczne (wysiedlenie lokalnej społeczności, Syberia, Kazachstan, Mongolia – miejsca tułaczki, otwarcie granic i możliwość powrotów) wskazują na pogranicze polsko-ukraińskie, pozwalają rozpoznać Łemków i odtworzyć dramatyczną przeszłość tej wspólnoty, która jest bohaterem zbiorowym opowiadania Andrzeja Stasiuka.

Pamięć dawnych członków łemkowskiej wspólnoty

Narrator rekonstruuje historię cerkwi i lokalnej społeczności na podstawie zasłyszanych opowieści odtworzonych z pamięci dawnych mieszkańców wsi. Powracający na ziemię przodków żyją wspomnieniami, rekonstruują dawny świat (starzec pamiętał domy i imiona mieszkańców wioski), przywołują wydarzenia realistyczne, materialne (ojciec starca zmieniał dach cerkwi) i mistyczne, duchowe (chrzest).

Pamięć – przeszłość ocalona.

Stasiuk rozważa w opowiadaniu różne sposoby utrwalania przeszłości i przechowywania tradycji; kwestionuje fotografie jako sposób dokumentowania przeszłości, bo uwieczniają one świat jedynie w materialnym wymiarze (turysta przez wizjer aparatu widzi tylko gnijące resztki rozpadającej się świątyni), fotografia nie odzwierciedli przestrzeni sakralnej kształtowanej przez mistyczne doznania. Skansen to też sposób pozornego ocalenia dawnego świata, bo prawdziwa cerkiew była wpisana w lokalny krajobraz, a przeniesiona do muzeum stanie się martwym eksponatem. Autor eksponuje pamięć jako najlepszy sposób zachowania lokalnej historii – kulminacyjnym momentem opowieści jest obraz staruszek klękających na ziemi i żegnających się przed nieistniejącym już ikonostasem, w ich pamięci przetrwały przeżycia związane ze sferą sacrum, którą ograniczały ściany cerkwi.

Dosłowne i metaforyczne znaczenie tytułu.

Tytułowe miejsce to w sensie dosłownym kawałek ziemi, który jednak dla narratora jest żywym organizmem, wygląda jak rana, jak płatek zdartej skóry. Metaforycznie tytuł można rozumieć jako pustkę po czymś, czego już fizycznie nie ma, ale pozostało w pamięci ludzi. To ślad dawnego świata, dowód straty. Symbolizuje tęsknotę za czasem minionym, utraconą przeszłością, za mistycznym wymiarem rzeczywistości.

Podsumowanie

Pamięć jednostkowa i wspólnotowa, w indywidualnym przeżyciu i wspólnym doświadczeniu pomaga przetrwać kulturom skazanym na zapomnienie przez procesy historyczne i polityczne, służy ocaleniu wspólnoty.

4. Powojenna historia kresów i próba jej ocalenia.

Pod koniec XX wieku pojawił się w literaturze nurt małych ojczyzn, czyli przestrzeni geograficznych powiązanych z daną grupą etniczną, językową czy kulturową. W obliczu przemian cywilizacyjnych i społeczno-politycznych po 1989 roku ujawnił się sentyment do dawnych miejsc, powrót do korzeni, odkrywanie zapomnianych tradycji (kontekst historycznoliteracki). Historia Kresów, czyli wschodniego pogranicza, stała się inspiracją do cyklu Opowieści galicyjskie, w którym Andrzej Stasiuk opowiada dzieje ludzi i miejsc w dawnej Galicji.

Zajęcie stanowiska

Opowiadanie Miejsce jest opowieścią o dramatycznych losach mniejszości narodowej Łemków i zmierzchu ich kultury.

Argumentacja

Dzięki utworom literackim istnieje możliwość ocalenia od zapomnienia kultury i tradycji mniejszości narodowych.

Przykłady:

Losy rzeczywistej cerkwi greckokatolickiej inspiracją do napisania opowiadania.

Cerkiew św. Dymitra została zbudowana w miejscowości Czarne w końcu XVIII wieku. Po zakończeniu II wojny światowej i wysiedleniu lokalnej ludności zamieszkującej Beskid Niski cerkiew niszczała; pod koniec XX wieku przeniesiono ją do muzeum w Nowym Sączu (kontekst historyczny).

Rekonstrukcja historii cerkwi przez narratora opowiadania.

Narrator odtwarza najpierw prawdopodobne okoliczności budowy cerkwi, skupia się na elemencie charakterystycznym dla kultury prawosławnej (ikonostas); eksponuje stopniowy rozpad sakralnej budowli anektowanej przez naturę. Historia cerkwi jest metaforą losu mniejszości Łemków, czyli wschodniosłowiańskiej grupy etnicznej zamieszkującej część Beskidów i Bieszczadów.

Historia miejsca i ludzi.

Odległa przeszłość jest przywołana poprzez imiona (Wasył, Iwan, Semen), czas (kalendarz gregoriański i juliański), zajęcia (ciosanie potężnych pni, wykuwanie gwoździ w kuźni). Po 1945 roku wskutek decyzji władz komunistycznych potomkowie łemkowskiej wspólnoty zostali wysiedleni z rodzinnej wsi, dopiero po upadku systemu komunistycznego w 1989 roku mogli wrócić na ziemię przodków. Symbolicznym świadkiem i ofiarą historii jest sparaliżowany dziewięćdziesięcioletni starzec, uosabiający wygnańców poprzez wyliczone miejsca tułaczki (Syberia, Kazachstan, Mongolia).

Próby ocalenia łemkowskiej kultury.

Przeniesienie cerkwi do skansenu jest według narratora pozornym sposobem ocalenia zanikającej kultury, to bardziej konserwacja budowli pozbawionej dawnej sakralnej i kulturotwórczej mocy, miejsce po niej zarosną chwasty; zamknięcie świątyni w muzeum to metafora eliminowania Łemków z przestrzeni kultury; ocalenie tradycji jest możliwe tylko w pamięci i przekazie międzypokoleniowym (rodzina starca przywozi go na miejsce po cerkwi, aby dopełniło się życie Łemka pamiętającego historię swojej małej ojczyzny).

Rola opowieści w podtrzymaniu ciągłości kultury.

Narrator zapoznaje turystę z rodowodem miejsca, wysłuchuje wspomnień autochtonów, snuje opowieść adresowaną do czytelnika – uświadamia wagę opowiadania dziejów. Podobną rolę odgrywa pieśniarz Halban z powieści poetyckiej Adama Mickiewicza Konrad Wallenrod. Podkreśla on znaczenie ustnego przekazu w podtrzymywaniu tradycji przodków przez kolejne pokolenia, zwłaszcza w sytuacji, gdy historia lokalna jest niszczone przez wrogów – pieśń ujdzie cało (kontekst literacki).

Podsumowanie

Opowiadanie Andrzeja Stasiuka jest smutną refleksją o pustych miejscach w historii wielokulturowej, zróżnicowanej etnicznie i religijnie dawnej Polski. Natomiast dzięki pamięci można zachować wiedzę o przeszłości.

5. Miejsca jako przestrzeń kształtowania tożsamości jednostkowej i zbiorowej.

Przywiązanie do miejsca jest jedną z podstawowych cech człowieka, który chce mieć poczucie bezpieczeństwa i swojskości, chce mieć dom. Przestrzeń fizyczna nacechowana jest też znakami kulturowymi i religijnymi, które łączą człowieka z określoną wspólnotą i kształtują jego tożsamość.

Zajęcie stanowiska

W opowiadaniu Andrzeja Stasiuka tytułowe miejsce to przestrzeń wypełniona znakami kulturowymi, religijnymi, kształtująca tożsamość wspólnoty i jednostki.

Argumentacja

1. Miejsce kształtuje tożsamość narodową, na którą składają się kultura, tradycja i religia.

Przykłady:

Miejsce w wymiarze kulturowym.

Budowa cerkwi wymagała ogromnego wysiłku, wiązała się z pokonaniem potęgi i oporu natury, włączeniem bryły cerkwi w krajobraz Beskidu. Wzniesienie świątyni było nadaniem miejscu znaczeń związanych z prawosławną kulturą i religią (charakterystyczna architektura i ikonostas).

Miejsce w wymiarze mistycznym.

Cerkiew jest w utworze przedstawiona przede wszystkim jako sfera sacrum, jej materią jest światło, moc blasku ożywiającego wizerunki świętych na ikonach prowadziła do silnych przeżyć. Cerkiew była miejscem epifanii, docierania do tajemnicy bytu. Śladem po zabranej świątyni jest słoneczna plama, znak świętości tego miejsca.

Związek miejsca z tożsamością zbiorową.

Proces powstawania cerkwi jednoczył ludzi, aktywizował do heroicznego wysiłku, był symbolicznym aktem zakorzenienia i przynależności do wspólnoty połączonej wiarą, obrzędem i kalendarzem. Po latach wygnania pragnieniem autochtonów jest powrót do miejsca kojarzonego z domem, rodziną i rytuałem religijnym (sparaliżowany starzec pamiętał domy i imiona, staruszki klękały przed nieistniejącym ikonostasem). Po doświadczeniu chaosu świata (obce miejsca, różne religie) Łemkowie wracali choć na chwilę do dawnego, harmonijnego życia. Tak jak mitologiczny Odys, który po wojnie trojańskiej wracał do rodzinnej Itaki przez 10 lat. Przeżył wiele przygód i trudów, ale nie poddał się, bo tylko dotarcie do celu – swojej ojczyzny, żony i syna – mogło dać mu szczęście (kontekst mitologiczny).

Odnajdywanie tożsamości jednostki.

Narrator ujawnia swą indywidualną tożsamość – jest zaangażowany emocjonalnie, wrażliwy na metafizyczną stronę świata, zjednoczony z miejscem, opowiada jego historię. Turysta początkowo ma powierzchowny kontakt z poznawanym miejscem (zdawkowe pytania, pstrykanie zdjęć), lecz pod wpływem opowieści i mistycznej aury staje na progu niewidzialnej cerkwi i przechodzi inicjację, jest gotowy do przekroczenia granicy i poznania innego wymiaru rzeczywistości, kształtuje swoją nową tożsamość.

2. Lokalna ojczyzna jako miejsce kształtujące człowieka (kontekst literacki).

W Panu Tadeuszu Adama Mickiewicza Litwa jest miejscem tożsamości jednostkowej i zbiorowej, jest sacrum, wykreowana jako wspólnota sąsiedzka, swojskość i stabilność domostwa, arkadia i bezpieczeństwo.

Podsumowanie

Pierwotne miejsce z jego przyrodą, kulturą, historią i religią definiuje człowieka na całe życie, wartości wyznaczają tożsamość wspólnoty i jednostki, a wygnanie pomaga przetrwać wiara w powrót do choćby namiastki dawnego, utraconego świata. Miejsce to ślad w pamięci, dowód straty, symbolizuje tęsknotę za czasem minionym, utraconą przeszłością, za mistycznym wymiarem rzeczywistości.

Profesor Andrews w Warszawie Olga Tokarczuk

1. Literacki obraz stanu wojennego.

Władze komunistyczne wprowadziły w Polsce stan wojenny 13 grudnia 1981 r. W pierwszym dniu internowano wielu działaczy „Solidarności”, z przewodniczącym Lechem Wałęsą na czele. Tysiące ludzi wyrzucono z pracy, wielu otrzymało „wilczy bilet” utrudniający im zatrudnienie. Wojsko wyszło na ulice, zarządzono godzinę milicyjną i cenzurę korespondencji, zamilkły telefony. Reakcją na wprowadzenie stanu wojennego była fala demonstracji i strajków, brutalnie pacyfikowanych przez ZOMO. Wśród ofiar śmiertelnych znalazło się dziewięciu górników z kopalni Wujek (kontekst historyczny). Akcja opowiadania Olgi Tokarczuk Profesor Andrews w Warszawie rozpoczyna się w sobotę 12 grudnia 1981 r., a kończy trzy dni później, we wtorek 15 grudnia. Stan wojenny jest historycznym tłem wydarzeń oraz cichym bohaterem utworu.

Zajęcie stanowiska

Olga Tokarczuk buduje obraz stanu wojennego, operując dwiema konwencjami: realistyczną i oniryczną.

Argumentacja

1. Konwencja realistyczna obejmuje elementy rzeczywistości, które gościowi przybyłemu z Europy Zachodniej mogły się wydać egzotyczne, zadziwiające.

Przykłady z utworu:

W mieszkaniu przydzielonym profesorowi nie działa telefon – Andrews nie wie, że jednym z pierwszych posunięć władzy w nocy z 12 na 13 grudnia było wyłączenie telefonów w całym kraju, aby uniemożliwić opozycjonistom kontaktowanie się między sobą.

Z dnia na dzień profesor Andrews zostaje porzucony przez swą przewodniczkę po Warszawie (Goszę), co skazuje go na błąkanie się po mieście-widmie. W stanie wojennym Gosia mogła zostać internowana, dzieląc los tysięcy działaczy „Solidarności”.

Andrews widzi z okna czołg stojący pod blokiem. Uznaje ten widok za niesamowity – dla Polaków czołgi były symbolem przemocy władzy przeciwko cywilnej ludności.

Profesor kilkakrotnie natyka się na uzbrojonych żołnierzy (na osiedlu i w czasie przejażdżki autobusem). Ich widok go niepokoi, uświadamia mu powagę sytuacji.

Jednym z obowiązkowych elementów polskiej kolacji wigilijnej lat 80., również w stanie wojennym, był karp. Ludzie stali po niego w długich kolejkach, a fakt, że do świąt zostały jeszcze prawie dwa tygodnie, nikomu nie przeszkadzał – po zakupie żywe karpie przetrzymywano bowiem w wannach. Dla przybyszów z Zachodu karp nie stanowił żadnej atrakcji kulinarnej, miał błotnisty smak, a zabijanie go odważnikiem było symbolem wschodniego barbarzyństwa.

2. Konwencja oniryczna obejmuje sceny mające wymiar symboliczny.

Przykłady z utworu:

Sen z wroną – profesor interpretuje go zgodnie z kodem odczytywania symboli przez szkołę psychologiczną, do której sam należy: zabawa z tym czarnym ptakiem reprezentowała zmianę, coś dobrego, miała więc konotacje pozytywne; tymczasem za wprowadzeniem stanu wojennego stała Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego (WRON) – przez Polaków nazywana pogardliwie „wroną”.

3. Literacki obraz stanu wojennego można znaleźć też w wierszu Adama Zagajewskiego Ach, czołgi (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Podmiot liryczny widzi czołgi szalejące po łąkach i polnych drogach, demolujące świat przyrody, rozjeżdżające arkadyjską oazę spokoju.

W utworze nie mówi się wprost o stanie wojennym, jednak wymowa wiersza jest jasna: bezpieczny dotąd świat uległ zagładzie 13 grudnia. Sprawcami są czołgi, a raczej ci, którzy wysłali je w przestrzeń, w której nigdy nie powinny się znaleźć.

Podsumowanie

W przemowie noblowskiej Olga Tokarczuk zwróciła uwagę na konieczność wykraczania poza konwencję realistyczną, co stanowi potwierdzenie w opowiadaniu Profesor Andrews w Warszawie. Zasadniczo utwór jest utrzymany w konwencji realistycznej, pojawiają się jednak elementy świadczące o odejściu od mimetycznego odzwierciedlania rzeczywistości stanu wojennego na rzecz oniryzmu.

2. Obraz Warszawy i jej mieszkańców w dramatycznym momencie historycznym.

Wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. było wielkim dramatem dla milionów Polaków. Na ulice miast wyjechały czołgi i transportery opancerzone, internowano wiele osób, przede wszystkim działaczy „Solidarności”. Szacuje się, że stan wojenny pochłonął kilkadziesiąt ofiar śmiertelnych (m.in. po krwawej pacyfikacji górników strajkujących w kopalni Wujek). Władzę w kraju przejęły wojsko oraz milicja, wprowadzono godzinę milicyjną, czasowo zamknięto szkoły i zawieszono zajęcia na uczelniach. Wyłączono telefony, wstrzymano druk gazet, z wyjątkiem kilku całkowicie podporządkowanych władzom (kontekst historyczny).

Zajęcie stanowiska

W przedstawionym przez Olę Tokarczuk obrazie Warszawy i jej mieszkańców dominuje poczucie wszechogarniającej obcości. Warszawa i jej mieszkańcy widziani są oczami obcokrajowca, profesora z Anglii.

Argumentacja

1. Warszawa jako miasto labirynt oraz jej mieszkańcy widziani oczami angielskiego profesora psychologii.

Przykłady z utworu:

Obcość miejsca – profesor Andrews nie zna żadnego adresu, żadnej nazwy ulicy, gubi się na osiedlu bloków, które wydają mu się identyczne, wsiada do przypadkowego autobusu, wysiada, traci orientację. Warszawa jawi mu się jako labirynt, a spotykani ludzie nie mogą wskazać mu drogi, bo nie potrafią się z nim porozumieć. Przewodniczka profesora Gosia (Andrews nazwał ją w myślach Beatrycze) gdzieś znika i profesor przez kilka dni błąka się samotnie. Dopiero ostatniego dnia wydostaje się z labiryntu ulic i osiedli taksówką, dzięki pomocy otępego czerwonego na twarzy mężczyzny. Na ulicach Warszawy znajdują się czołgi, transportery opancerzone, uzbrojeni żołnierze, zamknięte sklepy, a te, które są otwarte oferują głównie ocet.

Mieszkańcy – profesora, jako obywatela Europy Zachodniej, dzieli od przeciętnego Polaka ogromna przepaść cywilizacyjna. Bohaterowie, których spotyka profesor, nie znają języka angielskiego, wyjątek stanowi Gosia, opiekunka i przewodniczka profesora, która znika następnego dnia. Przybysz z Anglii nie rozumie mentalności Polaków i ich rytuałów (kolejki po chleb, żywe karpie w wannie, barszcz, zabijanie karpia sklepowym odważnikiem). Profesor na swojej drodze spotyka: kelnerki z baru (dają mu zupę i kluski); sprzedawczynię ze sklepu (sprzedają mu chleb i ocet); mężczyznę z choinką (mówi do niego coś w niezrozumiałym języku); mężczyznę odgarniającego śnieg (zaprasza profesora do swojego mieszkania i zawozi taksówką do ambasady). Wniosek cząstkowy: Warszawa dla profesora jest miastem labiryntem, zaś mentalność jej mieszkańców jest dla gościa z Anglii zupełnie niezrozumiała. Świat przedstawiony utworu poznajemy oczami bohatera, który rejestruje fakty, lecz ich nie interpretuje, ponieważ niewiele wie na temat rzeczywistości PRL-u.

2. Powstanie warszawskie jako dramatyczne wydarzenie dla mieszkańców stolicy – Pamiętnik z powstania warszawskiego Mirona Białoszewskiego (kontekst literacki).

Przykłady z utworu:

Realia powstania warszawskiego poznajemy z perspektywy cywila, naocznego świadka, który swój pamiętnik spisuje 23 lata po tych wydarzeniach.

Warszawa w czasie powstania to miasto śmierci, bombardowana i ostrzeliwana. Na oczach czytelnika staje się ruina, pełna gruzów i dziur po bombardowaniach. Narrator bardzo dokładnie określa miejsca i przestrzenie, w których przebywa, podaje konkretne nazwy miejsc, ulic czy obiektów, np. ulice Chłodna, Żelazna, Miodowa, Chmielna (dom Białoszewskiego), Starówka, Wola, kościoły i klasztory, piwnice. Miasto staje się bohaterem utworu.

W utworze można wyróżnić bohaterów indywidualnych, jak również bohatera zbiorowego, czyli ukrywający się np. w piwnicach i kanałach cywile oraz bezpośrednio zaangażowani w walkę powstańcy. Bohaterowie indywidualni, np. Miron, jego matka, przyjaciel Swen, Halina, koleżanka Mirona, to cywile, dla których najważniejsze było przeżycie. Poznajemy ich emocje, lęk, przemieszczanie się po powstańczej Warszawie, ukrywanie się.

Wniosek cząstkowy: Miron Białoszewski przedstawia apokalipsę z punktu widzenia przerażonego, drżącego o własne życie cywila.

Podsumowanie

Opowiadanie Profesor Andrews w Warszawie opiera się na pomysle uczynienia głównym bohaterem utworu obcokrajowca, przybysza z zewnątrz, kogoś, kto nie zna topografii Warszawy, obyczajów jej mieszkańców, polskiej mentalności. Efekt jest niezwykle – w obrazie miasta dominuje poczucie wielopoziomowej obcości, któremu towarzyszy niepokojący nastrój niepewności, zagrożenia. Czytelnik ma możliwość spojrzenia na dobrze znaną sobie rzeczywistość oczyma obcego człowieka.